VASILE ANDRU

viață și semn

CR

cartea românească

VASILE ANDRU

VIAȚĂ ȘI SEMN

(eseuri)

CARTEA ROMÂNEASCĂ

1989

Coperta de: *STELUȚA NISTORESCU*

ISBN 973-23-0075-2

Dedicație

În rînduirea acestei cărți, revista „Viața Românească“ s-a întîmplat să aibă rol dinamizant. Revista aceasta este premisa autonomiei mele din acești ani. Nu-i puțin lucru : fără autonomie nu se poate nici scrie proză, nici gîndi la soartă bună. În plus, solicitările revistei (adesea autosolicitări, firește) m-au obligat să fac o selecție și să încerc a pune ordine într-o cantitate mare de însemnări personale, observații de practică, reverii antropologice, notații despre cunoaștere și optimizare umană.

Dedic această carte revistei „Viața Românească“ și prietenilor, luminaților, cărunților din care uneori am făcut aici personaje, martori, însoțitori, repere.

Vasile Andru

PROLEGOMENE

Literatura și speranța de modelare umană

MEMORIA LUNGĂ A TEXTULUI LITERAR. E vorba de veșnica utopie a metodei. Acum din perspectiva unui practician al textului. Un prozator din generația „de mijloc", adică îndreptîndu-se spre 50 de ani. În măsura în care putem ști : despre implicațiile scrisului în viața socială. Și despre creativitate. Și așteptări privind sporirea puterii de modelare a literaturii actuale. Azi cînd ne întrebăm răspicat cum să stăpînim acest proces.

Propoziția care servește de subtitlu acestui fragment, „Memoria lungă a textului literar", desemna tema unei comunicări, pe care am expus-o la un colocviu internațional de literatură, la Moscova, în 1984. Se comemorau atunci 40 de ani de la victoria împotriva fascismului ; dezbaterile aveau ca obiect literatura inspirată din tragedia ultimului război mondial. Fiecare participant vorbea despre literatura din țara de unde venea. Deci se lua în discuție un material literar imens. Un vast documentar istoric, social și, mai ales, psihologic.

Era, așadar, un eveniment cultural care se lega intim de un eveniment politic. Omul e o ființă indivizibilă, imposibil de înțeles pe părți poetice și părți politice. E o ființă care nu poate fi „politică" fără să fie și culturală. Și dacă în etape de criză istorică și de stihie ni se pare că doar politicul predomină, rezolvînd situații de proporții, bag de seamă că politicul este chiar și atunci impregnat de cultural ; adică de acumulări culturale care, în timp, irigă interstițiile nevăzute ale pîrghiilor decizionale. Astfel deciziile politice în crize și-n situații limită

au în spate o lungă condiționare culturală, față de care, uneori fără să-și dea seama deslușit, scriitorul este responsabil.

Iată de ce am legat problemele modelării umane de cele ale literaturii. N-am putut să le separ niciodată de literatură, fie din cauza profesiei mele de scriitor, fie din cauză că ele sînt inseparabile. Căci, spuneam, gestul cultural cel mai detașat în aparență impregnează politicul cel mai intransigent. Îmi place să văd politicul existînd dependent de cultural. (Din publicistica lui Eminescu, din critica lui G. Călinescu, din *Jurnalul* lui Liviu Rebreanu, înțeleg că scriitorii au văzut mereu culturalul în iradiere spre politic.) Răscrucile istorice, care pun la încercare soarta etniilor, vădesc că supraviețuirea și progresul sînt hotărîte chiar de această edificare (n-am mai spus : condiționare) morală și psihică, în timp.

La colocviul internațional din 1984, am găsit o atmosferă gravă și tonică. Gravitatea era dată în primul rînd de tematică, dar, în plus, de ținuta participanților. Unii din cei care expuneau comunicări erau oameni care luptaseră pe front, în ultimul război mondial. Oameni care supraviețuiseră unei experiențe teribile. Primul cuvînt acolo l-au avut aceștia : scriitorii foști combatanți de război. Pentru ei, războiul era o traumă transformată în probă excepțională, iar victoria — o imensă învățătură despre șansele omului. Erau bărbați care scriseseră despre război mărturii răscolitoare și cărți de tragedie. Ei aveau ce zice. Ei aveau propoziții cumplite pentru noi. Ei veneau la acest colocviu nu doar cu o operă însemnată, dar și cu viața lor exemplară, viața putînd fi, și ea, o operă... Spuneam, era o atmosferă virilă. O comemorare trebuie să aibă și un aer sărbătoresc. Dar există sărbători care nu se subliniază prin exuberanță și defulare, ci prin seninătate și sentimentul vitalității.

Cei cîțiva scriitori tineri, circa zece, care participau, erau și ei în consens cu gravitatea dezbaterilor. Toți aveau ce spune referitor la tema asta. În ce mă privește, am simțit din plin că tema colocviului face parte din biografia mea : sînt un om născut în timpul acelui război mondial. Sînt din generația celor care s-au născut în plină

stihie mondială. Uneori sînt uimit că exist... Era refugiu, erau trenurile exodului, frontul se apropia, familia mea pribegea fără casă și fără zare. Ne-am născut în anul zbuciumat și paradoxal în care România era obligată să semneze o declarație de război Australiei, adică unui continent cu canguri și moravuri necunoscute, un continent cu care nici nu ar fi putut lesne duce lupte față în față, din cauza distanței mari care ne separă, fiind situați la capătul pămîntului (noi sau ei...). Și, după cîte știu din mersul ostilităților mondiale, România și Australia n-au ajuns să se înfrunte niciodată pe cîmpul de luptă, declarațiile de război dintre aceste două entități politice făceau parte din „logica" aberantă a războiului și din zdruncinarea oricărei normalități. În una din cărțile mele, *O zi spre sfîrșitul secolului* (1983) am și notat acest reper insolit, și altele dramatice, ale apariției pe lume a generației mele. Căci viața totuși răzbea și atunci, cu înverșunare. Tema colocviului făcea parte din biografia noastră și prin contextul postbelic în care am crescut și ne-am format. Expunerea mea a fost în limba română. Înainte ca translatorul să traducă, rînd pe rînd, propozițiile, mă întrebam, cu surîsul celui ce iscodește științele comunicării empatice, cît din enunțul românesc ar pătrunde direct dincolo de cuvinte, prin energii pre-semantice...

Prozatorii adunați la colocviul din 1984 veneau să ofere, mai întîi, un bilanț literar : ce s-a scris pe această temă, cum s-a scris, ce semnificație are acțiunea literară în contextul politic. Era așadar o manifestare în care se întîlneau politicul și spiritualitatea. Politicul și visarea ! pot zice. Eu știam și pînă atunci că politicul și visarea sînt cele două coordonate ale ființei umane. Că ele converg și se contopesc în viață, în carte. Știu cît este visare și cît este politic în pagina mea. Știu că nu-i posibil să stăvilești una sau alta din aceste dimensiuni, să favorizezi prea tare pe una din ele, sau să defavorizezi prea tare pe cealaltă.

Știam asta și cînd scriam roman istoric, și cînd analizam, în eseistică, tensiunile înnoitoare în proza română

contemporană. Știam asta și la colocviul literar în care se comemorau 40 de ani de la sfîrșitul războiului mondial.

Era așadar un bilanț. Și, apreciez eu, o considerare a puterii literaturii.

TEMA PUTERII LITERATURII m-a preocupat o vreme. Ce fel de putere are arta ? Cum ar reuși ea să se opună păgubirii spirituale a omului ? Cum ar putea contribui ea la modelarea lăuntrului uman ?

Cînd francezii spun : „literatura este a patra putere în stat", știu că această afirmație are ceva echivoc, ceva ambiguu ; și că dînșii înțeleg altceva decît mine prin „puterea" artei. Adică ei se referă la literatură ca putere de a participa la acțiuni electorale, la influențarea imediată a opiniei publice. Asta nu-i puțin lucru, firește. Literatorul care ajunge factor de decizie într-un sector politic, educativ, administrativ — este și acesta un aspect de seamă al civilizației. Dar eu mă gîndeam că literatura este o investiție de lungă durată. De aici, am putea chibzui la o influențare pozitivă de adîncime, pe termen lung, o modelare cu încetul, o programare întru izbîndă : este o pedagogie subtilă. Cred asta despre literatură. Și interesul meu pentru antropogenie și pentru alte științe de optimizare umană mi-a confirmat că așa stau lucrurile.

Și nu voi spune ca orgoliosii francezi : literatura este a patra putere în stat, după parlament sau după nu știu ce instituție executivă. Ci eu voi crede, cu modestie, că literatura ar putea fi *prima* putere de adîncime a unei nații civilizate... Este prima acțiune de clădire sufletească, fără de care nu se poate rezista în lungul istoriei. O bună politică se sprijină pe această edificare de durată, încetul cu încetul, fără de care, la vremi de stihie, omul se clatină și nu supraviețuiește. Literatura este o putere redutabilă, și dacă afirm că științele optimizării îi dau sugestii (prozatorului) de mai bună întărire, nu uit o clipă că ele însele, științele optimizării, se întăresc prin literatură.

Să mai spun că s-a constatat că o carte precum *Iliada* a fost un mare pedagog național și grecii sînt mari nu pentru că au produs *Iliada*, ci pentru că au respectat *Iliada*. Adică *Iliada*, odată produsă, a insuflat un continuu mod exemplar de existență, eroism și tărie psihică ; și rînduri de generații au primit tăria ei modelatoare. Și-n epoca de azi asistăm la apariția unor cărți mari, romane care ar putea fi pedagogi naționali întru exemplaritate și îmbunătățire. Mai rămîne să vedem cum ne pricepem să le *primim*.

Revin iarăși la punctul de referință care-mi rînduiește prima parte a acestei dezvoltări, și anume colocviul internațional de literatură din 1984. Colocviul era un memento, el propunea o recapitulare a evenimentelor prin cărți ; era o recapitulare a lucrărilor însemnate scrise pe tema asta, apoi o cîntărire a efectelor culturale ale acestor cărți, a efectelor de influențare a conștiințelor contemporane, în vederea întăririi păcii și a prevenirii unui alt război. Reieșea, prin ilustrări grăitoare, că scriitorul din diferite țări a vădit o conștiință socială și politică notabilă, și că războiul mondial a generat o literatură de mărturii cumplite, dar și de sădire a speranțelor în biruința luminii.

Lucrarea mea era plasată sub semnul memoriei. Memoria înseamnă putere. Textul literar are darul să activeze, în cititor, diferite nivele ale memoriei. Există texte care activează memoria îndepărtată (pînă la cea arhetipală, uneori) ; există texte care activează memoria imediată. Amîndouă categoriile sînt indispensabile vieții. Civilizația nu ar avea coerență și continuitate fără aceste resurse ale memoriei.

Comentam cîteva realizări ale literaturii române pe tema anilor zbuciumați. Semnalam cele mai realizate cărți despre dezastru, despre rezistență, victorie. Bilanțul oferit de literatura română este elocvent. Și cantitativ, și calitativ. Numărul cărților despre război, despre rezistența internă antifascistă, despre participarea pe frontul antihitlerist, despre consecințele războiului asupra nației noastre, dar și despre consecințele asupra destinului individual ne pun în față o literatură deschisă

la dramele veacului ; o literatură oferind realizări de factură diferită, de la consemnări schematice, pînă la lucrări cu reală tensiune psihologică. Chiar dacă marea carte a războiului mondial poate încă nu s-a scris, fragmentele acestei *cărți* sînt totuși teribile ; și rămîne o însemnată creație, cuprinzînd nume precum : Mihail Sadoveanu, Zaharia Stancu, Horia Lovinescu, mergînd spre generația următoare, cu Marin Preda, Eugen Barbu, Titus Popovici, Dumitru Radu Popescu, Augustin Buzura, cuprinzînd și promoțiile tinere, cu prozatori ca Ioan Dan Nicolescu sau Mircea Nedelciu.

Partea a doua a intervenției mele oferea, presupun, o noutate. Vorbeam despre interferența între literatură și științele optimizării umane : sofrologie, psihocibernetică etc., și sugestii de sporire a forței de influențare prin literatură, de umanizare a instinctelor, de lucrare mai eficientă prin textul literar.

Porneam de la întrebarea dacă puterea literaturii a sporit în veacul 20, în condițiile în care agresiunea contemporană are izbucniri virulente și, cum s-a vădit, și-a rafinat modurile de distrugere.

Pe scriitorul de azi îl interesează : cît de adînc pătrunde cuvîntul său în mintea omului ? Poate fi sporită acțiunea de modelare a omului, prin scris ? Textul poate contribui mai direct la socializarea unui comportament agresiv ? — S-a spus că secolul nostru a cunoscut toate extremele posibile, a binelui și a răului ; a nevrozei și a angoasei. Genetic vorbind, este un secol „cu gene tari". Istoria arată că agresiunea contemporană are mijloace mai diabolice decît altădată. Dar oare forța scriitorului, de influențare pozitivă prin text, a crescut cît de cît ? Știm că textul este depozitar de acțiune. Este releu de transmitere a acțiunii. Este declanșator de acțiune.

Literatura a mizat dintotdeauna pe stimulare prin model exemplar (eroul) și pe eliberare de afecte negative (catharsis). Dar astăzi ne întrebăm de un rost antropogenetic. De programare a subconștientului. De lucrare în adîncime asupra omului. Scrisul va fi inclus, într-un viitor apropiat, într-o acțiune de optimizare biopsihică. El poate deveni parte a ingineriei bio-psihice.

Scriitorul descoperă că se pot controla — în parte — reacțiile pe care enunțurile sale le vor produce (sau induce) în cititor. El folosește reglarea prealabilă (feed-before) și retro-reglarea afectelor. — Scriitorul își consolidează o nouă ipostază. Prima ipostază era cea de cronicar al întîmplării, de martor, de rapsod. A doua ipostază e conferită de rostul antropogenetic : A produce o seamă de reacții necesar-modelatoare. A transporta în plan mental un mai larg ecou pozitiv. A canaliza energia instinctului spre acte sociale pașnice. A opri degetul trăgătorului pe trăgaci înainte ca glonțul să pornească prin țeavă. Înainte ca impulsul de distrugere să se manifeste. Un asemenea demers se sprijină pe psihocibernetică : ea îi va da sugestii pentru crearea climatului psihic prin text și pentru repertoriul de sintagme cu ecou abisal. Dar numai un talent puternic va găsi soluția potrivită să le facă să funcționeze în text.

AUTORITATEA NEASUPRITOARE A CULTURII. Tema interferenței dintre proză și științele optimizării umane deschide oare o etapă radical nouă pentru proză ? Credem, mai curînd, că proza rămîne în continuare proză. Chiar dacă se intensifică acțiunea ei de influențare, eficiența ei în plan social, ea rămîne tot „proză", adică ea ascultă în continuare de furtunile diencefalului, ale creierului vechi ; dar beneficiază și de pe urma unor lărgiri ale cîmpului conștienței. Și, sperăm, miza nevrotică a literaturii diminuează. Investiția halucinatorie diminuează.

De ce scriitorul are un cuvînt de spus în această acțiune ? Pentru că el dispune de un vehicul textual evoluat, pentru că el este un mînuitor de mesaje. El are și un instrumentar adecvat : are limbajul culturii. El se interesează de perfecționarea acestui limbaj.

Constatăm că limbajul culturii este ascultat și are o anumită autoritate. Cultura a preluat, în era noastră, funcții și caracteristici ale unor discipline desacralizate. Asistăm la trecerea definitivă de la *cultus* la *cultura*. Latinescul *cultura* are aceeași etimologie ca și cuvîntul *cultus* ; ele sînt înrudite ; dar acesta din urmă, *cultus*

adică, are conotații ritualiste, hieratice. Cultura era, la început, un fel de margine a lui cultus, o extindere profană. Apoi, încetul cu încetul, cultura a preluat atribuțiunile lui cultus, devenind purtător de mesaje și atribute diverse, inclusiv cele spirituale. Astăzi, cultura are mai multă autoritate decît cultus, pentru gîndirea desacralizată a omului contemporan.

Prozatorul interesat de optimizare umană își alege, firește, proza ca spațiu de rezonanță a unor idei științifice. Sau alege eseul literar, memorialistic, și el spațiu de rezonanță. Pentru că, în veacul nostru, eseul este un fel de „limbă internațională" a cunoașterii, un instrument foarte eficient. În el se dizolvă elemente de biografie și filosofie, se dizolvă lirism și epică, elemente de ficțiune literară și precizie științifică, toate intimizate prin posibila folosire a persoanei întîi.

FRAZA CELOR DOI STIMULI. Proza pe care o caut. Proza care captează un ecou din adîncul materiei sau al psihicului ; cele două adîncuri între care tăcem sau ne rostim. Acest ecou, bine captat, ne șlefuiește. Prozatorul șlefuiește prin ecou. Omul care se rostește corect va șlefui prin ecou. Să studiem atent acest mod de a edifica. Mai mult decît orice meșteșug, șlefuirea prin ecou a contribuit la îmblînzirea moravurilor. Noi, scriitorii, sîntem profesioniștii ecoului. Ai captării și ai distribuirii lui intime, în porții adecvate, care să nu șocheze publicul, care să lucreze firesc asupra psihicului.

Așadar, proza pe care o caut. Ecoul ei. Proba că ea există. „Orașul s-a ascuns în sine însuși... O să mai fie iarbă vreodată, sau n-o să mai fie, pe lume ?" (Ștefan Bănulescu, *Iarna bărbaților*). Stare de suspendare în actul de a privi : pe acest fond de suspendare năvălește un adevăr nou despre cele privite. Proza aceasta destăinuie o rană silențioasă, pe care să prindă altoiul de lume.

Am aflat la timp despre școala privirii, simultaneitatea simțurilor. Lecțiile despre vid ne învață că vidul este, în realitate, pre-existența abundenței. „Dezinența

zero", zicea Roman Jakobson. Eu aplic aceste sugestii lingvistice la lumea afectelor. Lingvistica nu trebuie golită de afecte.

Terapia lăuntrului începe cu un brînci afectiv, cu o autovexare. Trebuie să ai puterea de visare a lui Al. Ivasiuc ca să spui : „Mi-e frică de frica din mine însumi" *(Vestibul)*. De acolo, din depistarea mecanismelor psihice de apărare, începe posibila echilibrare.

Există scriitorul care pune degetul pe rană : acesta e primul ajutor, dar nu și salvarea. Mai există scriitorul care pune degetul pe vectorul nostru de alergare : acela ne va determina să cîștigăm, să învingem, într-o zi, chiar și fără voia noastră... Știm că bolnavul psihic refuză însănătoșirea, nu din inerție, ci pentru că gustă din plin beneficiul nevrozei sale. Cei mai mulți bolnavi nevrotici își apără și-și înfloresc nevroza. De aceea, ziceam, mă bucură proza care pune degetul pe vectorul de alergare al omului, îl șochează spre altceva. Nu-i frînează alergarea, ci îi arată cum toți, un mare fluviu uman, aleargă în același sens sau în contrasens, uimindu-se sau năucindu-se cînd apare ciocnirea.

„Parcă am fi vii !" se spune, la un moment dat, neașteptat, în cartea lui George Bălăiță, *Lumea în două zile*. Este o duritate aproape medicală. A încînta și a vexa sînt două acțiuni care par contrastante : în toate terapiile *psi* se folosesc, concomitent, doi stimuli distincți, adică doi stimuli care să se adreseze la două zone cerebrale diferite. Dacă ar fi posibil : la două instanțe mentale integratoare diferite. Altfel nu se produc reacțiile de transformare. Proza mi-a spus acest adevăr înainte de a mi-l spune psihologia... Tot din cartea lui George Bălăiță, trimit la povestea lui Anghel, șlefuitorul de oglinzi, argintarul. „Iată norul în formă de creier, bate vîntul și rupe buruienile astea". Și de această dată, am ales o frază cu doi stimuli distincți.

Cînd am vorbit despre ingineria psiho-somatică a prozei, prin 1975, ascultam cu sfială de științele optimizării, ca un învățăcel. Acum știu că prozatorul este dascălul sofrologului, nu invers. „Ce loc i-ar putea rămîne

sufletului ?... Minunile apar tocmai acolo unde toate sînt exacte, previzibile". (Augustin Buzura, *Drumul cenușii).*

Sădirea speranței cere o bună școală a paradoxului. Pentru că speranța nu-i doar o margine scontată a actului, nu-i doar amînare optimistă sau substituire a faptei prin ceva digerabil și abstract ; ci este o construcție, folosind un ciment temporal : e un fel de a extinde timpul prezent și peste alte timpuri : timpul verbal prezent este timpul primelor două creiere umane (paleocefal, mezocefal) în linia evoluției mamiferului tipic care este omul. *Prezentul* este și *timpul filosofului,* ca vîrf al evoluției acestui mamifer tipic.

Scriitorul dădea lecții psihologului... Mai precis : scriitorul venea cu *ilustrarea,* iar psihologul pregătea *apărarea.* Căci toate cele ce răzbesc să se afirme, să se emancipeze, să iasă de sub vreo asuprire, au nevoie de o apărare și o ilustrare, „une défense et illustration". Poate de aceea am început, în 1975, antrenamentul antropogenetic sistematic ; aveam ilustrarea, adică scrisesem cîteva cărți ; dar îmi lipsea apărarea. Într-adevăr, prozatorul oferă ilustrare științei ! Enunțul scindat (ca mod de sondare a lumii) și enunțul celor *doi stimuli reuniți* (ca posibil început de terapie de echilibrare a cititorului) am văzut că proveneau din intuiția scriitorilor, iar știința a dat doar impulsul producerii la voință și al folosirii conștiente. Nu pledez pentru înfrățirea pe vecie a prozei cu psihocibernetica, deoarece această înfrățire datează din vecie.

Fraza celor doi stimuli, opuși și distincți, o reperez la prozatori români contemporani de seamă. Frecvența ei este, firește, importantă într-o sporire a acțiunii modelatoare. Pînă acum intuiția a lucrat cu resursele ei. Privirea peste lucruri, afectele tari, justiția universală care nu se pierde în condiții limită. Un text care vizează înlăturarea acelui conflict trup/lege : marele conflict al culturii (ajunsă reflex), cu natura, mai mult decît reflex. Proza tînără, cu Mircea Nedelciu, Gheorghe Iova, Gheorghe Crăciun, Bedros Horasangian, Ioan Groșan, Cristian Teodorescu transformă această temă în obsesie de generație.

FERICIREA E UN „PREZENT" DIENCEFALIC? — Iată că s-au conturat două direcții ale speranței de modelare prin scris. Literatura ca replică activă la rafinarea agresiunii (urgența numărul unu). Și literatura care dulgherește *succesul individului* (tot urgența numărul unu!).

Romanul, ca acțiune și pedagogie națională, lucrează spornic la acest succes individual. Cartea optimistă, adică? Optimismul de care vorbim este o țintă mișcătoare. Se învață cumva așa cum înveți o limbă străină? În romanul *Turnul* dezvoltam pe două pagini, cu mijloacele ficțiunii, o temă despre șoapta sofroliminală și ce clintește ea în om. Asta se poate spune numai cu mijloacele ficțiunii, care bat mai departe decît eseul. Orice abordare eseistică a acestei teme trebuie să avertizeze că: eseul nu poate decît pe sfert din ce-ar putea proza (după cum proza, la rîndul ei, poate pe sfert din ce-ar putea practica sapiențială).

Mai departe de psihologia randamentului, așadar.

Căutarea fericirii e un drept universal. Dar acest drept universal presupune un travaliu complex, o nevoință. „La ce fel de fericire putem spera?" l-a întrebat un ziarist pe Marcuse. Așa putea să ne-ntrebe și pe noi, prozatorii. A influența un stil de viață, un nivel al aspirațiilor. Satisfacția de a trăi. De la o practică aleatorie a bucuriei, se poate presupune un moment cînd bucuria este fixată în cuie genetice? Proza dezvoltă un climat psihic, un teren pe care pot crește plante bune. De aici, de la această grădinărie, de la această programare pozitivă cu pomi și soare, începe învățătura, arta. *Disciplina bene vivendi*, ziceam după Cicero.

Fericirea începe de la acea memorie a timpului prezent? De la extinderea prezentului peste toate cele? Acel prezent diencefalic, de care vorbeam. Sau acel prezent filosofic, la care speram. Este o stare desăvîrșită, dar niciodată continuă. Omul este un maestru în ruperea stării de bucurie pe care cu greu o găsește, uneori.

DIALOGUL ÎNTRE SCEPTICI. Ce le vei spune scepticilor, cînd tu însuți ești mai înclinat a pune între-

bări decît a impune minunate dogme și tipicoane ! Cum să te prezinți în fața scepticului fără un canon definitiv, iar tonul tău interogativ sună el însuși mai curînd a scepticism decît a relativitate !

Increderea în literatură, în cultură, se clatină la etape. Și Marin Preda zicea, în *Imposibila întoarcere* : prestigiul cuvîntului se clatină ; cuvîntul a fost compromis în campanii anti-umane și a fost folosit pentru a crea mitologii demente, delirante ; și, ca atare, scriitorul trebuie să restabilească prestigiul cuvîntului.

Alt prilej de descurajare vine din observația că, în atîtea situații de absurd și deznădejde, literatura nu poate face nimic. Nu poate opune ceva eficient și concret. Unde-i lăudata putere a literaturii ? se întreabă atunci scriitorul. Și această întrebare am întîlnit-o rostită chiar de scriitori de primă mărime, nu numai de cei care sînt în criză continuă de autoritate.

Așa se întreabă, de pildă, un scriitor de talia lui Ernesto Sàbato, o autoritate mondială. Sàbato zice că literatura nu ține nici de foame, nici de frig și că este biruită în lupta cu tenebrele contemporane. Ernesto Sàbato știe ce vorbește. El a fost, o vreme, președintele unei comisii argentiniene de cercetare a cazurilor persoanelor dispărute. Asta l-a ținut într-un contact direct cu nenorocirea. El era disperat că atîtea secole de cultură n-au reglat instinctele noastre și n-au ameliorat sistemele sociale. Dar Sàbato însuși, fără revelația textului, n-ar fi ajuns să-și dezvolte în așa grad simțul solidarității tragice.

Cunoaștem cărți care au ajutat oameni în suferință. Cărți care, în situații de strivire fizică și psihică, au stimulat ultimele resurse ale supraviețuirii. Literatura, în unele cazuri, este neeficientă în imediat, dar e puternică în timp lung, prin însumarea efectelor sale. Voi demonstra odată că imperiul roman, după prăbușirea sa, și-a reîncropit conturul grație unei cărți, sau a unor cărți !

Pe cine a vindecat Shakespeare ? — O altă întrebare care a fost rostită cu scepticism. Aici am putea invoca, în replică, teza socratică despre *spiritul* care însănătoșește corpul. Mai putem aduce argumente din psihologia clinică. Socializarea celor cinci deviații pulsionale. Preîntîm-

pinarea clivajelor eului... Într-un puseu de optimism, am crezut că efectul literaturii poate spori : nu numai prin clasicul *catharsis ;* ci calculînd cu finețe releul de transmitere al acțiunii, releu care este sintagma, insertul elaborat prealabil. A studia contextul care ar putea genera, în cititor, o stare benefică, o stare în care să predomine undele cerebrale ale echilibrului și ale sănătății. Și sintagme-stimul pentru deblocarea unor acumulări de afecte negative, a unor încărcături anxiogene. Așa se ameliorează reacțiile omului față de frustrare, față de mediu. Dinspre spirit spre trup. Un psihic fără focare conflictuale întărește tot corpul. Spuneam : o inginerie psihosomatică prin cuvînt. Asta ar putea cuvîntul ? Cu cîtă speranță de precizie ? În ce mod versetul nostru, enunțul nostru, poate lovi tăcerea genetică, poate coborî pînă la acel nivel de profunzime de unde vin exigențele ereditare ? În ce mod ? Iată întrebările acestei întretăieri între literatură și practicile optimizării, între care, repetăm, relatia este bilaterală, influența este reciprocă. Conlucrînd la acea „apărare și ilustrare" a omului.

HAZARDATA LUARE ÎN STĂPÎNIRE. Cred că resorturile de ansamblu ale creației artistice nu pot fi controlate amănunțit niciodată. Cît am putea, astăzi, să stăpînim din actul creației ? Mai mult decît acum o mie de ani ? Cît am putea controla din dedesubturile lui, pentru a spori răsunetul modelator al cărții noastre ? În ce măsură textul ne aparține, cît din el, cum ?

Deocamdată cred că există două moduri de luare în stăpînire (parțială) a textului.

Primul mod : automodelarea omului-autor. Adică lucrul în adîncime la ființa proprie, limitată, spre a spori zarea nelimitată a textului. Travaliul deblocării unor conținuturi subconștiente. Extinderea zonelor conștiente. Lărgirea ecranului mental pe care să se proiecteze ecouri din cîmpul informațional universal. Dar și acest travaliu nu dă roade *literare* decît la practicienii literați, adică la temperamentul creator, din capul locului. Arta este încă la discreția intuiției, a claviaturii afective. Din fericire ! Și doar în mică parte, disciplina sapienţială ar

spori ceea ce natura a dăruit, a hărăzit. Asta-i cu automodelarea. Oricum, este un pariu în care nu există pierzător.

Acest demers ar comporta urmărirea unei anume progresii psihice individuale. Firește, textul va primi reflexe, mai apăsate sau mai domoale, de dinspre acest travaliu.

Al doilea mod de luare în stăpînire a textului vizează lucrul cu *enunțul*. Lucrul cu propoziția. Aici terenul pare ceva mai cert. Dacă lucrul cu psihicul nostru, cu undele cerebrale, cu nodurile energetice este o explorare pretențioasă, lucrul cu enunțul este aproape la îndemîna oricui.

Adică se poate studia și elabora un anume tip de enunț tot mai eficient, cu ecou psihic relativ precis.

Acesta ar fi deocamdată sectorul creației poetice care pare controlabil, mînuibil. Calitatea, densitatea unui anume enunț. Impregnarea lui cu energie pre-semantică. Dar și aici lucrurile scapă printre degete. Puterea și bătaia lungă a unui enunț sînt adesea la discreția creierului vechi, a creierului olfactiv... Cînd fraza are atîtea rădăcini subconștiente, cînd în ea se imprimă urme din cifrul biotic, evident, *nu poate fi prescriptibil* un enunț anume : dens, stîrnitor, revelator. Sau, dacă este parțial prescriptibil, el trebuie însoțit de o practică a receptării sale, ceea ce este încă nerealizabil cu mase mari de cititori. Am vorbit de cîteva ori de enunțul N-400, pe care l-am cercetat de prin 1980, iar în 1983 am publicat prima însemnare despre locul acestui enunț în proză. I-am înțeles funcționarea, știu natura lui. I-am dat acest nume, enunț N-400, pornind de la numele armonicei cerebrale cu care este în legătură. Este un enunț-stimul, cu aspect scindat, paradoxal, de clintire în seria semantică. Știu secretul lui, și totuși : nu-l pot produce decît în clipe de inspirație !... Se va zice : Atunci la ce ajută să-i cunoști mecanismul, dacă tot inspirația ți-l produce ? Mă gîndesc că, dacă nu i-aș cunoaște mecanismul, nu l-aș găsi nici în clipe de inspirație. Poate că timpul va da alt răspuns. În prezent cred că, totuși, numai inspirația decide anvergura cărții noastre.

Enunțuri de o anume încărcătură cognitivă s-ar putea obține și prin brainstorming, sau prin sinectică, sau prin alte procedee de creativitate. Sau prin stimulare alpha sau tetha. La un cenaclu experimental pe care l-am condus cîțiva ani, am obținut, prin aceste procedee, rostiri de anume prospețime, de la oameni de profesii diferite, și cu un coeficient de inteligență diferit. De altfel mă interesa chiar acest aspect : exprimarea creativității la omul de rînd, la neprofesionistul condeiului. Am constatat că mostre de poezie și de filosofie se puteau obține de la oricine, sub îndrumare și stimulare euristică. Dar se obține numai enunț izolat, nu și text articulat. Nici un procedeu de creativitate nu produce poeți în serie, dar poate să releve că în țesătura ființei oricărui om sînt depozite poetice însemnate. Această revelație constituie un pas cultural însemnat.

Urmează o demitizare a scriitorului, a actului creației ? Poate că un plus de realism privind aceste probleme nu strică. Dar, chiar în aceste condiții, cînd tehnicile creative pun în mișcare depozitele textuale stagnante în orice om, văd, nu există riscul ca „toată lumea să scrie poezie", ci doar avantajul ca scrisul să devină un instrument de gîndire.

Revenind la nădejdea de a stăpîni enunțul puternic, notez că acum doi ani publicam un articol în care propuneam conceptul de *enunț holistic :* un enunț literar integrator, fulger mental, care nu informează ci creează o bruscă deschidere mentală spre a contacta un informațional nou și neașteptat ; este un enunț pe care literatura mare, în chip intuitiv, l-a folosit dintotdeauna ; dar pe care astăzi îl putem cîntări conștient, îi putem controla în oarecare măsură efectele. Observam acolo și prezența acestui enunț în scrierile unor prozatori români contemporani.

Aceste incursiuni în resorturile psihice ale actului creației întăresc părerea că, în veacul nostru, scriitorul nu mai este numai plăsmuitor de ficțiuni. Credem că azi el poate participa la acțiune culturală cu consecințe mai vaste. Și prin opera sa, și prin viața sa. Tema sporirii puterii modelatoare a literaturii este în relație cu

exigențele *etice*. Vedem cum, în plină epocă experimentistă, se redeșteaptă interesul pentru probleme de morală, la prozator. „Rănile morale", zicea Eminescu. Interesul generațiilor se reformulează de la etapă la etapă. La promoția optzecistă, constatam o propensiune spre destructurare și spre relansarea *ludus*-ului, constatam perfecta conștiință estetică. La promoția care urmează constat stringența conștiinței morale. După risipa de *ludus*, de ironie, de sarcasm, urmează cugetarea sobră la drama existenței.

PROZA ESTE OMUL. Nădejdea mea în optimizare prin intermediul culturii și literaturii a făcut pe un critic literar (Al. Protopopescu) să afirme că pe mine m-ar interesa, în primul rînd, „optimizarea prozei". Această privire reducționistă nu-i gratuită. Dar proza și omul nu pot fi separate. Mai bine zis : textul și omul, textul și trupul. Cel care cizelează enunțul, scontînd efecte esențiale, propunînd o inginerie a seninătății, firește acela nu face numai optimizarea prozei. Nu vreau să spun că Al. Protopopescu ar fi pierdut din vedere întregul. Uneori citirea semnelor impune fărîmițare. Dar textul este trup. Am spus undeva că o trăsătură a epocii noastre este *deșteptarea filologică*, deșteptarea semiotică. Asta înseamnă că trupul respiră oxigen semiotic. Indiferent dacă e vorba de oameni școliți solid sau școliți superficial. Indiferent dacă-i vorba de literați sau tehnocrați : prin venele noastre pulsează sînge semiotic.

Textul are credit sporit. Are o prezență vastă în viața socială. Imense suprafețe imprimate participă zilnic la reglarea relațiilor noastre sociale, participă la condiția noastră umană. Condiția intelectuală ! voi zice preluînd reproșul sau lauda unui alt critic, N. Steinhardt. Dar : Trupul e text. Tînăra promoție de prozatori, cu perfecta conștiință estetică de care vorbeam, a semnalat chiar conflictul posibil trup/text, decurgînd din culisarea eternă natural/cultural. Ei, tinerii prozatori, s-au interesat de reglarea acestui conflict, și astfel a rezultat ce-i mai interesant din direcția textualistă. Iată cum se deschide

încă o perspectivă pentru a observa sporirea puterii modelatoare a literaturii actuale.

MARGINEA DIFICILĂ. Aceste însemnări pentru o metodă se apropie de un punct greu. Vedem că o atare perspectivă sapienţială înlătură orice posibil conflict între „umanism“ şi „scientism“. De care se vorbea altădată. Cred că vine timpul ca acest conflict, între două laturi înrudite ale condiţiei umane, aceste două moduri înrudite de cunoaştere, să poată dispărea. Cunoaştere de tip poetic, de tip ştiinţific : concepte despre care spunem că aparţin unei gîndiri *bipolare*. Imaginăm un pas spre depăşirea polarităţilor de gîndire. Aici, probabil, demersul de optimizare prin scrisul nostru ar putea culmina. Căci tot atît de important ca programarea prin sintagme pozitive ar fi găsirea acelor contexte, acelor situaţii epice, acelor enunţuri care să propună scînteia unificatoare, adică depăşirea polarităţii de gîndire.

Înainte de a viza acest efect în cititor, sigur, la nivelul prozei trebuie să se petreacă ceva. În corpul ei trebuie atenuate polaritățile, trebuie neutralizate seducţiile eterne ale viciului bi-polar. De aceea m-am hazardat atît de mult pe un teren scientist, avînd grijă să nu dau, niciodată, o clipă de poezie în schimbul unei vecii de ştiinţă ! Literatura nu-şi pierde specificul de instrument poetic („vehicul de voinţă“) sau de instrument social prin excelenţă („vehicul de ideologie“), iar glanda pineală îmi organizează pagina, încă o dată. Există cuceriri ale omului, există daruri ale naturii. Trupul alcalin ştie că darul este mai mare decît orice cucerire, în privinţa şansei de a fi viu. Această propunere de atenuare a polarităţilor de simţire şi de gîndire, prin text, este chiar reîntoarcerea textului la vitalitatea sa genuină.

*

Oare literatura a devenit mai sofisticată după această confruntare a ei cu atîtea exigenţe contemporane ? Oare ea dă bătăi de cap cititorului ? Şi, e lucru ştiut, că n-ar putea să te modeleze şi să te înnoiască ceva resimţit ca

greoi, ceva care îți dă bătăi de cap... Cititorul resimte, oare, în literatura pe care o propun sau o analizez aici, o cursă cu obstacole ? — Vom răspunde că nu s-a complicat literatura, ci laboratorul scriitorului. Atelierul s-a complicat. A devenit pretențios, plin de instrumente străine pînă acum literaturii. Eu am riscat mult deschizînd uneori ușa acestui laborator. Am riscat în sensul că cineva va fi tentat să analizeze proza noastră în raport cu instrumentarul observat în acel atelier... Voi spune că laboratorul prozatorului trebuie să rămînă, în bună parte, misterios. Ferit privirilor. Pentru a nu descuraja cititorul și pentru a nu inhiba critica, pentru a nu provoca prejudecăți. Laboratorul, da, s-a complicat. Dar *produsul* ieșit dintr-un laborator atît de îmbogățit și pretențios trebuie să fie impecabil, ușor de mînuit, eficient, bun de întrebuințat imediat, fără greutate, de cît mai multă lume. Dacă pe alocuri, chiar în textul dorit impecabil, răzbat ecouri de atelier, aceasta ține de nedesăvîrșirea noastră... În mod normal, nimic din acest laborator extrem de echipat nu trebuie să se vadă în scrisul literar. De aceea este atît de echipat : să producă un obiect simplu, frumos, ușor de mînuit.

Unele teme legate de literatura actuală, enunțate aici, le vom relua cu noi argumente, într-o viitoare carte de eseuri critice, elaborată în paralel cu aceasta de față, adică tot în decurs de circa șapte ani, între 1982—1988. Vom continua, acolo, să apreciem sporirea efectului modelator al scrisului, în acest timp de nădejde culturală, cînd scrisul nostru e chemat să clădească. Și textul literar se întreabă, încă o dată, despre iscusința lui de a clădi.

Partea întîi

ORDINEA ZILELOR

Scriitorul în lumea de azi

UNDE ÎNCEPE LUMEA CONTEMPORANĂ ? Ca să mă orientez într-o temă vastă ca aceasta, am nevoie de cîteva repere ferme. Un reper bun poate fi locul natal. Sînt tentat să spun că lumea contemporană începe într-o casă de țară, adică în Bahrinești, adică în Mușenița, în ținutul Rădăuțiului. Acolo merg tot mai rar. Acolo se află o moară, o fermă mecanizată condusă de un inginer pe care-l cheamă Hanibal, o sinucidere din dragoste, un brevet de invenție pentru simplificarea unui circuit electronic, o nemțoaică ce obținuse viza să plece la fiul ei în RFG și a fost trăsnită de fulger chiar în preziua plecării ; acolo se mai află un pedepsit pentru trafic cu aur, două *Istorii* de Călinescu, o vamă internațională, Biblia și sute de abonamente la presa curentă, un om care a ispășit zece ani de pușcărie prin cincizeci, un bătrîn întors din emigrație din Americi să moară la casa lui : deci o groază de elemente ale lumii contemporane.

Fiecare element din repertoriul (incomplet) de mai sus este o temă de roman ; m-a izbit de pildă acel om care venea din detenție, după zece ani de absență din sat, era noapte și el bătea la fereastra casei noastre întrebînd : „Nu știți unde locuiesc eu ? nu știți cum se ajunge la mine ?“

Îmi construisem o lunetă astronomică, calculam variabilitatea stelelor duble, intenționam vag să dau o ad-

mitere la astronomie, credeam că Universul începe foarte departe, de la Proxima Centauri sau de la μ Cepheu, azi am răsfoit caietele cu calcule de acum două decenii, nu le mai stăpînesc, mă simt umilit de adolescentul de atunci care rezolva monstruozități matematice și „cucerea" universul prin formule ; pe atunci însă nu știam un lucru simplu, că universul începe de la pragul casei.

Neputința de a vedea integral și departe a dat statut de provincie acelei părți a universului unde neamul meu și-a construit coliba, conacul, polisul. Eul stratificat, eul clivat poate fi închipuit ca o sumă de provincii între care nu se poate circula și între care firele de telefon au fost tăiate. Lumea contemporană nu-și găsește simbolul principal în complexul cibernetic de la Massachusetts, ci, mai curînd, în tema planetei care își descoperă unitatea.

JAPONEZUL ESTE UN OM UNIVERSAL ? La întrebarea aceasta ești tentat să răspunzi prin clișee exotice. Recapitulezi ceva informație curentă, mai mult sau mai puțin pitorească sau senzațională, definești specificul japonezului și te simți foarte occidental. Specificul local, exacerbat, poate fi un indiciu de întîrziere istorică, de izolare. Colectivitățile puternice au personalitatea unui spațiu, cei mai mulți găsesc că este mai comod să enumere trăsături numite „specific". Confundăm *genius loci* cu țesătura de superstiții ale omului de bine.

Știm că sindromul unei boli are multe variante și nuanțe ; sănătatea însă este asemănătoare la toți oamenii : este o stare de echilibru.

Într-o capitală străină am cunoscut un japonez, eram cazați în același hotel, ne întîlneam la masă. Mi-a propus într-o zi un test de perspicacitate, și eu i-am propus unul. Eu n-am putut rezolva testul japonezului, din cauză că el vorbea o engleză stricată și n-am înțeles consemnul. Nici el n-a putut răspunde la testul meu, din cauză că eu vorbeam o engleză execrabilă și el n-a înțeles consemnul. Ne-am despărțit prieteni.

Abia în filmul *Dodes ka-den*, de A. Kurosawa, am avut brusc senzația că japonezul este un om universal. Personajele din acel film (căutați-l la Arhivă, vedeți-l numaidecît) sînt oameni uluitor de simpli, mizerabili, puternici, expresivi și nu fac altceva decît să trăiască. Nu vreau să spun că nu lucrează, dimpotrivă, au ocupații, au meserie, au un spațiu în care se mișcă ; dar, în esență, ei trăiesc pentru a trăi : de aici vine o impresie de natural, de firesc al existenței. Nicăieri n-am avut mai acut senzația acestui adevăr primar, și anume că scopul vieții este viața. După vizionare, am urcat în tramvaiul 13, la stația Sfînta Vineri, și mi-am dat seama că filmul acela continua sub ochii mei, cu acești oameni din tramvaiul 13 pe care îi priveam cu o receptivitate nouă.

I-am contrazis pe cei care au văzut în Dostoievski numai un excelent cunoscător al sufletului rusesc. Textul lui Dostoievski este și un manual despre tumultul abisal al omului de oriunde. Un specialist în tehnici proiective (Bucureștiul are doi asemenea specialiști, redutabili, de anvergură) îmi spune cum Szondi, citindu-l pe Dostoievski, a strigat „evrika" și a avut revelația diagnosticului experimental al pulsiunilor ; el a stabilit apoi cele opt clase pulsionale și cele cinci alegeri în destin.

Mă întreb dacă nu cumva Faulkner l-a inspirat pe Rorschach să descopere cealaltă mare tehnică proiectivă, a analizei personalității ; oricum, ei se întîlnesc, se susțin.

OMUL ȘI REPTILA. Apelînd la o imagine din Jung, vom spune că omul contemporan tîrăște după el, nevăzută, o coadă de saurian. Omul nu poate scăpa niciodată de aceste resturi animale. În el se nasc conflicte care țin de zestrea genetică, de nepotriviri între structuri străvechi și exigențe actuale. În om există voci care-l cheamă spre trecut. Voci genetice care vor să reinstaureze în urmași o poruncă veche ; dacă urmașul vrea să-și aleagă propria lui cale, poate intra în conflict cu zidăria veche din el și aceasta îi perturbă echilibrul ființei.

Scriitorul lucrează în sensul sau în opoziția acestei descătușări animale, accentuînd sau eradicînd acest conflict. Gabriel Garcia Màrquez, de pildă, își mîngîie coada de saurian. El mizează pe ceea ce ne trage îndărăt. Așadar, el mizează pe foarte mult : de aceea are atîția cititori. Acest gen de literatură produce anestezie și ilu-zionare, dar și activare paleocefalică. Cititorul din orice spațiu geografic se simte bine cînd cineva îi mîngîie coada de saurian.

Joyce alege altă cale ; moderniștii de azi (postavangarda și mai ales transavangarda) aleg și ei altă cale : scoaterea saurianului din camuflajul milenar. Dar cum reușesc ei, în acest caz, să se descurce cu reptila, cu tenebrele interioare, cu straturile arhaice, cu absolutul vintrelor ? Există o metodă : încifrarea pulsiunilor în limbaj. Textul devine loc al deblocării energiilor ancestrale, rupere a constrîngerii genetice, alegere de soartă.

Scriitorul, în fața omului contemporan, are aceste două posibilități : să-și tot pieptene coada de saurian sau să vadă cum energia părții de reptilă poate fi socializată și comutată în acte cu destinație actuală. Știu doi-trei prozatori, la noi, care merg pe această ultimă cale, dar ei sînt încă priviți cu rezervă.

ANGOASA SECOLULUI NOSTRU : ÎNVIEREA LUI SATAN. Malraux a fost întrebat care este cel mai de seamă eveniment al epocii contemporane, și el a răspuns : „la résurrection de Satan". Anticristul reînvie sub forma nedreptății sociale, a genocidului, a dictaturilor, a amenințării atomice, a răului suprem pe care vremea noastră l-a experimentat din plin. Malraux spunea asta încă sub impresia ultimului război mondial și a tensiunii dintre cele două sisteme politice mondiale.

Apoi mitologul a vorbit de „integrarea lui Satan". Este o teorie întăritoare, care vizează o progresie psihică : a dizolva răul, a-l digera. Dar tema „integrării lui Satan" este vastă și ea nu dă atît soluții de supraviețuire la criză, cît sugestii de împlinire spirituală, de perfecționare a omului. Or, în crizele mari, cînd este

amenințată existența speței, omul va căuta întîi o soluție de supraviețuire a trupului biologic — să aibă ce perfecționa.

OMUL ȘI UNIVERSUL TEHNICO-INFORMAȚIONAL. La început au fost întrebări alarmante : lumea hipertehnică este ostilă omului, dăunătoare echilibrului biologic și social ? Mecanismele tot mai complicate născocite de om îi scapă de sub control ? Omul va găsi soluții să stăvilească tendința inteligenței la autodistrugere ?

Unii s-au trezit copleșiți de era cibernetică. Psihologii vorbeau de caracterul stressant al irupției informaticii în viața noastră ; și de frustrarea resimțită de om prin invazia tehnicului, și de înstrăinarea ce survine într-o lume remodelată în condițiile erei industriale. G. Mendel spunea că asaltul tehnologic naște un nou complex psihic ; în 1968, el explica astfel actul contestatar al tineretului francez : pentru tineret, imaginea psiho-socială a Tatălui suferă o perturbare, fiind infiltrată de „ideal tehnologic", deci de o putere artificială, străină tipului de putere arhetipală.

Tehnologicul pare să creeze o presiune negativă asupra unor valori culturale ale trecutului ; în acest punct, o conciliere este necesară și dorită.

Începe așadar dialogul om-ambianță cibernetică. Începe adaptarea, formarea unor reflexe noi, conforme cu noul cadru. Arta poate să contribuie la acest reacord psihologic. Arta, înglobînd conștient elemente din lumea tehnico-științifică, grăbește apariția unor noi releuri de comandă psihică, propune strategii adaptative.

Primirea tehnologicului în literatură poate atinge diverse grade de complexitate. De la integrarea naivă, artificială, pînă la dizolvarea sensibilă a granițelor, adică pînă la osmoza dintre poetic și tehnic. Osmoza aceasta — perceperea locului de atingere a contrastelor — e semn că eul nu mai are clivaje și stratificări.

CUM ÎNTÎMPINĂ LITERATURA EXPLOZIA INFORMAȚIONALĂ ? În fel și chip. Soluția ușoară : în-

troducerea în pagină a fragmentului tehnologic, găsirea valențelor estetice ale deșeului industrial etc. Pasul dificil : conotația și sintaxa. Limbajele algoritmice dau sugestii limbajelor naturale (oul dă lecții găinii). Limbajul ALGOL ne revizuiește sintaxa și logica, ne spune cum ne-am putea apropia de sintaxa cosmică *(megale syntaxis,* cum zicea anticul), ne mărește libertatea. Toate calculatoarele Felix de la noi îmi măresc libertatea.

Raymond Queneau : „Cuvintele se vor umple de mustul tuturor lucrurilor, cu seva savantă și cu latexul doct." *(Mică cosmogonie portativă).*

Există o literatură încărcată cu informație tehnică, și se citește cursiv, are putere de fascinație :

de la flamandul Robert Goffin la japonezul Kobo Abe (nu cel din *Femeia nisipurilor,* ci cel din *Totalitoscopul)* ; de la americanul Thomas Pynchon la postavangarda italiană. Cred că informația tinde tot mai mult să devină *personaj* literar.

La noi, reportajul lui Geo Bogza face loc unei bogate terminologii petroliere, geologice etc., anulînd răceala științelor și făcînd din ele elementele unei cosmogonii ; termenul științific auster sau necunoscut capătă un sunet familiar, o subită vechime, o legare de stratul nostru ancestral. Sau, la Nichita Stănescu, în *Laus Ptolemaei,* găsim noțiuni de matematică, astronomie : poemul cosmogonic se transformă în cîntec de leagăn.

Ca să nu mai vorbim de literatura science-fiction, care folosește din plin elementele erei cibernetice.

Japonezii au propus un experiment : au pus în versuri teoreme și definiții, formule și denumiri științifice, și le-au introdus în școală. Poezia nu servește aici doar ca instrument incantatoriu, suport al memoriei, cum s-a zis ; ci ca mod de a opera o tensiune lirică integratoare, de a produce un email magic pe care îl așterni peste obiectul tehnic.

INFORMAȚIE DESPRE DESTIN. „Vehiculul" poetic merge cel mai adînc în om ; de aceea, acest vehicul poate fi încărcat pînă la vîrf cu orice fel de informație. Orientalii, iscoditori cum sînt, au descoperit din vechime acest

mod de „transport informațional". În *Cartea mutațiilor (Yi Jing)* chinezii propuneau, sub forma atrăgătoare a oracolului, o surprinzătoare carte de științe comparate și de corelare interdisciplinară, punînd alături informație astronomică, agricolă, diplomatică, știința conducerii societății, psihologia relațiilor umane, etică, filosofie.

Dacă vrei să-l pui pe om într-o relație dureros de intimă cu toată informația culturală posibilă (deci informația necesară supraviețuirii și împlinirii sale ultime) trebuie s-o codifici sau s-o traduci (prin echivalențe și corespondențe adecvate) în informație despre destin.

Epoca modernă ar oferi material nou pentru un asemenea tip de lucrare.

INTELIGENȚA MATERIEI. Este titlul unei cărți de dr. Dumitru Constantin, o apariție semnificativă (1981), rezultatul unei cercetări făcute cu vocație interdisciplinară și transdisciplinară. Mă gîndesc, citind această carte notabilă, că la noi confruntarea artă-știință n-a avut niciodată un caracter dramatic. Sclipirea vizionară este trebuitoare și-n artă, și-n știință, ea dă coerență și sens unei sume de observații și experiențe și împinge mintea pînă dincolo de hotarul cunoscutului.

Mircea Malița (în *Aurul cenușiu)* dă multe exemple de creatori români care au făcut osmoza artă-știință. Zice : „Ion Barbu, poetul, era profesor de axiomatică, Camil Petrescu a studiat matematicile, educație matematică a avut și Pallady. Întrepătrunderea domeniilor, proprie erei cibernetice, se manifestă zilnic."

CUM SĂ EVITĂM CĂDEREA ÎN ANALFABETISM. Vizitez un centru de calcul. Computere, calculatoare, sisteme de programare, specialiști care proiectează și traduc în sisteme algoritmice mesaje necesare. Stau de vorbă cu un electronist. Limbajul său precis, fără abuz de termeni de specialitate, mi se pare de o eficiență pe care ar invidia-o un scriitor. Îmi vorbește despre familia Felix (calculatoare românești), despre roboți din generația a treia. Îmi arată. Se așteaptă o nouă generație de roboți : bio-roboții ; văd în ei atributele unei generații

de avangardă. Limbajele de programare mă atrag, așa cum m-a atras cîndva romanistica. Cineva spunea că ignorarea limbajelor informaționale va însemna analfabetism. Acum asta înseamnă doar incultură... Mă atrage această lume tehnică, ce provoacă omul (autorul ei) la o competiție ciudată. Creierul electronic are o foame de lup, înghite mereu programe, benzi perforate. Cîte limbi „se vorbesc" la computerele de azi ? întreb pe interlocutor. Îmi înșiră nume și nume, prea mult. Încerc să învăț ceva din limbajul universal FORTRAN. Cînd învățam prima literă din alfabetul latin, nu știam ce mare lucru se face cu ea. Acum știu : o literă (ca și un om deosebit pe care ai șansa să-l întîlnești) îți poate schimba viața.

Prima lecție despre limbajul FORTRAN este despre „strămutare" ; iată legătura cu ceva vechi : grecii numeau strămutarea „metaphora".

ȘI LA CE FOLOSESC TOATE ASTEA ? Oare ne ajută acestea numai la rezolvarea unor probleme ale traiului imediat sau ne-ar putea împinge spre perceperea unei alte dimensiuni a lumii ? Pentru că se știe : omul, deși moare fără pîine, el rămîne ființa paradoxală care ar fi în stare să-și dea pîinea de la gură în schimbul unei călătorii de o secundă în lumea cu patru sau cinci dimensiuni, în lumea cu tahioni.

PARANTEZĂ DESPRE PRĂPASTIE ȘI PÎINE. La urma urmei, mă interesează și progresul acestei idei (omul înscris deplin în noosferă, triumful substanței noezice), dar și întrebarea : ce va mînca mîine acest om evoluat, acest om al planetei întregite ? Va fi destulă pîine într-o lume alfabetizată și ingenioasă — sau omul, forțat de condiții, va trezi în adîncul său genetic o nouă linie de transmutație a elementelor necesare lui, și atunci va consuma alt fel de energie, și atunci el va fi cu totul altul. Dar pînă atunci, mai este o prăpastie de trecut. De aceea repun problema în datele condiției umane de azi : gînditorii întrevăd că sîntem pe cale de a generaliza,

la un nivel înalt, trăirea sentimentului universal; dar încă nu s-a răspuns la neliniștea: am scurtat, prin aceasta, drumul dramatic dintre om și pîine?

NOSTALGIA ÎNTREGULUI. În căutarea unui maximum informațional despre realitatea umană, artistul va trece prin științele secolului și va tînji după ceea ce nici o știință nu-i poate spune. Se va orienta prin recurs la o sursă care a fost întotdeauna salvatoare, intuiția, ochiul lăuntric, lucrul ochiului pineal, scurtcircuitarea etapelor. Își va spori emisiile cerebrale alpha, își va birui gîndurile și va vedea cum toate își recapătă coeziunea și unitatea primordială. Va comunica atît cît va fi nevoie să trăiască, discursul său va aspira să fie cuprinzător, totalizator; el va tînji după simplitate, va redescoperi forța cuvîntului nucleu, cel dinainte de explozia verbală. Textul va fi holistic sau nu va fi deloc.

REVOLTA SIMPLITĂȚII. Sînt la Roma, văd o expoziție de grup, instalată în plină stradă, pe lîngă Via del Babuino; expun pictori din „Asociația pentru apărarea mediului ambiant", discut cu președintele asociației, pictorul Mancini, el vrea valori tradiționale, el vrea resurecția peisajului, ei vor să apere ruinele, iarba și mărea; el a inventat „tabloul-fîșie" propice să cuprindă orizontul marin. Da, ei apără peisajul, ei se repetă, chiar dacă cu strălucire, tot repetare și stereotipie se cheamă, mă opresc lîngă pînzele unei „naive", Luba Simansky, origine slavă, pictură cu vizibile urme slave, motive populare, irizări de icoană rusească, ceva țărănesc și fantast, îmi spune că s-a scris despre ea și-n *Izvestia*. Revin la tema expoziției. Sigur, apărarea mediului ambiant este o urgență care merită strigătul de alarmă al unei expoziții, dar nu pot aprecia bine ce eficiență ar avea. Da, arta poate atrage atenția asupra unui rău, poate da un semnal de alarmă, dar arta adevărată e cea care încearcă un asalt la rădăcina răului, în om. Încearcă să schimbe nu printr-o predică anume, ci prin forța de a antrena vocile genetice, frîiele pulsionale ale omului. Optimizarea prin artă, plantarea șoaptei mode-

latoare în țărîna diencefalică, însămînțarea tunetului etic, socializarea unor tensiuni animale — e net superioară artei care vehiculează un slogan al vremii.

DESPRE OPTIMIZAREA OMULUI. Există așadar o știință și o artă și o practică a optimizării. Pe ce se sprijină ? Mult de zis. Să începem cu discipline mai lesne de numit : antropogenie, psihocibernetică, sofrologie. Sofrologia mi se pare că dă multe soluții de optimizare, mă interesează, adun și articulez orice informație pe tema asta, încerc să experimentez. Dar a experimenta o planetă nouă înseamnă a-ți muta casa în acea planetă și a arde corăbiile cosmice cu care ai ajuns ; adică singurul experiment util este cel care încetează a fi experiment și devine mod de viață.

Literatura se întîlnește cu sofrologia mai mult decît s-ar crede. Dar atunci ea tinde spre eficiență, spre acțiune practică, rol încă puțin probat la textele artistice. Mă gîndesc la acel tip de text care ar putea începe lungul proces de reechilibrare a energiilor haotice ori rău canalizate la om și, ajunși aici, un text în plus ar face de prisos un medic. Bolile omului încep de la spirit, spun cei vechi (relansați de cei NOI). Încă nu există un canon precis al întîlnirii literaturii cu psihocibernetica. Oricum, vreau să cred că textul de plăcere face loc unuia de „chrisoterapie".

LUMEA CONTEMPORANĂ ȘI INFLAȚIA TEXTULUI. Pagina scrisă, suprafața imprimată pătrunde adînc în viața omului și ajunge să-l manipuleze. Se întîmplă ca omului să-i scape din mînă un instrument pe care el însuși l-a perfecționat. Exemplele sînt multe. Omul duce cunoașterea pînă la găsirea forței atomice și aceasta îi scapă din mînă. La fel de grav este că el a perfecționat textul și că textul îi scapă din mînă.

„Puterea este textuală" : un enunț în jurul căruia Gheorghe Iova a construit un întreg eșafodaj de idei. Tot Iova îmi atrage atenția asupra unui fapt istoric : un împărat antic chinez, ca să diminueze forța generalilor săi care-l subminau, a încurajat dezvoltarea cărturări-

mii. Și a obținut rezultatul așteptat : cînd textul (artistic, științific) a sporit, primejdia militarilor a diminuat. Inversarea relației este și ea, adesea, întîlnită în istorie.

Citesc un studiu de Philippe Sollers despre mînuirea omului de azi prin „suprafețe imprimate" ; anihilarea puterii decizionale prin impresia (uneori euforică) a faptului că omul societății de consum ar participa la decizie sau că ar gîndi cu mintea lui.

Omul mediu este asaltat de mecanisme verbale, stereotipii fioroase. Care, odată cu frumusețea lor sonoră sau odată cu fixitatea lor, aduc și dependență. Vorbitorul începe să depindă de cuvinte. Decizia noastră este, de atîtea ori, decizia conținută dinainte în blocul informațional preluat din gura altuia. Ce poate scriitorul ? Saltul spre enunțul care numește lumea pentru prima dată este minutul de libertate și întregire.

PORTRETUL ROBOT AL OMULUI CONTEMPORAN. Un reporter îmi cere să fac portretul contemporanului. De la noi sau de pe planetă ? îl întreb. Răspunde : Indiferent de unde. Zic : Omul contemporan începe să-și piardă portretul. Mai bine zis, acele sute de variante, chipuri, care făceau farmecul micilor colectivități de altădată își arată acum, tot mai mult, numitorul comun.

Cum așa ! se revoltă interlocutorul meu. Răspund : Să luăm un om mediu, de pe stradă, amorf, cu un lot de instincte (aceleași mereu, doar că supuse unei tot mai mari presiuni culturale, de socializare) ; cu un lot de alegeri în destin (aceleași alegeri genotropice, numărabile pe degete) ; cu un grad de instruire, de cultură (centralizată, supravegheată atent, unitară) ; un om mînuind instrumente lunguiețe prin care produce bunuri... Omul, în ciuda a toate, se pare că este un vicios al actelor stereotipe, un pervers al trăirii repetitive ; el este un alungat din paradisul uniformului și el tînjește veșnic după paradisul uniformului. — Această tendință naturală e transformată în dogmă. Eu tind spre un uniform exemplar, spre un uniform strălucitor ; dogma mă împinge spre un uniform convențional : un uniform (o schemă mai bine zis) sintetizat la un moment dat, în funcție de

experiențe locale și necesități curente. Statul universal, despre care vorbesc utopicii, poate fi și un triumf al uniformului convențional. Nu știu încă.

Iar negarea ? Ce loc ocupă negarea în dinamica omului contemporan ? Negarea — marea necesitate a viului — va fi și ea investită în „construcție". Azi, deși toată lumea caută energie, nu s-a gîndit nimeni prea limpede ce se poate scoate din energia negării, formidabilă la omul contemporan. Tendința actuală este să se contracareze această energie ; de aceea apar nevroze sau defulări aberante, izbucniri de agresivitate. Omul contemporan crede că prin negare devine „individ", adică iese din serie. Încă n-a fost pus la punct un canon al negării eficiente. Dar minți luminate vor face-o. Aceleași minți luminate vor da despoților de mîine soluții ca energia negării (considerată ca diavolească de tradiție) să producă îngeri în serie...

ȘI TOTUȘI, UNDE SE SFÎRȘEȘTE „LUMEA" ? Nici la bătrînețe, Tagore nu avea astîmpăr. Și un prieten l-a întrebat de ce călătorește mereu, de ce nu se potolește. De ce nu trage concluzia filosofică a vieții ? De ce nu găsește în el însuși răspuns la întrebările despre lume (contemporană sau nu), de ce continuă să bată pămîntul cu piciorul, de ce continuă să iscodească fiecare om întîlnit, el, bătrînul mag ? Tagore nu a putut răspunde ; sau, în tot cazul, nu s-a consemnat că ar fi dat vreun răspuns. Dar, într-o zi, el a notat undeva : „Mi-am început viața independent, neavînd grijă de nimic decît de o pisică. Probabil mi-o voi sfîrși cum am început-o."

Satul în care mai cred

PUNCT DE PLECARE. În imaginea mentală, satul copilăriei este mare și complicat. Dar cînd mă reîntorc în sat, sînt izbit să regăsesc altă imagine : dealuri mărunte, ușor de urcat, coclauri simple, lunci rărite, dimensiuni restrînse. Nici un loc unde să te rătăcești, nici o prăpastie în care să te răcorești. Schema lumii s-a simplificat. De ce ? Așa mă întrebam la ultima călătorie în satul meu. Îl revedeam după trei ani. Sat de graniță, în Nord ; la marginea lui, se termină țara. Dacă mă îndepărtez, ajung într-un loc unde circulă patrule de grăniceri. Ei mă somează să stau și-mi spun : Tu nu vezi stîlpii de hotar ?

CRIZĂ DE CREȘTERE. Am auzit oameni deplîngînd abaterea satului de azi de la modelul tradițional. S-a vorbit despre alterarea unor raporturi umane care arată că satul nu mai rămîne sat. Există însă mutații. Pînă ce noile caracteristici ale unei colectivități se fixează, avem tendința de a le raporta la vechiul model. Noul ne apare, adesea, sub forma unui vechi modificat, a unui model degradat. Dar asta pentru că raportăm noul *pe părți*, pe fragmente, la un model vechi *integral*, unitar. Și e lucru constatat : noutatea este percepută cu predilecție pe părți, pe detalii. Noi înșine sîntem detalii din înnoire.

ȘTIM CE DATORĂM SATULUI ROMÂNESC. Țăranul și satul sînt realități fundamentale în istoria țării noastre. Satul a contribuit la cizelarea unui fel de om,

la statornicirea unor valori, la structurarea unui tip de civilizație. Adesea trecem peste aceste adevăruri, uităm. Dar sînt și perioade cînd, brusc, ne amintim de ele și ne vedem în stare să elogiem satul. Sînt perioade cînd zicem tot binele despre sat. Zicem că țăranii au făcut țara asta, au făcut unirea cea mare, au dus războaiele cele grele, au păstrat sigiliul național, au suplinit lipsa universităților printr-o știință a cîmpului și a astrelor, o cosmologie populară, o botanică populară, o cromatică și o ornitologie populară ; și prin practici medicale eficiente care se întîlnesc azi cu practici sofronice ; prin dulgherit și olărit, prin folclorul din care nu lipsește nici o temă universală. Spunem de bine și despre răbdarea țăranului, despre conservatorismul lui, despre apolitismul lui, despre furiile lui rare dar de temut. Da, sînt perioade cînd ne întoarcem la elogiul țăranului.

SATUL CA MOD DE A FI. Pentru alte spații geografice, satul este doar o experiență socială. Pentru noi e mai mult, e un mod de a fi. Jumătatea ființei noastre încă n-a putut trece la nici un oraș, n-a putut găsi așezare în nici un oraș.

ORAȘUL ROMÂNESC E NĂSCUT LA SAT ? Iată o întrebare pe care mi-o pun la sfîrșit de secol 20, cînd am la dispoziție o informație bogată despre dinamica urbanizării. Știu cum se nasc orașele. Orașul indian se naște în jurul unui templu. Orașul caldean se naște în jurul unui astrolog. Orașul latin are o sacralitate militară : el se naște în jurul unui castru, dar e rînduit după geometria templului. Orașul german se naște în jurul unui atelier. Orașul american se dezvoltă în jurul unui ordinator cibernetic.

Orașul românesc se dezvoltă în miezul unui sat. Iar satul se naște în jurul unei stîne, al unei mănăstiri, al unei cetăți, sau al unei fîntîni.

SATUL, O REFERINȚĂ CIBERNETICĂ. Mă refer aici la unul din sensurile cuvîntului cibernetică, și anume : studiul conductelor de informație utilă unui sistem.

Cea mai utilă informație pentru o colectivitate este informația cu privire la propria ei soartă. În acest sens, satul are un depozit impresionant de date. Datină, *jus et consuetudo*, reglare de relații de grup, armonia relației cu natura, coduri integratoare, mecanisme de apărare, coduri punitive. Norbert Wiener : „Colectivitățile mici conțin mai multă informație despre ele însele decît colectivitățile mari." Relația cu semenul este strînsă, spontană, nemistificată. Măștile sînt măști, iar obrazul este obraz. Autenticul relației umane descrește de la grupul mic la grupul mare.

ABATERE DE LA SUBIECT. Mă aflu într-o localitate mică, așezată pe o stîncă, în Sicilia. Primul lucru la care mă gîndesc : ce mănîncă oamenii aici ? Nu văd pomi, nici petic de grădină. Nu-i unde. De ce rămîn oamenii aici, cățărați pe stîncă ? Umblu pe uliți strîmte, ulița e chiar prispa caselor. Întîlnesc un locuitor, îl fac să se deschidă, are 52 de ani, îmi spune că satul are circa 1200 suflete, oameni cu rădăcină, se nasc aici și nu-și pun problema de ce se găsesc aici, se descurcă greu, greu. Da, el vrea s-o întindă, să plece oriunde, dar se opune nevastă-sa, ea se teme să lase satul. Îmi zice : Femeile sînt mai fricoase, adică mai puternice.

Sigur, multe din notele „specificului național" românesc vor fi reformulate. Există trăsături specifice omului în genere, pe care le-am interpretat ca trăsături naționale pentru că ne-am trezit cu ele în sînge. Și alteații mari, mici au făcut asta, au absolutizat cutare trăsătură, considerînd că îi este proprie numai ei. Deschiderea contemporană limpezește lucrurile. Important este cum trăsături de psihologie colectivă, comune și altorații, au condus la noi la cristalizarea unui spațiu cultural aparte, unic. Trăsăturile omului sînt aceleași peste tot, dar exprimarea lor în istorie și în spațiu naște un specific.

Un doctor român, țăran la origine, ne spune despre universalitatea codului genetic. Dar și despre variațiile care, prin secvențe de nucleotide, „transcriu" infinitele

variațiuni la indivizi și la grupuri umane. Lucrările lui se ocupă de sinteza substanței ereditare. Mă gîndesc, în fața acestor explicații de o finețe și o complexitate extremă, la saltul făcut de acest om de la satul din care vine pînă la ingineria genetică pe care o practică firesc, ca pe un gest cotidian.

HENRI COANDĂ STUDIA FULGII DE ZĂPADĂ. El se preocupa și de biochimie. Chiar procesele psihice se află în rezonanță cu compoziția chimică a apei și a pămîntului care ne hrănește. Apa dintr-o zonă geografică va cristaliza într-o structură anume, va da o configurație geometrică anume : tot așa și gheața lichidă din sîngele nostru. Iată de ce nu-i întîmplător interesul pentru fulgii de zăpadă și pentru geometria cristalelor de gheață, diferită de la o zonă la alta. Henri Coandă avea o colecție de fulgi de zăpadă de pe tot globul.

Gheața din sîngele omului poate fi un test de rezistență. Așa cum colindele din adîncul lui răspund unui test de rezonanță.

Rețin din Lucian Blaga idei despre relația formativă spațiu-om. Orizontul spațial românesc e caracterizat prin „infinitul ondulat", plaiul, supleța sufletească. Matricea stilistică a neamului este exprimată în sat.

„SATUL A CREAT SATUL". Comentariu. Satul ideal e un sistem complet, el funcționează prin propriile lui resurse ; își asigură stabilitatea prin mecanisme corectoare, care acționează printr-o verificare îndelungată ; el își inventează căile de salvare. Sistemul ideal poate fi conceput într-un proces oprit. Altfel însă, logica idealului este mereu confruntată (perturbată, repusă în temă) cu logica viului.

SATELE AU SOARTA LOR. Am strîns, în timp, o „cazuistică" rurală. Vreau să ilustrez, printre altele, observația că omenirea nu este bolnavă. Așadar cazul de mai jos nu contrazice observația mea, deși pare s-o facă.

Satul Pînca, județul Alba, a fost părăsit de toți locuitorii. Asta s-a petrecut pe la sfîrșitul deceniului șase. Un locuitor îmi zice : „Azi foștii țărani din Pînca, agricultori de milenii, lucrează în mecanică fină, la Blaj." Înțeleg, din relatările lui, că în sat predominau temperamentele puternice. Își ziceau „neam de frunte". Strămutați, ei întrețin legături între ei, s-au grupat în același cartier la marginea Blajului. Pe vremuri, făceau singuri judecata. Aveau un simț acut al justiției. Din cîte înțeleg, datina și legea lor erau drepte. Voi scrie într-o zi o povestire pe tema asta. Sau altul o va face.

Sînt stingeri prin drame istorice, dar sînt și stingeri prin asfixie geografică. Am ajuns prin 1977 într-un fost cătun, o văgăună în Țara Moților. Urcam cu piciorul o pantă aiurită. Era toamna, pomii rodiseră nebunește : prunele erau coapte, merele cădeau polog pe iarbă, și nucile, în aceste livezi ale nimănui.

CASELE. În satele prin care trec, observ tot mai multe case noi. Arătoase. Stilul arhitectural mai păstrează ceva detalii tradiționale, dar dimensiunile mă uimesc, văd multe case cu etaj. Eu n-am avut niciodată o casă a mea, poate de aceea am o admirație sporită pentru omul care-și face casă cu mîinile lui. Mă întreb dacă viața pe care mi-am ales-o și satisfacțiile care se mai întîmplă în acest mod de viață ar compensa faptul că nu sînt în stare să fac cu mîna mea o casă.

ELOGIUL MENTALITĂȚII. Știu din antropologie că mentalitatea face societatea. Cu cît o societate are un repertoriu mai complex de mentalități, cu atît o paște civilizația. Adică renunțarea treptată la relația directă cu natura sau cu semenul și recursul la relația mediată.

Mentalitate normativă. Notez, la întîmplare, din multe altele. În casa cu fată nemăritată, dacă un bărbat intră de trei ori, înseamnă intenție matrimonială ; fără asta, înseamnă compromiterea casei. (Regulă întîlnită în sate din Bucovina și-n sate siciliene.)

Mentalitate compensatorie. Citat : „Analiza antropologică a resturilor incinerate a relevat însă că mormin-

tele de luptători sînt de fapt morminte de copii." (Raport științific despre tumulii funerari din satul Ferigile, 1972). Lucrurile s-au limpezit. Într-un străvechi mormînt de copii s-au depus arme, harnașamente. Pentru luptele lor postume. Pentru viața lor netrăită.

Mai există obiceiul nunții postume, pe care îl întîlnim și în zilele noastre, în sate românești de munte.

DINTR-UN DOSAR DESPRE SAT. 1939. „Sculați-vă în zorii zilei și pîndiți : cum se desfășoară viața în satele țărănești. Toată familia doarme grămadă, într-o singură cameră. Hrana este improvizată. Se mănîncă pe apucate. Nu încape milă. Viața este dură." (După un raport al inspectorului general administrativ pentru Munții Apuseni.)

Spiru Haret : „Vă declar că am instigat și înainte de 1907 și după 1907 ; că instig și azi pe cît pot, și voi instiga atîta cît voi mai avea zile."

Din *Enciclopedia României* (1938) : „Sărăcia agricultorilor începută în 1922 a devenit acum deplină."

Ibidem : „Este evident că statul român, agrar în structura lui, nu poate da acestor tineri o întrebuințare de pe urma căreia să-și simtă puterile sporite... Astfel societatea românească nu știe ce să facă cu tinerimea pe care o are."

Liviu Rebreanu (*Lauda țăranului român*, 1940) : „Revoluțiile noastre, mai mult gălăgioase decît sîngeroase, s-au făcut toate de sus în jos, pînă la exproprierea latifundiilor și împroprietărirea țăranilor."

ACTE. Pe la bătrîni, prin sertare vechi, se mai păstrează o hîrtie cu iz de hrisov, impresionantă la vedere. Are un chenar maroniu, cu desene parabolice. Este diploma de împroprietărire a țăranilor, dată în urma reformei legiferate după primul război mondial. Citesc : TITLU DEFINITIV DE PROPRIETATE. Cel pe care-l am sub ochi e datat februarie 1923.

Mai am un act vechi, așternut pe pergament. Foaie cadastrală nr. 12. Dată la Siret în 1939. Parcela 1621 din comuna Bahrinești se desparte în parcelele 1621/1, 2, 3,

4. Fărîmițare, reparcelare. Pulverizare. Tatăl meu făcea ordine în sertare și voia să arunce în foc acest act (hîrtiile aduc uneori necazuri). Eu o iau cu mine, spun că asta nu aduce nici un necaz, e una din hîrtiile care n-au nici o vină.

*

Se mai joacă în satele noastre :

Furtuna, joc moldovenesc, la început mișcare lentă, apoi o accelerare progresivă. *Solomonita,* învîrtită care se termină cu o bătută. *Basarabeanca,* horă din Moldova, se joacă și-n Argeș, în comunele Davidești și Smeura. *Iuda,* horă alergată în pas săltat. *Raiu,* joc din județul Bihor. *Sumandra,* joc din Dolj.

Nu știu dacă se mai joacă : *Hora biblică, Karaghiorghe, Sîrba emigranților, Hora amploaiaților, Drumul naibii, Șapte țîțe* (joc din județul Mureș), *Joc de bătut în pălmi...*

Și recente „hore de autor" : *Hora cooperatorilor, Hora congresului.*

Bătrînii spun : Cei care știu de lege, au în sîngele lor un strop de sat. Tot ei : Morții cu spusele, viii cu făcuteie.

GĂSESC UN STUDIU : „Mișcarea navetistă în aria Pitești." Se vorbește despre mobilitate teritorială, de naveta ca mod de viață, de sate care au fost absorbite în platforma industrială. De ezitarea fixării.

MAI VĂD CUM SATUL SE AMESTECĂ ACUM CU ORAȘUL. Din asta trebuie să se aleagă ceva, pînă la urmă. Prea sînt implicat în acest amestec. Prietenii mei din București sînt aproape toți veniți de la sat ; îți vine să crezi că Bucureștiul este făcut din țăranii care am fost și n-am avut cum să rămînem. Bucureștiul mi se pare uneori un sat mare, nederutat de statutul său metropolitan.

ORAȘUL TRANSFORMĂ ENERGIA UMANĂ ÎN SIMBOLURI. (după Mumford). Satul ar fi manifestare de energie umană pură. Orașul ar fi energie umană canalizată și semantizată (cultură, tehnică). De aceea, sa-

tul generează oraș. Satul nu poate rămîne sat la nesfîrșit, căci el începe primul acest proces de transformare a energiei umane în simboluri. La oraș, simbolurile existențiale se decantează mai repede. De aceea ingenioșii, anxioșii, nervoșii, nerăbdătorii, reformatorii presimt orașul chiar în cel mai neînsemnat sat.

DAR ORAȘUL GIGANT? Se spune că megapolisul înseamnă depersonalizare. Ansamblul relațiilor umane, acolo, este mediat prin coduri și releuri. Medierea strînge fără să apropie. Ea constrînge social fără să apropie sufletește. Oare megapolisul este un sindrom maladiv social, sau o ipostază pentru care încă nu sîntem pregătiți? Prima încercare de megapolis este, într-o anume privință, Turnul Babel; iar atunci s-au încurcat limbile. Toynbee vorbește de *orașul mondial*, despre care spune că ar fi o excrescență a egoismului colectiv.

Azi, cînd apar tot mai multe dificultăți legate de resursele energetice, se cere reevaluată relația om-pămînt. De aceea sporesc și întrebările despre sat. Ne amintim, deodată, lucruri elementare, precum că pămîntul nu-i rotund, ci dreptunghiular ca ogorul.

SATUL EXISTĂ. E seară, mă aflu pe un drum de țară, un drum care se pierde printre lanuri și coline; ei mă salută, ei se întorc de la cîmp, este acea întoarcere-ritual, îți vine să crezi că nimic nu s-a schimbat... Totuși oamenii satului arată altfel decît țăranii tradiționali. Lucrătorii agricoli sînt altceva decît țăranii *aceia*. Există mecanizatorii, specialiștii cu studii, cadrele cu pregătire superioară sau medie. Există cooperatorul agricol. Există pămîntul care trebuie lucrat.

Într-o revistă, recent, am întîlnit un articol cu titlu sugestiv: „Noi vrem țărani".

Anotimpurile vin la vremea lor și nu iartă. Nepoții de țărani își întrerup cursurile și pun mîna la recoltat. Revoluția chimică, biologică, tehnico-științifică nu și-a spus încă ultimul cuvînt, așteptăm din mers.

Ne interesăm de fertilizare, de producție intensivă. Noi studiem triunghiul chimie/mecanizare/irigație. Experimentăm obținerea unui plus de substanțe biologice prin investiție minimă de energie și materie anorganică. Noi studiem bioconversia. Noi inventăm și reinventăm. Undeva între liniște, umor și disperare. Este seară și mă aflu pe un drum de țară care se pierde printre lanuri.

A INVENTA FLOAREA SOARELUI. Transcriu după un brevet de invenții. Oficiul de stat pentru invenții și mărci. Brevet conferit Institutului de cercetări pentru cereale și plante tehnice din Fundulea, zona agricolă Ilfov. Pentru invenția cu titlul : Hibrid de floarea soarelui (Helianthus annuus L) „Florom 90". Așadar floarea soarelui există, în fine. Crește. Au inventat-o.

REVENIRE LA PUNCTUL DE PLECARE. Iarăși or să treacă trei ani pînă la următoarea ta venire în sat ! zic părinții. Ei mă conduc la autobuz. Plouă, e noroi, așteptăm o mașină, mă urc, va începe un drum lung, voi schimba alte mașini și trenuri, voi avea ore și ore de mers ;

și nu știu care din două e la capătul pămîntului : satul din care plec sau orașul spre care mă îndrept.

Ficțiunea vieții și realul textului

CUMPĂNA EXISTENȚEI. Fratele meu Ion a murit la doi ani. Alt frate, Dumitru-Florian, a murit la șase zile. S-a întîmplat ca eu să trăiesc. Adică, întîmplarea vieții s-a fixat. Atunci cînd m-am născut, era război mondial. Frontul se apropia de satul natal, oamenii primeau ordine de evacuare. Trenurile bejeniei erau supraaglomerate. Într-un convoi de pribegi, ai mei s-au refugiat spre sud ; nu mai aveau nici casă, nici țară. În acest timp, familia noastră s-a complicat, în ciuda precarității existenței. A apărut lîngă noi o sugară, căreia i se prăpădiseră părinții, și ea a devenit sora mea de lapte. Încă o soră se pregătea să vină pe lume în timp ce americanii bombardau Turnu-Severin, unde tocmai ajunseserăm noi, în Sîmbăta Mare a anului 1944. Mai tîrziu m-am gîndit cu uimire cum se nasc copiii în război și cum viul răzbește chiar în condiții cu totul potrivnice. Cred că viul a avut de partea lui, adesea, o singură șansă contra 99 de adversități. Paradoxul viului (primul dintre ele, probabil) este tocmai spaima învingătoare a slabului împotriva tarelui, folosirea acelei singure șanse contra celor 99 de adversități.

CEI NEDORIȚI ȘI PUTERNICI. Am cunoscut un om care vorbea foarte încet, din cauza unei afecțiuni la cavitatea faringiană. A fost un copil nedorit. Cînd s-a născut, mama sa tocmai rămăsese văduvă și se zbătea crîncen să hrănească multe guri. A decis să scape de noul născut. L-a pus într-un coș de nuiele, l-a dus în-

tr-un loc rece și întunecos, să moară. După șase sau șapte zile, a mers la locul acela, înfricoșată și prăbușită de păcat, convinsă că băiatul a murit. Dar împotriva oricărei așteptări și împotriva legilor biologice, băiatul mai respira. Atunci femeia a crezut că-i un miracol, un semn de sus că vietatea asta trebuie să trăiască. L-a ajutat să trăiască, l-a salvat. Era în 1919. Omul a trăit 61 de ani. Avea o constituție fizică plăpîndă, dar a făcut numai munci grele. Cînd l-am cunoscut, era manipulant la un centru petrolier. Recondiționa și distribuia scule pentru sonde și încărca saci cu nisip necesar la forări. Cele opt ore pe zi treceau în mare osteneală. I s-a propus pensionarea înainte de termen, pe motiv de epuizare. Dar el n-a primit. Nu admitea să se retragă, se temea să se retragă. Era îndîrjit ca într-o luptă nesfîrșită. Se simțea în siguranță numai cît timp putea lucra pe rampă, în rest era temător și dezarmat. Se numea Stroe. Totul era fragil și slab în el, în afară de voință, corectitudine, statornicie. Totul se clătina în el, în afară de caracter. A lăsat doi urmași. Care, la rîndul lor, au astăzi doi urmași.

După ce apare din hazard, viața se întărește prin Lege. Nimic mai precar și mai incert decît momentul de a prinde viață. Nimic nu-i mai riguros rînduit din momentul cînd „hazardul a fost captat", cum zice Monod.

Legea naturală își ascunde asprimea sub principiul plăcerii : ca risipirea vieții să nu ne doară prea tare și ca să ne putem suporta imperfecțiunea. Dar totul se plătește ; și nimeni nu moare de moarte bună, ci moare din cumul de erori.

Unele erori sînt euforice, festive, răsunătoare, voioase ; altele sînt insesisabile încălcări ale rînduielilor naturii. (Răul înseamnă a contraria sensul celor naturale.) Acest cumul de erori se numește, totuși, viața noastră.

PRIORITĂȚILE VIEȚII. Îl chema Filimon, avea 98 de ani. Îl întrebam cum a trăit, credeam că este un „subiect" interesant pentru cazuistica mea privind centenarii. N-am scos din gura lui mari secrete cu privire la

regula vieții lungi. Am notat doar că niciodată el n-a dus lipsă de timp. S-a mirat totdeauna cînd i-a auzit pe alții plîngîndu-se de lipsă de timp. El a avut timp pentru toate : casă, plug, masă, făcut și crescut șase copii, două războaie, sărbători și îngropăciuni. Am înțeles că se eliminau din existența lui multe acte inutile și ostenitoare, el avea simțul priorităților reale : pîinea, ruga, odihna, prietenia. În rest, nu știa nici o taină a vieții lungi.

Un alt longeviv, Toader Hrib de la Arbore, azi în vîrstă de 90 de ani, mi-a spus : În război, pe frontul cu italienii, eu nu ținteam niciodată în om ; puneam pușca la ochi, apăsam pe trăgaci, trăgeam în aer. Aveam convingerea că dacă nu voi omorî nici un om tot războiul, voi scăpa eu însumi cu viață. Și am scăpat !

Încă un precept al longevității l-am aflat de la cineva care a murit la 27 de ani. A zis : Caută să nu fii niciodată singur.

Azi am răsfoit notele mele despre cutremurul din 4 martie 1977. Am un dosar cu dezastre, mărturii, note, decupaje. Am adunat date, din văzute și auzite. Fiecare om avea atunci de povestit o întîmplare înspăimîntătoare, descrierea panicii sale sau a vreunui cunoscut. A fost o noapte cînd mulți au murit și mulți au trecut pe lîngă moarte. Vroiam să scriu o proză despre asta, dar eu scriu încet, și nu va mai fi timp.

Din acest dosar, extrag acum fișa care urmează :

Estrel îmi zice : Cutremurul a scuturat clopotnița și toate clopotele au început deodată să sune : ca din senin, fără să fie trase de mînă de om. Erau dangăte spontane de clopote la înmormîntarea tuturor care au murit atunci sub dărîmături.

JURNAL DE REGINĂ. Din bibliografia lucrărilor mele aruncate pe foc, făcea parte și un studiu psihanalitic de 125 de pagini despre Iulia Hasdeu. Descoperisem, la Arhivele Statului, însemnările ei jurnaliere. Erau, și încă mai sînt, o noutate. Și un fapt de senzație, cred. „Jurnalul“ Iuliei Hasdeu este *mascat*, pulverizat în di-

verse caiete, între teme de clasă, conspecte sau poezii proprii ; astfel că, pentru a-l citi, trebuie să-l culegi cu atenție din maculatoare de școală sau din manuscrisele poetei. În bună parte, acest „jurnal" este ficțiune. Autoarea notează, pe ani și zile, momente *posibile* din viața sa care va urma. Este imaginație, este delir de filiație și de grandoare, este proiect de destin.

Scria, folosind verbele la timpul trecut (ca și cum lucrurile ar fi în mod cert întîmplate), despre faptul că s-a măritat cu prințul Ferdinand, viitorul rege Ferdinand I, și a devenit regina României. Prin urmași și mariajele lor, ajungea să se înrudească, treptat, cu mari familii încoronate ale Europei. Iulia Hasdeu scria cronica amănunțită a primirilor ei la palat și cronica apoteozei sale literare. Undeva ea a notat, în limba franceză : „Regina Iulia a murit la *21 mai 1971*, ora 11^{20} dimineața, la 101 ani, 6 luni și 6 zile"...

Întîmplarea făcea că eu descopeream această pagină de jurnal exact în luna mai, 1971.

Notița a fost scrisă probabil în 1888, cînd boala poetei se agrava și peste puțin ea avea să moară. Murea la 19 ani, își făcea planuri minuțioase regești literare pentru 100 de ani. Contracarînd ficțiunea vieții prin realul textului.

„Muritorii sînt nemuritori, unul trăind moartea altuia și sfîrșind viața celuilalt", zicea Heraclit Obscurul.

ALT PARADOX AL VIULUI. L-am provocat într-o zi pe prietenul orientalist Mario Sorin Vasilescu la o discuție imposibilă, pe tema : de ce mor nemuritorii ? de ce mor prematur unii oameni care ar fi avut putere și pricepere să lupte cu moartea ? Ne refeream la unele cazuri accident printre nume răsunătoare. Vivekananda moare de diabet, la 39 de ani. Ramakrišna moare de cancer, la 50 de ani. Modul lor de viață, tainele stăpînite de ei ne fac să credem că trebuiau să aibă o viață lungă și o sănătate perfectă. Atunci cum e posibil ca Ramana Maharishi să moară de cancer ? Se poate găsi o explicație decentă : că pe traiectul trăirii elevate, la un mo-

ment dat, s-a creat o breșă ; sau se poate presupune o fatală scăpare din mîini a trupului, din excesivă atenție acordată fenomenelor mentale în asaltul absolutului. Sau un abandon de etapă al practicianului, abandon plătit scump. Sau se poate presupune o reacție imprevizibilă a genomului individual...

Dar cînd ai de-a face cu ființe de excepție, trebuie să cauți explicații de excepție. Așadar, o ipoteză : boala este nu doar un dezechilibru biotic, ci și o sursă informațională despre lumea viului. Boala (declinul, căderea) face parte din dinamica viului. Este nu doar un strigăt ce avertizează despre dezechilibru, dar poate și un corolar al structurii maleabile a viului. (La un congres de medicină, recent, s-a emis părerea că „nu starea de sănătate, ci boala este comună viului"). A te confrunta cu boala este o variantă de diversificare a informaționalului despre om. Din cele două ipostaze — a învinge boala sau a fi învins de ea — se decodifică mesaje despre natura materiei vii ; eșuarea, în cazuri de excepție, sugerează propoziții inedite din istoria și esența viului.

ESENȚA ÎNCĂ NEGĂSITĂ. Firul vieții a fost aflat : este electronul (vezi lucrările lui A. Szent-György). A fost aflat și păstrătorul căldurii corpului, „demonul lui Maxwell" : este enzima, este proteina (zice Jacques Monod). Dar esența vieții nu a fost încă aflată. Atît de uimitor este faptul de a fi viu, încît esența vieții a fost căutată în miracol. Și undeva, pe traiectul devenirii ființei, s-a întîmplat miracol. Enigma e însă protectoare. Cunoașterea care nu are flacăra revelației se poate numi ipoteză. Despre respirație s-a spus : oxigenul nu-i decît un vehicul și un selector pranic : corpul se încarcă ritmic nu cu oxigen, ci cu elan vital (energie pranică, ziceau hindușii ; energie psihonică, zic modernii). Unii caută azi suportul material al acestor energii subtile : „psihon", „mindon", ipotetice particule elementare.

Filosofii și practicienii dinamicii mentale caută și ei esența vieții. Ce elucidează graiul lor ? Un înțelept a întrerupt complet fluxul mental, realizînd vidul major, stare în care se captează un informațional nesfîrșit. În

acest punct, așadar, căutarea e continuată de practicile înțelepțirii. În starea maximei conștiențe și trezii, ai înțelege totul despre totul. Dar încă nu există concepte pentru a formaliza verbal o astfel de cunoaștere. Pentru a prelua viziunea, ar trebui să refaci traseul care duce spre ea : experiența, trăitul.

RIDICARE LA REAL. Ideile orientează existența, iar afectele o descătușează, o mînă, o înaripează. Ambele dau indicii de anvergură umană. Într-o împrejurare am fost întrebat care este deosebirea între trăire religioasă și credință. Există o deosebire între aceste noțiuni, dar mulți le pun automat în legătură, declarîndu-le inactuale pe amîndouă ! Trăirea religioasă este o stare afectivă orientată de un cod teologic (Cicero : „Dreptatea față de zei se zice religie.“ Marx : „Religia e simțămîntul omului care nu s-a găsit pe sine, sau s-a pierdut din nou.“) Celălalt concept, credința, stă în capacitatea de participație la univers. A fi în stare să ai certitudini despre *realul* întreg, creat și increat, văzut și nevăzut, împietrit în forme palpabile și neîmpietrit încă — aceasta ar fi capacitatea de a crede. A putea percepe toată „piramida realului“ (termenul lui Piaget), piramidă care pornește de la treapta concretului și urcă pînă la treapta inefabilului. Inefabilul are concretețea pietrei, trimișii omului au confirmat asta. Participația fervente (mijlocită de concepte, sau, mai ales, nemijlocită) la realul vast, din om și din afara omului — aceasta ar fi puterea de sus a „trestiei gînditoare“.

DISCIPLINA KAI-RITSU. Așadar viața se întărește prin Lege. Legile se codifică în texte mari, în cărți reper. Am fost curios să cunosc marile coduri ale omului : Pentateuhul sau Tora, Cuvîntul de pe Munte, Cartea Riturilor, Sutra de Diamant. Am avut norocul că, pînă la vîrsta de 11 ani, părinții mei nu mi-au citit nici un text profan. Poate din cauza simplității lor au făcut această alegere bună. Dar cînd eu le-am scăpat din mînă, m-am repezit spre cele patru zări, spre învățături și experiențe diferite. La urmă, după multe, eu

m-am reîntors la lecția lor. Iar din ceea ce adunasem din patru zări, n-am aruncat chiar tot, firește. De pildă, n-am aruncat acea disciplină „kai-ritsu". Este vorba de un precept filosofic care te introduce în dialectica „danu", cumpăna între interdicție și libertate. „Ritsu", adică legile, au sens prohibitiv. Ele răspund principiului realității. Dar omul superior ajunge să aibă legea în sînge și principiul realității se traduce fără efort în fiecare acțiune a sa. De aceea el își rînduiește existența alegînd singur modul care convine împlinirii sale.

NUNTA POSTUMĂ. Întîmplarea de mai jos mi-a povestit-o Emilia M. Împrejurările au fost următoarele. Intîi am schimbat cîteva vorbe cu scriitorul Cinghiz Aitmatov. Știam că el prețuiește riturile trecerii și i-am rezumat subiectul romanului meu *Mirele*, despre nunta postumă. E vorba de un obicei popular din Bucovina: cînd moare o fată nemăritată, i se alege un mire viu și înmormîntarea devine un ritual de nuntă. Cinghiz Aitmatov a zis: „Interesant". Apoi ne-am salutat și eu am ieșit cu Emilia.

Pe drum, Emilia mi-a zis: Știu și eu o întîmplare asemănătoare cu cea din romanul tău. S-a petrecut la noi în sat, în Păltinoasa. O tînără s-a dus la vrăjitoarea Sapta și a întrebat-o: „Descîntă-mă de măritat și spune-mi: eu cînd am să mă mărit?" Vrăjitoarea Sapta, după ce a citit în crinte și-n fum de mătrăgună, i-a răspuns:

„Să ieși în zori la poartă și să oprești pe primul care va trece: așa ai să-l găsești pe mirele tău."

Fata n-a dormit toată noaptea. În zori, a ieșit la poartă. Era frig și ceață, nu se zărea țipenie de om. A așteptat un ceas. Deodată s-a auzit huruit de mașină. Inima fetei bătea puternic. A ieșit în mijlocul drumului. Prin ceață, s-a văzut apropiindu-se un camion. Fata i-a sărit în față și a făcut semne cu mîinile. Șoferul a frînat, a scos capul afară. Fata a rămas descumpănită, căci șoferul era om bătrîn, hîd și știrb, cu părul alb.

„De ce m-ai oprit?" a întrebat el.

Fata i-a povestit ce și cum.

„În acest caz — a zis șoferul trist — uită-te dumneata pe cine duc eu în camion."

Ea s-a uitat și a văzut acolo un sicriu sigilat.

A priceput și s-a făcut palidă. Șoferul a zis :

„Duc acolo fecior tînăr, omorît de glonț."

Și l-au îngropat cu mireasă, și fata aceea a fost mireasa.

„VIAȚA DE DUPĂ VIAȚĂ." Un unchi al mamei, Gheorghe Isopescu din Bahrinești, a avut două morți.

Întîi a fost bolnav și a zăcut la pat. Într-o zi, ai săi au constatat că respirația i s-a oprit și inima nu-i mai bătea, și avea culoarea gri-cenușie a morților. I-au aprins lumînare, l-au scăldat, au făcut pregătiri de înmormîntare și seara a fost priveghea.

Dar, după niște ore, omul mort își revine la viață. Deschide ochii și se ridică în capul oaselor. Cei de față au fost uluiți de învierea lui.

Apoi au început să-l întrebe ce-a văzut *dincolo*. El povestea despre un spațiu minunat ; în limbajul său simplu, rural, el descria o stare de încîntare, o bucurie magică. Spunea că întîi îi vedea și-i auzea pe cei din preajmă ; apoi s-a făcut întuneric și undeva, foarte departe, era o lumină intensă. Și el se îndrepta spre acolo. Și a mai văzut ceva ce nu voia să dezvăluie, zicea că-i oprit să dezvăluie. Toți au insistat, l-au rugat, dar el spunea că îi este oprit să povestească restul.

După această întîmplare, el a mai trăit vreo patru săptămîni și a închis ochii pentru totdeauna.

În anii din urmă, am citit cîteva lucrări pe tema asta. Doctorul R. Moody a publicat o carte cu rezultatele unei anchete pe circa 150 de oameni care au trecut prin vecinătatea morții, oameni reveniți la viață după ore, zile sau după săptămîni de moarte clinică sau de somn letal. Pe baza mărturiilor obținute în asemenea situații, cît și din înregistrări ale biocîmpului uman în urma decesului (vezi și electronografia), cît și din producerea experimentală a stării cvasiletale „delta" — s-a constatat că *ceva* din noi nu moare odată cu moartea trupului. Ceva din noi mai persistă, rămîne o vreme în

preajma trupului din care s-a desprins, și-i în stare să perceapă părți de lume. Ceva care a participat la existența noastră se desprinde și nu este distrus. Un dublu energetic necunoscut, numit și „corp pranic“ sau corp enisic (enigmatic).

Nu se știe pînă unde merge și cît ține această supravieţuire a conștiinței după moartea corpului. Important este că ea a fost probată, evidențiată. Mărturiile se opresc aici : sentimentul de contopire cu o lumină intensă.

Origen avea ceea ce azi numim „intuiția materiei enisice“, cînd zicea că morții vor reînvia sub formă de sfere.

„A ÎNVĂȚA SĂ MORI“. Din alte mărturii ale celor care au trecut prin vecinătatea morții, aflăm că aceștia, în momentul „trecerii“, trăiesc un scenariu vizionar comparabil pe alocuri cu o iluminare. Acest fenomen s-ar explica prin activarea spontană și explozivă a tuturor celulelor și sinapselor creierului, o animare a zonelor în mod obișnuit nefuncționale ale minții, trezirea spasmodică a unor centre de conștiință inactive, în afara celei cerebrale. Toate acestea, efecte însumate, ridică uluitor pătrunderea de o clipă a omului în pragul trecerii. Sau rulează spontan scenariul facerii lumii înmagazinat în memoria noastră tainică.

Dar asemenea situații pot da și sugestii pentru o disciplină a trezirii integrale.

Ioan Scolasticul (sec. VII) povestește despre Isichie Horevitul care, într-o zi, a trecut prin vecinătatea morții, apoi și-a revenit la viață. Viziunea avută în acele momente de cumpănă viață-moarte a exercitat asupra lui un efect profund transformator. Mintea și firea lui au primit o ardoare și o claritate care nu l-au mai părăsit. Timp de 12 ani, cît a mai trăit, a stat sub semnul iluminării. Șocul vizionar, produs fără vreun efort contemplativ, ci în chip natural, prin vecinătatea morții, la Isichie Horevitul s-a *fixat :* a devenit trăsătură de spirit : „El era atît de adunat cu mintea în sine, că nu și-a mai schimbat niciodată acest fel de viețuire, fiind

pururea ieșit din sine", adică înălțat cu mintea la înțelegerea de dincolo de înțelesuri.

POMUL VIEȚII. Spre ce ne îndreptăm ? Dacă evoluția viului este un adevăr, dacă procesul de umanizare continuă, înseamnă că noi cei de azi îl conținem pe omul de mîine. Noi secretăm un străin ciudat. Noi îl conținem pe străinul nostru. Pe fătul scăpat de îmbătrînire, cu encefalul mare și desgrădit. Copilul mutant.

Există bifurcații în mersul speciilor vii. Multe specii vii, durînd de milenii în forme definitiv staționare, arată că natura nu vrea să piardă ce-a cîștigat, chiar cînd cîștigul este neînsemnat sau modest. Dar ramurile mutante arată și cealaltă tendință a viului : schimbarea. Mi-l închipui pe om în ambele situații. Rămînînd ceea ce este, sclavul și stăpînul lumii cu trei dimensiuni. Sau, la un moment dat, făcînd un salt spre altceva, pierzînd al doilea paradis al său : paradisul conștiinței strict-cerebrale. (Căci cîștigarea unor dimensiuni mentale noi echivalează, în descriere afectivă, cu un nou paradis pierdut.)

Dacă ni se îngăduie să dezvoltăm ipoteza aceasta, imaginea aceasta, vom spune că drumurile lor — al omului vechi și al omului mutant — vor putea fi paralele. Nu se vor elimina și vor evita înrobirea reciprocă. La început se vor înțelege greu, adică formal și științific. Se vor cunoaște prin eșantioane și suprafețe. Se vor ignora prin mecanisme proiective. Adică așa cum este astăzi relația între noi și alte regnuri.

Haosul și ordinea zilelor

VICTIMOLOGIE. Februarie, vineri. Prietenul meu judecătorul mi-a povestit un caz, îl avea pe rol. Un bărbat de vreo 40 de ani, într-un puseu de furie și orbire, și-a ucis fiica, o puberă de 16 ani, care lunecase pe panta prostituției. Judecătorul mi-a descris, metodic, cazul : ereditatea făptașului, obsesia lui de a avea un cămin normal și liniștit, cămin care i-a lipsit dintotdeauna, de cînd era copil, și spera să-l realizeze ca adult. Iar pubera rătăcită, mica nimfă, i-a spulberat această speranță anxioasă. Apoi judecătorul a conchis glacial că este vorba de un destin de victimă.

Înțeleg că există destine de victimă. Sînt oameni la care eșecul vine, din adîncul lor, cu atîta forță, încît el pare trimis de soartă. Niște arcuri puternice ale ființei ascunse îi propulsează spre nenorocire, și spre partenerii de nenorocire, cu atîta precizie, încît pare o fatalitate. Ceva din abisul lor îi mînă spre cei cu care își vor construi prăpastia : îi alege cu atîta siguranță, încît totul pare un scenariu regizat de soartă... Cînd o tragedie se repetă într-o familie, cînd un anumit tip de eșec recine, folclorul vorbește de „un blestem“ al familiei.

Eu mă gîndeam că omul s-ar putea opune acestui blestem, acestui destin „de victimă“. Mă gîndeam că omul ar fi în stare *să acumuleze soartă bună*. Judecătorul, un profesionist al dezastrelor altora, a zîmbit blazat și a întrebat : Cum s-ar putea face asta, cum s-ar acumula soartă bună ? Era dificil să explic în două cu-

vinte cum s-ar putea încerca întreruperea temporară a stării de zăpăceală ontică și intercalarea unor secvențe de vibrație cauzală în viața zilnică ; promiteam că voi reveni asupra subiectului... Apoi el îmi povestea alt caz.

ACEEAȘI ZI : urgențe, anonimi, embleme. Peste o oră, eram pe strada Biserica Amzei. Trecătorii se adunau înfiorați în jurul unui domn căzut printre nuielele gardului viu. Respira inegal, murea. O femeie spunea cum l-a văzut căzînd acolo, în gardul viu, între crengi cu chiciură. „Nu-l mișcați, poate e cardiac !“ zicea femeia speriată, dar bătrînul domn murise. S-a stins ușor : s-a terminat. *Nu mai era.* Femeia speriată a alergat la blocul vecin, a adus o lumînare, a aprins-o, i-a pus-o în mîna galbenă. Lumînarea se strîmbase. Milițianul de la borcan a venit, a chemat o ambulanță, a căutat în buzunarul decedatului un buletin : avea 70 de ani și locuia pe la Grădina Icoanei. Lumea era izbită de singurătatea celor ce mor la margine de drum.

Apoi am mers la Spitalul de urgențe, să-l vizitez pe prietenul meu Sandu Tariverde, el avea un picior rupt, gemea, cerea mereu țigări, doctorul le dădea voie să fumeze în salon. Fumau toți, aveau picioarele atîrnate în niște scripeți. Veneau mereu ambulanțe, erau aduși bătrîni cu picioarele degerate și oameni cu peritonite. Domnul Timofte era în comă. Ieșeam, mă așezam la rînd, să cumpăr. Eram între anonimi stoici. Disciplinați și stoici, ninge. Cei care nu respectau rîndul erau înjurați. Se declanșau propoziții antologice și stridente, vedeam cum anonimatul încetează și fiecare este memorabil, este propria sa statuie revelată spontan. Cumpăram și plecam.

Mă întretai cu ei, îi privesc. Un punct privit de aproape devine mare cît roata carului. Noi, pierduți în praful istoriei, devenim mari. Sînt zile cînd acești oameni îmi izbesc simțurile și atunci disting partea emblematică a existenței lor. Sînt zile cînd reușesc să văd că fiecare om este o conductă, mai grosolană sau mai fină, prin care circulă mesaj universal.

M-am gîndit adesea la întîmplarea lui Gautama Sakiyamuni care într-o zi a întîlnit emblemele precarității umane : boala, bătrînețea, moartea. Și asta l-a zguduit, văzînd că omul este fragil și trecător ; și de atunci n-a mai avut liniște, și a căutat o salvare, o tămăduire : salvarea putea veni doar de la conștiință. De la valorizarea vieții pe care am primit-o. Ziua aceea a lui Gautama nu este doar o parabolă antică. Este și una din zilele acestui februarie. Un februarie cu ger cumplit, și troiene, și oameni care merg cu vîntul în față.

SUTRA ACTUALĂ, 17 MARTIE. În limba sanskrită, „sutra" înseamnă : fir pe care sînt înșirate bijuterii ; șiraguri, salbă ; scriitură, scriptură, texte. Este un titlu sub care am putea grupa nuclee eseistice, serii de predici, serii de întîmplări. Tîlcuri. Serii de note, luate din galopul zilelor, armonizate oarecum, sau înșirate doar sub presiunea unei nevoi urgente a sufletului, azi.

Voiam, într-o zi, să rînduiesc o suită de fragmente pe care s-o intitulez „sutra de lut". Nu-i vorba de o replică la celebra și nemuritoarea „Sutră de diamant" (secolul V î.e.n.). Sutra de lut este o sintagmă care conotează orgoliu și umilință. Cu orgoliul m-am născut, cu umilința îmbătrînesc... Cred că toate dezastrele umane au venit din orgoliu sau din idolatrie. În tinerețe, cînd primești multe lecții zadarnice, un prieten mi-a spus că l-am asuprit prin propoziții și răspunsuri orgolioase. A fost o ceartă. Treptat am înțeles că a fi puternic înseamnă a nu-i asupri pe alții. Cine reușește asta, vreodată ?

Metafora omului „din lut" este veche de peste trei mii de ani. Modernii au adăugat un detaliu științific : acest lut se numește carbon, și combinații ale carbonului, aminoacizi și enzime ; materia noetică impregnează acest lut cu putere de tristețe.

Mi-e frig, sînt vulnerabil, peste două zile mă internez la spital. Boala lovește în cel tare și-n cel slab, doctorul spune că începe o luptă. El spune că asta va dura cîteva luni, și să stau liniștit, să mă feresc de orice efort, să iau medicație, să rămîn sub observație, sub

control. Analize, probe. E rîndul lui Sandu Tariverde să mă viziteze, să se mire. Îi zic (răspunzîndu-i la mirare) : Este o încercare, un avertisment al naturii. Mă pune la încercare, ea.

Da, zice, el, îți înnobilezi impasul... Apoi Sandu Tariverde iese șchiopătînd și blînd.

Voi ajuta corpul să se vindece, acum sînt la munte. În postura păcii s-ar putea vorbi cu rinencefalul, pre limba sa, cu 11 cicli pe secundă. Viitorul încă seamănă cu prezentul : noi, cele cinci miliarde de pămînteni, sîntem perisabili Dar sîntem un alfabet prin care, probabil, materia își elucidează rostul.

Trec două luni, trei luni. Se face vară, trebuie să evit soarele. Radiografiile și toate cele arată că leziunea se vindecă. Au trecut și Rusaliile, frumoasele Rosalii latinești. Doctorul spune că trebuie să evit încordările intelectuale, temperaturile înalte ale minții, ale afectelor. Nu mă împac cu gîndul că uneori protejezi lungimea vieții renunțînd la intensitatea ei. Intensitatea mă ispitește iarăși, mă ispitește.

DESACRALIZAREA CONȘTIINȚEI. 24 iunie, Sînziene. Ce face un om care trebuie să nu facă nimic? Cum acționează un om oprit (de medici) de la acțiune? Astăzi am găsit ceva de făcut. Urc la un monument istoric, la mănăstirea Y. Pădure, ziduri medievale, umbră de domnitor mare. E soare, stau de vorbă cu superiorul lăcașului. Un om bun. Om cu barbă tipică. Doi bărboși tipici stau de vorbă. Îl întreb pe superior cum practică ei acolo aprinderea minții. Isihasmul, zic. Îmi spune franc că nu-l practică nicicum. Că dacă el ar fi prea exigent cu ei, oamenii aceia, tipici, n-ar mai sta pe acolo. Ar pleca !

Omul modern s-a schimbat. Întîmplări dinlăuntrul lui și din afara lui l-au ajutat să se schimbe. Hotarele emoției se îngustează. Eu încă mai cred că lărgirea cîmpului conștiinței presupune și lărgirea hotarelor emoției. Conștiința lărgită nu elimină, ci înglobează conținuturi mentale vechi. Dispune de ele, îndiguiește. Face snop.

Este iunie, este o primăvară explozivă, mă gîndesc la vechiul simbol al omului ca punte între pămînt și cer. Ca ax între etajele inferioare, medii și superioare ale cosmosului. Dimensiunea magică a minții tatonează marginile lumii. Misterele materiei sînt asaltate cu resursele misterioase ale trupului. Noi nu avem conștiința sacrului. Nici adînc simțămînt al sacrului. Strămoșul nostru spunea : „Îți mulțumim că ai pus în noi speranța veșniciei."

Ce se petrece prin alte părți ? Antropologul american Marvin Harris studiază un fenomen din actualitatea continentului său : renașterea religioasă, zice el. Fenomenul este activ, polimorf, contradictoriu. Există religiile retragerii (de inspirație asiată) și cele ale înfruntării (de coloratură americănească). Noua generație de evanghelişti folosește metode audio-vizuale : videopredica, videomiracolul... Este derută, teamă, așteptare ? Este căutarea sinelui ? Marx spunea că „omul care nu s-a găsit încă pe sine" este omul religios. Așadar religiile, instrumente lirice de căutare, durează cît timp omul nu s-a găsit pe sine ? mă întrebam, întorcîndu-mă la vilă, printr-o pădure care mă reflecta și în care se oglindea ceva din chipul păduros și ramificat al omului.

INTENSIFICAREA TRĂIRILOR ȘI FRÎNA. Iulie, august. Extensia trăirilor peste limitele așa-zise naturale. Înlăturarea blocajelor naturale, spulberarea opacității naturale, destuparea izvoarelor... Ruperea limitelor. Cum ? Cum ? Prin stimulente chimice ? Prin dragoste ? Prin experiența misterului ? Și mereu avertismentul : intensitatea vieții să nu primejduiască lungimea ei ! Viața e bună prin lungimea ei. A trăi pentru a trăi.

Participația, dilatația persoanei, nevoia de a fi intens. De a fi mare. Și, la un moment dat, o oboseală de a exista.

Ratăm liniștiți planeta.

Este august și o întreb pe Diana de ce nu vrea, de ce nu îndrăznește să fie cea mai bună pictoriță a Europei. Îi cer să îndrăznească asta. Îi spun că Eugen Ionescu a pictat o mie de pînze, iar soții Argüelles au pic-

tat o mie de *mandalas*. Diana surîde, nu-mi răspunde. Diana amestecă liniștită culorile, pictează, nu-mi răspunde. Eu o incit în continuare : Totul e să decizi, în acest moment, că vrei să fii. Cea mai bună a Europei. Cea mai bună a Asiei Mici. Diana tace. Ceva dinlăuntrul ei o oprește să fie cea mai bună. Este cea mai bună, dar ceva din adîncul ei o oprește. Nevoia de liniște a mentalului colectiv o oprește.

Îl întreb pe doctorul Sorin Gupta de ce nu folosește efectul omega, să vindece pe oricine : oamenii au nevoie de doctori mari, oamenii vor să trăiască. Sorin Gupta era foarte popular într-o vreme, urcase vertiginos, iar acum se oprise, stătea. Ceva din foșnetul minții colective, care răsună în fiecare om, îl domolea acum, îl îndemna să rateze planeta. Ceva din noosferă, din mintea colectivă, spunea că s-a făcut planul la genii pe secolul în curs. Că s-a făcut planul la supraoameni pe sfertul de veac... Asta-i !

Știam că în el, în Sorin Gupta, zace excepția. La un moment dat, conducea strălucit școala de medicină holistică românească, i-a dat un impuls, un vector. Apoi s-a retras cu frămîntări, dar fără disperare. Retragere totală. Ceva dinlăuntrul lui se opunea ca el să urce, îi spunea să se oprească, să nu fie mare, să nu fie monstruos de mare. Ca și cum natura își făcuse planul la măreție pe meridianul acela. Sau n-o interesa meridianul acela... Căutam să-l urnesc pe Sorin Gupta, cu o fervoare la care el însuși contribuise cîndva ; îi aminteam cine este și ce rol are, îl culpabilizam. Îl întrebam de ce nu vrea să facă bine lumii.

— Nu sînt pregătit să fac binele ! mi-a zis într-o zi Sorin Gupta, apărîndu-se, justificîndu-se.

Înțelegeam : Cînd ești puternic, e periculos să faci bine.

Mitologia sugerează : Zeii sînt geloși pe oamenii care, iscodind taine, au pus mîna pe o putere mare. Și atunci zeii se pun de-a curmezișul. Fie că îl distrug pe muritorul respectiv, fie că-l ispitesc și-i înjosesc actele... Cei

care învață puterea știu că sînt expuși primejdiilor sau morții, dacă nu însoțesc căutarea puterii de căutarea unei apărări adecvate.

Această apărare constă într-o întărire morală : căutarea purității desăvîrșite. Adică : a căuta sensul de investire a puterii. Puritate nu înseamnă imaculare, ci bunul uzaj al puterii.

Asta e cel mai greu, sensul investirii forței. Greu este nu să obții puterea, ci cum s-o cheltuiești, ce să faci cu ea. De aceea, uneori, marii puternici au decepționat prin mari abdicări. Aparente ? Purificarea aduce probabil o revelație : că semnul puterii autentice stă în știința de a nu folosi puterea.

Frații Strugațki, într-un text de imaginație, spun că pentru a ne asigura de un miliard de ani pînă la sfîrșitul lumii, trebuie să existe o cumpănă între entropie și rațiune. Între haos și ordine. Entropia duce la haos, la descompunere. Dar și prea multă ordine strică. Și hiperrațiunea tulbură structura universului. Rațiunea excesivă instaurează modul ei specific de distrugere. Doar că lucrurile se aranjează în așa fel în natură, încît să existe un echilibru între forțele entropiei și cele ale rațiunii ; între spontaneitate genuină și ordine ; iar cînd acest echilibru se strică, apar reacții de re-așezare. După orice exces sau hiperacțiune, apare o oboseală. De pildă, apare o oboseală a rațiunii, care este la fel de semnificativă ca și ostenirea puterilor haosului.

Omul puternic, pus pe înfruntarea și schimbarea lumii întregi, pornind pe drumul triumfului, află deodată că acel drum duce spre „Oceanul Morții". Și atunci el se oprește, se întoarce. În acest caz, renunțarea la măreție este o terapie, nu un sacrificiu. Măreția este balastul pe care-l arunci ca să te salvezi de la naufragiu. M-am gîndit iarăși la vechii maeștri care testau progresele morale ale discipolului și, abia după ce se convingeau de existența lor, îi mai încredințau o cheiță a puterii. Astfel că, la urmă, cînd aveau cheile puterii, ei păreau mai slabi ca înainte, slabi și folositori. Gata să deschidă pentru alții ușa puterii, cu cheia dobîndită.

Penultima zi de august. Felicit doi prieteni Alexandru. Cald. Remușcări. Remontare. Căile greșite sînt instrumente ale perfecțiunii.

Deviza vechiului legămînt al omului : lege și bunătate.

Deviza noului legămînt : lege nouă și bunătate.

Deviza ultimului legămînt : dincolo de lege și dincolo de bunătate. Dar puteam oare aspira la „dincolo", cîtă vreme n-am învățat toată legea și toată bunătatea ? Cîtă vreme ea nu a trecut din capul nostru în sîngele nostru, în somnul nostru ? Probabil speța mutantă va putea mai mult (*omul enisic,* al cărui creier va intra în rezonanță spontană cu marele trup colectiv) ; dar lui *homo sapiens* i-a fost dat să nădăjduiască numai pînă la lege și bunătate.

A TRĂI ÎNSEAMNĂ A ARDE. Septembrie. Intensificarea trăirii vine din mînuirea arderilor. Cum pot fi mînuite arderile ? La vechii indieni s-a născut ideea că respirația sincronă poate fi un mod de a regla energia și vitalitatea corpului, dar și o ofrandă. În loc de a aduce jertfe animale sau vegetale, ei ziceau că-i posibil să aduci jertfă aerul care îți iese din plămîni, focul intim. Respirație sincronă : nici o călătorie dincolo de sine nu începe fără controlul arderii.

Mă gîndeam la aceste lucruri ieri. A fost înmormîntarea unui prieten, un arhitect genial și bețiv. Valoarea lui investea pînă și erorile lui cu o semnificație umană.

Despre Baudelaire se spune că nu a trăit, ci a ars. La fel se spune despre Esenin. Despre excesele lui Scott Fitzgerald se spune că erau arderi. Despre patima opiomană a sclipitorului Dan Arthur de la Săvîrșin se spune că era ardere. Eu nu am deloc plăcerea alcoolului, nici a drogului ; dar înțeleg că Pythia, fără aburii amețitori, nu putea prezice viitorul.

„Eu știu să trăiesc, Andrule !" îmi striga un prieten beat și inteligent, abandonat de toți.

Dar dimineața, la răsăritul soarelui, sobrul și anticul Patanjali venea și ne zicea : „A trăi înseamnă a dis-

cerne." Unii dintre noi îi acordam atenție, și el ne repeta într-o românească *verosimilă* : „Gîndiți-vă că a trăi înseamnă a discerne !" și pleca imediat.

Discernerea este o disciplină atît de benefică, încît noi ne mirăm că ea n-a devenit încă practică amplă, curentă.

Ea începe fără greutate, cu sacrificii modeste și, treptat, primești mai mult decît ai cerut.

Însă, cei care cad s-au obișnuit cu emoția căderii. Cei care stagnează nu renunță la emoțiile stagnării. Libertatea de a eșua este o probă prin care natura îi salvează pe cei foarte puțini de la eșuare.

ÎNĂLȚAREA CAPULUI. Toamna anului, a vieții, octombrie. Un om care practica înțelepciunea, și al cărui nume îmi scapă, a spus că viața lui s-a împărțit în etape de cîte 25 de ani. Întîi a fost formarea și informarea și învățarea codurilor sociale. A doua etapă a fost vîrsta datoriei, sau vîrsta plăcerilor : căci datoria este masca protocolară a plăcerii : dragoste, familie, copii, rang social, ascensiune, afirmare. În a treia etapă, datoriile fiind împlinite, copiii devenind adulți și fiind puși la adăpost, slăbesc legăturile sale cu familia ; și, în paralel, i se intensifică preocupările spirituale. Acestea devin tot mai ample, ocupînd treptat tot timpul și tot orizontul său.

Modelul de mai sus, interesant și complex de altfel, mi se pare că fracturează linia vieții, o împarte prea net pe compartimente. Și separă tranșant planul social de cel spiritual, planuri care trebuie totuși unificate. Modelul acesta, deși a fost probat de înțeleptul care ni l-a transmis, admite unele adaptări.

Firește, el prezintă destule avantaje. El lasă fiecăruia speranța unei manifestări și împliniri spirituale, fără să-i stingherească viața socială normală, cotidianul normal. În plus, acest model urmează un curs natural al înțelepțirii. Adică, și fără să ți-o propui expres, vîrstele se aranjează dinspre social spre spiritual. La un moment dat, rostul tău biologic și social e împlinit, poate să descrească ; atunci, cea mai bună investire a forțelor ar fi

în treburi de spirit. În mod curent, bătrînii merg spre un ger de înțelepciune : experiența le servește, vîrsta îi constrînge la aceasta. Chiar și cel care nu și-o propune, în genere, urmează acest drum : dinspre o dominantă biologică și socială, spre una sapențială. Cînd conștientizezi acest proces, efectele lui vor spori.

Dar, spuneam, planul social și cel sapențial se separă prea net în acest model. Astfel se prelungește o mentalitate mai veche (o prejudecată ? un fapt obiectiv ?) că există inapetență, neadecvare, discordie între social și spiritual. Că acestea s-ar afla la polii opuși ai omului.

Există și alt model, după care „învățarea" înțelepciunii poate începe devreme, de la cea mai fragedă vîrstă. Cumulul de soartă bună trebuie să fie lucrare de-o viață. Evitarea erorii, ca și evitarea flămînzirii, nu are răgaz. Nu alege timpul, vîrsta, nici locul. Pentru a practica cumulul de soartă bună nu trebuie să te retragi numaidecît în pustie. Planul sapențial mereu să-l întrepătrundă pe cel social.

Sigur, fiecare din cele două planuri presupune exigențe speciale, solicită să i te consacri. Ele cer o vocație : unul sau altul ne alege, ne acaparează, ne devoră. Și rar s-a văzut o bună îmbinare a lor, deși acesta era visul erelor iluministe și al marilor utopici.

În fine, cu toate că am formulat niște obiecții la modelul enunțat, îmi dau seama cum, cu mici diferențe de ritm, ni se rînduiesc anii după el...

HAOSUL ȘI DIAMANTUL. 21 octombrie, soare. Omul începe de la haosul mineral și animal, el continuă să înalțe capul, și sfîrșește cu diamantul, cînd capul său sprijină bolta cerească. Este o imagine-stimul, o metaforă a progresiei de la ceață și dezlînare la tăria de neclintit a conștiinței treze. Aceasta e metafora implantării în diurn.

Reiau imaginea, cu niște detalii. Ceață stelară, hidrogen vîrtej. Gîtul moale, capul lăsat. Corpul destrămat, lumea necreată. Materie amorfă, mîinile în țărînă, sarea este plastică, rocile sînt fluide, lumea necreată,

vulcanii leneși ai cărnii. Corpul neformat, cețos. Instinctele vieții și ale morții sînt destinse, ca o pisică la soare, moale și inconștientă. Haos animalier al plăcerii. Scăldîndu-se în propria ei împrăștiere.

Încet treptat curgător, din haos apare ordinea. Genunchii, femurul. Materia confuză se coagulează. Calcinare, Sublimare, Separare, Fermentare să zicem așa. Fixare. Impulsul ordinii. Creație, nașterea vertiginoasă a cosmosului. Trupul e înțelept și se înalță, coloana spinării e un stîlp muzical. Ferm. Tot mai înalt. Tot mai ferm. Mintea dobîndește tărie de diamant, gata să taie orice șovăire. În jurul coloanei vertebrale se rînduiește lumea. Haosul se structurează. Capul sprijină cerul, coloana vertebrală e stîlpul ferm în jurul căruia s-a ordonat lumea materia viața. Un ax între pămînt și nepămînt. Creștetul capului străpunge bolta, mintea retează orice incertitudine.

VIEȚI PARALELE. Noiembrie, după decernarea Premiului Nobel pentru pace. Elie Wiesel povestește o parabolă : Într-o cetate păcătoasă, a ajuns un om drept. El a început să strige și să-i îndemne pe toți la dreptate. Anii au trecut, el a îmbătrînit strigînd, dar n-a reușit să schimbe pe nimeni. Într-o zi un tînăr i-a spus : „Nu vezi că de mulți ani strigi adevărul degeaba, ai îmbătrînit strigînd, dar n-ai schimbat pe nimeni în bine ? Nu te-ai săturat de acest eșec repetat ?“ Înțeleptul a răspuns : „Important este, totuși, că n-au reușit *ei* să mă schimbe pe mine în rău.“

Această înfruntare, actualizată de un contemporan, este veche. O găsim și în dialogurile lui Platon. Socrate îi relevează tînărului Alcibiade că ambițiosul rudimentar este vulnerabil, că ambiția fără înțelepciune este primejdioasă și aducătoare de nenorociri. Socrate vrea să îndiguiască vanitatea, fudulia și impetuozitatea viitorului om politic, să-i întărească firea prin înțelepciune ; să-l facă să priceapă că acțiunea politică ar cîștiga imens prin întrepătrunderea ei cu practicarea înțelepciunii. Alcibiade promite să stea pe lîngă Socrate, să asculte de el, să învețe rostul dreptății. Iar Socrate răspunde : „Aș

vrea să te văd stăruind ; mă prinde însă o teamă grozavă — nu din neîncredere în firea ta, ci văzînd puterea Cetății — ca nu cumva să ne biruiască ea, pe unul ca și pe celălalt."

Știm, din cele ce au urmat în istorie, că Alcibiade, elevul lui Socrate, a fost biruit. Viața lui Alcibiade se urîțește, personajul eșuează. O neadecvare între politic și sapențial ? Socrate a continuat, cîte zile a mai avut, să strige oamenilor adevărul și rostul dreptății.

Revenim la exemplul de la care am pornit. Pe drept cuvînt, înțeleptul din parabola lui Elie Wiesel considera că este o mare victorie că a reușit să reziste el. Zicea : „Crezi că nimeni nu se va schimba în urma cuvintelor mele ? Nici nu vreau să-i schimb, ci lupt ca să nu mă schimbe ei pe mine. Propovăduiesc binele în continuare tocmai ca să nu mă schimbe ei pe mine, să nu devin ca ei."

PARIUL. Vom mai spune că, în istorie, am întîlnit și situația cărturarului care își face multe iluzii cu privire la influența sa. Acesta crede că simpla lui prezență structurează, în timp, un mediu entropic și ridică nivelul aspirațiilor într-o colectivitate. „E destul ca un învățat să trăiască printre ei, și s-a sfîrșit cu întunericul lor." Așa sună un pariu pe care cărturarul vechi, nefiind sigur că l-a cîștigat, l-a transmis secolelor următoare.

Pomul lăudat al cunoașterii

CE CĂRȚI CITEA SPINOZA ? Era „luna cărții în întreprinderi“, la Slobozia sala era mare și rece, oameni puțini și zgribuliți, în paltoane, îmi închipui că n-au venit decît cei pasionați de temele anunțate pe afișul de la intrare. Cartea ne adună aici, ne ține laolaltă. Era un dialog, erau întrebări și păreri. Aveam să vorbesc despre citit și scris. Despre omul care cunoaște. Despre a ști și a face. Și, la urmă, despre faptul că Spinoza avea în biblioteca lui numai 60 de cărți. În una din acele cărți, scria : Iar nebunul va fi robul înțeleptului.

NIȘTE DEFINIȚII. Cultura este legătura între a ști și a acționa. (Definiție sugerată de o carte de Chombart de Lauwe.) / Culturalul este naturalul tot mai conștient de sine. / În știința despre vid aflăm : cultura este golul de după învățătură. / Și o definiție eminesciană : „Cultura este dibăcia unui popor de a substitui forței musculare agenți naturali.“ Din unele definiții ale culturii deduc dramele unui om sau ale unei epoci. Așa ca din aceasta : „Cultura e un mod onorabil de a suporta absența iubirii sau crizele ei.“

BARBARUS, ADICĂ BÎLBÎIT. Termenul „barbarus“, care a avut o soartă prosperă din antichitate și pînă azi, înseamnă la origine „bîlbîit“. Cînd romanii și grecii numeau pe străini „barbari“ (bîlbîiți), îi aveau în vedere pe cei care nu cunoșteau limbile *culte*, pe atunci greaca sau latina. Prin *barbarus* ei amendau agramatismul, in-

corectitudinea vorbirii. Și, în același timp, poticnirea gîndirii care se manifestă în incorectitudinea vorbirii.

În cele ce urmează, aș fi vrut să spun un cuvînt bun despre disciplinele umaniste, și chiar să risc un elogiu al limbii latine. Cu argumente clasice și moderniste... Prin anii șaizeci, se înfiripa un curent de relansare a limbii latine, la noi și pe glob ; unii cărturari o numeau „limbă vie", iar profesorul Țibu, la Rădăuți, cînd intra în clasă se adresa elevilor săi în latinește, firescul său convingea. Într-o zi el ne-a spus : „N-aș vrea ca latina să moară de mîna mea." Ne-am privit mîinile, el a surîs.

DERUTA DIN OGRADA VECINULUI. Nu am nici o consolare aflînd că acest viciu cultural (declinul studiilor umaniste) se semnalează și la nivelul planetei întregi. În Occident acest fapt e considerat *boala sfîrșitului de veac.* Un sociolog american a scris că „lumea de astăzi e un pustiu tehnologic" ; și că știința și tehnologia nu pot spune nimic despre valorile fundamentale ale omului și despre sensul vieții.

Peste tot azi se pune problema relansării învățămîntului umanistic, ca o soluție de diminuare a factorilor de stres, a derivei, a alienării, a cinismului contemporan ; ca o soluție de revitalizare a planetei.

În lumea viului, tot ce este rudimentar este vulnerabil, fără șanse de supraviețuire. Observația aceasta este luată din biologie. Probabil baza liniștii noastre stă în faptul că nu ne dăm seama cît de necruțătoare e această lege în natură.

NOAPTEA TOATE IDEILE SÎNT GRI. Desigur, mă refer la noaptea minții. Am rămas surprins odată cînd, după ce am recitat (la o cafea) un vers clasic, interlocutorul mi-a zis : „Fugi, domnule, asta sună a misticism." Atunci i-am spus amicului că versul respectiv este din Eminescu, din antume. Atunci el a zis : „Măi Andrule, tu ești sigur că *ăla* (Eminescu !) nu era cumva decadent ?" I-am spus să nu se teamă, că poetul în cauză nu a fost decadent, după cum bine știm ; în ciuda faptului că el citea și *Imne vedice,* și *Purana,* și poezie populară ro-

mână. Nu tot ce strălucește este aur, firește. Dar a arunca aurul de teamă că ar putea fi vreun metal prohibit (uraniu ?!), asta se cheamă orbul găinilor.

CULTURA STRĂINĂ ESTE UN CAL TROIAN ? „Este necesară păstrarea identității culturale naționale în condițiile presiunii internaționale și stihiale a marilor culturi", îmi spunea Ioanichie Olteanu după lectura primei forme a acestui eseu. Poetul Ioanichie Olteanu este un ardelean bine impregnat de valori tradiționale și are conștiința identității culturale. Din discuția aceea cu dînsul într-o sală a redacției „Viața Românească", s-au mai conturat cîteva idei : Vetrele noastre tradiționale aveau o fizionomie distinctă, datorată coerenței sistemului de valori în cadrul acelor colectivități restrînse. Acestea s-au dezintegrat în urma unor transformări mari ale secolului. Ele dau însă marca particulară spațiului pe care îl locuim. Ceea ce rămîne din dezastrul unei mutații are valoare trofică dar și emblematică. Atomii salvați, accentele tradiției intrate în sînge și-n oxigenul de respirat.

Azi continuăm să îmbogățim repertoriul valorilor culturale ; dar sîntem deficitari la articularea lor, la asigurarea funcționării lor ; asta poate duce la entropie, confuzie de valori, dezbinare. De aceea se pune stringent problema păstrării individualității culturale a acestui spațiu.

Azi, cînd se vorbește de transplant de model mental.

Dacă nu ai nume, alții îți vor da numele lor, scopul lor, cauzele lor, poate cu prețul supunerii și al dispariției. Dar dacă ai nume și temei, cultura altora nu-ți poate cauza decît un plus de iscusință.

*

Sînt nații cu fizionomii bine reliefate, care au început prin a imita, prin a integra culturi străine. Nații care transpun în practică idei și soluții tehnice luate de la alții (pe cale pașnică sau prin înhățare). Nații care retrăiesc, cu o intensitate particulară, experiențe culturale străine, și prind vigoare : preiau, integrează osmotic, dezvoltă, perfecționează. Exemplele, din istoria veche și con-

temporaneitate, sînt la îndemîna oricui. Este important să inventezi sau să lansezi un sistem, un scenariu cultural, o credință ; dar e mai important să trăiești cu toată intensitatea la nivelul exigențelor unui sistem.

CIVILIZAȚIE ȘI NEVROZĂ. Tulburarea psihică numărul unu a acestui secol pare să fie inadaptarea emoțională (vezi F. Alexander, Th. Franch). Tinde să se accentueze un conflict interior între *egoism* (rivalitate, competiție acerbă, agresivitate) și *umanitarism*. Sortit la inadaptare emoțională prin stimulare negativă, un om poate ajunge în pragul nevrozei. Reechilibrarea emoțională începe prin a conștientiza faptul că trăim într-un timp supus competiției, înrobit competiției care incită în fiecare spiritul de rivalitate.

CINCI FRACTURI LA MAXILAR. Mă aflu la Tulcea, cu „Decada cărții românești", sînt împreună cu Al. Protopopescu. Avem o acțiune cu publicul, încercăm să o folosim bine, facem și noi ce putem. Început lent, apoi, spre final, o însuflețire a sălii, întrebări fierbinți, curaj. Patru intelectuali din sală, vorbind inspirat despre carte, au dat nota zece orașului cețos, mutîndu-l brusc din locul său geografic pe alt meridian.

După asta, organizatorii locali ne invită la un șalău cu saramură. Aici aflu o întîmplare recentă și înfiorătoare. Un prieten al nostru, Aurelian, a suferit o agresiune : Un ins i-a cerut un foc, pe stradă ; și în timp ce Aurelian îi oferea foc, insul l-a lovit cu un pumnal cu ținte și l-a lăsat lat la pămînt, cu cinci fracturi la maxilar, apoi a dispărut.

Chiar și în societățile avansate se întîlnește acest contrast : elevarea spiritului și agresivitatea primară, coexistînd uneori, alteori, puse pe revanșe reciproce. Cartea și pumnalul. E posibil ca prin cultură spiritul de agresiune să fie limitat, dar încă nu înlăturat, și primejdia rămîne.

Lucrarea *Duelul invizibil* (Cartea Românească, 1977) surprinde, în istoria modernă a Münchenului, ciocnirile între cel mai elevat spirit și răbufnirile cele mai crude

ale agresivității. Paradoxul celor doi poli ai civilizației frenetice moderne este observat nu doar ca fapt individual (cînd un nevropat lovește un intelectual), ci ca fenomen social de amploare, apocaliptic, cînd spiritul agresiv *se organizează* împotriva spiritului elevat. Duelul invizibil între rafinament cultural și barbarie (care ia forme tensionate în epoci de psihoză socială); duelul între candidzii „căutători de miraje" și politicianismul intolerant. Conflictul atroce „între o politică restrictiv barbară și o cultură umanistă generoasă, așa cum s-a manifestat [în München] în primele decenii ale secolului nostru".

SOLUȚII RADICALE? Am citit despre un savant care căuta represori ai genelor agresive. Printr-o operație genetică, s-ar putea înlătura, în orice om, tendințele agresive, impulsivitatea. M-a șocat să aflu despre acest gen de experiențe. Ce-i totuși comportamentul agresiv? El provine dintr-o energie primară deturnată de la scopul ei. Deci soluția omenească ar fi: corectarea sensului acestei energii, canalizarea ei socială. Comportamentul competitiv (și variantele lui extreme, patologice) derivă din acest instinct primar, organic ce ține de autoconservare. Dacă se va recurge vreodată la represori genetici, e sigur că va fi periclitat depozitul de instincte care stau la baza ființei. Reechilibrarea comportamentului agresiv e posibilă prin socializarea pulsiunilor negative. Deja un tablou de soluții de socializare este oferit prin sofrologie, prin psihocibernetică.

FEMEILE ȘI PARTEA LOR DE VIAȚĂ. Sociologii constată că femeia asigură continuitatea culturală a unei comunități. Bărbatul participă la fixarea valorilor; dar este orgolios și-i tentat să numeroteze faptele și anii lumii începînd de la el însuși. Astfel el apare ca un factor de discontinuitate și fracturare.

Femeia, prin simțiul ei matern, prin intuiția mai promptă a unui sens natural al existenței, prin frica ei, refuză eroismul distrugerii, preferă fluiditatea mersului nespectaculos. Popularitatea unor chipuri legendare pre-

cum Sarah, Lea, Nü Wa și mai ales Maria reafirmă ce loc îi revine femeii ca propoziție principală a vieții.

BANUL ROȘU NU SE PIERDE. Omul, între drama pîinii și trebuința optimizării proprii. Un grup de emigranți turci. Ajung în RFG să caute de lucru. Fac munci grele, de cele mai multe ori fără calificare înaltă. Un sociolog neamț se interesează *cum vor evolua* acești emigranți turci, săraci și mînați în lumea largă de nevoi, de mizerie, de speranța redresării. Ce schimbări se vor produce în viața lor ?

Acești emigranți turci, după șase-șapte ani petrecuți în RFG, se vor întoarce în patria lor. N-au buzunare pline. N-au punga doldora de mărci sau dolari. Se poate spune că se întorceau la fel de săraci cum veniseră. Șalvari peticiți și economii modeste.

Dar, fapt interesant : după reîntoarcerea în patrie, la cîțiva ani, ei își găsesc un făgaș ; unii dintre ei încep să devină înstăriți. Apoi ei continuă să evolueze uimitor de repede. Prosperă. Nu grație fondurilor adunate în străinie, ci grație experienței, grație informației existențiale, grație capacității de adaptare cîștigate la contactul cu altă lume.

TEXTUL CA DEPOZITAR DE ACȚIUNE. Văd încă o dată filmul *Nunta* de Andrzej Wajda. Acolo se face elogiul simplității, al satului, al țăranului. Acolo se spune că țăranul este rege. Iar, la un moment dat, țăranii se revoltă, pun mîna pe coase. Este pe la începutul secolului nostru. Așadar, ei vor dreptate și nu știu de unde să o ia ; nu știu în ce parte s-o apuce... Ei țintuiesc coasele la gîtul intelectualilor ezitanți și-i somează să le dezvăluie porunca unui hatman vechi. Ei întreabă : „Unde este hîrtia cu porunca respectivă, ce scrie în acea hîrtie, în ce direcție scrie să pornim ?“ Dar intelectualii au uitat. Țăranii le apasă coasele în beregată și cer *textul* ordinului de acțiune. Sub amenințarea coaselor, la vederea sîngelui, intelectualii încep să-și amintească.

M-a atras aici contrastul parabolic : omul simplu are putere de acțiune, dar îi lipsește textul luptei, textul ac-

ţiunii (adică orientarea, informaţia înaintaşului, containerizarea experienţei). Acţiunea cotidiană poate fi îndrumată de firea ta şi de contextul relaţional ; adică poate fi lăsată la inspiraţia momentului. Dar acţiunea mare, istorică, nu se poate lipsi de text. Aşadar textul ar fi acţiune depozitată ; el nu are energie proprie ; el dispune de energia omului, o poate declanşa, intensifica, orienta, mînui.

*

Puterea este informaţională ! zice omul secolului 20. Slăbiciunea poate fi premisă a puterii : pentru cei care „au cunoscut folosul nefiinţei", cum scrie în cartea lui Laozi. Aşadar, există şi un text depozitar de non-acţiune. Acele lecţii despre vid, cu care „nimic nu se compară", cum zice înţeleptul.

*

PRIORITATEA CARACTERULUI ASUPRA IDEILOR. Există oare indivizi cu o cultură înaltă şi un caracter abject ? Adică e posibilă o parţială autonomie între cultură şi caracter ? Lucrurile ar putea sta aşa : cunoştinţele care n-au avut o influenţă modelatoare profundă nu se numesc „cultură", ci „informaţie". Iar informaţia este altceva decît cultura. Este latura ei cantitativă, este premisa ei, este rampa ei de lansare, este mormîntul ei.

EXISTĂ O „LIMBĂ VECHE ŞI-NŢELEAPTĂ" ? Eminescu ne stîrneşte şi astăzi cu această întrebare. Într-un interviu („Ramuri", 9/1982), Nicolae Manolescu răspunde negativ : „Nu există o limbă veche şi-nţeleaptă decît în reprezentările utopice ale poeţilor".

M-am întrebat cum ar putea fi... Limba veche n-o cunoaştem, firește, decît din scris. Iar scrisul era el însuşi (şi trebuie să fie şi acum) un pariu pe înţelepciune.

O altă observaţie. Întîlnim sintagme latine, două-trei cuvinte ; azi recurgem la fraze şi dezvoltări discursive,

ca să le traducem. Firește, latina era mai sintetică. Oare „nucleul" cuvintelor vechi suferă o expansiune, o explozie și o expansiune ? Consistența vorbirii, plusul de realitate surprins, adică, se realizează prin implozie verbală. Spre aceasta pare să îndemne redescoperirea enunțului-stimul. Scindarea, numirea prin extreme, falia semantică, — semne de implozie. Dar aici nu-i vorba de vechimea sau noutatea limbajului. Ci intrăm în altă temă : prospețimea percepției cere pasul spre anti-nume, și mai departe, spre „tăcerea articulată".... Momentul în care numele lasă loc non-numelui (căci „numele care numește nu este nume bun", spune Laozi) împlinește pariul limbajului pe înțelepciune.

BĂTRÎNĂ ÎNTR-O CULTURĂ TÎNĂRĂ. Un critic american spunea că o cultură îmbătrînită se interesează obsesiv de scop, și nu de frumusețea drumului spre țintă. Cînd te preocupă drumul parcurs, înseamnă că încă ești tînăr...

Cultura română este tînără, are 200 de ani, ca și cea americană. Nu vorbim de partea ascunsă a aisbergului, depozitele de vechime pre-mioritice și post-mioritice. Problema se poate pune și la nivel individual. În ce mă privește, mă interesează ținta, deși mă bucur frenetic de drum. Mă interesează eficiența prozei mele, ecoul ei în cititor, deși mă bucur și de crevasele care încă o țin la distanță. Mă interesez mult și de un Tibet românesc, dar mă bucur încă de beneficiile erorilor mele. În fine, mi se pare că vin dintr-o cultură foarte bătrînă, care începe nu de la Grigore Ureche, ci de la Vetronion din Tomis... Mai sînt în stare să mă bucur de hîrtoapele drumului, mai știu că ținta este fiecare fragment al drumului. Ce altă țintă să existe ?

DIN BUCUREȘTI LA OITUZ. În timp ce scriam suita eseistică despre cultură, numitul R. N. din capitală, vecin de cartier cu mine, a reușit să agonisească (aflu din ziar) suma de 150 000 lei. Exact în același interval cît eu am scris asta, adică circa o lună. Vînzător la aprozar, știa să scoată leul, lucra tare, băga la buzunar. Am no-

tat acest record ca pe un fapt divers. E bine să știi pe ce lume trăiești și de cine te lovești.

Apoi era 14 octombrie, plecam, făceam un popas pe malul Oituzului. Într-un peisaj care mă exalta, și în locurile acelea istorice, un bătrîn ardelean îmi povestea despre doi inși, din satul său, care în urmă cu trei zile comiseseră crimă. L-am întrebat : De ce au omorît ei ? „Oameni fără credință !“ mi-a răspuns bătrînul. Asta era părerea lui. După aceea, el mi-a povestit cum a fost la Oituz, în primul război mondial.

Alt popas la pomul cunoașterii

DOI ANI DE INTEROGAȚII. Relațiile mele cu Steliana au început foarte prost. Adică ea punea tot felul de întrebări și eu răspundeam. În asta consta eroarea. Acesta e un mod defectuos de a începe relația sapienţială. Ea năvălea cu întrebări. Se năpustea cu uimiri. O întrebare cheamă pe alta, și așa mai departe, asta nu duce nicăieri.

Tocmai mă întorsesem de la Siracuza. Fusesem în Italia cu o bursă de documentare, umblasem, căutasem. Steliana mă întreba, tînără și însetată. Era setea generației însetate. Ce-ai aflat la Siracuza ? ce fac ăia de la Institutul pentru studiul percepției extrasenzoriale ? cum experimentează ? ce-au obținut ? pînă unde se poate înainta pe această cale ? cît de departe ? dar mai departe cum se poate merge ? și dincolo de asta ? și dincolo-dincolo de asta ? care-i semnalul de control al ajungerii ? dar semnalul de control al depășirii limitei ? cum deosebești, în practică, halucinația de viziune ? dar cei de la Institutul Tucci din Roma, ce-au obținut prin studiul mandala ? spontaneitate înseamnă absența minții sau absența inimii ? scopurile înalte, cînd sînt adaptate omului, își pierd înălțimea ? prin „stupor", cu cîți kilometri pe secundă se dilată ecranul mental ? și ce-au mai zis ? despre viitorul nostru, despre viitorul Europei ?

Ea mă întreba și eu încercam să răspund. Într-un tîrziu, mi-am dat seama că au trecut două săptămîni. Apoi au trecut două luni. Apoi mi-am dat seama că au trecut doi ani de întrebări și răspunsuri.

Afară ningea, era omăt mare, și 5 ianuarie, și trecuseră doi ani. Nimeni nu obosește de întrebări. Cînd a venit timpul trist să ne despărțim, ea a strigat la mine :

Nu mi-ai dezvăluit nimic. Am tras de tine, am smuls cîte ceva cu cleștele. Cred că ai aflat mai multe și n-ai vrut să-mi spui. Taine, vrăji, mistere, fenomene psi, chei de umblat la pecețile lumii. Mi-ai spus numai crîmpeie, mi-ai ascuns totul.

Trecuseră doi ani. Mi-am dat seama că relația noastră s-a sfîrșit rău. Eșecul meu cu Steliana pare un eșec tipic.

CULTURĂ NE FACE MAI BUNI ? Un medic care practica terapia holistică spunea că un tratament profund al unui bolnav trebuie să înceapă prin a vindeca ignoranța lui.

Cultura ne face mai buni ? Drumul e lung și capătul nu se vede. Orice cîștig cultural lărgește baza producerii emisiilor cerebrale alfa. Undele alfa sînt undele bunătății, ale echilibrului. Se va putea, vreodată, introduce studiul alfa, în școli, grădinițe, facultăți, făcînd un salt spre o educație de alt tip ? Nu sîntem copți pentru asta ?

Oricum, o asemenea reformă comportă încă studiu. Educația alfa nu numai că dezvoltă potențialul de sănătate și mentalul, dar, în același timp, diminuează instinctul de conservare. Pare straniu : întărește sănătatea și scade instinctul de conservare. Marii optimizați, oamenii desăvîrșiți se întîmplă să aibă instinct de conservare scăzut. Li se dezvoltă oare, în schimb, strategii comportamentale și însușiri compensatorii, prin care să facă față unor ambiențe umane conținînd încă impulsivitate, ură, agresiune, violență, primejdie ?

CULTURA NE FACE, TOTUȘI, MAI BUNI ? O întrebare obsedantă, pe care o găsesc la un cugetător de seamă din generația noastră, prietenul P. El constată : cultura nu presupune în mod cert o evoluție morală a individului, și că există „lepre cultivate“, și cazuri de „producători ai frumosului care sînt mici sau mari tică-

loşi". De aici întrebarea dacă „arta şi cultura umanistă în genere au o valoare formativă."

Cît de departe poate acţiona cultura ? Simplu vorbind, cultura pune în circulaţie coduri unitare, coduri de o complexitate crescîndă : coduri de stabilit relaţii cu semenul, de urcat trepte sociale, de trăit, de asuprit. În fine, coduri de stabilit relaţii cu energii mai mari, cu cerul. Astfel se creează premisa unui limbaj comun, în această lume unde nimeni nu se înţelege cu nimeni.

Cu cît aceste coduri sînt mai generalizate, cu atît mase mai mari pot face trecerea de la preistoria în care încă mai somnolează, la istorie. Cu cît aceste coduri sînt mai complexe, cu atît elimină din rîndul producătorilor de frumos pe leprele cultivate.

O comparaţie între medii culte şi medii frustrate cultural este şi ea elocventă şi aduce alt soi de argumente. Un judecător îmi spunea că toate cazurile de tîlhărie şi omor, toate infracţiunile pe care le avea pe rol în luna respectivă proveneau din medii frustrate cultural.

Dr. Lorenţ îmi spunea că a făcut parte din comisia de expertiză la spitalul medico-legal. Erau aduşi spre investigare delincvenţi, pungaşi, hoţi. Li se făcea expertiza psihologică, pentru a se stabili dacă sînt responsabili de actele lor sau dacă au putere scăzută de discernămînt. Unul a ucis cu un cuţit de bucătărie. Alta a pus paration în laptele rudei. Altul şi-a trîntit copilul la pămînat, l-a ucis. Dr. Lorenţ spune că n-a întîlnit, pînă azi, printre criminalii aduşi în faţa comisiei medico-legale, decît tipi cu intelect sub-mediu şi semi-analfabeţi. Oameni cu încărcătură pulsională criminogenă notabilă, şi nesocializată din cauza lipsei de cultură.

Funcţia formativă a artei şi a culturii umaniste se exercită lent : prin infiltrare, prin învăluire, prin progresie imperceptibilă. Uneori prea lent. Arta, cultura nu lucrează cu precizia şi adîncimea unor tehnici de transformat omul.

Literatura poate folosi sugestii de antropogenie, dar ea nu este antropogenie. Proza poate folosi insertul sofroliminal, şi poate, creînd contextul alfa, să încerce programare pozitivă a subconştientului ; dar ea nu va avea

niciodată eficiența unui demers sofronic. Literatura folosește roadele tehnicii psihanalitice, dar ea nu ajunge să fie terapie psihanalitică.

Reluăm ideea : cultura umanistă, cel puțin la sistemele tradiționale de propagare, nu are eficiența unor practici de transformat omul. Cultura, proces lent, nu răstoarnă liniile de bază ale unui caracter. Să comparăm. O psihanaliză (ca tehnică terapeutică) durează *doi ani ;* și-n tot acest timp, pacientul are un *îndrumător.* Poate dacă Homer sau Shakespeare ar fi „predați" în ședințe iscusite, doi ani, cu îndrumător individual, care să nu facă doar tîlcuire, ci și articulare adecvată a tîlcuirii la tipul de caracter dat, atunci efectul ar fi răscolitor, transformator.

Dar cultura primită prin sistemele știute de învățămînt, de post-învățămînt lucrează lent și cu efecte aleatorii. Ea poate clădi, dar nu poate reclădi din temelii. Mai precis, ea netezește calea prin care forțele animalice pot primi o întrebuințare mai omenească.

UNITATEA SPEȚEI UMANE. Mircea Eliade scria că de la Alexandru cel Mare începe descoperirea unității speței. De atunci pornește să se formeze o conștiință a unității speței. Oamenii nu se mai împart în greci și barbari, în orientali și occidentali. Există o punte între toți, puntea este înțelegerea, cultura, codul unic în care ne-am putea întîlni.

Și totuși, speța umană este dezbinată. Unitatea ei nu se realizează. De ce este dezbinată ? Deși toți oamenii au o structură anatomică și psihică asemănătoare, deși există deci o premisă naturală spre unitate, toți gîndesc diferit și vorbesc limbaje diferite : acesta este misterul antropologiei, sondat de Levy-Strauss, preluat de George Steiner.

Speța e dezbinată. Prin deosebiri de biocîmp, de radistezie, de intensitate a trăitului. Intensitatea face deosebirea, și este ca și cum natura n-a găsit încă măsura intensității viului. Unitatea speței, dorita unitate, se realizează încet. Se realizează ea ? Se face prin cultură ? Cultura poate crea numai terenul propice. Alexandru

cel Mare încerca realizarea unității speței prin dragoste : el propunea cele 10 000 de nunți de la Susa, ca experiment al unificării Europei cu Asia.

Dar soluția lui Alexandru cel Mare, unificarea speței umane prin dragoste și mariaje, are o limită. Ea va naște, în timp, iarăși diversitate. Ea trebuie însoțită de un demers sapienșial. Sapienșialul înseamnă Mai-mult-decît-cultural. Este începutul unui proces care conduce spre înțelepțire Adevărata unificare umană o produce numai înțelepțirea. Așadar, speța unificată este o perspectivă utopică, himerică. Și totuși, marii reformatori, prinși în elanuri faustice, o tentează periodic. Am mai putea aminti cîte un mare demers reformator, în veac. Creștinismul este o etapă în afirmarea unității speței, un alt experiment istoric neepuizat. Superior nunților de la Susa. Deși dragostea și mirele sînt și aici imagini de propulsare spre unitate.

Epoca modernă își ameliorează tot mai mult sistemul de coduri culturale. „Imagini-ghid" zicea Ch. de Lauwe. Dar în epoca modernă se mai petrece ceva. Progresele tipului de gîndire *black-box* arată că se produc remanieri în întreaga mentalitate europeană. Judecata relativistă se extinde și provincialismul Europei scade. Speța rămîne însă dezbinată atîta timp cît nu va fi *satori*.

TRAVALIUL *. Întîlnirea noastră cu învățatul Abhyasanan a produs efervescență vizibilă. A doua zi l-am așteptat să apară pentru noua expunere, dar în zadar. A treia zi a venit și ne-a întrebat ce impresie și ce urme au produs cele spuse de el alaltăieri. I-am răspuns că impresia a fost puternică, răscolitoare. Și că așteptăm continuarea. Atunci el a zis :

Avem în față două perspective. Să curmăm chiar astăzi învățătura sau să continuăm ani de zile. Ambele căi au măreția lor, dar asta depinde de fiecare din voi. Curmînd pe loc, prelungești și amplifici ecoul unui șoc

---

* Cuvîntul de origine franceză „travaliu", aplicat la operații mentale-cognitive, începe să-l înlocuiască pe arhaicul „nevoință", consacrat cîndva în spațiul carpatic.

al cunoașterii, ecoul unei izbiri date structurilor minții. Corect folosit, șocul cognitiv aduce imens. Continuînd învățătura ani de zile, nu am proceda prin amplificare, ci prin acumulare lentă. Este dilema care desparte în două școala optimizării umane : salt sau progresie ?

TIMPUL. Vrei să lungești ziua cu o oră ? ne întreba învățatul Abhyasanan. Adică, în timp ce semenii tăi au zile de 24 de ore, tu să ai zile de 25 de ore ? Noi aprobam. Ne sclipeau ochii și aprobam. Cine n-ar vrea să aibă zile de 25 de ore ! Secretul lui Abhyasanan era ca, zilnic, odată cu treburile de rutină ale spălatului pe ochi și ale salutului soarelui, să introduci 10 minute de dinamică mentală. Aceste 10 minute vor avea ca efect o economie mentală spectaculoasă : vei rezolva mai eficient problemele zilei, vei lua decizii optime. Ca atare, vei aduna și vei trăi într-o zi cît altul trăiește și adună într-o zi și o oră. Asta pentru început. Promisiunile mergeau și mai departe. Și unii chiar reușeau să-l urmeze.

SPERANȚA. Prin 1978, profesorul M. S. Vasilescu mă chema să fac cu elevii săi un cenaclu experimental de antropogenie. Doi ani mai tîrziu, am pus la cale cu dînsul o revistă a cenaclului, intitulată *Alfa*. Un proiect ratat. Dar merită să-l amintesc, pentru că ne-am înflăcărat multă vreme frămîntîndu-l. Și nu eram numai noi doi entuziasmați de ideea asta, ci încă vreo patru-cinci oameni. Plănuiam să publicăm în revista aceea nu poezie și proză, adică nu ceva ce se poate citi în orice revistă literară ; ci texte rezultate din notarea unor stări speciale de conștiință. Aici limbajul ar fi servit și la evidențierea unor structuri fine ale conștientului. Dar, mai ales, plănuiam să publicăm multe traduceri, din texte sapiențiale necunoscute încă la noi, din texte din fondul de aur al gîndirii înțelepților. Noi găseam de mirare că, pînă azi, nu s-a tradus la noi din Mumon Ekai, din Dogen, din Bossui și din atîția alții. Inițiasem un plan de traduceri și-l atacasem frontal. Nu ne interesa completarea unor lacune în informația filosofică : asta o lăsam pe seama filosofilor (și ei în mare vervă și fervoare,

atunci). Dar ne interesa prezența unor materiale care să însoțească practicarea înțelepciunii. Alte rubrici ale primului număr schițat de noi : galeria marilor maeștri ; interferențe culturale și științifice ; domenii *noi* ale cunoașterii, medicină holistică, psihocibernetică.

Dosarele cu materiale începeau să se adune ; în 1981 se strînsese ceva. Schița de sumar pe care o am în față are data 22 ianuarie 1982. Nu cred că sîntem astăzi prea bătrîni sau prea blazați ca să ne întrebăm ce s-a petrecut cu elanurile noastre... de tinerețe, și unde s-au oprit ele.

ORGOLIU ȘI AMĂRĂCIUNE. Lui Eminescu îi plăcea ideea că noi, românii, am avut cîndva un rol cultural însemnat printre națiile din jur. Că noi le dădeam un exemplu și un impuls intelectual. Într-un articol din „Viața Românească" (nr. 6/1987) am dezvoltat această temă, din care preiau aici doar o secvență.

În 1881, Eminescu traducea și comenta aprecieri din „Journal des débats" la adresa României. Ziarul francez scria : „românii sînt, fără contestare, mai înaintați decît vecinii lor în ce privește cultura intelectuală". Posedînd o tradiție activă, deschiși la înnoiri, „ei pot fi educatori foarte utili pentru principatele slave care-i înconjoară". După dobîndirea independenței, apreciază ziarul francez, s-au creat condiții ca acest ținut să aibă „mai mult decît oricînd un rol civilizator".

Eminescu preia aceste informații cu orgoliu și amărăciune. Orgoliu, pentru că el însuși aspiră ca nația lui să fie o putere spirituală.

Excelarea culturală este una din obsesiile — sau poate una din șansele — națiilor mici și mijlocii. Scutite prin forța lucrurilor de ambiții militare, națiile mici și viguroase se centrează pe aspirația culturală. Calea minții este curată, nesîngeroasă, și conduce spre prim-planul planetei, și pare în stare să corecteze orice nesansă geografică sau istorică.

Amărăciunea poetului nostru venea dintr-o lucidă apreciere a stării de lucruri din vremea sa : precaritate culturală, înapoiere socială, labilitate politică, înjosi-

rea valorilor. „Stare sistematică de putrejiune și corupție", zice el. Și continuă : „mergînd astfel, ajungem la inanițiune, la sleirea puterilor".

Printre remedii, Eminescu propune o redresare spirituală, o revigorare a puterii minții. Și, în afară de asta, „sădirea speranțelor" în cei slabi și decepționați și căzuți. Adică : stimularea morală, deblocarea energiilor inhibate. A sădi speranțe în om : un mod de a programa mintea colectivă cu scenarii pozitive. Activare psihică, plantarea unui sens în mijlocul non-sensului.

Am auzit că unii cugetători străini, din diverse locuri ale globului, în scînteieri meditative, au întrezărit urcînd frumos steaua nației române. Au văzut-o strălucind, crescînd în strălucire, într-un viitor nu prea îndepărtat, și rămînînd o vreme sus pe cerul noetic al planetei, ca un dar trofic. Ei au spus că spațiul carpatic va deveni un punct spiritual notabil, una din cele cîteva concentrări noetice. În timpuri diferite, focarele noetice se deplasează după reguli neștiute, sînt mai dense într-un loc și mai slabe în altul, mai intense într-o zonă și mai rarefiate în alta. Se spune că ei, înainte-văzătorii, au zărit steaua noastră urcînd. Să fie asta o posibilitate certă, sau numai o viziune stimulatoare, o reverie-sămînță, o promisiune stîrnitoare de energie, o imagine smulsă din mentalul colectiv, imagine care să ne programeze trăiri intense, să ne programeze cu viitor bun ! Vom vedea. La capăt de drum este sau o poartă, sau alt drum.

PROIECTE DE ÎNVĂȚĂMÎNT ȘI RIDICARE. Spuneam că unificarea definitivă a speței este iluminarea, înțelepțirea sau căutarea ei. Dar pînă atunci, noi ne sprijinim pe ce avem : cultura, practicarea îmbunătățirii, morala, învățarea. Aici dificultățile încep cu educarea educatorilor. „Cine-i va educa pe educatori ?" se întreba Marcuse.

De curiozitate, cercetez *proiectul Conta* asupra instrucțiunii publice, din 1881. Conține sugestii bune pentru un învățămînt mediu modern : istoria civilizației, cosmogonie, psihologie, logică, științe exacte, noțiuni de medicină, limbi străine ; limba latină încă era la locul ei în

învățămîntul nostru, încă nu decăzuse din rang, la noi, urmași de latini. Proiectul Conta... Am început-o istoricește, să văd ce s-a cîștigat, ce s-a pierdut, în 100 de ani. Cîți pași înainte, cîți pași înapoi...

În învățămînt se inovează greu. Nici o programă nu a introdus pînă acum studiul unor metode de stimulare mentală. Sigur, și aici lipsesc instructorii, educatorii, profesorii de „dinamică mentală". Dar lipsa lor ar putea fi recuperată, treptat, dacă ar exista intenția. Începutul s-ar putea face europenește, adică dinspre neocortex spre abisal, adică introducînd în program unele practici de stimulare mentală precum brainstorming sau sinectică.

Știm că japonezii au ajuns azi la un nivel tehnic foarte ridicat și la o eficiență economică uimitoare. Nu știm cărei cauze se datorește progresul lor. Are oare legătură cu faptul că, la ei, metoda de gîndire zen este amplu practicată și a pătruns în învățămînt ? Nu știu. Este totuși un semn de realism și deschidere să introduci în învățămîntul larg metode care să te învețe cum să gîndești, cum să-ți activezi resurse nebănuite ale creierului, cum să-ți disciplinezi afectele și mintea. Este oare această sinectică în stare să dinamizeze gîndirea unui popor întreg ? Știu doar că ei, japonezii, continuă să uimească lumea, să ne întreacă, să ne sugereze că-i bine să înveți a gîndi *.

DINCOLO DE INTEROGAȚII. Într-o vară, nu demult, mă aflam la munte, la un monument istoric. Ziduri medievale, umbră mare de domnitor, cum am mai spus. Destindere și privire dogorîtoare și reculegere, asta era. Trăgeau clopotele, țărîna dinlăuntrul meu răsuna

---

* Fiziologic, japonezii au o particularitate cerebrală care poate fi și avantajul lor : din cauza unor sunete „cîntate" care există în limba lor, ei percep unele cuvinte cu hemisfera cerebrală dreaptă (unde noi percepem sunetele). Occidentalii au propus un experiment de transferare a percepției cerebrale de la hemisfera stîngă la cea dreaptă, prin conotarea unor sunete în coduri conceptuale. Am reluat acest experiment la Cenaclul antropogenetic, în 1980, și rezultatele au fost grăitoare : se extinde mult tipul de gîndire „de mîna stîngă", tipul de gîndire „black-box".

toată. Munții erau sunete nemișcate. „Bună ziua“, spune o voce, „mă recunoști ?“ se apropie cineva de mine, privesc, văd o femeie cu fața albă și frumoasă. O salut cu smerenia cuvenită hainei pe care o purta și care nu-i venea rău. O recunosc, este Steliana. Mă adaptez situației de surpriză.

Tace, așadar e rîndul meu să vorbesc, să rememorez, să leg firul. Zic : Nu mă mai năucești cu întrebări ? M-am întors recent de la Noul Ierusalim, știi, un complex arhitectonic plasat într-o zonă avantajată noetic...

Îi amintesc cum ea năvălea cu întrebări și se năpustea cu uimiri și cum avea setea generației însetate.

Zice : „Da, da.“ Apoi a tăcut șapte minute, sau zece minute și avea ochi strălucitori. Și monosilabe. E soare, puterea naturii e în creștere. Aici natura nu a ostenit, brazii n-au ostenit. Iarbă, trup, ev mediu și citadin. Liniștea se construiește ca un oraș american din perioada colonizării. Apoi Steliana mă salută și pleacă. Poate nici n-a fost travaliu, ci doar o înaintare firească spre propria ei natură. Pitorescul a murit, s-a născut să moară, legea e un prunc care trebuie hrănit cu fructe.

Mîinile lor, o încărcătură de albastru omenesc, ceva substanțial și bun pornea de acolo. Munții ne înconjurau, ne inventau. Ea nu este un eșec. Cimitirul din spatele zidului e pagină de istorie, au trecut niște sute de ani de întărire. Ce vom face pentru un secol de „rău sevrați“ ? — Acesta este unul din capitolele pe care îl închei fără răspunsuri și fără răzvrătire pe trupul meu actual.

Deschiderea de adînc

Ce aspecte ale relației text-viață mă preocupă în momentul acesta ?

Încep prin a memora cîteva *situații*. Situații cotidiene sau istorice. Prima este din istoria contemporană. Știm că ultimul împărat chinez, Puyi (1905—1967) nu a fost lichidat după victoria revoluției populare ; a fost luată hotărîrea, în 1950, ca : „din acest împărat detronat și foarte vinovat în ochii poporului, să facem un om *nou*". Cum să înnoiești, la modul real, pe cineva ? Sînt două posibilități. Poți înnoi pe cineva printr-o practică *psi* (care ține în medie șase ani) ; sau printr-o activitate corporală dirijată, în speță muncă fizică (procedeu ales în cazul împăratului Puyi și extins la zece ani). În acest timp, cu Puyi s-a aplicat, în închisoarea de reeducare, un procedeu pe care-l vom numi : de autocunoaștere. De altfel, cu toți deținuții acelei închisori de reeducare s-a aplicat acest procedeu. Li s-au dat caiete și li s-a spus : „Există o cale să vă schimbați : să aflați adevărul despre voi și să-l priviți în față. Azi veți începe să vă scrieți povestea vieții. Scrieți cu necruțare și maximă sinceritate tot ce-ați făcut, toate mizeriile vieții, tot ce știți despre voi, căderi, trădări, vinovăție. Nu ascundeți nimic ! Scrieți !" Și fostul împărat a scris. Nu era o simplă declarație (era și asta !), ci un sondaj, un text vital. Nu în vederea publicării, ci, așa cum li se spune deținuților : în vederea recuperării stării nepervertite, genuine, conform premisei (discutabile) că toți oamenii *se nasc buni*... După zece ani, în 1959, Tribunalul Suprem chinez va

decide că cetățeanul Puyi a devenit „un om nou", el este pus în libertate și va avea îndeletnicirea de grădinar.

O altă situație. O situație de elaborare a textului, imaginată de Paul Valéry, în 1923. Acesta zicea, în fața unui public : „Dacă ar intra în sala asta un sultan crunt și ar porunci : Povestiți-vă viața sau vă masacrez ! — atunci ar rezulta un text abundent și răscolitor". Adică frica, însoțită cu vanitatea, ar stîrni în om resurse nebănuite, valorizînd atît biografie, cît și conținuturi subconștiente.

Pe drept este amendat ca neeficient textul apărut din imitație sau din dilatație egocentristă. Și e vădit ca avînd maxim interes textul elaborat în condiții limită. (Kierkegaard scria : „E atîta mediocritate în literatura noastră, încît m-am decis să citesc doar cărțile autorilor decapitați.")

Dar cînd situațiile limită lipsesc, de ce apare textul ? De ce scrie omul, cînd nici un sultan nu-l amenință cu sabia ? Și altă întrebare : Se poate oare ca, în lipsa sultanului respectiv, să scrii un text atît de grav care să-l satisfacă pe un cititor exigent de talia lui Kierkegaard ?

DISTING, pînă acum, trei motivații ale scrisului : conștientizarea și eventual mînuirea acestora ar putea îmbogăți textul :

Motivația trei : anularea imaginii tatălui.

Motivația doi : pararea unei primejdii presimțite.

Motivația unu : presiunea materiei de a vorbi.

Să reluăm, pe rînd. Materia, în univers, este încărcată cu sete de a povesti. Chiar materia inanimată, firește, este încărcată cu nerăbdare de a povesti. Ca atunci cînd, dimineața, trezit din somn, îți vine imperios să cauți pe cineva să-i povestești ce-ai visat. Simți o dorință irezistibilă să spui cuiva ce-ai visat. Să spui despre acele configurații insolite, acele promisiuni de vești radicale, să povestești repede cuiva. De unde vine această dorință irezistibilă ? Probabil dintr-o presiune a materiei de a se informa pe ea însăși despre ea însăși. Materia

vrea să afle că există... Materia (organică, anorganică, piatră, heliu, quasar) vrea să-și trimită mesaje despre propria ei existență și mișcare, și caută mereu căi de rostire. Una din aceste căi este mintea și limbajul uman. Poate de aceea a apărut conștiința. Din presiunea materiei de a-și vorbi ei înseși. (Asta era tema unor discuții ce le aveam cu prof. Mario Sorin Vasilescu.) Textul preia această presiune a materiei. „Viziunea" se învecinează cu visul, e la fel de consistentă, reliefată, și la fel de enigmatică.

Mai vedem că textul e impulsionat de primejdie sau de presimțirea ei. Prin el, trupul își caută un plus de siguranță și de autonomie, în condițiile precarității existenței. Frica se însoțește de vanitate, ziceam.

Interesîndu-mă de metode de creativitate (brainstorming, sinectică etc.), am văzut că orice om, indiferent de cultură sau de potențial cognitiv, poate produce crîmpeie de text interesant, dacă este dirijat prin anumiți stimuli. Am probat aceasta sistematic, pe grupe de studenți, cînd predam în învățămînt ; am probat-o și într-un cenaclu experimental, prin anii '80, cu oameni de profesii diferite, în genere tehnocrați. Rezultate notabile. Pictorul bucovinean Gheorghe Lövendal zicea : „În șapte ședințe, învăț pe oricine să picteze." Oricine, oare, ar putea fi artist ? Chiar oricine ? Se naște o mentalitate nouă, democratică, asupra artei.

Să vedem mai de aproape lucrurile. Prin metode de creativitate se obțin enunțuri poetice de mare prospețime, de la oricine. Dar deocamdată numai *enunțuri,* numai mostre de rostire, și nu text articulat. Și, tot deocamdată, numai sub îndrumarea celui ce cunoaște metoda respectivă. Numai sub bagheta dirijorului, a maestrului. Dar, fapt probat : se obține enunț poetic autentic, despre care, în alte condiții, omul respectiv nici n-ar fi știut. Nici nu ar fi bănuit că în el este o asemenea bogăție. Cum ? Brainstorming-ul, de pildă, cere anumite condiții, una din ele este limitarea severă de timp : o smulgere din ritmul de emisie obișnuit. Deci o amenințare a ritmului trupului, a liniștii sale biologice, o contrariere șocantă a reflexelor sale. La limita severă de

timp se adaugă încă o cerință de tensionare : se cer soluții rapide : constrîngere prin cantitate și obstacol. În aceste condiții, apar brusc enunțuri așa-zis iraționale, conținuturi din inconștient. Soluții ingenioase, noi, despre care nu știam dinainte că există acolo. Acolo e o rezervă de sugestii, la care trupul apelează în situații limită, cînd ceva îl contrariază, cînd ceva îl amenință, și nu mai face față doar cu obișnuitele lui reflexe sau automatisme biologice.

Așadar, pînă și o umbră de atentat la integritatea liniștii corporale pune trupul în alertă, iar în textul acelei clipe apar semnale necunoscute, de adîncime. Înseamnă că puterea textului ține și de resorturi secrete ale instinctului de conservare.

Această constatare ne deschide spre o dublă concluzie, una cu privire la motivațiile și mecanismele *elaborării* textului, alta cu privire la *destinația* sa. Creația și cititorul. Adică :

Cititorul se îndreaptă spre textul care conține strigăt vital, și o face din același simț al primejdiei de a exista, din secreta nevoie de a prelua experiența unei amenințări depășite. Speța produce text în condițiile în care instinctul de conservare i-o cere și se servește de el în aceleași condiții.

Mentalitatea democratică asupra artei („oricine ar putea produce text") nu a sporit nicidecum numărul artiștilor geniali. Firește, un rezultat bun există : prin asta survine un spor cultural însemnat ; pe de altă parte, se face un pas spre cunoașterea psihologiei creației. Așadar, procedeele de creativitate și stimulare mentală nu-s zadarnice. Dar se pare că asta nu face să fie depășită, la modul simțitor, inegalitatea afectivă cu care ne naștem. Toți se nasc buni, dar bunătatea noastră diferă... Bucovineanul Gheorghe Lövendal n-a produs pictori geniali în serie, deși el cunoștea metoda producerii lor ! Nici Socrate n-a produs geometri geniali în serie, deși a demonstrat că, prin întrebări abile, se poate obține ca un analfabet să rezolve cea mai grea problemă de geome-

trie ! Nici metoda de creativitate brainstorming n-a produs poeți, chiar dacă a revelat oricui că poeticul face parte din țesătura oricărei ființe.

În text, așadar, se întîlnesc doi curenți de adîncime : unul din adîncul materiei (cîndva l-am numit „șoaptă de formalizare"), și altul din adîncul psihicului ; ambele ca o urgență presimțită că, în alcătuirea noastră, ceva trebuie schimbat, ceva trebuie menținut într-o senină neschimbare.

Partea a doua

ARS BENE VIVENDI

A trăi printre oameni

I

Este sfîrșitul anului, Bucureștiul se înviorează, Bucureștiul trăiește. Privesc strada, e lume multă. Unde se grăbesc ei ? Ce a mai rămas neîmplinit, ce a mai rămas necules ? E soare și e bine să trăiești. Sfîrșit de an, puterea adunată în tine devine suferință folositoare, devine plug de afînat cîmpuri lăuntrice. Bucură-te de singurătate, întristează-te. Anul, o convenție temporală cu răsunet în țărîna omului. Fructele pe masă, grîul, și suprafața albastră a minții. Un pom de Crăciun în care sclipesc beculețe chinezești.

Sfîrșit de an medieval și cibernetic. „Ne este frică de hotărîri mari, de gesturi mari !“ îmi zice Diana, la telefon. „Ne este frică să dispărem de acasă, mîine !“ spune Diana. O bîntuie măreția Evului mediu, pe ea.

„Cum să trăiesc ?“ a întrebat Roxana Radu, într-un mare impas, într-o repetată eșuare. Am ascultat-o tăcut. Ca să nu plece de la mine cu mîna goală, i-am dat două *mudras*. I le-am pus în mînă, i le-am dat pentru totdeauna. Ea a plecat cerînd îngăduința să revină, să întrebe. La 45 de ani, eu sînt prea tînăr ca să dau sfaturi ; iar dînsa, la 20 de ani, e prea bătrînă ca să ducă lipsă de ele. Ne naștem sfătuiți, iar suferința proprie adaugă un nou verset la nesfîrșita artă de a trăi.

Nu sfaturi, ci un gest simplu, o cheie de liniștit respirația sacadată și mintea, o pîine, o însoțire pînă la

marginea singurătății. Și acele pilde, acele cazuri exemplare. Ca să nu plece nimeni cu mîna goală.

Există oameni a căror viață se reduce la o propoziție cumplită, la un viciu-pagodă. Aceștia au întotdeauna chipul nostru revelat spontan.

SCRISOARE CĂTRE FEMEILE NIPONE. Într-un film de Yasuo Furahata, găsesc observația : „În Japonia, toate femeile singure se sinucid pe 3 ianuarie."

Le-am înțeles pe femeile japoneze părăsite care se sinucid pe 3 ianuarie, acesta e semnul emancipării. Într-o situație de cumpănă, Ioanichie Olteanu m-a întîmpinat cu o întrebare. Zicea : „Oare toate sinuciderile ascund o nevroză, un dezechilibru, o psihoză ?" Am răspuns : Da, toate ! Ioanichie Olteanu a continuat : „Oare nu există sinuciderile seninătății ?" Am răspuns doct, informat, realist și moralist : Nu există ! Crizele seninătății sînt chiar prohodul ei.

Ioanichie Olteanu mi-a iertat atunci optimismul radical, n-a mai continuat discuția aceasta în care eu aveam o ceată de aliați antici și contemporani, toți cu ștaif, iluștri și scorțoși.

Dar acum știu că femeile japoneze care au fost părăsite în cursul anului sînt senine cînd își pun capăt zilelor, pe 3 ianuarie : la început de An Nou, atunci cînd te apuci de o treabă serioasă. Sărbătorile sînt un fin avertizor despre starea lumii. Cînd ești părăsit, starea lumii este lamentabilă. Cînd ești lovit, nedreptățit, starea lumii este mizerabilă. Azi am scris o scrisoare către femeile sinucigașe din Japonia, la sfîrșit de an, cerîndu-le să își amîne gestul, ca să vorbim : sînt atîtea de spus pe buza prăpastiei. Voi toți care stați pe buza prăpastiei, aveți atîtea a-mi zice, așteptați !

La ușa mea sună colindători, orașul își cicatrizează rănile sale rustice. Iar eu scriu epistolă femeilor nipone.

A venit un tînăr la mine și mi-a spus că se teme. Că în fiecare an, la sfîrșit de decembrie, el face o criză depresivă cumplită. Anul trecut, pe 24 decembrie el s-a internat în spital și a fost tratat cu barbiturice pînă la

6 ianuarie, cînd depresia lui s-a remis. Acum simte iarăși cum îi dă tîrcoale boala ciudată. „Ce să fac ? Ce să fac ?“ m-a întrebat el.

Nu l-am lăsat să plece cu mîna goală. Nu vreau să las pe nimeni să plece cu mîna goală din casa mea. Oricînd se găsește ceva de oferit. Acum i-am pus în mînă două *mudras*, le-a primit bucuros, cu o fertilă curiozitate... Această omenire prea bătrînă pentru a mai primi sfaturi, povețe.

Și vocea Dianei, care face ca din grămada de amănunte să scapere unitate. Vocea ei care mă plonjează într-o stare de măreție nemeritată. Ea dă acestui sfîrșit de an un strigăt de totalizare.

Teza acestui articol ar vrea să fie : arta de a trăi este mai importantă decît arta de a străluci. Nu știu dacă aici, prin șirul de episoade și cazuri, voi reuși să ilustrez această temă. Nu știu dacă am ales, din caietele mele și din depozitul de impresii, „piesele“ care convin cel mai bine. Șiragul de cazuri, focul lămuritor, tronul. Un fir pe care sînt înșirate pietre șlefuite sau tîlcuiri se numește *sutra*. Reamintesc : unul din titlurile acestei cărți voia să fie „Sutra de lut“.

SCRISOARE DESCHISĂ CĂTRE PSIHANALIȘTI. Iarăși mă întretai cu oameni. Prietenul meu, psihologul Victor Mora, spune : „Am avut un pacient care a încercat să se redreseze făcînd yoga, dar n-a reușit nimic. Eșuînd el la yoga, a venit la mine, să încerce prin psihanaliză ; și, într-adevăr, l-am ajutat să-și rezolve problemele, să se echilibreze“.

Îl întreb, făcînd pe candidul : Oare psihanaliza îi ajută mai ales pe cei comozi și inerți, nepotriviți cu eforturile unei practici pretențioase ?

Prietenul Mora se supără de această provocare. Ripostează urban : „Tu crezi că psihanaliza este pentru trîndavi, iar yoga este pentru cei aripoși ? Mefiență intelectualistă ! Te contrazic, amice ! Află că unele structuri psihice (mai ales cele cu dizarmonii sau încărcături negative) sînt mai permeabile la psihanaliză !“

După ce-l las să se răcorească, fac pace cu prietenul Mora. Știam că psihanaliza este o practică terapeutică mare. Răscolește adînc abisalul uman : aruncă de acolo cauza conflictelor : biciuiește ignoranța : și, dacă nu reușește să înalțe, măcar dă un fundament conștient căderilor. Or, asta înseamnă sănătate curată.

Bucureștiul are trei psihanaliști, și este puțin. Este începutul. Promisiunea e mare. Cînd psihanalistul e dublat de un filosof, atunci pacientul repetă luxul reginei Olandei care-l avea pe Descartes la dispoziția ei, și-o ducea bine. Cînd psihanalistul este dublat de un vrăjitor, atunci, pe lîngă destuparea energiilor blocate, începe și un sensibil modelaj al viitorului.

Mă gîndesc că există puncte comune între dialogul psihanalitic și dialogul *dokusan*, din școlile zen, sau dialogul duhovnicesc din școlile isihastice românești. Un asemenea dialog, periodic și metodic, are efecte numeroase, despre care vorbesc toate manualele, de aceea nu le mai amintim ; ci amintim doar un efect important : te ajută să te împaci cu defectele tale și, mai ales, cu calitățile tale. Cel mai greu este să îl împaci pe om cu calitățile lui.

Mai știu că dialogurile terapeutice de care am vorbit îl ajută pe om la trăit. Adică nu-l ajută să exceleze, nici să-și dezvolte puteri paranormale, nici să strălucească (așa cum promit și alte practici ale optimizării umane), ci să trăiască. Și asta e cel mai important. Repetăm ideea : arta de a trăi este mai importantă decît arta de a străluci.

PATOLOGIA GENEROZITĂȚII. Prietenul meu, psihologul optimizat I. T., zice : Nimeni nu se sacrifică pentru nimeni. Toți urmăresc un cîștig, un profit. Sacrificiul este o bursă a profitului. Investești ca să primești triplu. Un tîrg avantajos. Nu există altruism. Altruistul așteaptă să cîștige, măcar dublu dacă nu însutit. Cîștiguri în satisfacții lăuntrice, în poziția ta în lume.

Zic : Dar generozitatea ? Acel om care dăruiește mult și nu așteaptă nimic... Binefacerea, noblețea... Acel om care, dacă are două cămăși, una o dă semenului său.

Zice : Ha ha ha ! Am auzit că domnul Abhyasananda își șubrezește chenzina cumpărîndu-i o pătură caldă lui Sandu Tariverde ca acesta să nu degere de frig... Ei bine, află că se ascunde un sentiment de culpă la omul care face gesturi generoase. Pe așa-zisul generos îl roade adînc un păcat, fie el și păcatul originar. Iar generozitatea este o încercare de a acoperi vocea deloc plăcută a păcatului. Cel mai adesea, omul nu-i conștient de aceasta.

Zic : Tu reduci generozitatea la patologia generozității !

Zice : Nimeni nu se sacrifică fără plată. Egoismul este starea naturală a viului. Ipocrizia inconștientă este candoarea egoismului.

Zic : Dar sacrificiul doamnei M ! Ce spui de asta ? (Recurgem la numele doamnei M ca la un exemplu imbatabil. Ea trăia numai ca să ajute pe alții. Dăruia, risipea ; muncea doar ca să aibă din ce hrăni cîte un flămînd.)

Zice : Sacrificiul ei este o nevroză. Dacă ar fi perfect normală, n-ar face asta. Nevroticii se sacrifică pentru un avantaj. Nevrozele sînt sursă de profit și de beneficii morale. Iar anturajele pe care le ajută doamna M sînt ele însele anturaje nevrotice. Anturajul nevrotic te respinge cu nemulțumire dacă ești normal ; că dacă ești normal, nu te mai sacrifici.

Eu : Dar ce spui despre sacrificiul desăvîrșiților ?

El admite că da, la marii îmbunătățiți (caz foarte rar) sacrificiul ar fi real, dezinteresat. Pentru că aceștia și-au reformat structura, iar instinctul lor de conservare e foarte diminuat.

Zic : Nu diminuat, ci întărit pînă la inutilitatea defensei. Ei nu mai au de cine să se apere. Ei sînt toți.

Așadar, vorbeam despre necuviința naturii. Natura își exprimă necuviința prin gura unor oameni pe care, din confuzie între glas și sursa glasului, îi numim necuviincioși.

Doamna Hermina este o femeie normală. Însă între ea și domnul Banu mijea o amiciție neplăcută soției lui Banu. Așadar i-am zis Herminei :

Năpustirea ta asupra cuplului Banu vestește distrugere. Fiindcă tu ești dotată pentru reușită și agresiune. Te infiltrezi, subminezi prin admirație, fisurezi prin politețe și scînteiere !

Ea răspunde : Chiar dacă aș dovedi înclinații de distrugere, treaba lor este să se apere de agresivitatea mea. Să-și apere casa, dacă au ceva de apărat acolo. Așa este în natură. Fiecare vrea să-și realizeze plăcerea. În limitele principiului realității, fiecare lucrează la marile lui plăceri și trebuințe. Cei dotați atacă, cei la fel de dotați se mobilizează, se feresc. Ei primesc, resping, se înfruntă, în funcție de plăcerea lor !

Zic : Murim de plăcere ca să trăim de plăcere...

Zice : Așa-i în natură. A fi normal înseamnă a elibera tot naturalul din tine.

Zic : Caragiale ar fi ridicat pălăria lui ploieșteană și ar fi exclamat : „Bravo, neicusorule !"

Femeia normală mai zicea : Cele 10 porunci sînt scrise ca să apere individul, nu societatea. Ele se referă la individ, și nu se sinchisesc de societate. „Să nu ucizi !" este un avertisment care înseamnă : dacă vei ucide, neghiobule, te vor pune în lanțuri, te vor închide, te vor zdrobi... Toate normele etice sînt pentru apărarea individului și nu se sinchisesc de societate sau de specie.

Zic : Iertare... Cele 10 porunci apără individul : dar activînd în individ simțul comuniunii la speță. Cele 10 porunci dezvoltă intuiția speciei în individul îmbunătățit. Face ca glasul speței să mijească în individ. Apără individul revelîndu-i că toată speța umană este îngropată în el. Marile norme etice apără individul cutremurînd imaginea și glasul speței din el, dezgropînd trupul imens și viu al speței din el.

Așadar privesc scrutez întreb ascult oamenii întîlniți în cale. Unii sînt oglinzi în care păcatele noastre strălucesc incredibil. De la unii aflu cuvinte „de folos" ; de

la alții aflu ceva despre natura umană și eliberez din mine însumi semnul folositor.

„Fii detașat !“ zice celibatarul Iohan din Plopeni. El îmi explică teoria lui asupra detașării. Zice : „De pildă, eu, cînd văd un terorist sau un criminal, mă întreb ce părți bune ar putea avea. Și sînt în stare să iau în considerare părțile lui bune, talentele sale, vreo faptă folositoare.“

Eu tac, iar el continuă : „De ce te încrunți ? Ești intrigat, pentru că judeci implicîndu-te subiectiv. Tu te implici în istorie, în catastrofe, asta-i.“

Zic : Da. Găsești că este un defect de gîndire să te implici în propria ta moarte ?

Zice : Asta îmi amintește mereu că istoria e scrisă din perspectiva învingătorilor, nu din cea a adevărului. Voi, învingătorii, scrieți istoria !

Așadar, după ce mă declara învingător, Iohan din Plopeni pleca, ratînd încă o dată titlul de învins. Ratînd încă o dată pacea de o mie de ani. Adică, obligat la capitulare, și-a ascuns armele în loc să le depună.

Din ușă, îmi mai arunca o propoziție : „Trage tare, scrie istoria !“

Treceam printre oameni grăbiți, care duceau cu ei istorii și taine. Nu ajungeam să-i cunosc, nu mîncasem cu ei o căruță de sare. Uneori făceam un salt alfa spre inima lor. Închideam ochii și transa mă ajuta, dacă nu să-i înțeleg, măcar să mă contopesc. Empatia ! Clasificările docte evită drama, evită durerea. La români predomină tipul sangvin, jupiterian : în genere tonic, cu resurse lăuntrice, în genere vesel. Dar tipul jupiterian, la rîndul său, este de două feluri : dionisiacul și apolinianul. Terestrul și celestul.

Melancolicii sînt puternici. O țară fără melancolici este imatură și ludică. O țară cu prea mulți melancolici este pierdută.

Cîndva vroiam să scriu despre *autodistrugerea intelectualilor*. Este unul din proiectele mele abandonate. Pe niște fișe, schițasem această temă. Începeam cu semnalarea extremelor :

Extrema Occident : progresia trăsăturilor de îmbătrînire la intelectuali. Impulsivitate, jeluire, exagerare. „Apocalipsa veselă“ a decadenților intră tot aici. Predispoziție la excese : lăcomie de a exista, ostenire de a exista. Progresia trăsăturilor saturniene.

Extrema Orient este numai în aparență dirijată în sens invers. Regresia spre copilărie, spre unele trăsături ale copilăriei. Cultivarea iluziei, indiferența la consistența aspră a lumii, ștergerea eului, izolare, apatie. Evident, tot trăsături saturniene, dar polarizate în altă direcție ; nu spre aviditate, ci spre renunțare.

O civilizație de „rău sevrați“ : mereu ceri, mereu vrei, nu știi unde să te oprești. Mereu ai poftă să ronțăi ceva, să mesteci ceva în gură...

Fxtremele se ating. Desfrîul și decenzurarea la occidentali, asceza la orientali, duse la extremă, sînt toate expresia nesatisfacerii stadiului oral. Ele denunță tipul rău sevrat. Tipul de om mereu în căutare de compensații și posesiune. Semn al frustrării afective nerezolvate. În fine, ambele sînt semne ale spaimei de moarte. Desfrîul este replica directă, nesofisticată dată spaimei de dispariție. Asceza este o altă replică excesivă, trudită, expresia speranței în nemurire.

N-am să închei acest paragraf căzînd în capcana provincială extaziindu-mă că la noi, în spațiul carpatic, s-a practicat calea de mijloc. Că ne-am salvat de la extreme prin necunoașterea lor. Sînt avantaje în somn și avantaje în veghe. Uneori, însă, teama de depășire a *măsurii* instaurează jumătăți de măsură. Între măsura de aur și jumătatea de măsură confuzia e avantajoasă. Frica de nereguli te înmormîntează în reguli. Lipsa trăirilor paroxismale nu-i o garanție de echilibru (echilibrul însemnînd nu stagnarea, ci pacea de după o zdruncinătură).

Există credincioșii și credulii. I-am întîlnit, în drumurile mele, și pe unii și pe alții. Am încercat să cîntăresc diferențe între unii și alții. Primii sînt mari depozitari de putere, la un voltaj înalt : la ei chiar și eroarea se transformă în non-eroare, iar minciuna lor even-

tuală relevă primejdiile și adăpostul adevărului. Puterea lor este îndiguită de o severă morală și astfel experiența misterului devine bun comun al speței.

Cei din a doua categorie, credulii, sînt beneficiarii unei puteri primite de-a gata, în container de jad : un dar cu care, în genere, nu știu ce să facă : să clădească ceva, să nimicească ceva...

Victor Mora îmi spune că are două chei de citit omul : Cînd un om neagă, Mora știe că acolo se ascunde exact contrariul. Orice negație e suspectată că ar ascunde o afirmație, o defensă mascată, o fugă de un contrariu tăinuit. Altă cheie de citit omul : Orice reproș adresat altuia revelează o neputință personală, un viciu ascuns, o proiecție, o tară lăuntrică.

Îl întrebam : Această cunoaștere te ajută la trăit sau la asuprit ? Dacă îți servește la trăire, chiar eroarea ți se va lăuda. Dacă îți servește la asuprire, nici adevărul nu-i de proslăvit.

II

Așadar, întrebarea : A trăi printre oameni, sau a-i asupri pe oameni ?

Cel care lucrează la optimizarea sa se întreabă, în metropola înviorată de scadență, și de brusca abandonare a proiectelor, așadar se întreabă CUM TRĂIM ? Se propagă în carne acea suferință a bucuriei care întîrzie. Orizontul rămîne mereu acolo, departe, unde pămîntul se înfruptă echivoc din cer.

Întrebarea „Cum trăim ?“ apărea ca subtitlu în capul variantei din 1983 a acestui eseu. „Cum trăim“ este și titlul unei cărți a lui Bernard Levin, despre care aflu în 1987, dintr-o revistă literară. Este o carte despre oameni realizați care, însă, sînt roși de bănuiala că n-au făcut nimic în viață. Că au trăit în așteptare, că n-a venit încă episodul măreț al existenței lor.

Rătăcitorii și sedentarii. Unii caută departe ca să găsească aproape. Alții nu se urnesc niciodată din colțișorul lor, ei nădăjduiesc că rîvnita comoară se află sub talpa casei lor.

Cicero : „Acea învățătură, cea mai măiastră între toate : calea de a trăi frumos."

Cu ani în urmă, în 1972, cînd lucram la Suceava, scriitorul George Sidorovici îmi zicea : Andrule, hai să deschidem un cabinet unde să dăm consultații despre arta de a trăi. Punem afișe prin orașe despre ce vrea să însemne asta. Vine omul la noi, îi spunem cum să trăiască, cum să-și pună la lucru imaginația. Vindem vise și fantezii, vindem rețete de fericire. Pentru o consultație, cerem 50 de lei. O consultație mai lungă să coste 100 de lei. Cabinetul îl instalăm la mine ; la tine e prea sus : cine urcă la etajul 4 ? Decît să urce patru etaje, omul se lasă păgubaș și nu-i mai trebuie artă de a trăi !

Și aflu astăzi că prietenul meu Mora își desființează biblioteca, pleacă. Sînt la el, îmi aleg un sac de cărți. Un sac ! Leg sacul la gură și-mi amintesc iarăși că trebuie să vină timpul să nu mai citesc cărți. Să știu, înainte de a le citi, tot ce scrie în ele.

Mora este abătut, încerc să-l ajut :

În desființarea unei biblioteci este o mare cruzime și o mare eliberare, zic. O cruzime pentru că te desparți de texte din care te-ai hrănit ani de zile. O eliberare, pentru că trebuie să vină ora cînd te rupi de biberon. Sevrajul ! Spargerea ulciorului smălțuit, ultima posesiune care stă în calea fulgerului mental.

După ce îi spun asta, Mora se mai înseninează. Este momentul să-i dau curaj. Îmi spune că asta îi prinde bine. Nu-și ascundea în fața mea slăbiciunile, și ăsta e semnul evoluției sale.

În pedagogia artei de a trăi s-ar contura două căi : calea revelatorie și calea programatorie. Prima : Cunoașterea de sine, mînuirea imaginii de sine. Să te arunci

în propriul tău abis. El ia contact cu iadul lăuntric în care se plămădesc vise îngerești. Decizii de argilă ard în focul ancestral.

Calea programatorie este laborioasă, exasperantă : a induce în mintea cuiva programe pozitive, a-i modela viitorul. Programarea este o revelație ocolită ? Sau este o dovadă că mintea umană poate controla ceva din seriile ordonate ale viitorului care năvălește spre noi ? Orice artă de a trăi se deschide spre înstăpînirea viitorului.

Eseul acesta, multă vreme, nu s-a lăsat scris. O variantă scurtă a apărut în 1984 într-un supliment al „Vieții Românești". Am vrut, în anii care au urmat, să reiau textul, să-l amplific, mai ales că se adunaseră observații abundente. Îl voiam străbătut de mai multă bunătate și înțelegere umană. Dar nu se lăsa scris !

Versiunea de față este scrisă într-o dimineață de decembrie 1987. Șocul organizării mi l-a dat exclamația Dianei : „Ne este frică de hotărîri mari, ne este frică să dispărem în munți, mîine." Decepția ei fundamentală a dat scînteia care a unificat împrăștierea. Totul, de aici, s-a legat firesc, fluid. Era o zi frumoasă, soarele evidențiia claustrarea Dianei, propoziția ei era impregnată de o tristețe care ne rezuma ființele. Partenerul de risc și grandoare i se interzicea. Tot ce gîndeam, pornind de la acel strigăt al ei, erau crengi perfect articulate la arborele fără soț.

A scrie despre o artă de a trăi este posibil în cîteva situații : Cînd ai trăit înfrîngeri pilduitoare. Sau cînd victorii mari, epuizînd speranța, îți produc tristețea limitei. Astfel *Iov* și *Eclesiastul* sînt capitole unice la orice artă de a trăi. Altă situație povățuitoare, exemplară : după un travaliu cu trupul tău imperfect, într-un suiș al realizării. Pe parcurs s-ar afla diferite trepte ale căderii sau ale înălțării, semnificative și ele, cînd pot lumina unghere și provincii neașteptate ale ființei : această ființă actuală care, în trecerea ei de la mit la istorie, și-a răvășit poruncile vieții.

III

Și iarăși privesc strada finalului de an, aud pocnete de harapnice — reziduuri degradate din ritualul pluguș orului de Sfîntu Vasile. Oamenii se salută, se bagă în seamă, în sfîrșit ! Ei se grăbesc, ei au în mîini sacoșe, obiecte rotunde și colțuroase. Mașini șoferi preoți funcționari. Strada este vie : vezi pe chipul lor acea boare de nebunie care arată că omul e în stare de clipa vizionară.

Oamenii ies din mecanica trudei. Sînt două feluri de sărbători : unele te îndeamnă spre oameni, altele te îndeamnă spre cosmos. Unele vin ca să reînnoiești pactul cu semenii, altele sînt ca să reînnoiești pactul cu cosmosul întreg și cu temeiurile necunoscute. Cu supremul. Greu, greu. Cine o poate de bună voie ? Ceva trebuie să te oblige, să te determine, să te bage cu botul în miere.

Mama îmi povestește că, altădată, autoritățile îl pedepseau pe agricultorul care lucra pe cîmp în zi de sărbătoare sau pe negustorul care vindea în asemenea zi.

M-am întîlnit, după ani de zile, cu domnul Riemer. Îmi fusese coleg de catedră, dar îmi putea fi dascăl. Cel care te învață două cuvinte, două lucruri, trebuie numit *maestru, prieten și stăpîn,* așa spunea regele David. Domnul Riemer m-a privit cu ochi limpezi, mi-a zis : „În ziua asta, nu pune mîna pe bani și pe creion."

Și am înțeles : banul și creionul sînt karma citadină. Întreruperea stării de pămînt ne restituie un crîmpei de cer.

Pe omul de geniu, sărbătoarea îl verifică dacă are geniu. Numai sărbătoarea confirmă sau infirmă genialitatea. Mergeam spre Casa Scriitorilor, cu George Bălăiță, și vorbeam despre asta.

Zic : Mircea Eliade se plîngea că săptămîna între Crăciun și Anul Nou este pierdută pentru lucru ; o săptămînă în care nu reușea să lucreze nimic. Asta îl intriga.

George Bălăiță zice : Mircea Eliade lucra prea mult ! El avea geniu, dar nu lăsa ca genialitatea lui să explodeze, pentru că lucra prea mult. Cînd lucrezi zi și noapte, pe brînci, îți ostenești nu trupul, ci genialitatea. El și-a riscat geniul prin trudă.

Zic : Eu cred că Eliade și-a riscat nu geniul, ci sfințenia. Mi se pare că vocația sa era religia. Or, ea trebuie trăită, nu descrisă. Liniște, sclipire, revelație. Eliade, fiind foarte mare, seamănă cu secolul său : refuză miracolul, deși de cîteva ori l-a avut la dispoziție. El a ratat sfințenia. Din cauza lui Maytrei, sau din cauza erudiției...

Zice : Eliade nici n-a urmărit sfințenia. Așa că nu trebuie judecat pentru ceea ce n-a urmărit.

Zic : A urmărit-o măcar într-o etapă a existenței, în experiența lui în India.

George Bălăiță zice : Mai degrabă Constantin Noica s-ar fi gîndit la o asemenea țintă ?

Zic : Posibil că Noica a convertit în ecou ceea ce nu se cristaliza ca voce.

Zice : Vezi, noi îi cîntărim, noi le găsim clivaje de cale, și totuși ei sînt cei mari ! Asta ne pune pe gînduri : dacă nici ei... atunci...

Zic : Da, cei mari !

Și după asta am tăcut. O tăcere în doi. Pînă la Casa Scriitorilor. Ne-am despărțit în holul acela somptuos, aristocratic, pe care scriitorul român îl merită pînă la sfîrșit. Și am notat aceasta din memorie, mai tîrziu.

IV

Și pentru a patra oară, în acea zi, m-am predat străzii. Am capitulat oamenilor. Am deschis porțile. Anul Nou ne scoate pe toți spre oameni. Unul spre altul. Înstrăinarea nu ne mai servește la nimic. Orgoliul nu ne mai aduce avantaje. Plăcerea de a înrobi scade. Cenzurile lăuntrice cad. Ei se adună, ei se expun prieteniei, ei se expun bucuriei. Își dau telefoane, se grupează pe cupluri sau cvartete, se întîlnesc, se completează, se înalță, se distrug.

Cum trăim ? m-am întrebat iarăşi. Nu există criterii precise de apreciat calitatea vieţii ; există doar norme empirice şi modele acceptate. Omul se verifică prin relaţia cu Altul şi prin relaţia cu Înaltul. Aşadar l-am căutat pe om unde trebuie. În locurile unde se gîndeşte intens şi extens. În locurile unde gîndirea este suspendată. În ambianţe cogitative, contemplative. *Cogitare* este un verb strălucitor şi latin.

L-am căutat pe om şi în ghearele lumii, în maxilarele anturajului. Punţile sufleteşti se înfiripă greu şi se rup repede. Şi totuşi, oamenii se adună, se expun, se suportă, se resping, se mănîncă, se cern.

Aleg din preajma mea cîteva grupuri oarecum structurate, cristalizate într-o formă sau alta. Grupuri de vecinătate. Ambianţe şi forme. Le observ liber, fără grila specialistului, fără clasificări savante, sine ira et studio.

MICRO-GRUP ASORTATIV. Două familii. Bine sudate. Se întîlnesc, ascultă muzică, comentează cunoştinţe şi veşti. Programează concedii împreună, speră să vadă Parisul şi Scandinavia. Se văd din obişnuinţă, din fugă de singurătate : ei nu găsesc ceva mai bun. Se despart cu insatisfacţie, afişează dispreţ reciproc, îşi spun că e pierdere de timp, că gata, nu vor să se mai vadă în ochi. Îşi vor schimba prietenii, îi vor primeni ! promit ei, ameninţă ei. Dar asta nu se întîmplă, relaţia durează. Dinamica relaţiei între ei pare să fie sadico-mazochistă. Familia Y se plînge că familia X (baza grupului) este tiranică, un cuplu paranoid ; îşi dau aere, au complexe de superioritate, îi vexează... Familia Y nu mai suportă statutul de victimă. Gata, am terminat cu ei, încrezuţii naibii, zice Y. Dar după cîteva zile, îşi telefonează, se întîlnesc iarăşi cu o anume rapacitate. Iar reproşurile de ieri sînt terenul cald al culpei în care se vor cuibări astăzi.

GRUP EXTRAVERTIT. Nucleul : soţii Z (ingineri electronişti, tovarăşii mei de trei hanuri şi de trei mănăstiri). Sînt dinamici, marcaţi de semnul aerului, al mobilităţii extreme, sînt însetaţi de mişcare, expansivi.

Polarizează oameni de același semn, de profesii diferite, în genere tehnocrați. Intrușii, umaniștii nu rezistă decît prin penitență.

Ei joacă tenis pînă la marginea disperării, partide după partide ; ei iubesc terenul de sport, bazinul de înot, ascensiunile, ei merg la Piatra Arsă, la cabană, să danseze pe rupte toată noaptea. Te contaminează de vitalitate, te cîștigă de partea lor. Ei înoată în Lacul Floreasca din capitală, pînă la apusul soarelui și pînă la căderea brumei, apoi ies din lac și își leagă patinele de picioare și patinează în pierzanie pe patinoarul „23 August". Dansează ore în șir, nopți la rînd ; fac schi furibund ; își rup picioarele, se vindecă și o iau de la capăt.

GRUP INTROVERTIT. Nucleul : profesorul M., om cu o minte extraordinar de vie, poartă ochelari de 8 dioptrii cu minus ; spirit mobil, centrat pe teme de cunoaștere și optimizare umană, se însuflețește și îi însuflețește pe alții ; om care poate fi numit „nor conexional", mediu conexional, făcut să adecveze între ei oameni de cele mai neadecvate structuri...

I-am cunoscut prin empatie și trebuință. Îmi vine să zic că cel mai ușor se sudează un grup de oameni interiorizați, aparent vulnerabili în societate, căutînd sprijin între ei. Se întîlnesc într-o după-amiază, își găsesc teme comune, de la macrobiotică la efectul sigma, de la filmele lui Tarkovski la aparatură cibernetică biofeedback ; își împrumută cărți, își povestesc viața. Bunătatea este și ea contagioasă, agresivitatea latentă se dezinhibă încetul cu încetul și se socializează.

GRUP DE CONSOLARE MUTUALĂ. Nucleul : o femeie agilă, cu ochii vii și cu sacul plin de surprize cărturărești. În jurul ei se adună trei-patru persoane decepționate de menaj sau marcate de traume și de măreție nerecunoscută.

Toți constată că viața nu curge, ci face mișcări circulare. Toți știu că au trecut, din motive diferite (pe care, din pudoare și din înțelepciune, nu le mai dezgroapă) pe lîngă o șansă colosală. Cel puțin una. Fumează

ţigară după ţigară, beau cafea. Lidera grupului ridică pînă la clocot nivelul și sîngele întîlnirilor, povestind lucruri de erudiție, de magie, de viață. Le răscolește viitorul citindu-le într-o carte antică de divinație : o carte chinezească, în care cuvîntul *om* este substituit prin cuvîntul *prinț*. Și această substituire fie că îți dă strălucire, fie că te ajută să trăiești jefuit de ea.

În genere, atmosferă de toleranță și încurajare. Se mizează pe bunătate sufletească, se descarcă ceva nervi și furie. Uneori apare tendința de a spune că doar ei, cei de acolo, sînt candizi, iar restul sînt niște cinici, niște pramatii, ceea ce este adevărat. Sudarea grupului este reală, puternică, bazată pe afinități de soartă. Și nimeni nu știe că, în această casă tixită de cărți adunate din cinci continente, se dau replici pertinente la criza lumii : și nimeni nu culege aceste replici.

GRUP ELEVAT, DAR ENTROPIC. Nucleul : o persoană cu temperament sangvin, bun liant între oameni. Adună în jurul ei inși interesanți, cu alură modernistă, cu brevete de invenții sau cu invenții nebrevetate. Aici l-am cunoscut pe al treilea contemporan al nostru care a fost propus pentru Premiul Nobel. Aici am cunoscut un pictor bîntuit de viziuni acvatice și un muzician experimentînd sunetul de fond. Nivelul discuțiilor ridicat ; fluiditate, puls informațional fierbinte. Ei se tem însă de confruntări care ar clinti o tablă de valori stabilită între ei ; se feresc de confruntări care ar corecta informația vehiculată acolo, ar corecta definiția pîinii, a aerului, a luminii, a trupului. E ca și cum și-ar acorda ranguri între ei, uimiți că cineva, apărut deodată acolo, ar pune în discuție acele ranguri. — Astăzi, la mulți ani după ce i-am cunoscut, mi s-a întărit convingerea că rangurile ce și le dădeau aveau, toate, acoperire.

CUMETRI, OAMENI ÎMPĂCAȚI. I-am văzut adunîndu-se întîi la o cumetrie, apoi de un An Nou. Au case și copii foarte bucureșteni. Un zugrav, o soră medicală, un electrician, un măcelar, un maistru-lăcătuș. Ei beau vin. Își reproșează cîte ceva : „Mă, atunci ți-am

cerut să-mi faci rost de cinci kile de mușchi și tu mi-ai dat numai trei !“ Sau : „Să-mi cauți medicamentul acela refegist, poimîine.“ Se informează despre ei : „Proasta de fi-mea putea să ia unul cu facultate, după cîtă avere i-am strîns ; iar ea a fugit tîmpita cu tehnicianu !“ Sau : „Mișu a ieșit din închisoare, nu se știe dacă el a omorît-o pe nevastă-sa. Eu văd mondialele pe canalul bulgarilor. Iți vînd o șubă poloneză, cinci mii, leul e mic.“ Ei sînt împăcați, amețiți, decenzurați. Și sunet de acordeon.

Unii dansau. Tinerii dansau. Se antrenau și netinerii. Lent sau ațîțați, linear sau circular, simplu sau cu figuri, cu sentiment. Privind spre origini, sînt patru feluri de dansuri. Cele care provin din muncile agricole, gesturi agricole stilizate ; și cele din exerciții războinice, stilizate. Astăzi, pe acestea le mai păstrează doar unele triburi sălbatice sau unele scenarii coregrafice, balet. Mai sînt dansurile de inspirație magică, dansurile rituale, scenarii religioase stilizate. Pierdute ? În fine, sînt dansurile care provin din gestica sexuală stilizată. Actul sexual în pregătire : promisiune, etalare a calităților corporale, afrodizare. Îmbiere a formelor, culisare umană. Ei dansează frumos, e un limbaj erotic complex, fin, retorica șoldurilor, ritmul.

SENTIMENTUL DE NEDEFINIRE SUFLETEASCĂ. Cunosc familia Banu, trei persoane. Bine îmbrăcați, bine mobilați. Au obiecte din inox și ustensile din Piața Comună, aduse pe dolari cîștigați cinstit, în Libia. Cărți frunzărite, bibelouri înghesuite. Tînjeală după ceva ce nu mai vine. Cînd îi văd, îmi amintesc de filmul *Deșertul roșu* de Antonioni. Au ce le trebuie și n-au ce le trebuie. Sînt încruntați, nemulțumiți, au senzația că viața trece și ei nu fac nimic. Uneori își aduc reproșuri reciproce, cum că unul ar fi ratat viața celuilalt. Alteori acuză condițiile sociale sau bat un motan pufos. Apoi destupă o sticlă de vin. Mici incendii euforice arată că înăuntrul lor se ascunde o dimensiune umană mare, inaccesibilă. Cine să ne dezgroape pe noi înșine din noi înșine ?

Unde te ascunzi, mulțumire ? întreabă doamna Banu, udînd cactușii care participau la uscăciunea ambianței. Ei locuiesc lîngă un complex chimic, un decor industrial, zgomot, depuneri de praf, fum.

Au prieteni cu ochi aprinși de speranță și de presimțirea că viața noastră înseamnă mai mult decît se vede. Ei le accentuează durerea nobilă a zilei netrăite. Așadar, fac o ieșire la Lacul Roșu. Aici ei cunosc vecinătatea morții, o rîpă evitată ca prin minune dă o teroare eroică finalului de zi. Seara ei vor fi bucuroși că trăiesc, că au scăpat vii. Și asta va face ca, din adîncul insatisfacției, să țîșnească iarba mistică a bucuriei.

Adevăruri elementare. Înțelepții spun multe despre calitatea trăitului : A învăța prețul lucrurilor obișnuite. A învăța să iubești un om, un oraș, un vrăjmaș. Sfaturi abstracte, adică mai mult podoabe decît hrană.

Oamenii se întrec între ei, se întrec pînă la nimicire. Unde există trebuință de dominare, prietenia este un chin sau o hoție nepedepsită.

Să nu uit : A privi în față cît mai mulți oameni. Drept în față. Se spune că vînătorii de capete, la un trib de sălbatici, nu-și mai ucid victima dacă îi văd fața.

Este sfîrșitul anului, Bucureștiul trăiește. Este viu. Puterea care s-a adunat în ei le subliniază existența, îi face să se simtă excepții. Cine poate să-și construiască trupul atît de des ? De ce ne ceri asta ? Hora de la marginea împărăției. Diana mă întreabă cu măreția ei medievală : „Cînd, cînd ?“ Strada mă absoarbe cu vehemență. O ceată de urători dezlănțuiți. Sub blocul acesta de pe Calea Văcărești, ei cîntă, frumos și folositor, dar fără regulă, fără frică de Tradiție. Sub blocul acesta mare, cît un sat românesc cu o sută de case. Și blocul îmi pare un sat zidit de viu pe Calea Văcărești, precum femeia zidită în peretele mănăstirii Argeș. E noapte. S-a făcut un an rotund, 1988. Fiica mea Tamara zice : „Mileniul trei... poate va fi, poate nu va fi...“ Sînt între ei. A trăi între oameni. Numai între oameni. Lîngă acest brad în care sclipesc beculețe chinezești.

Vara tradiției

Venise vara și noi ne gîndeam la buna întrebuințare a timpului. Aveam în minte proiecte utopice, călătorii, așteptam experiențe, trăiri. Trebuia să ne mulțumim cu puțin și să obținem mult. Căutam dincolo de lecturi și experiențe. Cîte o propoziție scînteiază și leagă subit mulțimea de informații, ne urnește. Ajută la plutit. Am fi vrut să mergem la Benares, la Kyoto, la Kentuky, să vorbim cu oameni care au urcat piscul minții, să-i atingem.

Cum se aprinde duhul ? m-a întrebat Diana, văzînd că eu scriam despre aprinderea duhului. Și cum se stinge el ? mă întreba.

Afară era cald, afară era zgomot. Capitala noastră zgomotoasă, praful, mașinile. Orele de vîrf, ajungeam acasă obosit, mă spălam. Seara, Diana stropea plantele, arbori în vase de ceramică, arbori care creșteau mari, ocupînd tot apartamentul.

Vorbeam, ne întăream la tradiție, cu uimire că mulți oameni vechi, atît de vechi, au trăit toate acele înălțări de minte peste care nu se mai poate trece. Speța noastră a conținut mereu o ramură mutantă. Adică au existat două spețe în sînul ei, evoluînd paralel, cu apropieri sau distanțări, cu discordii crude sau cu mariaje ciudate, metisaje și înnobilări. Ramura mutantă se răzlețește și se ascunde în ramura stagnantă a omenirii. Înțeleptul seamănă cu toți și este diferit de toți. Restul speței se stră-

duiește să învețe de la el, să fie ca el, să-l urmeze, să-l elimine, să se elibereze de exigențele lui. Cînd se vor contopi aceste ramuri, cînd se vor despărți limpede ?

Gustam repaosul, îl gustam ca pe o culme a omului. Repaosul era măreția noastră, lenea muncită. Soarele este, pentru noi, intim ca pentru bunii antici. Alegerea noastră era definitivă : iubeam simplu, ca primitivii, trupul și aerul care transporta în trup un fel de hrană subtilă, mai substanțială decît oxigenul. Statura dreaptă. Nemișcarea are ceva de torent. Puneam la loc în raft toți clasicii și întorceam spatele tradiției pentru un minut de vid mental, pentru un minut de electricitate cerească.

A întreține trează o mare capacitate de simțire. O mare capacitate de trăire, de trezire. Noi între noi. Mulți între mulți. Unul asupra altuia. A nu lăsa spiritul să amorțească, să doarmă. Mă temeam de decăderile lente mai tare decît de cele rapide. Mă temeam de descompunerile dulci. „Cum se aprinde duhul ?“ mă întreba Diana. Era cînd înspăimîntată de perspectiva că spiritul ei poate amorți, cînd încîntată că este vie, vie și răsfățată de două continente.

Diana iubea alfabetul armean, călătorise în decembrie în Asia, în Caucaz, la marea Azov ; fusese și la Matenadaran, de una singură, lăsîndu-mă aici pradă lui Patanjali și revistei „Viața Românească“ la care lucrez. La întoarcerea ei de la biblioteca Matenadaran, mi-a arătat însemnările de zi și de noapte : și un caiet scris cu alfabet armean, și tot felul de notițe cifrate. Gîndeam : Alfabetul armean conține o cheie cosmică. Cuvîntul acesta e miezul unui cifru. Am strîns cărți pe care n-am să le citesc niciodată. Nu-i timp pentru asta. Rezonanța unei silabe face cît lectura unei cărți. Aum ! Vibrațiile silabei fac cît cartea profundă și ne umplu mintea cu o bibliotecă. Și cărțile mă învață să neg cărțile.

Este plinul verii, iulie, intensitate. Plecam la Sarmizegetusa. Ruinile răscoleau în noi drama originii. Au fost amestecuri de neamuri ? Un spațiu decantează net un tip uman, asta e dreptatea pe care o fac geografia, apa, zăpada. Migratorii, năvălitorii sînt eliminați de *mediu* sau sînt transformați genetic : evoluția, în zece generații, exclude treptat sau integrează complet ; ea păstrează doar conformațiile genetice care răspund exigențelor antropologice ale spațiului respectiv. Așa Carpații au modelat un om, l-au apărat, l-au păstrat. Cînd adăugînd, cînd luînd. În cel venit și primit, apa și gerul și graiul lucrează de la sînge spre duh, șapte generații. Mersul alege, nu urma. După aceasta, nu mai există străini : nimeni nu-i străin din cîți au casă lîngă noi.

Apoi am umblat prin satul Sarmizegetusa și am văzut că gardurile și gospodăriile țăranilor erau zidite, multe, din piatră antică, de la palatele romane. Pe drept.

Săpături arheologice. Niște elevi de liceu umanist (puținele licee umaniste care mai există, ca o împotrivire la agonia umanismului) săpau fără vlagă, trăgînd de timp. Erau îndrumați de un arheolog de la Cluj-Napoca. Dădeau la iveală palatul unui administrator roman. Elevii săpau apatici, fără interes, era ceea ce se cheamă practică în producție. Și cred că apatia lor făcea dreptate ruinilor care, dezvelite și răscolite, se degradează mai repede.

Diana îl întreba pe arheolog : La ce servește bazinul din mijlocul arenei ? Iar el răspundea : „Interesantă întrebare. N-am găsit-o nicăieri, în toată bibliografia de specialitate. Toți care au analizat acest amfiteatru (mai ales istorici români și italieni) au crezut că știu la ce servește, și ca atare nu s-au întrebat la ce servește. Bănuiesc că și Nicolae Iorga, și Daicoviciu bătrînu' credeau că știu la ce servește, ca atare nu și-au pus întrebarea.

Și totuși la ce servește ? insistă Diana.

Arheologul : Nu vom ști niciodată. Era probabil un lucru foarte cunoscut, așa că nimeni n-a atestat, nici măcar aluziv, folosirea lui.

Apoi arheologul ne-a descifrat inscripții. Știa atît de bine să descifreze inscripții, încît l-am admirat pe loc. Restabilea, în fața noastră, prestigiul promoției sale. Tînăr și ardelean, el știa latinește. Era probabil ultimul cunoscător al limbii latine în această Europă cîndva în întregime latină.

Unele inscripții erau în grecește. Pe un altar votiv (din secolul II) citim inscripția . „Lui Theos Hypsistos (lui Dumnezeu Preaslăvitul) care ascultă rugăciunile"... Inscripția are rezonanță ebree, Dumnezeu este nenumit. Ei, ebreii, nu-L numeau. EL nu putea fi numit, putea fi doar evocat prin tetragrama sacră, prin epitete, prin trăire, prin fior. Hypsistos, adică „cel mai înalt".

Cîteva popoare vechi (chinezii, iudeii) au avut o intuiție adîncă privind esența ultimă a lumii. Și anume că Theos nu poate fi numit .Tao (Dao) nu poate fi numit. Dacă l-ai numit, n-ai făcut decît să distrugi intuiția de El și să-ți suporți limitele. „Tao care poate fi numit, nu este Tao."

Pe o lespede citim un epitaf, poezie curată :

„Aici a acoperit
pămîntul get
pe grecul cu părul de aur."

Zeii erau trecători, ca și cei care-i aduceau, ca și limbile care pălesc în folosul uneia singure. Cel mai bun dialog se duce într-o limbă comună, fără translator ; și cea mai bună limbă comună este cea în care e multă intensitate a trăirii. Ne aflăm în Țara Hațegului, acolo sînt Munții Orăștiei. Demult, Zamolxe călătorise în Egipt și la Crotona, plecase urechea la vocea lui Pitagora. S-a întors aici după ce dobîndise claritate mentală deplină. Peste urma sa de foc lăsată în Carpați, au venit zeități latinești. Divinități orientale se instalau exploziv și își făceau altare trecătoare. Cu zei palmirieni, culte siriene,

mistere mitriace. Idolii se strecoară ușor în viața omului, oprindu-i mintea la un nivel minor al religiei.

Mulți zei la Sarmizegetusa romană și pe micuța noastră planetă. Orice zeu are anvergura închinătorului său. Orice zeu are măreția sau micimea celui ce-l slujește.

Multitudinea zeilor este un fapt paralel cu multitudinea limbajelor. Zeul este parte a limbajului uman, partea care tinde spre sinteză, spre holistic. Toți zeii trebuie traduși. Fiecare zeu trebuie tradus de mai multe ori. Fiecare om îl trăiește diferit. Zeii sînt substantive în care se manifestă intensitatea trăirii. Substantive de atins alte nivele. Gramatică orientată ceresc. Multe nume pentru Nenumitul. Cîte etnii atîtea nume și fragmente de nume. Cîți oameni, atîtea chipuri ale Supremului. La Sarmizegetusa și pe mica noastră planetă.

Apoi am citit, pe un altar votiv, o inscripție dedicată Geniului Locului.

Tu ce origine ai ? mă întreabă Diana. Observ că evoci cu căldură pe chinezi, pe slavi, pe iudei, pe japonezi. Tu ești cumva alogen ? întreabă Diana.

Nu sînt, am răspuns, dar învăț de la cine mă poate învăța și iau învățătură de la cine are învățătură. E drept că arborele genealogic al unui bucovinean este complicat : Bucovina, ca și această Sarmizegetusa romană, este un teatru istoric cu stihii și enigme. Ramura românească a arborelui meu este, însă, singura pe care o pot repera precis. Folclorul familiei nu-mi dă prea multe informații despre terminația numelui meu în „ci". Satul în care m-am născut se învecina cu Polonia, cu Rusia și cu Austria. Istoria cu întîmplările ei. Sătenii vorbeau o limbă română strălucitoare, se putea conta pe ei. Crescînd, eu am avut trei dascăli mari : satul românesc ; cărțile mari numite, cu un cuvînt grecesc, biblion ; și practica yoga + zen. Iar în simetrie, citez trei surse la care mai făceam apel, cei trei M fără de bătrînețe : folcloristul Marian, înțeleptul Maimonide, tratatul Mumonkan.

Din Hațeg am plecat în județul Timiș. Am stat două zile la o schelă petrolieră. Am fost bine primiți. „O să vă explic poezia țițeiului", ne-a spus un inginer tînăr și năucit de rapoarte. Era o poezie aspră, care ținea 24 de ore pe zi. Coborînd din mașină, sondă de foraj, lanul de cînepă. Multă cînepă, porumb și soia și grîu. Stații de compresare, stații de injectare apă tehnologică, gazliftare. Fragilul echilibru al sondei, zice inginerul, zăcămintele care îmbătrînesc. De la ora 20 la 24 am văzut, cred, vreo cinci parcuri de separatoare, în Sat-chinez. Directorul schelei este născut în Zodia Gemenilor, stabilesc repede comunicare cu el. În tinerețea sa, a dat admitere la filosofie. Aflu apoi cum a făcut el trecerea de la filosofie la practica petrolului. Filosofia și petrolul sînt surori siameze, cînd vor fi separate vor sucomba amîndouă. E miezul nopții, ne întoarcem la sediu, acesta e ritmul nostru de lucru obișnuit, îmi zice excedat. Timpul nu se măsoară în zile, ci în tone de petrol. Timpul este desființat, ca-n definiția lui Augustin. Tehnicieni anxioși îl informau pe director că o sondă s-a lenevit și nu mai dă țiței, ca atare mîine motoarele din Sud-estul Europei nu vor avea combustibil și viața va dispărea. Altul informează că o sondă amenință să explodeze, are o presiune alarmantă. Ora două noaptea, cifrele ordinei și ale angoasei, intervenții. Vedeam cum secolul îi gonește, nu le dă o clipă de răgaz, le cere mereu petrol : secolul acesta înghite petrol. La ora patru dimineața, zori limpezi, luam o cafea. Mi-a vorbit despre echilibrul lui și al omului în condițiile unei vieți agitate, stressante. A vorbi, și aici, despre echilibrul omului.

Ne întorceam în capitală. Istoria contemporană ne dădea exemple și lecții amare. În ziare citeam despre amenințarea atomică. Pe vremuri, unul plecase din Orient, aducînd într-un baston viermi de mătase. Furam secretul mătăsii. După sute de ani, orientalul își lua „darul" înapoi, actualizînd : unul venea din Occident, aducînd în miezul unui baston bomba atomică. Astfel nația lui devenea o nouă putere atomică. Sînt azi cîteva zeci.

Diana a udat plantele-arbori. Era cald și zgomot afară și citeam fragmente de la Marea Moartă. Ne cucerea disciplina lor, a esenienilor. Ei pregăteau terenul unei regenerări. Optimizatori și terapeuți. Unii au nevoie de schimbare, alții de vindecare. Cînd nu poți să schimbi pe cineva, măcar să-l tămăduiești.

Ei tratau boli prin puterea cuvîntului. Tîlcuitorul de texte avea măreție. Tîlcuirea textului sacru dezvoltă putere personală și aduce noroc semenilor.

Ne cucereau disciplina lor, nevoința, undele psi, radistezia, trupul alfa, premisele regenerării.

În *Cartea tainelor* scrie : „Toate neamurile urăsc nedreptatea și totuși nedreptatea trăiește printre ele toate !“ (1Q Myst. I, 3—7). Taina revelată te ridică de la individ spre „speță“. Face saltul de la omul dezbinat, alienat, rupt —la marele trup colectiv. Citirea viitorului înseamnă și terapia viitorului. A ști înseamnă a te izbăvi. Paradoxul omului : el află impasul, dar nu se smulge din el.

Diana are mîinile pline de vopsele, de lac garanță, de oranj. Ea se smulge din impas prin culoare și proiecții arhetipale. Ea se smulge din impas prin „secretul florii de aur“. Astăzi ea a pictat zece ore. Zi bună. Cînd este aproape înserare, ea are spor nebun. Cînd renunță la zbîntuială, cînd se lipsește de răsfățarea celor două continente, cînd se întoarce spre SINE, ea pictează dezlănțuită, pe culme. Acum din minte se deschid porți duble, spre geneză și spre apocalipsă. Este ora patru și Diana pictează de zece ore. Cînd se adună aici, lîngă sine, Diana devine cea mai bună pictoriță a Europei, o clasică a cinabrului și a aburilor de vrăji. Privesc pînza ei, văd patratul, cercurile, triunghiuri care se întretaie : sînge și oase dinspre cosmos spre noi. Din mîinile și din mintea ei răsare acest sîmbure arhetipal al lumii. Privesc întregul, el pulsează, un ritm unic se impune, este respirația, este bătaia inimii, este șarpele creator. De la mîna Dianei pornește această lumină explozivă a sfîrșitului de zi.

De pe Calea Moșilor cotești pe strada Latină, mergi o sută de metri și ajungi la o zidire istorică, poartă înaltă, blazon. Este seară. Bucureștiul postmodern aici se grefează pe cel voievodal. Ca o operație pe cord. Oamenii cu grai pătrunzător erau numiți „gură de aur".

M-am sprijinit mai sus de *Cartea tainelor* de la Qumran. Dar tainele trebuiesc trăite, exersate — nu numai citite. Așadar, lăsam cartea străveche și ne aplecam spre cele 7 taine intrate în substanța vieții moderne. Cele 7 taine pun rînduială în viața neorînduită și se opun stihiei atîta timp cît omul e în stare de stihie. Unii priveau în înălțime, alții priveau în adîncul lor. Rezultatele erau încete. Miercuri, zidire istorică, ora șase, taina numărul șase. Toți cereau ceva de la viață. O mamă cu fiul handicapat cerea miracol, își căuta liniștea. Taina extinde trăitul. Trăitul se extinde pînă la virtute sau se sfîrșește în iluminare.

Taina înseamnă, constat iarăși, o modelare a viitorului, o programare a minții cu soartă bună. De față cu tine, de față cu alții. Oricîte blocuri cu 12 etaje ar construi, oricît țiței ar extrage la Timiș, ei au nevoie de impregnare cu viitor bun. Tainele se articulează firesc la viața noastră și, într-o zi, în cel mai prozaic context mijește minutul îmbunătățit, toți.

Trecerea de la cărți la viață o facem fără vehemență. Tot fără vehemență, trecerea de la antici la moderni. În privința filosofiei, mă interesează două posibilități : filosofia ca practică a optimizării umane ; și filosofia ca orientare în/prin miracol. Profesorul Anton Dumitriu (în cartea *Philosophia mirabilis. Încercare asupra unei dimensiuni necunoscute a filosofiei grecești,* 1974) îmi dădea apă vie la moară : el spune că „esența filosofării este miracolul". Anton Dumitriu găsește că, în propoziția lui Platon „începutul filosofiei este mirarea", cuvîntul *mirare* poate fi interpretat ca „minune" : adică minunea constatării existenței, a apartenenței la universal.

Apoi îmi aruncam privirea spre Roma, spre Tusculum... Cicero, retras din politică, la vila sa rustică, respira aer bun și scria fraze inspirate. Cicero zicea : „Între

multe alte invenții, divine și utile neamului omenesc, Atena a produs una mai ales, superioară tuturor, anume misterele, care au pus umanitatea și urbanitatea în locul unei vieți de ferocitate și sălbăticie." Cicero nu era un patetic. După tratatele sale de înțelepciune, vedem că era un lucid, un raționalist. Mi-l închipui sfidînd miracolul. Cînd i-au dat funcția de augur, de prezicător, îmi închipui că Cicero ar fi putut spune, cu umor : „Domnilor, primesc funcția de prezicător, dar să știți dinainte că eu nu cred în preziceri !"

În zilele acelea aveam o discuție cu Chen Chong (n. 1937), un om instruit, modest și surîzîtor, scriitor liber profesionist. El este adeptul înnoirilor, cum sînt toți ucenicii libertății. Gesturile lui, vorbirea lui aveau lustrul impecabil al tradiției, de aceea își permitea să nege tradiția.

Zicea : „Tradiția ne-a ținut în loc, izolați, depășiți..."

Eu răspundeam : „V-a ținut în loc, dar la înălțime !"

Chen Chong surîdea, avea un fel exagerat de a-și pune cenușă în cap, de a-și face autocritica, asta ține de politețea chinezească, firește. Îl întrebam dacă, printre intelectualii lor, mai există un interes viu pentru metoda de gîndire *chan*. El răspundea : „Parcurgem o perioadă optimistă, nu există întoarcerea capului înapoi, gînditorii vechi au educat docilitate la omul mijlociu".

Îmi permit o obiecție, în apărarea lui : „Chinezul nu se caracterizează prin docilitate, ci prin secundaritate psihologică. Adică : reacții amînate, îmbunătățite. Asta e mare lucru."

Dar Chen Chong apără mai departe inovația. Zice : Nu se poate progresa dacă stai prea legat de trecut, iar contemplația rupe individul de societate, și există invenții vechi care poartă o supărătoare amprentă istorică ; acele invenții, deși prețioase cîndva, trebuie azi privite cu discernămînt, cu spirit critic !

Eu mă simțeam un novator cel puțin la fel de aprig ca el, de aceea îmi permiteam să elogiez vechiturile astea. Răspundeam :

Există invenții fără culoare istorică. De pildă busola. Busola este o foarte veche descoperire chinezească, și

oricît spirit critic am vădi față de trecut, n-o putem arunca. Așa este și cu metoda de gîndire *chan*. Este ca și busola. Doar că busola orientează în spațiu, în timp ce metoda *chan* ne orientează în spațiu-timp.

El surîdea. Am înțeles că reținerea sa, în această discuție, era una filosofică : de discreție și așteptare.

Zi toridă de iulie. Pe strada Nuferilor case și copaci, acel București care nu renunță, nu moare. În holul editurii „Cartea Românească" m-am întîlnit cu Marin Mincu. Mi-a arătat o carte despre Mircea Eliade, pe care el o editase în Italia. Era o vară a tradiției, cartea avea copertă albă, noi mai încercam să cîștigăm un pariu cu lumea.

La ora patru, sub soarele torid, complăcîndu-mă, porneam printre macarale, printre buldozere, spre gura de metrou.

La redacție, m-am certat cu Lazăr. Ne-am aprins, a fost un schimb de vorbe și asprimi. Asta mi-a arătat că nu sînt stăpîn pe emoții și că am reacții pasionale, pînă la excesiv. Sînt zile cînd corpul meu se conduce necondus. Dar sînt zile cînd el trebuie condus. Furiile mele, deși rare, îmi arată că vanitatea nu m-a părăsit definitiv, n-am smuls-o din rădăcină. Am pus peste ea doar o pojghiță de liniște, nu-i destul. Este iulie, bag de seamă că n-am făcut *training autogen* de vreo trei luni, n-am plivit buruienile păcii, și asta se răzbună. Mă ceartă Cel de Sus prin oameni, prin casa mea, prin nervii mei, prin neadaptare. Lazăr este om cu stăpînire de sine. Faptul că s-a lăsat prins în vîrtejul iritării, ce semn este ? Că ne îndepărtăm de cele înalte, sau că nu ne-am apropiat îndeajuns de ele ?

Aerul era încins și bun, o arșiță intimă, ajungeam acasă fără glorie și fără mulțumire. Diana, deși nedreptățită afectiv trei zile la rînd, îmi lua apărarea. Voia să mă convingă că eu am relații corecte cu lumea și caut blîndețea. Dar (ziceam) există și o blîndețe care culpabilizează pe cei din jur, aduce avantaje mie și asupreşte. Diana îmi demonta, duios, argumentele autoflagelării.

Solidarizarea ei îmi făcea bine. Începeam să fac liniște în mine, în diamant, cu ochii deschiși, mintea se golea de zgomote și imagini vane.

Seara, răspundeam la niște scrisori, pe lumea asta două lucruri merită osteneală : prietenia și iluminarea. În rest, ce ? Îmi scria S. D., mentor neclamoros al unei promoții neimpulsive ; acum el își găsise o chilie universitară, este un ascet al limbii române ; și azi îi scriu, promit vizită.

Îi scriam apoi lui Gheorghe Crăciun, mi se părea că promoția lui trece printr-o riscantă fază de hibernare. Unii dormeau ca să se încarce, alții ca să se conserve. Unii se trezeau din somn, exploziv, la intervale. Noi îmbătrîneam, iar taberele și vîrstele se estompau. Începeam să facem parte, șaptezeciști și optzeciști, din aceeași istorie.

Îmbătrîneam și făceam trecerea definitivă de la experimentul literar la experimentul existențial.

Îi mai scriam : Numai experimentiștii adevărați iubesc tradiția. Numai tradiția ne va arunca încă o dată spre tumultuoasa inovație. Apoi expediam scrisoarea la Zărnești, unde nevoiește căruntul novator.

Era vara tradiției, plinul verii. Secerișul. Undeva, la Subcetate, un lan de grîu a luat foc. Lanul ardea infernal și trenul trecea printre flăcări, oamenii alergau, Diana albă cu ochi mari. Scriam acest text la începutul lui august, în plină vară a tradiției. Apelul era lansat, conținut între linii. Corectam un articol despre enunțul holistic. Libertatea îmi venea de foarte departe.

Cea mai caldă vară din ultima jumătate de secol, scriu ziarele, 41 de grade azi. Soarele bate drept. Albinele decupează discuri din frunze de iederă, enigmatic. Diana pictează un vulcan, un crater rotund. Și craterul din mintea ei, și craterul din visul ei au formă de mandala, seamănă cu Sri Yantra, emblema școlii shakti din Tibet. Seamănă cu ea dinainte de a o fi văzut reprodusă undeva, mult dinainte. Mîna ei desenează forme șoptite de buze galactice.

Vara se consumă încet. Iulie a trecut fără tiranie. Perioade de lucru, perioade de gîndit. Cînd trecea iulie, intram într-o alertă fină, într-o criză de timp. Simțul limitei de timp ridica tensiunea zilelor. Sporea neliniștea. Neliniștea făcea să ne crească vertiginos puterea, apărea riscul să ne asuprim.

Mă întîlneam cu profesorul Mario, omul cu cel mai ridicat Q.I. din tot ținutul. E solid și îndesat, înfățișarea sa are ceva de budha carpatic. Face pregătiri, speră că din toamnă își va redeschide cursul de dinamică mentală. Să dea Domnul ! îi urez. Îndrăznise cel mai mult din noi toți, așteptam vești din lumi cu mai multe dimensiuni. Îmi spune că pleacă din București, va lipsi pînă la Sfînta Maria Mare.

Jinduiam după lume, după planetă. L-am căutat pe profesorul Dumitru Stăniloaei, cuvîntul său îmi trebuia azi. Fără cuvîntul acestor oameni noi am fi mai mici și mai chirciți într-un clin de lume.

Apoi luam trenul și plecam în Ardeal. În Piața Aurarilor la Sibiu, vorbeam cu trei tineri tehnocrați despre enigme psi. Despre lucrarea psi. Ei erau tehnocrați, dar nevînduți tehnocrației. Am schimbat informații despre destin. Pe locul unde cîndva se făcea negoț cu aur.

Constat că generația mea s-a împărțit, treptat, în două : unii care au renunțat și alții care n-au renunțat. Ultima categorie, la rîndul ei, se divide în două : unii care au văzut Arcadia, alții care mai tînjesc. Generația mea a vrut să călătorească, să învețe, să domine, n-au lipsit cei care au tentat să se arunce în mijlocul enigmei umane, faustic.

Nu-s încă la bilanț, dar știu că anii intră în sac. Am reușit să văd un colț de planetă. Un miez de Europa, o sfoară de Asia. Prea puțin. Mai sînt dator să merg — să zbor, să ajung — la Pondichéry, Athos, Ierusalim, Cuernavaca, Masachussetts, Solentiname. Sînt dator să inspir acel oxigen : dator față de lutul din mine, față de duhul din mine.

Mă urmărea întrebarea Dianei : Cum se aprinde duhul ? cum se stinge duhul ? Diana pune numai întrebări grave, întrebări de trăit. Din ele s-ar putea naște un discurs al metodei.

Intuiția (la Gandhi) : voce lăuntrică sau răspuns la rugăciune. În toate cele (politice, cotidiene, sacre) el asculta această voce.

Expresie isihastică : A te face vas al alegerii.

„Dar cum putem păzi mintea ?“ se întreba Vasile de la Poiana Mărului (sec. 18). Din însemnările sale de practician, extrag azi încă o prețioasă lecție despre vid.

Betonierele puneau stăpînire pe Calea Văcărești, pe Grădina Icoanei. În huruitul lor asurzitor se ascundea ceva calmant, ceva relaxant, și realismul meu se sprijinea de ele. Oamenii suportau greu căldura, praful, 45 de grade. Certuri, bombe. Mai există popoare adverse, religii adverse, frați adverși ! Ura este un mijloc de selecție naturală ? Dragostea este semn că speța mutantă se mai ascunde în cea stagnantă, se mai ivește din ea ?

În căldura măreață și bună a trupului meu, aflam că poetul și preotul nicaraguan Ernesto Cardenal a ajuns ministru al culturii în țara sa. Mă bucuram că un contemplativ ajunge ministru într-un guvern revoluționar. Aș fi vrut să aflu dacă asta l-a schimbat pe el, sau el îi schimbă în continuare pe alții. Aș vrea să știu dacă alfa din trupul său este mai tare decît theta din trupul atîtor frustrați. Aștept vești. Scriu asta și aștept.

Numește bine și numele va produce obiectul evocat.

Diana lasă pensulele, se spală de vopsele. Îmi arată ce-a lucrat, se odihnește. Repaosul ei este filosofie, ritual, viață rînduită. Diana își conștientizează schema corporală. Trupul ei frumos se conștientizează. Noi căutăm penumbra și liniștea. Bucureștiul este torid și zgomotos și noi găsim în el liniște și penumbră. Extragem, amplificăm. „Porțile legii sînt nenumărate“, așa scrie. Acum Diana este așezată, statornică și agreabilă. Zice : „Vreau răspunsul, chiar în acest moment.“

Toamnă cu trei fîntîni

Deși înaintez în vîrstă, nu mă pot dezvăța de obiceiul cititului. Am hotărît de cîteva ori să renunț la citit; mi-am spus că, de la o vîrstă în sus, trebuie să știi dinainte tot ce scrie în cărți. Sau să practici un fel de cunoaștere care să deschidă ușa spre informațional infinit. Un fel de cunoaștere pe care aș numi-o holistică, sau integrală, sau vizionară. Și dacă ajungi aici, ai totul. Pui mîna pe o carte nouă și, în acel moment, afli deodată tot ce scrie în ea. În toate amănuntele. Tot ce scrie într-o bibliotecă. Prin fulgere mentale să afli, spontan, totul. Dincolo de propoziții și coduri verbale. Trebuie să vină o vîrstă și pentru asta, trebuie să încerci și cunoașterea integrală.

Și totuși, nu mă pot lecui de carte și de oameni. Caut cărți rare și oameni rari. Cărți vii și oameni vii. Nu știu cînd mă voi lecui de ei. Cred că și oamenii vii, și cărțile vii fac parte dintr-o practică a holisticului, a integralului.

Uneori îmi spun că o oră de citit sau de vorbit este o oră imperfect folosită: oră smulsă experienței, practicii, trăitului *direct*, chietudinii, tăcerii metodice. Dar alteori, în confruntări fierbinți, în înălțări neașteptate, în ascultări impetuoase, am proba că întîlnirea cu cartea vie și cu omul viu este parte a practicii bunei trăiri. Ucenicia are sfîrșit? Firește. Dar între ucenicie și măiestrie este un continuum, ca de la bine la bine.

S-a dus vremea maeștrilor ! se plînge domnul N bătînd la ușă. Îl vedeam agitat, grăbit, îl vedeam pierzînd teren. Unde să-mi găsesc un maestru ? Mi se duc anii ! zicea.

E octombrie, și în octombrie omul este cel mai aproape de originile sale pre-umane. Puntea între om și pre-om este frumoasă, emoționantă. Zilele sînt scurte și desăvîrșirea este departe. Trupul este supus căderii, inconștiența este răsplată bună. Treceam prin Piața Sudului, mă bucuram de belșugul pieții. Erau struguri și grămezi de roșii. Speranța traiului intens irupe prin fisurile toamnei. Mustul dulce, vinul. Omul are cupa plină și își iartă căderile. Declar aici că omul n-a fost lăsat pe lume să exceleze, ci să se bucure. Fără bucurie, calea ascezei este întunecată, este non-sens. Saturnalii, Bachanale, Sărbătoarea corturilor, hramul. Toamna ! Fac un drum pînă la Mușenița, de hramul satului. Toamna ! Acest ritm al omului numit anotimp. Îmi iau partea îngăduită de desfrîu. Fără acest desfrîu nu există desăvîrșire.

Unde este maestrul ? mă întreba domnul N prietenul meu. Noi am fost generația fără maeștri ! a strigat el. Directori de conștiințe, prospectori pe țarina inimii, nimic ! striga el.

L-am contrazis. Era un prieten coleric. Simpatic, pus pe fapte mari. I-am zis că întotdeauna a fost greu să descoperi maestru. Dar cine-l merită și-l găsește. Wu Cheng'an povestește cum o ființă perseverentă a răscolit pădurile Chinei ca, din zeci de oameni cu reputație de maestru, să aleagă pe unul care să-i dea lecții despre nemurire... Brunton spune și el despre dificultatea de a găsi guru în India cea plină de gurus. Omul vrea un maestru bun. Căci sînt și maeștri care decepționează și alții sortiți căderii. „Deci ei există !“ exclamă domnul N bucuros, Îl încurajam, îi arătam cîteva piste. Măiestriile. Trei drumuri ducînd spre același vîrf. Depinde numai de tine, ziceam. Caută cu pași mici. Nu te repezi la maestrul care începe prin a te învăța formula nemuririi.

Ci ia-l pe cel care te învață formula zilei de azi. Prietenul coleric ieșea cu ochii arzînd. Rămîneam singur. Diana era plecată în Munții Pontici și avea să lipsească o lună de zile. Diana cutreieră pămîntul, toamna.

CÎȚI DESĂVÎRȘIȚI TRĂIESC ÎNTR-UN SECOL? iată o întrebare ce mi-o stîrnește o carte de dr. Antonie Plămădeală, apărută în 1983. Varsanufie răspunde că în secolul său, secolul 6, pe lume trăiau doar trei desăvîrșiți: unul la Roma, unul la Corint, unul la Ierusalim.

Am putea formula o obiecție: Varsanufie nu știa că mai puteau exista încă trei desăvîrșiți în emisfera necunoscută lui, în lumea asiatică, în India, în China, în Tibet. Chiar cu această corecție, reiese că numărul desăvîrșiților în secol e restrîns. Trei plus trei.

Am întrebat cîțiva oameni de seamă: Cîți desăvîrșiți trăiesc azi, în secolul 20, pe lume? În spațiul carpatic, nevoiește vreunul?

Știm că efortul căutării desăvîrșirii la români are o continuitate seculară. Efort mai intens sau mai apatic, după vremuri și după îndemnarea ascunsă a naturii. De la Ioan Cassian și Dionisie cel Mic (protoromâni, sec. V—VI), la isihaștii medievali și pînă în zilele noastre. În colectivitățile monahale, sau în sate de munte, sau în blocurile metropolei; căutători cu program sau întîmplători. Dar acest efort se petrece cu discreție. Smerenia și discreția sînt trăsături esențiale ale acestei căutări. Adevărații truditori ai desăvîrșirii sînt, multă vreme, necunoscuți. Neștiuți de noi și nici de ei înșiși. „Sfîntul care știe despre el că este sfînt nu este sfînt", zicea dr. Antonie Plămădeală. Unii din acești căutători dobîndesc, fără voia lor, notorietate: strălucirea lor devine vizibilă, lumea începe să-i caute, le cere sfatul, cere tămăduire sufletească sau trupească. Tipul carpatic al înțeleptului nu este, totuși, un ascuns, un zăvorît, ci un deschis. Este un discret și un ascuns doar pe etape, din nevoia de înțelepțire. Nu are nimic spectaculos. Uneori nici nu avem destulă pricepere sau putere să-i distingem anvergura. De aceea va întîrzia răspunsul la întrebarea: cîți desă-

vîrșiți va număra acest final de secol ? Cîți se îndreaptă spre culme, cîți nevoiesc la urcare, cîți au întrezărit piscul ?

TRANSMITEREA EXPERIENȚEI este o lucrare grea. Cît din experiența și învățătura cea mai înaltă poate trece spre omul de rînd, spre mulțime, și poate deveni bun al unor mase de nivel diferit ? În ce mod ? Pentru contemplativ este dificil să găsească drum spre omul de acțiune. Iar omul de acțiune tinde să-l respingă sau să-l recicleze pe contemplativ. Rămîn acestea medii închise ? Cum s-ar putea deschide totuși ?

Mediul monahal, de pildă, este un mediu relativ închis. Experiența desăvîrșirii, urmată în acest mediu, rămîne în parte nefructificată de mulțime. Desigur, ea este recuperată mai tîrziu de spiritualitate, de cultură. Apar azi multe cercetări din care vedem, de pildă, că spiritualitatea noastră veche și modernă, cea medievală și cea din zorii secolului 20, este recuperată, scoasă la lumină, inclusă în cadrele culturii române, cu titlu de mîndrie, uneori subliniindu-se și anumite priorități în plan european... Dar printr-o recuperare tîrzie se pierd multe din notele de prospețime și efectele de urgență ale experienței. O recuperare tîrzie are și un aspect dramatic : adesea ea sacrifică valori, elanuri, oameni.

Rodul desăvîrșirii răzbate spre cei mulți, dar discontinuu.

„Ba răzbate continuu, dar la nivelul noosferei !“ îmi zice prof. Mario Sorin Vasilescu. „Răzbate prin canale noetice.“

Aceasta dacă admitem că Pămîntul este învelit cu o noosferă : o manta mentală : un strat la care participăm toți, din care ne înfruptăm toți. O manta de minte, pe care unii o sporesc necontenit, iar alții o epuizează sorbind din ea. O cupolă de gînduri pe care unii o îmbogățesc, iar alții o jefuiesc după nevoile lor. Inegali în fața noosferei, noi oamenii.

Se pare că, totuși, gînditorii și prea-gînditorii țin lumea ! zicea un gînditor.

„Nu supranaturalul conferă calitatea de sfînt!“ îmi spunea dr. Moses Rosen. (Tema apare în ultima sa carte, *Eseuri iudaice*, apărută la noi în 1988.) Încerc să-mi explic acest enunț. Distanța dintre sfînt și om de rînd este foarte mare. E o distanță cosmică, așa a acreditat tradiția. Aspirația culturii iudaice a fost ca această distanță să fie mereu micșorată prin învățătură și morală. Micșorarea acestei distanțe reduce prăpastia între cei doi poli ai culturii, primitivismul și iluminarea. Prăpastia aceasta era ecranul pe care se proiecta clișeul „sfîntului“.

nia. Poate că acest paradox dă una din cheile înțelegerii acestei nații uimitoare. Ce-au descoperit japonezii? Ce știu ei? Ei știu că înaintașii, medievalii de pildă, nu aveau cultură tehnică, dar aveau o etică fermă. Că tehnică putem inventa, importa, perfecționa; dar în etică singura invenţiune ar da-o adaptarea normelor străvechi exigente, la trupul nou; o punere în acord a exigențelor morale prea înalte cu trupul slab și imperfect și actual.

Constatarea de mai sus nu este singulară. O întîlnim și-n alte cazuri. De pildă: universalitatea și perfecțiunea unui cod moral cum este decalogul biblic. Orice progrese vom face, nu vom putea depăși perfecțiunea diamantină a codului etic formulat în cele zece porunci. De asemenea, rămîn imposibil de depășit atîtea exigențe morale formulate de grecii antici, de indieni, de dreptul roman.

Dar sfîntul de tip creștin dispare și el, pe măsură ce practica desăvîrșirii poate fi extinsă, răspîndită, generalizată, adusă drept bun al mulțimilor. Cînd desăvîrșirea ar ajunge nu un privilegiu, ci o pedagogie națională.

„Cerul însă, neavînd nici un mădular sau parte organică, nici nu poate viețui.“ (Din *Tomul aghioritic*)

ÎNAPOIEREA MORALEI. Japonia: o etică feudală grefată pe o economie supertehnică. Găsesc acest paradox semnalat de Roland Barthes, după vizita sa în Japo-
Oare există vreo orînduire socială în care să nu fie valabilă și stringent actual jurămîntul lui Hippocrate?

ÎNAPOIEREA MORALEI, IARĂȘI. Mai precis : restituirea moralei. Bronislaw Malinowski spune că societățile tradiționale, comunitățile tradiționale, erau dominate de conștiință mitică și de „legea de fier a datinilor". Un cod de norme de comportament atît de stricte, încît, „în comparație, viața curții de la Versailles era liberă și ușoară".

DIN NOU ÎN CARPAȚI. EXPERIMENTUL PAISIE. Ce trăsătură spirituală de bază a decantat spațiul nostru ? Găsesc frecvent opinia că românii cultivă moderația și resping orice impuls de trăire excesivă. Adică resping nu numai excesul instinctului, dar și binele excesiv ! Că resping experimente radicale, chiar în domenii nobile și salvatoare, cum ar fi căutarea desăvîrșirii. Încetineala, oarecare indiferență, ritmul lent — ar fi ceea ce se potrivește cu firea românului ; sau a est-europeanului în genere. Iar căutarea excesivă este respinsă ca un lucru nefiresc, care nu-i în firea locului.

Ca exemplu de reacție locală în fața impetuozității, se apelează la celebrul episod Paisie cel Mare. Secolul 18. Acesta a fost un prea-fervent căutător de iluminare. Om din neamul Cantemireștilor, dar născut la Poltava, din întîmplarea istoriei. La 23 de ani vine la Trestieni (Rîmnicul Sărat). Merge apoi să se întărească sufletește și mental la Athos. Vine în Moldova, lucrînd la Dragomirna, Secu, Neamț (12 ani+2 ani+15 ani). Organizează și însuflețește comunități isihaste exemplare ; introduce reguli dinamice, îndeamnă pe toți din comunitatea lui să caute desăvîrșirea ; îi obligă să caute. Nu le permite să trăiască după ritmuri lente. Vrea să facă din toți niște iluminați. Impulsionează. Zdruncină delăsarea. Îndeamnă. Scoate performanțe. Acțiunea lui se face simțită și la vecinii slavi, care îi preiau modelul, fapta. Influența lui produce, asupra slavilor, o revigorare notabilă a isihasmului ; rușii l-au numit Velicicovski („cel Mare"), nume sub care e cunoscut azi în bibliografia de specialitate. Un mare rînduitor. Nu știu cît de desăvîrșit era el însuși, dar știu că avea darul să stîrnească desăvîrșire în alții.

După moartea lui, în comunitatea sa moldavă se reașază ritmul lent, moderat. Cercetătorii trag concluzia că acesta era „ritmul locului", înțelepciunea locului. Eu cred altceva. Cred că asta (echilibrul, moderația) ține de înțelepciunea materiei vii : tendința de frînare a rostogolirii iminente. Cheltuirea înceată. Economia vieții ce ni s-a dat. Nu este doar regula de aur a noastră, a românilor, ci este regula materiei organice. Pe care o preia cine poate. Materia vie este conformistă, iar visul ei nonconformist este mereu sancționat de către ea însăși.

Paisie cel Mare a fost un fel de Napoleon al isihasmului. Era un impetuos, era din rasa expansivilor. Acești oameni sînt niște forțe ale naturii : ei sînt născuți să răscolească, să unifice, să lege imperii. Paisie voia să croiască un imperiu isihastic. Și-a adunat putere la Athos și a venit la Dragomirna, la Neamț, să caute loc de capitală spirituală. O furtună de om. Stîrnea în alții duhul măreției. A lărgit mult împărăția isihastă ; a numit generali moldoveni și munteni și ardeleni, maeștri și căutători de împlinire. Visul său era ca fiecare om să devină un aspirant la desăvîrșire. Era el un excesiv ? Deloc ! Oare comunitățile noastre monahale, atunci și acum, nu își propun toate același ideal ? Cei care intră în ele nu aspiră oare, toți, să fie desăvîrșiți ? Nu pentru asta au ales ei calea ideoritmică ?

Atunci, prin ce ar fi șocantă experiența lui Paisie cel Mare ? Prin faptul că el nu admitea ceea ce mediul monahal *obișnuit* admite : că există mulți oameni nechemați pentru desăvîrșire, și că aceștia trebuie lăsați în limita lor, în ritmul lor, în apatia lor.

Dar nici Paisie n-a tăiat capul nimănui. El numai zicea : Toți pot să ajungă acolo, pe Tabor. Porniți, urcați, numaidecît !

Așadar, după moartea lui Paisie, îngropat la mănăstirea Neamț, în Carpații noștri se lasă iarăși moderația. Trupul uman este supus încetinirii, cînd nu căderii. Și căutătorii desăvîrșirii sînt supuși încetinirii. Există căderi virtuoase, de ajustare a echilibrului și a combustiei. A respecta căderile omului, iată deci esența principiului moderației.

Sub principiul „măsurii“ se pot adăposti și înțeleptul, și comodul. La streașina principiului echilibrului pot sta și căutătorul de cursă lungă, dar și apaticul renunciativ, defetistul.

Există, apoi, o firească nevoie de stagnare a viului. Este la fel de puternică, ea, ca și nevoia de salt. Și fără o continuă chemare la viață, oboseala se așază. Trupul slab își găsește precepte frumoase ca să își aprobe slăbiciunile... „Orație neîncetată !“ era un îndemn vechi care avertiza despre treptata așternere a somnului.

Metodă pentru a-ți conduce bine mintea, spunea Descartes. Metodă pentru a-ți conduce bine existența, ne spunea Abhyasananda. A învăța să gîndești pentru a ști să trăiești. Ceva românesc se dezvăluia în planetarismul nostru de atunci. Sala Olympia, cu pereții crăpați, cu podeaua roasă, și oamenii care gîndeau împreună, care sporeau ionii negativi prin concentrare. A învăța să gîndești pînă la despuierea de gîndire.

Modelul elementar al iluminării este bucuria. Amplificarea acestui model, încetul cu încetul, probează că există mereu o bucurie și mai mare, din care smulgem cîte puțin, cucerim cîte puțin, și mereu rămîne mult pînă la întreaga bucurie.

Tipul vechi de iluminat nu este perimat, dar dispare condiția realizării sale. Cadrul, ambianța. Tipul nou implică alți vectori. Unde se va forma el ? Comunitatea isihastă era un mediu potrivit. În lipsa ei, în afara ei, cum s-ar putea menține, timp îndelungat, exigența unui efort spre desăvîrșire ?

MAEȘTRII VECHI ȘI NOI. „Cine sînt maeștrii generației noastre ?“ se întreabă dr. Antonie Plămădeală în cartea sa *Tradiție și libertate* (1983). Cine sînt maeștrii spirituali astăzi ? De unde ne vor veni stimulii, îndemnurile, modelele ? Mai sînt ei, „bătrînii“, ca-n vremile trecute ? Dr. Antonie Plămădeală constată că, în estul Europei, mai sînt isihaștii, beneficiarii tradiției sapien-

ţiale, model local verificat de sute de ani. Ei au un cadru propice, oficial, îngăduit. În afară de asta, au evoluat la noi cîteva traiectorii individuale notabile.

Mai vedem că modelul monahal e tot mai greu de realizat (sau de extins) în societăţile moderne. Unii l-au numit anacronic, alţii i-au propus remanieri, modernizări.

Europa de astăzi, occidentul, America asistă la apariţia unui tip de maestru care face trecerea de la iluminatul tradiţional (căutător ascetic al puterii transcendenţei) la cel de tip modern, trăitor în marele oraş, beneficiind de tehnică cibernetică, de investigare mentală, beneficiind de ştiinţe ale mînuirii nivelelor mentale.

Mai apare în Europa tipul de maestru care a asimilat nu doar tradiţia europeană, ci şi pe cea asiatică, hindusă, tibetană. Estul şi Vestul se întîlnesc, îşi comunică reciproc valorile. Un Thomas Merton, de pildă, stărețea la o mănăstire din Kentucky, Statele Unite, dar era şi un iniţiat zen, autor de lucrări despre spiritualitatea orientală. Elevul său, Ernesto Cardenal din Nicaragua, depăşeşte cadrul tradiţiei occidentale, aspirînd la anvergura unui sacerdot din vechime. Cazul Cardenal este semnificativ. Fidel tradiţiei clasice, el găseşte punctul de întîlnire între contemplaţie şi revoluţie. „Evanghelia ne-a radicalizat politic", zicea el despre experienţa sa spirituală de la Solentiname, sfîrşită cu conştiinţa că trebuie să participe la revoluţia sandinistă de eliberare naţională. El găseşte punctul de interferenţă între idealul sapienţial şi politică. De altfel, o practică sapienţială trebuie să inspire soluţii de viaţă şi rezolvări pentru prezent, nu doar pentru veşnicie.

„Noii maeştri" au ceva de spus generaţiei noastre, sînt pe măsura sensibilităţii noastre. Unii din ei sînt o mare putere în materie de gîndire, de orientare a semenilor, de întărire a omului.

În spaţiul carpatic, tipul spiritual tradiţional beneficiază de un cadru propice şi de o continuitate seculară, spuneam. El e temeiul. Care este situaţia celuilalt tip de maestru — tipul modern — la noi ? Se pare că profilul său este conturat de interesul pentru antropogenie, pentru psiho-cibernetică, pentru ceea ce s-ar putea numi

„științe ale optimizării umane". Se conturează, la noi, un interes notabil pentru științele optimizării. Mă refer și la organizarea „Cercului metodologic de dinamică mentală" care a funcționat pe lîngă Universitatea cultural-științifică București, îndrumat de prof. Mario Sorin Vasilescu. Acest cerc de studii înseamnă o experiență cu multe urmări pozitive, un contact cu științe *vechi și noi* ale modelării umane : antropogenie, sinergetică, bioritmologie, macrobiotică, psihocibernetică, medicină holistică.

Noii maeștri se întreabă și ei despre „trecerea experienței". Aspirația modernă : cît mai mulți să profite de pe urma experienței de excepție. Noii maeștri coboară în stradă. Relația cu strada nu-i ușoară. Soluțiile mari sînt rare. Gestul simplu, al ruperii pîinii, a făcut dintr-o taină sacră un episod la care poate participa orice locuitor al planetei, indiferent de potențial mental. Asta ar putea da un model al trecerii experienței grele către mulțimile eterogene.

În fine, văd în noii maeștri un mod de a rupe barierele provinciale între disciplinele împlinirii. Liberi de servitutea unei instituții religioase, ei pot vedea bine locul unde performanțele de spirit fuzionează, se întîlnesc, indiferent dacă sînt de provenienței asiatică sau europeană, păgînă sau creștină. Ei se ridică deasupra unui cultocentrism anume. Ei știu că un iscoditor de lumină, oricît de fervent aservit ar fi unei ritualistici anume, atinge într-o zi un nivel unde coloratura etnică sau personalistă dispare, se revarsă în marele fluviu universal al gîndirii.

EXPORTUL DE LINIȘTE. O temă la care să mai cuget. O temă veche, de cinci secole, dar trebuie să cuget acum la ea. Acum, în noiembrie. Multă vreme, isihasmul a fost o bogăție prețuită doar de puțini. Azi o „descoperim" cu uimire : uimire că disciplina aceasta a fost atîta vreme la îndemîna noastră și am neglijat-o. Uimire că cei care au practicat-o nu au ieșit în față, ci au stat în planul secund al marilor discreți. Uimire că această bogăție, unii din noi am căutat-o foarte departe, peste mări și țări : la hinduși, la chinezi, la japonezi. Dar ea

se afla aici, la Rarău, la Viforîta, la Săliștea Sibiului.

Prin isihasm se vădește că spațiul carpatic participă la un înalt dialog noetic al planetei. Și că ar putea deveni exportator de spirit. Alături de marii exportatori de minte ai planetei. Nu pentru bani, ci pentru că exportatorii de model cultural au un loc aparte în strategia planetei, în jocul energiilor pe Terra. Evreii au „exportat" Carte, învățătură înaltă, nu pentru bani, ci pentru a-și defini locul ales în concertul noetic. Japonezii exportă metodă de extins capacitățile mentale, nu pentru bani, ci dintr-o patimă de a exista.

Devenim conștienți că deținem o soluție ? Mai cred că șansa noastră, deocamdată, nu-i nici petrolul, nici uraniul. Ar fi cumva calea spiritului ? Iată o temă la care să mai cuget, acum, în noiembrie.

CONSTATĂRI FĂRĂ ALARMĂ. Religiile slăbesc vertiginos și credința dispare. Va rămîne, se pare, din ele, numai modelul căutării desăvîrșirii la care ele au contribuit. Va rămîne amprenta morală adînc săpată în om. Din orice religie care moare se salvează doar modelul existențial practicat de ea. Se salvează tocmai partea laică a religiei. (Poate că tăria și esența religiei este tocmai partea ei nereligioasă, laică !) Să nu se alarmeze cucernicii, să nu se sperie, aceasta-i situația : credința slăbește. Tot mai mulți atei, tot mai mulți indiferenți, tot mai mulți incapabili de a percepe inefabilul divin ca pe o realitate a lumii. Dar ceea ce nu slăbește niciodată (ba chiar se întărește în epocile de triumf al individualismului) este nevoia dramatică a omului de a trăi intens, cu rost, cu sens înalt. Asta va face ca modelul cultural/comportamental isihast, sau contemplativ în genere, să supraviețuiască dincolo de moartea religiei și a isihasmului. Din credințe (în declin), va supraviețui instrumentarul revelației, al iluminării. Oamenii se vor îndrepta, tot mai mulți, tot mai laici, spre calea împlinirii sau spre practica desăvîrșirii, fără să-i deranjeze că această cale a servit vreodată la uniunea cu divinul. Realiști și mari.

Într-o zi, dr. Moses Rosen le spunea unor tineri care se declarau atei : „Măcar dacă aș putea scoate din voi niște atei, tot aș fi mulțumit !“

Înțelegem. Ateismul nu-i o cale comodă de a trăi fără măreție și de a scăpa de aprofundarea enigmei umane întorcîndu-i spatele.

Renunțarea la sacru este o atitudine modernă, care însă nu înseamnă regres la barbarie, ci înlocuirea unei mentalități cu o putere. În locul elevației divine nu punem injuria. Ateismul nu înseamnă infatuată negare, nici anularea problemei transcendenței prin renunțare la ea. Ateismul nu înseamnă incultură și insensibilitate.

Ateul are de ales altă cale a măreției decît cea religioasă. Alt instrument de sondat enigma. În locul infinitului divin, el trebuie să aleagă infinitul matematic, infinitul astrofizic, infinitul sintaxei. Cu o instrumentație atee, el trebuie să nu fie mai prejos decît misticul care obținea informațional prin metode contemplative. Tînărul ateu are în față aceeași speranță de sondare a profunzimilor ca și cei care mizau pe sentimente religioase, pe extaz, pe „enthousiasmos“.

Prin desacralizare, infinitul rămîne infinit ; mintea tinde spre el. Wittgenstein nu era nici el un credincios în sens tradițional ; era un mare logician. Dar față cu misterul lumii, el știa că este nevoie de o atitudine mentală specială. Are o vină, sau un merit, religia că a apelat și ea, cîndva, la această atitudine ? Ziceam, în alt capitol, punîndu-mă în situația ateului : să activezi memoria vastă, latentă, care rezumă lumea ; să străpungi pînzele care țin blocate conținuturi mentale așa-zise iraționale, care pot mărturisi despre adîncurile materiei și ale lumii vii.

Alte sugestii ateiste pot veni chiar de la mistici vechi. Unul din ei zicea : „Dacă l-ai găsit pe Budha, ucide-l pe Budha !“ Altul, în anii noștri, propunea o „religie fără Dumnezeu“.

Așadar, nu-i simplu să fii ateu. Poate e chiar foarte complicat ! Omul religios primea de-a gata un model coagulat de cunoaștere a cosmosului, pe cînd ateul trebuie să înceapă a experimenta el însuși modelul articu-

lării sale la imensitatea lumii... Înțelegeam deci ironia doctorului Moses Rosen, la adresa tinerilor atei : „Măcar dacă aș putea scoate din voi niște atei, tot aș fi mulțumit."

Sinologul Alexandrina Monteoru mă ține la curent cu actualitatea chineză ; îmi citește din presa chineză :

Intelectualii chinezi de vîrstă medie trebuie protejați prin măsuri guvernamentale. Se constată : slăbire a rezistenței fizice și psihice, vlăguire, epuizare de competiția socială acerbă, morți premature. Se lansează chemări care să vină în ajutorul „prețioșilor noștri intelectuali de vîrstă medie" („Beijing information", 12 oct.)

Lumea : frumusețe și primejdii. Supraviețuire prin spirit ? — O țară care are un Maestru este scutită să-și echipeze două armate ! așa zicea un antic, parcă.

Prietenul meu fără maestru, emotivul și fragilul și casabilul domn N., a văzut că are de înfruntat o nouă dificultate. Îmi zice :

„Tu pui alături trei oameni mari din munți diferiți : unul din Sinai, altul din Carpați, altul din Himalaia. Tu i-ai aflat, te-ai apropiat de ei, i-ai ascultat, ai învățat de la ei. Mă asiguri că ei ne îndeamnă, toți, spre același pisc abstract. Dar îmi este frică. Nu-i oare *apostazie* să bat la ușa învățatului de altă confesiune ?"

Aș fi vrut să răspund : Toiagul este universal în mînă universală. Peste corpul plasmatic ei îmbracă haină eparhică, groasă, cît nu va trece frigul actual...

MAESTRUL BATE TOATE CĂRȚILE ? mă întrebam. Damian Țîru, un luminat român (1882—1964), zicea că multă vreme a căutat povățuitor spiritual, dar n-a găsit unul bun. A căutat cu exigență, cu pretenții de om pornit pe înfruntări radicale, dar nu s-a nimerit să-i iasă în cale unul potrivit. De aceea el s-a hotărît să se sprijine doar pe Textele esențiale. Să se încreadă numai în Surse, în Hieros Logos, și de la ele să pornească experiența lui zilnică, intensă. Cartea mai presus de orice ! a decis el.

Cazul acesta să nu dea curaj nestăvilit celor însingurați din start ; să nu-i determine să pună Textul înaintea Maestrului. Cazul lui Damian Țîru este elucidat, poate, prin maxima lui Herbert Marcuse : „Educatorii se educă singuri pe ei înșiși."

RUPEREA DE MAESTRU. Și vine o zi cînd trebuie să te desprinzi de el. Să existi cu forțele tale. Ultima lecție pe care ți-o poate da un maestru este cum să te rupi de el. Wang, maestrul în arta de a prinde tigri vii cu mîna goală, îi spunea ucenicului său iscusit, cu duritate, prin anii 1950 : „Iar acum trebuie să ne despărțim pentru totdeauna. Mi-am golit sacul. Ai copii pe viață, dar nu și elevi pe viață. Pleacă ! Dacă maestrul îți rămîne în inimă, n-ai decît să mă invoci cînd te vei afla în dificultate, pe un munte sau într-o pădure necunoscută : viu sau mort, eu o să aud !"

Nimic nu rodește fără *ascultare.*

La început ascultarea înseamnă cultură și salvare ; la mijloc ea înseamnă nevroză ; la sfîrșit ea înseamnă putere.

Încă nu mi-am analizat darul ascultării. O relativă autonomie. N-am făcut suficientă dependență la profesorii vieții, m-am ferit de relele dependenței, pierzînd și beneficiul ei. Orgoliul este o formă mascată de adversitate, de neiubire. Un frate îmi spunea : Mă fericesc pentru acele momente (că au fost numai momente, nu și durate lungi !) cînd am trăit binele despuierii de orice orgoliu.

Ruperea de maestru nu are aspectul furtunos, tragic, pe care îl are ruperea de tată. „Uciderea tatălui", zicea Freud în limbaj simbolic pentru a arăta drama eliberării și afirmării de sine a fiului. Ruperea de maestru nu înseamnă ucidere, ci sevraj.

Am probat de cîteva ori adevărul lui Wang, prinzătorul de tigri : cînd mă aflu într-o pădure necunoscută, o simplă invocare a unui maestru absent îmi arată că o restriște și o pierzanie sînt mai ușor de îndurat în doi, în trei...

NOIEMBRIE, VINERI. Căutam ambiențe liniștite, melodice, dense. Care să-mi favorizeze starea contemplativă. Aceste ambiențe sînt bune pentru sufletul meu. Medii care amplifică starea de pace și de vitalitate. Atîtea feluri de a întrebuința viața!

Ambiențele contemplative îmi inspiră siguranță. Și omul îmi pare mai puțin trecător. Mai puțin sortit stihiei. Nu există tensiune, îndîrjire, competiție, rivalitate, impulsivitate. Pămîntul le ajunge tuturor și nu mai trebuie să-l ucizi pe fratele tău ca să-ți faci loc. Respirația e mai liberă, mai amplă. Oamenii care cugetă adunați împreună acumulează soartă bună. Pentru ei și pentru alții. Îi privesc, văd energia lor izvorînd, văd cum se adună în acest minut vîrtejuri de soartă bună.

Procesul hominizării continuă și-n zilele noastre. Dramatic. Neștiut și cu atît mai dramatic. Optimizarea umană nu este doar luxul speței, ci chiar urgența ei. Daya Krishna zicea că, despre cultură, noi trebuie să vorbim în termeni de supraviețuire. A fi cult astăzi nu este doar un lux, ci o nevoie a supraviețuirii. Tot așa, despre optimizare umană, adică despre un elan antropogenetic amplu (nu zic „program"), va trebui să vorbim în termeni de supraviețuire.

Vineri seară. Vinerea este pentru mine o zi fastă. M-am născut vinerea. Războiul mondial s-a terminat vinerea. Multe vești bune mi-au venit vinerea. Este începutul lunii. Mă îmbrac să ies. Sînt odihnit. Soarele asfințește. Iau metroul. Ies din metrou sub razele asfințitului. Noiembrie. Piața Unirii. Ziua e mică și desăvîrșirea e departe. Îmbătrînesc, dar încă mă fascinează exteriorul, cartea, oamenii cărunți, Casa învățăturii. Marea Casă a învățăturii. O oră de citit sau de sorbit Cuvîntul este o oră smulsă practicii liniștii? Înaintez în vîrstă, dar nu mă pot lecui de cărți vii și de oameni vii.

Corpul văzut și nevăzut

DESPRE CORPUL FEMEII MUSULMANE. Sînt la Istanbul, este primăvară, aprilie, sînt uimit de absența femeilor pe străzi. În afară de turistele străine, nimic. Lipsesc indigenele! În șapte zile, am întîlnit totuși o localnică tînără, o cheamă Aișé. Sperioasă, intelectuală, gusta pe furiș libertatea de a ieși la lumina metropolei.

Urgia posesivă a bărbatului s-a asociat cu tradiția religioasă, a pus voal pe fața femeii și lacăte la ușa ei. Domnișoara Aișé mi-a citat edicte oficiale, din secole trecute, prin care se formulau interdicții cu privire la ieșirea în oraș a femeii, și se dădeau prescripții vestimentare severe, pentru ca femeia „să nu asasineze castitatea și inocența". *

Ignorarea trupului fizic naște frică de real. Testele proiective arată că frica de realul întreg începe cu frica de corpul uman.

Firește, femeia musulmană astăzi nu mai poartă voal și nu se mai rușinează de părțile sălbatice ale trupului ei... Ba chiar s-a dat un decret în Turcia (în februarie 1982) prin care se interzice voalul și se anulează astfel edictele din secolele trecute. Dar „amprenta" voalului e încă persistentă în mentalitate și va mai trece un timp pînă să se șteargă cu totul.

Aișé îmi zice și despre ultimul decret în privința femeilor, la ei: „tocuri joase, capul descoperit, părul des-

* Răspunzînd la insinuarea că femeile împiedică desăvîrșirea bărbaților, scriam într-un text: Femeia îl face să rateze sfințenia doar pe cel care, din capul locului, este un sfînt ratat.

pletit sau coc, unghiile tăiate"... După calculele mele, între un decret rezonabil și asimilarea lui firească trece un secol. „Noroc că eu nu trăiesc un secol !" spune Aișé agasată să-și taie unghiile prin decret guvernamental.

Aișé este o fată plinuță, brunetă, cu sînii mari și moi, ochii migdalați ; ea poartă blugi și noi ne aflam pe malul Bosforului.

DESPRE CORPUL UNEI BUCOVINENCE. Reîntors în țară, în luna mai, am aflat că Rodica B., căreia eu îi zic Rodica de la Prut, făcuse o tentativă de sinucidere : scăpase cu viață, dar nu era bucuroasă că scăpase. Are 41 de ani și îmi spune că îi pare rău că s-a născut. Mă întreabă de ce a trebuit să se nască, tocmai ea. „De ce ?" Încerc să-mi explic starea ei. Știu că există două tipare clasice ale disperării feminine. Emma Bovary și Anna Karenina. Dar moldoveanca Rodica de la Prut nu intră în tiparele clasice. Le privește de sus, existența ei o desolidarizează de ele. Ea făcuse o „nevroză de destin".

Doctorul care o îngrijea nu elucidase cazul ei, deși se pricepea la nevroze. Numai cu mijloacele prozei aș putea descifra acest caz, care este o Anti-Nora ; adică o Nora a lui Ibsen, care n-a reușit să se smulgă din ambientalul care-o sufocă. Dar las acum mijloacele prozei (un roman eu îl scriu în trei-patru ani !) și, pentru a fi succint, mă întreb ce-i de făcut *astăzi*. Ce-aș putea face pentru Rodica de la Prut, astăzi !

Fisura prin care intră nevroza de destin este vreo zdruncinătură veche. Nimeni nu știe cît de veche. Cauza accentuării acestui dezechilibru la om : pierderea legăturii omului cu schema sa corporală. Ignorarea schemei corporale proprii, asta e tot atît de păgubitor ca și acoperirea cu voal la vechii musulmani. Noi toți (femei, bărbați) purtăm voaluri peste ochi și nu ne știm trupurile.

Cunoașterea trupului începe prin a-l privi și a-l controla. Oamenii nu știu să privească. Parabola orbilor este creată pentru văzători.

Există metode de privit, există maeștrii privitului. Un fel de a privi adînc este ținînd ochii închiși. Minute,

ore, zile. Conștientizezi învelișul exterior al trupului, suprafața de contact între tine și spațiu. Epiderma nu este a trupului, ci a spațiului dislocuit de trup. Corpul de diamant este un mister al respirației.

Pentru mine e prea tîrziu să încerc minuni din astea, îmi zice Rodica de la Prut. Dar nu-i tîrziu să fii în viață, zic. Astăzi ea s-a externat din spital, palidă și restabilită, frumoasă și defetistă, pleacă în provincie. Un cumul de afecte negative produce o rană nevăzută. Azi o conduc la tren. Ea a pierdut simbolul conflictelor sale. Ea nu vrea să-l caute. Ea începe să-l caute, cu uimire și tresăriri de bine. Eu cred că acest simbol nu-i pierdut definitiv. Au trecut cinci zile. Azi am primit de la ea o scrisoare de zece pagini.

CUM FAC DRAGOSTE PĂMÎNTENII ? Iată o temă elementară ; se pare că cele mai degradabile și supuse imperfecțiunii sînt totuși temele elementare. Pămîntenii fac dragoste „ca într-o luptă în care te bați cu lovituri mici". Intensitatea maximă a trăitului se măsoară într-o culme de dragoste. Românii încă nu au un bun tratat de erotologie. Nici măcar o traducere. Le lipsește, nu i-a preocupat. Dar emoțiile oamenilor fac parte din istoria lor. Împăratul Huangte avea patru consilieri erotici, dintre aceștia doar unul era bărbat. Posesia perfectă și economia seminală îmbogățesc viața. Am auzit despre un italian care risipea mult elan erotic, el se mîndrea cu asta, el nu era puternic. Metoda închiderii servește ambilor parteneri. Orice conflict sexual pregătește calea nevrozei. Un cunoscător spunea că partenera este satisfăcută la o mie de lovituri. Cei lenți își prelungesc viața. Scriam că nemurirea se obține prin prelungirea celor trei acte : respiratoriu, sexual, contemplativ. Un travaliu de descoperire a consistenței corporale. Trupul lăsat în paragină și în stare rudimentară nu este trupul adevărat.

VOINȚA CARE SE AUTOGENEREAZĂ. Sau despre o practică a voinței. Domnul Tomescu, om la 39 de ani, cu un salariu modest și cu vagi reverii megalomane, se

plînge că nu are voință, mă întreabă cum se educă voința. Îl întreb ce vrea să obțină cu ajutorul voinței, pentru ce-i trebuie. Îmi zice că nu urmărește nimic.

Îi răspund că de aceea nu are voință, pentru că nu urmărește nimic. El zice că îi admiră pe oamenii care au voință. Zic : Așadar vrei voință ca să fii demn de admirat !

Totul începe prin precizarea scopului : voința are anvergura țintei urmărite.

Rădăcina voinței este motivația. Motivația este un propulsor afectiv, baza dinamicii comportamentale. Omul cu o motivație puternică are, implicit, o voință redutabilă. „Omul este motivația" le tot repeta I. Popescu-Neveanu studenților săi.

Oamenii se stratifică în funcție de felul cum își ierarhizează scopurile : împlinirea unei vocații personale, urmărirea unui ideal de stomac sau de suflet, stimularea mentală, căutarea Supremului.

Alte detalii din practica voinței : transformarea scopului în imagine mentală precisă. Adică, nu simpla numire a scopului : ci vizualizarea lui netă, persistentă, ferventă. — Astfel, după un timp, începe să ți se împlinească ce ți-ai propus : se creează concursuri de împrejurări favorabile și, treptat, intri într-o mecanică a succesului.

FAȚA PE CARE ESTE ÎNSCRIS CARACTERUL. Zopir, care se pricepea la citirea fizionomiilor, i-a zis lui Socrate, cînd l-a văzut pentru prima oară :

„Fața ta exprimă un caracter urît, lăcomie și vicii."

Apoi i-a înșirat viciile, o listă lungă.

Discipolii lui Socrate au fost revoltați și i-au zis fiziognomistului : Ești neghiob și nu știi să citești pe chipuri !

Dar Socrate le-a zis : El a citit bine : el mi-a văzut chipul cu care m-am născut. De la natură, eu așa am fost. Dar m-am șlefuit singur, îndelung, trudnic, încît mi-am schimbat firea.

Întîmplarea de mai sus poate să nu fie reală : poate să fie o anecdotă despre puterea omului de lucrare asupra lui însuși.

Omul ajunge să-și modeleze firea și chipul. În ce privește chipul, există și chirurgia estetică, există și injecțiile hormonale care corectează malformații provenite din deviații endocrine.

În ce privește lucrarea asupra firii, ultima tehnică experimentată în vremea noastră este mînuirea „imaginii de sine". Sintetizarea și implantarea în firea ta a unei imagini optimizate. În cele din urmă, aceasta se va constitui poate ca o știință de sine stătătoare : ingineria biopsihică.

„Nu putem interzice artei să vadă mai departe de piele." (Marcel Sendrail, *Înțelepciunea formelor*).

EXISTĂ PRE-CUVÎNTUL. Acesta nu e tăcerea propriu-zisă, ci mobilizarea bioelectrică a trupului în vederea comunicării, și însoțind comunicarea. Mobilizarea cîmpului biotic subtil, adevăratul purtător al informaționalului uman. Sînt oameni care fac o puternică impresie cînd vorbesc. Nu atît prin ceea ce spun, ci prin faptul că vorbirea lor activează energia presemantică a trupului. Aceasta este resimțită de ascultător mai adînc și mai durabil decît orice iscusință retorică.

EFECTUL ALPHA-OMEGA. Am aflat despre tămăduiri miraculoase ; despre refacerea, la simpla atingere sau la masaj, a unei răni sau a unei mutilări. Se caută explicația rațională a acestor vindecări și se încearcă producerea lor experimentală. Pînă la un punct, tămăduirea psy se poate „învăța". Există în trupul fiecăruia din noi facultatea de a activa forțele regenerării. Încă nu se știe dacă această facultate enigmatică a trupului ține de straturile sale arhaice, fiind un reziduu ancestral în stingere, sau dimpotrivă, ea este o trăsătură foarte nouă, încă nefixată în reflexele speciei umane, anticipînd un om viitor, care va mînui curent și la voință capacitatea sa de regenerare.

Care tămăduire s-ar putea „învăța“ ? Se poate exersa conectarea rinencefalului pacientului în stare alfa, și stabilirea unei „comunicări“ rinencefalice de la terapeut la pacient. Pe această cale se declanșează accelerarea diviziunii celulare a unui organ rănit, astfel că o rană se va vindeca mai repede. Cît de repede ? Antrenamentul Godefroy arată că se poate accelera diviziunea celulară de 15—30 de ori, în funcție de iscusința terapeutului ; deci o leziune, o distrugere de țesuturi în cazuri de arsură, de pildă, se va vindeca pe această cale de 15—30 de ori mai repede.

Altă terapie psi care se poate încerca are la bază transformarea vindecării în imagini. Terapeutul vizualizează, mental, „filmul“ tămăduirii leziunii, rulează imaginile tămăduirii cu multă încetineală și minuție, într-un interval de cîteva zile. Acest procedeu, descris amplu de Paul-C. Jagot, cere mult timp și o extremă mobilizare afectivă și volitivă din partea terapeutului. Procedeul este așa de lent și laborios încît, în cele din urmă, îți dai seama că la baza așa-ziselor miracole se află totuși energii explicabile și un travaliu extenuant întru dezlegarea unor resurse pe care trupul le are cu prisosință sau le focalizează din lumea dinafară.

Există și acei rari oameni dotați cu capacități paranormale ; aceștia, fără vreun antrenament special, obțin asemenea efecte în chip natural și într-un ritm mai rapid.

Cînd am fost la Moscova, la un colocviu scriitoricesc, doream s-o întîlnesc pe vestita Djuna. Știam deja multe despre darul ei de vindecătoare. Ea vindecă prin pase manuale ; își poartă mîinile pe trupul pacientului, la 2—3 centimetri și, în cîteva ședințe de circa 15 minute, survine vindecarea. Ea are acest dar. Ea spune că atunci cînd face pase asupra bolnavului, are impresia că îi desfundă, cu un fluid ce vine prin mîinile ei, niște canale înfundate. Aceste canale pot fi meridianele energetice care asigură circuitul radiației biotice în trup. Restabilind circuitele energetice, survine vindecarea. Pentru cazurile grele, Djuna are nevoie de multe ședințe, uneori eșalonate pe luni de zile.

Să vorbim acum despre ceea ce noi numim efectul alpha-omega, adică vindecarea spontană, regenerarea miraculoasă a unor cazuri de malformații, disfuncții, leziuni. Acest efect se produce rar și rămîn de neînțeles atît factorul declanșator (uneori un terapeut de excepție), cît și potențialitatea trupului pacientului care are un fel de „rezervă" latentă de viață, de renaștere; un fel de dublură care ar putea intra în acțiune în cazul cînd trupul vechi s-a surpat sau a suferit accidente.

S-au propus explicații plauzibile. Una din ele: în organismul uman există „gene represate": acele gene care au controlat facerea embrionară și foetală, iar după ce procesul facerii s-a încheiat, în luna a noua, aceste gene au „adormit". Dacă ele ar putea fi reperate și activate, ele ar putea participa, la nevoie, la facerea *de-a doua oară* a trupului.

Altă ipoteză, pe care o preiau de la R. Tocquet, este tot din domeniul biologiei celulare și al geneticii. La unele specii, se pot evidenția celule specializate și celule embrionare. Primele alcătuiesc corpul, organele; celelalte n-au o funcție precisă, ci sînt o rezervă de regenerare.

Așadar potențialul de refacere somatică s-ar afla stocat într-o genă, într-un tip de celule, într-un tipar radistezic. Stimularea stocului regenerator este, din cîte știm pînă acum, o funcție ideoplastică. Declanșarea facultății ideoplastice a pacientului se produce prin șoc afectiv sau fiziologic (sau ambele, combinate subtil), după mecanisme care încă nu se pot explica și stăpîni.

Controlul diviziunii celulare este o enigmă, afirmă și doctorul român George Palade, laureat al Premiului Nobel.

Credem că stimulatorii și inhibitorii celulari ascultă de niște tipare de formalizare care „vin" din adîncul universului. Tot de acolo își ia puterea și gîndul uman care, în condiții excepționale, intervine în declanșarea diviziunii celulare sau în activarea genelor represate.

„EL n-a putut face nici o minune acolo... Și se mira de necredința lor." (Marc. VI)

EFECTUL SIGMA. Despre puterea imaginației se poate vorbi în multe feluri. Sînt cazuri cînd imaginația poate produce fenomenul imaginat. Termenul „imaginație" poate nici nu-i cel mai potrivit pentru a numi un caz de mobilizare extremă a unor resurse de vizualizare și invocare, pînă la obținerea concreteței. Citeam nu demult în „Știință și tehnică" experiențe care probează acest efect. Gîndul, asociindu-și forța electromagnetică sau forțe puțin cunoscute, ar fi în stare de unele efecte fizice. Uneori asemenea efecte par a fi întîmplătoare, ca acele „coincidențe" sau concursuri de împrejurări favorabile care se creează cînd te gîndești îndelung la o țintă de atins.

În alte cazuri, efectul fizic al gîndului sau cuvîntului poate fi evidențiat concret. Efectul *sigma* este doar un exemplu despre puterea sufletului. De aceea, orice progresie a puterii omului necesită, în prealabil sau în paralel, realizarea unei progresii în adîncul caracterului său, o purificare continuă. Ca efectele produse să facă numai binele și să nu contrarieze cele naturale. Odată în plus înțeleg acum de ce tradiționaliștii noștri țin atît de mult la caracterul hristocentric al optimizării lor : în asta nu este atît o garanție a ajungerii în omega (care se poate realiza și prin alte căi cognitive), cît o desăvîrșită exigență morală.

NOU POPAS SCIENTIST. Glanda pineală, al treilea ochi, se hrănește din ea însăși. Se privește pe ea și explodează sub privire. Expansiune a percepției. Extindere a ființei, care poate însemna o ieșire din lumea cu trei dimensiuni. Ce mai intervine aici, cum se produce un salt de o asemenea amploare ?

SPERANȚA ÎNTĂRIRII. Un mare terapeut zicea : Puterea mea nu se află în mine, ci în ei, în pacienți. Mefiența poate pune zid în calea minții benefice. Cunoaștem exemple ilustre de eșecuri terapeutice datorate împietririi sufletești a pacienților.

Vladimir Levi zicea : „Nu e nici un har, e o chestiune de tehnică psihologică." Dar însăși tehnica (=arta) psi-

hologică e harul ! Optimismul său exagerat e o concluzie a biografiei sale.

Ce rol joacă sugestia ? Sugestibilitatea este atributul slabului : slăbiciunea viului în care se brăzdează mesaj universal ; slăbiciunea viului care se lasă modelat de Logosul esențial, vocea ordonatoare a lumii. Deveniți slabi o oră pe zi, ca să cunoașteți puterea ! Este un îndemn pe care l-am desprins din învățăturile înțelepților dintotdeauna. „Renunță pentru trei zile la tăria ta, ca să te pot însănătoși !" îi zicea Djuna unui bolnav puternic.

Știința spune că sugestia este un mister laic. Al cuvîntului și al interrelației umane. Acum știm că psihicul își organizează performanțele dacă îi impunem noi înșine liniile de forță, și-i șoptim, în stare propice, ce să facă. Psihicul abisal preia multe comenzi de optimizare, dacă ele sînt date pe fond alfa, la timpul prezent și cu voce înceată. Destinul nostru ascultă de formule pozitive și de vocea înceată.

CORPUL ÎN ZI DE LUCRU. A lucra înseamnă a te încărca de energie. Munca poate fi orientată, mental, spre încărcare de energie. Un judo-ka, înainte de luptă, execută o serie de mișcări care par ostenitoare, dar în realitate nu sînt ostenitoare, ci sînt o intensă activare a unor centri vitali (centrul *hara*, de pildă). În artele *kung-fu* ale chinezilor există mișcări care, la fel, par a fi un travaliu extenuant, dar ele sînt umpleri ale corpului cu energie redutabilă.

Chiar și viața cotidiană, lucrul obișnuit te încarcă de energie neobișnuită. Lucrul manual te încarcă de energie supramanuală. Cînd actul este orientat conștient spre aceasta. Adică dacă obligi gîndul să impregneze actele mîinii. Să privești mîinile lucrînd ca și cum în ele s-ar afla un centru al gîndirii. Ca și cum gîndirea s-a mutat în palme, în degete. Și poate chiar se află, în mîini, un centru neștiut al gîndirii.

Cînd mîinile tale gîndesc, creierul devine un ecran mai vast, fără tensiuni și fără conținuturi parazitare : un ecran pe care se înscriu, deodată, semne universale.

Artele, cînd reușesc să introducă în viață visul și memoria celulară, sînt un releu energetic. Stîrnesc putere tainică. Franz Kafka zicea : „Puterea pe care o cîștig scriind.“ E vorba aici și de echilibrare nervoasă, descărcarea tensiunilor prin scris ? Poate. Dar scrisul este și o *asana*, o postură care influențează conștiința.

Experiența arată că lucrul care generează cea mai prețioasă tărie este cel amintit mai sus : mîinile care gîndesc mînuind obiecte. „A gîndi cu mîinile“ spunea Denys de Rougemont, împrumutînd expresia cheie a tradiției *chan*.

I-am întrebat pe părinții mei de ce mai lucrează atîta, la vîrsta lor (73 și respectiv 80 de ani). „Dacă n-am lucra, n-am avea după ce să ne odihnim“, au răspuns ei, dînd din cap a bătălie nici cîștigată, nici pierdută.

CORPUL ÎN ZI DE SĂRBĂTOARE. Participam la o plicticoasă sesiune de antropologie, și deodată am devenit atent, cînd cineva a rostit fraza : „Mă tem de societățile fără sărbători.“ În pauza lucrărilor l-am căutat pe omul care o pronunțase, dar el plecase subit la aeroport, grăbindu-se spre nu știu ce țară latino-americană. Îmi părea rău că-l pierdusem pe cel cu care aș fi putut vorbi despre nevoia de sărbătoare.

În sens laic, sărbătoarea înseamnă omogenizarea și stabilizarea energiei cîștigate prin lucru. Celălalt sens al sărbătorii : ieșirea periodică din timpul profan și articularea la un timp sacru-universal.

Sărbătoarea este și o reglare a acumulării de afecte negative. Eclipsarea sărbătorii predispune pe omul modern la stocare de tensiuni care vor avea ca efect fie un dezechilibru, fie o izbucnire de temut. Sociologii observă că războaiele sînt replica paroxismală a societăților fără sărbători.

Mîna l-a creat pe om, iar sărbătoarea l-a adeverit.

Cei care n-au sărbători sînt de două feluri : unii care îmbătrînesc repede, alții care se înrăiesc.

Deosebirea esențială între om și alte regnuri nu este limbajul (s-a constatat că pînă și plantele pot „învăța“ cîteva cuvinte-semnal). Ci faptul că omul are o „a șaptea

zi" și alte cîteva zile particulare. Lumea vegetală și animală este o lume fără duminici. În rest, în valoare absolută, ea nu este nici mai bună, nici mai rea decît cea umană.

AL PATRULEA CREIER. A fost emisă opinia (lucrul nu este încă admis de mulți) că se întrevede apărînd, la om, al patrulea creier. Acesta va fi mai complex decît neocortexul și va avea posibilități mari de mînuire a spațiului și a timpului. El își va elucida tot mai net funcții specifice, dar va păstra și funcții primare, din celelalte trei creiere (paleocefal, mezocefal, neocortex). După cum dezvoltarea neocortexului nu a exclus funcțiile creierelor anterioare, tot așa al patrulea creier nu le diminuează pe primele trei, ci relansează, într-o nouă sinteză, funcțiile lor.

Semnele acestui al patrulea creier se întrevăd, probabil, în niște remanieri ale gîndirii survenite în acest secol. În progresia tipului de gîndire „black box", sau gîndire de mîna stîngă. În efecte de sincronizare maximă a dialogului celor două emisfere cerebrale. În capacitatea spre viziunea totalizatoare, holistică.În trăirea, perceperea și mînuirea particulară a celei de-a patra dimensiuni universale și, prin aceasta, disponibilizarea spre lumea cu cinci dimensiuni. Ce mai putem spune despre acest ipotetic al patrulea creier ? Sporește el și prin activarea unor noi centre de conștiință, în afara celei cerebrale (cum ar fi centrele *chakras, tanden),* sau prin captare de ecouri pierdute în negura „conștiinței" celulare ? Încă nu știm bine. În prezent, acest al patrulea creier nu se delimitează net, printr-un strat cefalic anume, ci se vestește doar prin posibilități particulare ale minții. Pentru moment, îl vom numi pe omul la care se întrezărește al patrulea creier *omul acroatic.* Sau după o sursă recentă : omul cu creier tetra-unic.

Privind cu un ochi nou

PROPOZIȚII DESPRE DEPĂȘIRE. Este vorba despre depășirea unor limite ale ființei noastre.

Omul s-a întrebat întîi „din ce trăiesc", apoi „cum trăiesc".

Așa au apărut acei oameni numiți călăuze, maeștri.

Un maestru a zis : „Cînd vei ajunge în vîrful muntelui, continuă să urci."

CE FEL DE DEPĂȘIRE ? Conștiința are stări și nivele. Stările sînt măsuri cantitative, nivelele sînt măsuri calitative. Există nivele superioare, particulare de conștiință. Unul dintre nivelele înalte este numit „sofroliminal". Început de permeabilitate și tărie. E un echilibru născut după o mare clătinare interioară. Un pas dincolo de gîndirea „în timp" și „în dualitate".

Cum se realizează, practic, saltul ? Vom zice, exprimîndu-ne metaforic, că există micul și marele vehicul ; micul și marele transport. Și tipul de gîndire care suprimă formele. Dar un maestru îi spunea unui vizitator : Lasă baltă toate astea ; învață să dormi, să te trezești...

PÎNĂ UNDE BATE LUNETA. S-a spus că degeaba cauți gîndul omului privind creierul la microscop ; și că în zadar îl cauți pe Dumnezeu privind în cer cu o lunetă. Este o zicere mai veche.

Marea cunoaștere ține de capacitatea noastră de participație cosmică. Cunoașterea prin aparatură este foarte

însemnată, dar parcelează întregul. Și de aceea trebuie însoțită de puterea de recompunere a întregului.

Pînă acum, cea mai cuprinzătoare forță reperată de omul lansat în căutarea cîmpului unificat este forța W. Există snopul unic din care s-au despletit cele patru forțe ale universului. Forța W merge pînă la încrengătura a două din ele. Există și o particulă sub-atomică W, suportul material al acestei forțe. O echipă de fizicieni din centrul CERN a anunțat captarea particulei W, îmblînzirea ei într-un laborator, înșăuarea.

Ceva se schimbă în relația noastră cu vechiul, tradiționalul, convenționalul cer.

Acel concentrat emoțional numit cîndva cer.

CÎT NE-AM APROPIAT DE ÎNȚELEGEREA FENOMENULUI PSIHIC? Cum arată elementul psy? Încă nu se poate zice cum arată. O encefalogramă ne dă desenul electric al funcționării creierului. Dar nu mai mult.

Ultima descoperire în materie: deviațiile Pozitiv și Negativ ale undelor cerebrale; armonicele P și N. Este pusă în evidență armonica travaliului cognitiv maxim: N-400. Ea apare în creier la enunțul-stimul, enunțul holistic, enunțul *Koan*, și acum literatul poate s-o răpească din cerul fiziologilor, pentru semeni. Ea este și unda *stupor*: ecranul mental începe să sporească, revelația este cerută. Latinescul *stupor* înseamnă uimire, încremenire, stare care semnalizează vecinătatea miracolului. A fost pusă în evidență, encefalografic, poarta prin care intră miracolul.

Se pot evidenția deci procese subtile ale minții.

Și: „învățînd" o undă cerebrală, stăpînind producerea ei la voință, se poate obține o percepție aparte, sau un enunț de o încărcătură deosebită. Un enunț mai apropiat de o „gramatică cosmică", probabil.

A fost evidențiată și materia *noesică*, o altă formă de organizare a materiei (vezi lucrările savantului român Eugen Macovschi).

Totuși elementul *psi* rămîne o enigmă.

Gîndul, acest ceva care nu se vede la microscop.

Conținutul mental, acest ceva care ia forme atît de diferite încît ceea ce numim cunoaștere poate fi și bruiaj, agitație lăuntrică, fantasmă, trucaj ereditar.

*

Discuție între Yao Shan și un discipol :

— Cum te poți gîndi la ceea ce este dincolo de gîndire ?

— Negîndind.

*

DECONDIȚIONARE. Cum am putea scăpa de stereotipii de gîndire, bruiaj interior, prejudecăți defensive, trucaje ereditare, care deformează trăirea și cunoașterea ? O primă etapă necesară ar fi un demers de decondiționare mentală. Știm cît de condiționați sîntem de toate și de tot, prin tipare ancestrale și prin mediu, de la naștere pînă la moarte. Omul condiționat multiplu primește o imagine a lumii gata formulată de alții, și nu are acces la imaginea adevărată. Gîndirea leneșă, scrisul leneș lucrează cu substitute ale realului („fantasme"), substitute convenționale, mecanice, facile, digerabile. Trebuie să fii puternic ca să faci față multiplelor condiționări la care ești supus. Cei vechi spun : să te distrugi ca să te reconstruiești. Cei noi mai au destulă putere ca să spună același lucru.

ÎN CĂUTAREA SIMPLITĂȚII. Pe Suren Goyal l-am văzut de cîteva ori, cînd ne-a vizitat țara. Este un bun cunoscător al echilibrării energiilor umane. Venea la cercul nostru de antropogenie, evalua. I-am pus întrebări și ne-a răspuns. A fost dat și la televizor. Dacă făceam abstracție de legenda pe care el o avea în spate, vedeam un om de statură potrivită, slab, liniștit, cu un calm care te cucerește. Propozițiile pe care le rostea erau de o mare simplitate, despre trupul de toate zilele, singur sau în relație cu întregul. Dacă aceste propoziții ar fi fost rostite de altcineva, ar fi părut banale. În realitate, nu erau banale : erau adevăruri elementare. Cred că asta face un mare cunoscător : te ajută să redescoperi adevăruri elementare.

CINE PIERDE ŞI CINE CÎŞTIGĂ ? Profesoara Paula Culiţă le spunea elevilor : „Mi-am făcut un test şi a rezultat că am 26 de defecte şi numai 6 trăsături pozitive.“ Elevii s-au crucit şi s-au întristat, s-au crezut excluşi definitiv de la competiţia perfecţiunii : dacă ea, profesoara, etalonul lor avea numai 6 calităţi pozitive ! Unul dintre elevi a zis : „Înseamnă, în acest caz, că noi nu avem nici o trăsătură pozitivă !“ În realitate, ei se înşelau. La vîrsta lor, în ordinea naturalului, ei aveau toate calităţile.

Maturizarea este un proces de dobîndire a unor defecte folositoare.

DE UNDE VIN MODELELE. S-a vorbit de pre-existenţa unor „matriţe“ de formalizare universală. (De pildă, Petru Comoroşan descoperă acel *culoar cinci,* acel „green hole“, cum este numită o matriţă de formalizare universală — bariera viului. Aceasta a fost intuită şi în practici sau cercetări de dinamică.)

Sunetul de fond poate fi un agent formalizator cosmic. Adică el transportă nişte modele operante, în funcţie de care se structurează materia. El trece prin materie şi o rînduieşte ; el pătrunde materia şi operează asupra ei, mai uşor sau mai greu, în funcţie de îngheţarea sau mobilitatea părţilor ei. El, sunetul de fond, asigură sintaxa lumii.

Trupul este în rezonanţă cu materia toată, prin acest sunet de fond. Mintea captează prin el sugestii de formalizare optimă : în rostire, în legi de viaţă, în construirea caracterului.

Merleau-Ponty : „Singurul logos care pre-există este chiar universul.“

Egiptenii antici spuneau că măreţia celor vechi decurge din faptul că au învăţat artele şi ştiinţele direct de la zei. Găsesc această informaţie în Pauwel şi Bergier *(Dimineaţa magilor).* Cum s-o interpretăm ? Cei vechi au avut un contact cu alte fiinţe, cu „superiorii necunoscuţi“ ? Sau, prin revelaţie, au intrat în legătură

cu cîmpul informațional universal ? Acest „direct de la zei“ poate însemna conectare la informaționalul inepuizabil.

Luneta nouă, telescoapele puternice nu apropie cerul de om, ci îl îndepărtează. Îl rupe în bucăți, îl desființează. Trăim sub un cer desființat și senin. Serviciul Internațional al Soarelui (ce instituție !) face un lucru bun : numără petele-n soare și spune că anul acesta sînt în scădere. Sonde spațiale aduc mostre de materie rară. Trăim sub un cer distrus, perforat.

Și totuși, acest cer se reconstituie imploziv, incendiar. Un om care, în urma unei operații chirurgicale, trecuse prin vecinătatea morții, a făcut, în fața doctorului uimit, o descriere fidelă a unei călătorii intergalactice. Zicea : „Domnule doctor, îndrăznesc să vă spun că eu am fost pe o altă planetă...“

SPRE OMUL INTEGRAL. Între mitul „depășirii condiției umane“ și științele optimizării, eu le aleg pe acestea din urmă, îmi spune profesorul Mario Sorin Vasilescu. El a cercetat multă vreme tema automodelării umane bazate pe autocunoaștere și autocontrol. Inginerie psiho-somatică.

Demersul întrunește trei parametri : echilibru psihic, recuperare somatică, activarea unor instanțe integratoare. Expresia „om integral“ pare că implică un coeficient de moderație, în sensul că nu-și propune performanțe spectaculoase, și se adresează oricărui om, indiferent de înclinații și dotare ; ea nu-l scoate pe om din ritmul său social, ci dimpotrivă, îl ajută să se socializeze la maximum.

DESPRE IMPOSIBIL SAU DESPRE MERSUL UNEI BURUIENI. În deșertul Gobi crește o plantă care se deplasează cîțiva centimetri pe zi. Este singura plantă care călătorește ca să trăiască. Umblă prin „lume“ ca să nu moară. Ea umblă după apă și hrană. Ea adună informație necesară supraviețuirii. Pleacă dimineața cu noaptea în cap și nu stă pe loc niciodată. Ea străbate circular deșertul. E singura plantă călătoare pe care o

cunoaștem. Are rădăcină în formă de picior cu peri absorbanți. Restul plantelor din acele locuri s-au uscat de mult.

NEVOINȚELE DESĂVÎRȘIRII. Este prea puțin cunoscută tradiția autohtonă de căutare a împlinirii umane, de depășire a condiției mediocre. E bine să cunoaștem această tradiție culturală românească și să valorificăm sugestiile ei excepționale. Așadar, din secolul 15 și pînă la acest final de secol 20 au existat și există la noi oameni care s-au dăruit căutării isihastice. În 1979 s-a editat o succintă selecție din textele isihasmului românesc; mănunchiul de texte e prefațat de profesorul Dumitru Stăniloae și întregește volumul VIII din ediția română a *Filocaliei*. Printre disciplinele îmbunătățirii umane, isihasmul are un loc de frunte. Observînd un mod de viață adecvat, temeinic rînduit, și un travaliu contemplativ continuu, isihasmul favorizează în ani o remodelare a firii pînă la reconstrucția ei totală, aduce claritate mentală deplină; și, mai ales, face să sporească puterea spirituală.

„Oratio mentis": lucrare însemnată, lucrare de taină, „care este sfîrșitul a toată filosofia".

Vom reveni în alt capitol al cărții la această temă. Pentru moment, notăm îndemnul la „adunarea minții", adus de un întemeietor, Grigore Palamas: „Cuvintele multe împrăștie mintea. Ci să se spună un singur lucru, sau aceleași lucruri, repetate de multe ori."

ÎNȚELEPTUL NECESAR. Un model uman se propagă. O existență exemplară lasă urme în jur. Uneori urmele sînt tîrzii, greu vizibile. Pulverizate în mulțimi. Niciodată nu se pierd. Din ele se hrănesc pînă și prigonitorii săi, la împărțeala oarbă a naturii.

Notez aici două situații despre influența benefică a omului deosebit.

Învățatul Confucius ar fi dorit să trăiască printre cele 9 triburi ale barbarilor de la hotarul oriental. „Dar gîndiți-vă că ei sînt atît de grosolani!" l-a avertizat cineva. Învățatul a răspuns: „E destul ca un înțelept să trăiască printre ei, și s-a sfîrșit cu grosolănia lor!"

A se corela această anecdotă cu un experiment de antropogenie modernă. Un om este optimizat, prin antrenamente speciale, conform unor parametri psihocibernetici. Omul astfel optimizat este introdus într-un grup uman rudimentar, haotic, entropic. Grupul respectiv se structurează treptat, prin simpla prezență a omului optimizat. Efectul pozitiv se arată pe grupuri de pînă la 100 de persoane.

MODELUL perfecțiunii totale, preconizat de disciplinele optimizării umane, este mai mult o convenție stimulatoare decît o realitate în sine. Desigur, pentru cel care pornește la drum, este foarte utilă convenția stimulatoare.

În practică însă, pe orice treaptă, poate să izbucnească ceva din nesăbuința speței. Și scriitorul Wu Cheng'an privește cu umor un personaj care, deși obținuse puteri paranormale și titlul de „egal al cerului", a făcut mare tărăboi în cer, căzînd pradă naturii sale primare ludice și pripite. Sigur, numai un „egal al cerului" ne putea reaminti, izbitor, limitele de pămînt ale ființei.

Încă un apel la texte vechi.
Întrebare și răspuns :
— Atunci care este drumul ?
— Mergi !

„Mintea bunei speranțe“

I

MESERIA DE A GÎNDI. Mai întîi o anecdotă. Un profesor rupe o nuia de salcie în fața elevului. Apoi îi cere : „Relatează-mi ce-am făcut eu în acest moment. Ce-am făcut ?“ Elevul răspunde : „Ați rupt, cu gesturi repezi, o nuia verde“. Profesorul îl declară leneș la gîndire, atras de descripție și sortit înstrăinării. Elevul caută altă cale pentru a „relata“ gestul dascălului. El dă multe răspunsuri explicative, dar profesorul rămîne mereu nemulțumit. În fine, elevul află că răspunsul exact ar fi fost acesta : să apuce o nuia verde și, la rîndul său, să o rupă.

Vasăzică : Atunci cînd e posibil, a evita verbalizarea, care creează realități de ordin secund și ne îndepărtează de esență. Filosofia *practică* a preferat să înțeleagă actul prin act ; și obiectul prin identificare cu obiectul, nu prin concepte. Nu prin explicare, ci prin contopire. Nu prin descriere, ci prin retrăire. Dincolo de concepte. (Nu știu dacă Wittgenstein l-a cunoscut pe Hui Nang cînd a scris : „Ceea ce poate fi arătat, nu poate fi spus“.) Înțeleptul a preferat totdeauna să practice înțelepciunea, nu să filosofeze pe marginea ei.

SPECIFICUL LOCAL SAU LIPSA PERFORMANȚEI. O vreme, această filosofie practică a fost socotită specifică Orientului. Dar ea este specifică, vedem, unui stadiu al gîndirii, atins printr-o disciplină a chietudinii, indiferent de spațiu geografic. Este, mai curînd, specifică tipului uman acroatic, de oriunde : specifică omu-

lui unificat, omului spiritualizat la stadii înalte. Poate că Orientul intelectual a prețuit,mai mult acest tip uman și l-a făcut, pe etape, ideal al căutării... Dar, prin asta, nu și l-a însușit definitiv și exclusiv. Repetăm : acest tip uman este produsul unui mod de viață. Orientul l-a extins ceva mai mult, dar nu pînă într-acolo încît să-l transforme în bun de masă.

Se naște obiecția : Dar există, totuși, niște diferențe Orient-Occident ! De pildă, în relația subiect-obiect, s-a constatat că Orientul îndeamnă insistent la contopire, iar Occidentul se rezumă la distingere. Și alte diferențe ! S-a înnegrit multă hîrtie pe tema asta ! Oare s-au înșelat cu totul cei care au scris studii și tratate despre „diferențe"?

Vom răspunde : Nu ne preocupă deosebirile, ci tocmai punctul de întîlnire. Deosebirile sînt vizibile la treptele de jos ale culturii, la treptele de început ale unei progresii spirituale ; iar la nivelul de sus este unificarea. Un demers de optimizare umană reține mai ales punctul de convergență între spirite. Practicianul optimizării are avantajul de a cîștiga perspectiva convergenței. Orice deosebiri Orient-Occident se șterg în decursul practicii. Doar o perspectivă didactică, teoretică, istoricistă ar reține ceva deosebiri, și atunci mergînd pe lacune culturale și pe prejudecăți etnice. Notarea deosebirilor evidențiază deficitul practicii și vulnerabilitatea teoriei.

La nivelul performanței spirituale, n-au existat niciodată deosebiri mari, indiferent în ce sistem cultural ai fi crescut.

În lipsa performanței, apar diferențele. În lipsa strălucirii finale, sînt vizibile potecile diferite care conduc spre ea. În asemenea caz, Europa și-a definit un specific, și-a cîștigat renumele de a recurge la gîndirea bi-polară, de a practica disocierea subiect-obiect în cunoaștere etc.

Azi, dacă admitem că-n gîndirea europeană survin niște „remanieri", admitem implicit că se face un pas spre extinderea masivă a performanței de spirit... Ce remanieri survin, așadar ? Alan Watts notează că, la occidentali, a progresat gîndirea relativistă. Mai notăm

noi că a cîștigat mult teren gîndirea „de mîna stîngă", gîndirea în categorii dionisiace. Astăzi, pe un occidental nu-l mai surprinde un precept de felul „să te despoi de gîndire". Acest precept nu subminează cultul gîndirii, cum s-ar părea, ci îl întărește. El îți propune să-ți distrugi condiționările mentale și senzoriale, pentru a dobîndi prospețimea percepției și claritatea judecății.

Ch. Humphreys zice că un om poate scăpa de orice inamic și orice disconfort; „unicul lucru pe care omul nu-l poate evita o viață întreagă este ideea preconcepută". A te despuia de gînduri înseamnă a lupta cu bruiajul mental parazitar, cu ideile preconcepute, cu automatisme psihice. A lupta cu stereotipii de gîndire, cu o mecanică verbală, cu *urmele* străvechi sau recente rămase în psihism. A obține, în final, un ecran mental curat, pe care să se proiecteze un informațional vast.

Se constată că România nu a trăit niciodată conflictual distanța între acești doi poli ai gîndirii (polul Orient și polul Occident). Poate pentru că ea se află, geografic și spiritual, între Occident și Levant; unul din lupii noștri etnogeni este latin, altul este asiatic... Altă cauză a lipsei conflictului în discuție ține de o căutare discretă și asiduă a performanței, pe care o vom discuta douătrei paragrafe mai jos.

Secolul XXI va fi al căutării clarității mentale depline. Sau dacă nu, el nu va fi nici măcar cît secolul XX.

LA IZVOARE EUROPENE. Slaba cunoaștere a tradiției isihaste europene a făcut ca acest tip de trăire cognitivă (dincolo de concepte, dincolo de polarități, „dincolo de gîndire", prin identificare cu obiectul cunoașterii) să fie atribuit orientului hindus și chinez. Firește, se admitea că și europenii au cunoscut acest tip de gîndire, prin cîteva spirite luminate, precum: Proclus, Pseudo Dionisie Areopagitul, Scotus Eriugena, Ioan Damaschin, Nicolaus Cusanus și, mai ales, Meister Eckhart. Se mai admitea că asemenea cugetători sînt rari pe continentul nostru și n-au influențat temeiurile gîndirii europene. Or, vedem că a existat aici un amplu curent spiritual și o practică mentală foarte răspîndită,

care se apropie mult de cugetarea „prin identificare“ a acroaticilor. E vorba de disciplina isihastă care se cristalizează în Imperiul roman de răsărit, în secolele 12-13, și apoi iradiază prosper. Acest moment n-a fost încă speculat de istoria filosofiei. Dar el și-a pus amprenta pe o practică a gîndirii, cu o forță aparte. (Momentul semnalat e contemporan cu efervescența spirituală din Asia maeștrilor *chan* și zen, cu Eisai, Dogen, Mumon Ekai, secolul 13 ; ca și cum un elan comun de înălțare cuprindea, la aceeași oră, planeta, unind-o dincolo de voința ori conștiința omului, dincolo de izolarea focarelor noetice.)

Mișcarea de reînnoire spirituală europeană cunoaște o etapă frecventă cu Grigore Palama (sec. 14). În opera lui Grigore Sinaitul (sec. 13-14), găsim un îndreptar practic „despre alungarea gîndurilor parazite“ (hindușii numeau *pratiahara* acest stadiu de înlăturare a bruiajului mental și senzorial). Calist Angelicude scrie tratatul *Meșteșugul liniștirii*, iar Calist Catafigiotul scrie tratatul *Despre viața contemplativă*. Toate au fost cunoscute, foarte devreme, în România — ea însăși un focar spiritual distinct în acel timp, participantă la dialogul noetic planetar.

Grigore Palama (în *Cuvînt pentru cei ce se liniștesc* sau în tratatul *Despre conștiința naturală)* propune experiențe de activare mentală eficientă, foarte asemănătoare cu cele pe care le-am întîlnit la maeștrii orientali. Nu cred că Palama ar fi avut informații privind practica indiană *dhyana* sau cea chineză *chan*. (Sînt cunoscute izolarea și chiar înverșunarea polemică între focarele spirituale vechi...) Așadar, similitudinile se explică prin convergența gîndirii, nu prin sursă culturală. Și mai este vorba de ceva : aceste practici sondau psihicul uman. Unitatea lor, în final, se explică prin unitatea terenului prospectat de ei : psihicul.

În performanțele de spirit, în omul unificat, spuneam, polul orient și polul occident s-au întîlnit foarte devreme.

OAMENI DIN CARPAȚI. În spațiul românesc, gîndirea și practica sapiențială sînt remarcabile. În 1980, s-a publicat la noi o amplă cercetare pe tema aceasta, cu titlul

Pateric românesc, autorul fiind dr. Ioanichie Bălan. Cercetătorul adună laolaltă 300 de biografii de personalități isihaste autohtone. Adesea, textul biografic este urmat de extrase anecdotice și atestări documentare, din „faptele și cuvintele de învățătură" lăsate de unii maeștri.

Mulți din aceștia 300 de luminați și luminători au vădit calități mentale deosebite, unii posedînd darul clarviziunii, percepție extrasenzorială, calități paranormale. Unii sînt taumaturgi sau exorciști. Alții au priceperi să contribuie la echilibrarea psihică a unor nevroze și, din cîte înțelegem, chiar a unor psihoze, sau a unor maladii provenind din somatizări psihotice. Ei au iradiat în jur putere, au pus amprenta pe mulțimi și spațiu, au povățuit, au îndreptat, au fost urmați ca modele. Practicînd și învățînd pe alții viața îmbunătățită. Ei răspîndesc și texte sapiențiale clasice, menținînd o mișcare filocalică în Carpați, din evul mediu timpuriu și pînă în zilele noastre.

Orice victorie a individului asupra lui însuși se răsfrînge asupra altor oameni, asupra speței întregi, asupra vremurilor viitoare : aceasta era o convingere care a dinamizat căutările optimizatoare din vechime și pînă astăzi. Uneori, această convingere, de un optimism radical, se exprimă prin imaginea mitologică a supravieţuirii unui tipar bioenergetic uman, tipar considerat nepieritor, în care se imprimă orice achiziție de profunzime. De la *Sutrele* indiene și de la *Dialogurile* lui Platon și pînă în zorii erei moderne găsim ideea aceasta, în haine diferite. Poate că este aici o intuiție a comunicării universale la nivel noetic... În spațiul românesc, imaginea aceasta a fost activă, activatoare, a fost o realitate morală. Iacob Putneanul zice : „Sufletul va merge într-alt veac și va lua cele ce au lucrat aicea". *(Prefață* la *Alfavita sufletească,* Iași 1755).

PROGRESIE SAU SPONTANEITATE ? În România n-a existat disputa separaționistă pe tema : oare claritatea mentală deplină survine instantaneu sau progresiv ? Experiența arată că, totdeauna, lumina mentală deplină este *spontană.* Dar, precedată de o lungă progresie. Fap-

tul că fulgerul și spontaneitatea pot surveni și fără migala treptelor, adică fără *lungă* progresie, un caz la o mie, ne arată o viclenie a naturii, de a întări, prin excepții, iluzia democratizării darurilor ei. Și, în ultimă instanță, de a atenua tirania excepției.

Iată un caz. Bătrînul Gheorghe Lazăr din Șușag (județul Alba), om optimizat, a împărtășit cu dărnicie din experiența sa și din darurile sale. El a străbătut mult pămînt românesc și străin, a avut discipoli și pacienți. Secretul progresiei prin „oratio mentis" (orice măiestrie implică și un secret) l-a încredințat și fiicei sale Ana.

Ana a căutat să obțină claritatea mentală desăvîrșită. Multă vreme căutarea ei era fără succes. Se știe că femeile pot ajunge mai repede decît bărbații la revelație, la iluminare, la *satori*. Probabil din predispoziția lor pentru trăirea intuitivă. Se spune că ele înving mai repede, dar nu *fixează* bine succesul. Ana a vorbit despre stăruințele ei, despre eșecurile ei. „Mintea mea se răspîndea mereu", zice ea. „Mi se părea că atenția mea este în față, iar nu în inimă", zicea. Ani de zile a căutat astfel, fără să se întîmple revelație. Credea că tatăl ei nu i-a lăsat „tot" secretul. Ana spunea că deși ea practica isihasmul cu o consecvență totală, nu a trăit iluminarea decît întîmplător, într-o zi, la un stimul neașteptat, la o răscruce de drum. „În clipa aceea, am simțit că o putere a intrat în inima mea. De atunci mintea mi se pogoară în inimă", zicea Ana. Mărturie tipică de atingere nu atît spontană, cît neașteptată, a deplinei clarități.

Veniamin Iorga (1891—1976) zice: „De războiul minții depinde mîntuirea sau osînda. (...) Cincizeci de ani m-am luptat cu gîndurile mele și m-am biruit de ele!"

UN TEREN DE CERCETAT. Sfîrșitul secolului 19 și parcursul secolului 20 adaugă date bogate despre isihasmul carpatic. Contrar ideii că, după Paisie cel Mare, nu mai este nimic de spus în isihasmul românesc și că alt apogeu nu poate să survină. Dar marile biruințe de spirit se petrec în tăcere. Adesea nu afli decît tîrziu sau niciodată despre înălțimea omului îmbunătățit. Dacă este cu adevărat îmbunătățit, el are tendință să nu dorească publicitate. În jurul său, el impresionează puternic un cerc

de oameni, care, ei înșiși, evită publicitatea. Unii din ei lasă texte, alții lasă numai o legendă. Mulți adaugă note personale valoroase la un dosar al metodei contemplative. Texte scrise cu simplitate, așa cum scriu practicienii : nu rătăci mintea încoace și încolo, fixează fluxul gîndurilor, construiește liniștea simțurilor, golindu-le de zgomote și himere ; pune stăruință în urmărirea țintei : și vei programa mintea ta și lumea cu viitor bun : și împrejurările vieții se vor rîndui după cerința ta.

II

MINTEA AUTONOMĂ. În acest efort al melioriștilor, în scrierile și-n practica lor, noi putem urmări o firească trecere de la obediența față de divinitate la autonomia mentală. În orice scriere aghiografică, în orice tratat isihast, se poate constata acest lucru : necesara, obligatoria trecere de la apologia divinului la practica îmbunătățirii umane. Trecerea de la retorica unei tatonări a divinității la căutarea unor soluții practice de bună trăire. Dacă astăzi ținem să aducem aceste lucruri pe un teren de pură laicitate, nimic nu ne împiedică să o facem.

Sigur, aceste metode de îmbunătățire, elaborate pe teren isihast, nu renunță ușor la reperul hristologic. Dar astăzi știm că acest reper a asigurat *cadrul moral*, codul moral, fermitatea morală a acestor căutări de putere (fără morală, puterea duce la abuz de putere). Experiența arată : orice activare mentală, indiferent de reperul ei moral, duce la autonomie de gîndire. Deși punctul de pornire, reperul hristologic, poate părea o aservire la o doctrină anume, totuși practicianul descoperă treptat că orice pas spre îmbunătățirea sa existențială îi creează o tot mai mare autonomie față de doctrină. Orice exersare a capacităților psihice, orice stimulare a energiilor profunde duce la autonomie de gîndire. „Oratio mentis“ este numai mîna care ni se întinde nouă, oamenilor, de departe, din adîncul materiei. O mînă de lumină. Dar orice progresie mentală, indiferent de metodă, vrea să te ridice dincolo de concepte, dincolo de „oratio mentis“, dincolo de orice rigori instituționale.

Așadar noi urmărim uimitoarea *experiență psihologică* pe care aceste cărți și aceste metode o propuneau. Pentru că este vorba de o practică psihologică de mare valoare. De altfel, căutările optimizării, din antichitate și pînă-n zorii epocii moderne, se constituie ca *singura* practică psihologică cu efecte mari, înainte ca Psihologia să se constituie ca știință modernă și ca disciplină medicală. Toate etapele experimentate, trăite, de practicienii îmbunătățirii umane prin isihasm sau *chan,* evidențiază paralelisme strînse cu psihologia modernă (atît ca terapie, cît și ca sondare a stărilor și nivelelor de conștiință).

Firește, în tratatele isihaste sau în *chan* cititorul modern se izbește de limbajul ritualist. Dar terminologia nu-i o problemă. Dacă treci acest obstacol, dacă știi să faci echivalențele, vezi că toate traseele propuse de un Ioan Scărarul (579—649), de pildă, trimit la domenii de psihologie modernă (clinică, experimentală sau teoretică) ; trimit la metode de echilibrare psihică, de eliberare a conținuturilor psihice abisale, de crearea stării alfa, propice programării cu viitor bun, de depășire a stării alfa întru dobîndirea unei conștiințe unificate ; de amplificare a cîmpului conștiinței prin anexarea de conținuturi subconștiente ; de străpungere a tavanului gîndirii duale, spre gîndirea numită „holistică", spre viziune.

MAEȘTRI ÎN PSIHOLOGIE ABISALĂ, PRECURSORI. Continuăm ideea enunțată mai sus. Cum că metodele isihastice și *chan* (mereu sînt tentat să le iau împreună și să găsesc un nume comun pentru ele !) sînt precursoare ale psihologiei moderne. Nu atît în explicarea dinamicii mentale (lucru care s-a săvîrșit prin Freud și după Freud). Ci în ce privește instrumentarul practic al mînuirii conținuturilor celor mai subtile ale etajelor psihice. Uneori, acești precursori erau practicanți simpli, mergînd pe cale empirică și pe indicații tehnice nu sumare, ci insuficient elaborate ; mulți „îmbunătățiți" din pustia sketică și din nepustia carpatică erau sumar informați ; dar toți aveau un model tradițional sclipitor și un îndrumător viu ; toți aveau o paradigmă de înaintare... În rest — fiecare dezvolta după puterile sale puținul primit ; fiecare clădea prin perseverență și sacrificiu.

Toţi îmbogăţeau prin experienţa lor acest demers psihologic. Ei scriau uneori texte cu observaţii lapidare care adăugau noi repere în drumul spre cunoaşterea psihismului abisal.

Spuneam, este vorba de precursori. Psihologia modernă, chiar dacă n-a valorificat conştient aceste dosare ale trecutului ei, a beneficiat din plin de trecutul sapienţial al omenirii. Astăzi se văd şi demersuri ştiinţifice care preiau distinct moştenirea acestor precursori. De pildă, *sofrologia*. Constituită în anii noştri (primul congres de sofrologie a avut loc în anul 1970), această ştiinţă şi această practică se sprijină masiv pe tradiţie. Fondatorul ei, dr. Caycedo, indică patru surse ale constituirii acestei ştiinţe. Trei dintre acestea sînt discipline contemplative tradiţionale. O singură sursă este psihologie clinică modernă. Iar sinteza rezultată este o ştiinţă de psihologie practică, utilă atît în clinică (terapie cu multiple aplicaţii psihice şi somatice), cît şi pentru sugestiile pe care le dă oricărui demers de optimizare umană.

III

SCAUNUL CENUŞIU AL ZEILOR. Dacă s-ar putea dovedi că divinitatea este un fenomen pur mental, atunci s-ar da pe mîna ateilor un argument fin şi de greutate. Ateul ar putea spune, atunci, că divinitatea, fiind fenomen mental, nu are nimic supranatural. Aceasta ar presupune că simţămintele religioase din istoria omenirii au ca suport (obiectiv) o stimulare de energie psihică, de voltaj imens, care îl ajută pe om să pipăie inefabilul ca pe ceva concret. Deci : concretizarea inefabilului ; materializarea cuvîntului, a energiilor cuvîntului... Ajungi să percepi etajele superioare ale materiei şi energiile subtile, ca pe nişte lucruri concrete. Trimitem, pentru analogie, la consistenţa visului. Ştim că, în vis, survin imagini nete, precis conturate, bine decupate, halucinant de vii, ca în realitate. Conştiinţa, chiar în trezie, poate participa intens la realităţi de un grad tot mai înalt, care se apropie de inefabil. Poate trăi concreteţea unor realităţi nevăzute vreodată.

Iar revelația, această trăire a noului absolut, acest glas al infinitului, de unde vine ? Poate fi, mai întîi, rememorarea unei informații vaste care este stocată în noi, în programele genetice. Dacă omul este un rezumat al lumii, atunci în el se află, la o scară potrivită cu chipul său, condensată imaginea universului. În el se află inclusiv taina creațiunii (nedeslușită încă de mintea umană).

În aceeași ordine de idei, s-ar deduce că Dumnezeu al tradiției noastre trebuie căutat nu în cer, ci în memoria noastră. N-am zis „în mintea noastră", pentru că *memoria* se extinde mult mai adînc în alcătuirea noastră, pînă la depozitele genetice și protogenetice. Așadar, într-o memorie care are o întindere uriașă și, la care, noi nu avem în mod obișnuit acces. (Întoarcerea spre sine va întredeschide, în timp foarte lung, ușile secrete ale labirintului genetic și celular.) Viziunea și revelația sînt contactul spontan și exploziv cu această memorie, cu acest ghem informațional genetic ontic, cosmic. Ateul poate lua argumente chiar din scripturi : profeții auzeau glasul Domnului venind nu dinafară, ci dinlăuntrul lor. Iar Fericitul Augustin, în *Confesiuni*, intuia același lucru (interferarea cîmpului noetic cu cîmpul universal informațional) cînd îl căuta pe Dumnezeu în memoria lui.

Mintea bunei speranțe s-o arzi cu cărbunii cuvîntului și ai inimii, și s-o vindeci, zicea Augustin.

După ce am dat pe mîna ateului aceste argumente, mai spunem că problema rămîne deschisă, pînă ce se va găsi ceea ce așteaptă fizicienii : elucidarea cu privire la existența, natura, interacțiile și efectele cîmpului informațional universal.

În rest, să nu ne pară rău. Chiar cu prețul de a-i lipsi pe credincioși de zeii lor, merită să-i cîștigi pe atei la cultul minții. (Căci, după aceea, mintea le va repune pe toate cîte s-au stricat pe parcurs din neștiință sau întru înțelegerea ei.)

NOOSFERĂ. Ne imaginăm că, la un moment dat, participarea fiecărui om la noosferă va fi atît de directă, încît toți să constituie părțile gînditoare ale aceluiași întreg gînditor.

Prin marele trup colectiv circulă un curent unificator. Lucrarea a început, fără voia noastră. Voia noastră sporește voia naturii.

Cînd e strivită o celulă vie, ea emite apeluri ale supraviețuirii, voci telepatice, infravoci vegetale sau animale, care scapă controlului nostru conștient. Cîmpuri biotice individuale, aura care ne înconjoară se revarsă în jur și se contopesc, formînd un mare trup colectiv, care încă ne este străin. Locuim într-un străin care ne este străin.

Cum s-ar putea ca mințile și trupurile planetei să intre în rezonanță, dînd același corp planetar ? Cum s-ar putea spori voia naturii, adică acest proces de rezonanță ? Lăsat pe seama naturii, el este încet și tulbure, cu discontinuități primejdioase. Dar natura a pus în om dorul elucidării și al veșniciei.

Este de conceput un stadiu al omenirii în care să existe o legătură mai profundă între oameni. O comunicare nu doar pe bază de principii învățate, ci pe bază de liante fiziologice. O comuniune intimă, la nivelul trăitului. Nu doar la nivelul codurilor morale și culturale, nu doar la nivelul constrîngerii. Ci o conectare directă și continuă, prin cîmp psi, prin cîmp biotic, de la om la om.

Altfel zis, cînd ar fi rănit un om în Carpați, rana lui să fie imediat simțită în întregul corp colectiv (care, prin urmare, să-și pregătească prompt reacția de apărare, sau terapia). Sau cînd e împușcat un om în Nicaragua, prin toate piepturile omenirii să ardă urmă de glonț. În acest stadiu, marele corp colectiv își va regla spontan trebuințele și-și va corecta erorile, oriunde s-ar isca ele. Iar viciile n-ar mai fi rentabile, nevrozele n-ar mai aduce beneficii, emoțiile egoismului ar dispărea de la sine.

PRIMUL SECRET AL REZONANȚEI este a ști să asculți : să-ți asculți trupul, să-ți privești și să-ți asculți aura. „Întoarcerea spre sine“, spuneau cei vechi. Să-ți asculți programul genetic, vocile pulsiunilor, poruncile lor silnice și nobile. Să-ți asculți foșnetul suportabil al sîngelui, propozițiile cristalelor de gheață din sînge. Să-ți asculți cascadele de energie de pe traiectul spino-dorsal. Să-ți asculți *anima* și wolframul din trup. Să asculți acolo. Strămoșii din oase, obida lor ereditară. Să-ți as-

culți mintea colectivă și viitorul. Neîntreruptă întoarcere spre SINE. Probabil așa cum nu știm să ascultăm propriul trup, așa nu știm să ascultăm nici suma trupurilor planetare care, întîmplător, începe de la propriul trup.

COBORÎREA MINȚII PE PĂMÎNT. O veche prejudecată susține că elanurile mentale înalte s-ar distanța de treburile pămîntești. Că există oameni care se ocupă exclusiv de travaliu mental și oameni care se ocupă exclusiv de treburile cetății. Intelectualii înșiși au întărit această prejudecată, ei avînd tendința, prin cultivarea excesivă a calităților de spirit, prin absorbire în căutări de spirit, să piardă din vedere investirea practică a acestor preocupări.

În replică, există gînditori care au înțeles filosofia și exercițiul mental ca pe o practică și ca pe un mod de viață. Orice practică a minții trebuie să deschidă posibilități de investire în acțiune. Eliberarea unor puteri latente omenești. Filosofia trăită ca o practică a vieții îmbunătățite este mai presus de orice filosofie. Înălțarea nu trebuie să provoace ruptura de pămînt, ci să ne facă pămîntul mai prielnic. Iscodim cerul ca să ne simțim mai acasă pe pămînt. „Să nu-l ridicăm pe Dumnezeu prea sus !“ spunea dr. Moses Rosen, avertizînd asupra unui risc. Adică să nu creăm o prăpastie între existența noastră spirituală și cea cotidiană. Un elan de înălțare trebuie să folosească vieții imediate, pămîntului actual.

Coborîrea minții pe pămînt înseamnă și căutarea unui numitor comun, a unui echilibru, a unei intersectări între nevoința spirituală și *acțiunea socială*. Omul de cugetare și omul de acțiune nu sînt, credem noi, veșnicii străini, nici vremelnicii adversari.

Încercarea de a coborî mintea pe pămînt o întîlnim încă din antichitate, pentru perioade scurte, experimentale. Prin reformatori de morală și luminători, mintea a coborît printre oameni simpli, care au fost electrizați sau înălțați de o șansă pe care o credeau doar a unor aleși. „Coborîtorii“ erau niște înțelepți, niște luminați, erau din cei ce știu că „cerul“ însuși este aproape de pămînt, este în noi, nu în infinit.

Spuneam că intersectarea între cultivarea spiritului (văzută ca o practică ce izolează de societate) și acțiunea politică (văzută în genere ca pragmatică și supusă servituților imediatului, ale zilei) este iarăși o încercare străveche.

Printre „experimentele" antice de a trece barierele între politic și contemplativ menționăm domnia lui Solon. El rămîne în istorie omul care leagă, într-un singur personaj, pe politician și pe contemplativ : el este legiuitorul care a dat Atenei o constituție bună ; el este și cugetător, unul dintre cei șapte înțelepți ai Atenei. Solon introduce principii de *sophrosyne* în practica politică. Conceptul de *sophrosyne*, la început, funcționa doar în practica religioasă (însemnînd reculegere, meditație, cultivarea virtuții) și apoi pătrunde în gîndirea filosofică (avînd sens de „înțelepciune") și-n morală. Solon îl introduce în politică. Un principiu de elevație, — o disciplină mentală prin excelență, — este așadar introdus la demos și în cîrmuire. E o tentativă antică reușită de a uni politicul cu o disciplină spirituală.

Asemenea tentative găsim și-n istoria veche a evreilor, în India sau în China antică. La evrei, vezi cîrmuitorii biblici, reformatorii și regii filosofi. Un exemplu din spațiul chinez. Confucius peregrina pe la curți domnești, prin regatele Chinei, să stimuleze în politicieni și-n prinți practica meditației, a înțelepciunii. Mai aproape de noi, Gandhi îmbină virtuți de inițiat cu îndeletniciri sociale și, la un moment dat, el este conducător politic într-o mișcare ce duce la eliberarea Indiei. Personalitatea lui contrazice prejudecata despre cugetătorul ascet, izolat, care își dezvoltă puterile psihicului departe de cetate, în indiferență ori detașare completă ; și arată compatibilitatea între meditație și implicarea socială. Adevărata filosofie este cea care dezvoltă înțelepciunea integrală a trupului, ca trupul să nu contrarieze natura și să găsească o adecvare deplină la mediul în care trăiește.

Un exemplu contemporan de interferență fertilă între contemplație și revoluție : mica insulă Solentiname, în Nicaragua. Experimentul Solentiname. Locul unde poetul și gînditorul Ernesto Cardenal a organizat, în 1966, o modestă comunitate rurală de oameni trăind în elevație

și muncind pămîntul. Vînați de dictator, contemplativii agricultori iau arma în mînă, se raliază mișcării de eliberare, participă la răsturnarea lui Somosa în 1979. „Contemplația ne-a disciplinat politic", zicea Ernesto Cardenal. O școală a înțelepciunii devine o școală a conștiinței integrale.

Istoria e plină de lecții bune. Răsfoind cronicile, vom găsi voievozi și demnitari români sau străini care s-au înălțat prin unirea politicului cu contemplativul ; vom găsi și conflicte crunte sau catastrofe iscate din ratarea unui dialog între elanul spiritual și cel politic, sau din neadecvarea lor temporară. Se probează că trebuie multă strădanie și iscusință pentru coborîrea minții pe pămînt, și că omul nu pare copt pentru asta... Și nu doar din vina politicianului, ci, cum spuneam mai sus, adesea din vina intelectualului ; care uită că cultivarea minții în sine poate fi nu doar o fugă de social, ci un viciu.

M-am avertizat uneori : să nu pierd pe pămînt ceea ce voi cîștiga în văzduh. Că mintea care nu aclimatizează pe pămînt ceea ce smulge din văzduh nu este mintea bunei speranțe. Dacă nu reușești să trăiești pe sol cu hrana cumplită adusă din cer, atunci se prea poate că hrana aceea este închipuită, sau nepotrivită nouă. Focul a fost smuls cîndva, de la zei, pentru oameni, nu pentru contemplarea focului. Să evităm o scindare între trăirea spirituală cea mai înaltă și necesitățile noastre urgente, domestice, sociale, politice, citadine. — Greu de făcut. Dar, pînă la o victorie întreagă, omul învață măcar să-și umanizeze înfrîngerile.

Partea a treia

DESPRE OPTIMIZARE UMANĂ

Optimizarea umană, începuturi

I

PERFORMANȚA, SIMPLITATEA, ÎNDEMNUL. Din mărturiile despre luminați români, culese de Ioanichie Bălan și publicate în 1980, am amintit într-un paragraf anterior de Gheorghe Lazăr din Șușag, județul Alba. Acest Gheorghe Lazăr (1846—1916) era înzestrat cu daruri particulare, printre care darul de a vindeca. Despre el se mai știe că umbla iarna desculț, fără să simtă frigul: tălpile sale rămîneau tot timpul calde, sub pașii săi zăpada se topea. Umbla îmbrăcat lejer pe orice vreme, trupul său nu simțea frigul și iarna din pielea lui se ridicau aburi calzi. Gheorghe Lazăr n-a avut de tînăr acele calități. La început el vădea doar o înclinație contemplativă. Abia spre 40 de ani, acest crescător de vite din Ardeal decide să ducă un alt fel de viață, adică simte un impuls irezistibil să se consacre numai vieții spirituale, să dea curs liber unei înclinații lăuntrice spre îmbunătățire. Înzestrările sale deosebite s-au cristalizat și s-au amplificat după ce el a dus un travaliu îndelungat cu sine, căutînd claritatea mentală deplină, în ambianțe spirituale și cu sfătuitori pricepuți, în contactele sale cu desăvîrșiții, în Grecia și în Iudeea, unde a petrecut aproape doi ani. A obținut claritatea mentală perfectă, și-a sporit anvergura ființei, apoi a trăit în folosul întăririi altora.

Faptul că umbla desculț și că din trupul său, iarna, ieșeau aburi calzi — este un lucru secundar. El n-a căutat aceste efecte, nu le considera importante, nu le acorda atenție. Principalul, pentru el, era să nu ostenească o clipă în practica îmbunătățirii. Și să-i ajute pe alții să se îmbunătățească. A sădit nădejde, a întărit oa-

meni, a avut discipoli, a avut pacienți. Nu ținea la miracol. La omul evoluat, miracolul este un vehicol în care să transporte lege morală, informații despre destin, instrumentar de întărire a semenului. Miracol fără mesaj înalt este zădărnicie.

Despre împlinire umană, așadar. Există o dorință universală de autodepășire, de progresie spirituală. La unii oameni această dorință este mai vie, mai fierbinte, întemeiată pe un dar, pe o vocație. Ea poate deveni țel vital, obiectul căutării de-o viață. Sînt oameni care se consacră cu totul unei astfel de căutări. S-au cristalizat discipline care orientează mersul spre împlinire, s-au experimentat moduri de a trăi *altfel*. Cea mai mare promisiune care s-a făcut omului este puterea de a-și depăși limitele ființei terestre și trecătoare și a dobîndi claritatea mentală deplină, de unde începe o altă înțelegere a lumii.

Unii fac din această căutare, spuneam, travaliu și nevoință neîntreruptă. Există pasionații desăvîrșirii, „profesioniștii" desăvîrșirii. Ei iradiază tărie, ei lasă scrieri adînci și, mai ales, lasă exemplul lor.

Îndemnul spre optimizare este sădit în fiecare om și în fiecare piatră. Dar ceea ce-i sădit poate rodi sau rămîne nerodit. Uneori impulsul spre optimizare la om este dat de o întîmplare, de o revelație, de un șoc existențial.

Mă gîndesc acum la exemplul lui Blaise Pascal. Deși a fost de foarte tînăr un spirit profund, înzestrat cu vocație spirituală și cu resurse mintale uimitoare, efortul său optimizator este discontinuu, cu scăderi de intensitate. Ceva îl tot abătea din cale. Asta e specific omului : ceva îl tot abate din cale... La Blaise Pascal, nu putem vorbi de renunțări, ci de etape lipsite de fervoare sau, alteori, derive cărturărești.

Dar au existat în viața sa două sau trei situații limită, întîlniri cu miracolul și acestea l-au decis să se consacre în mod exclusiv căutării desăvîrșirii, să excludă din viață orice ocupație mediocră și orice cunoaștere mediocră. Concentrîndu-se doar pe cunoașterea realității ultime : *Unum porro est necessarium...*

Printre episoadele miraculoase ale existenței sale este și cel în care s-a salvat viața lui, în 1654. Se afla la plimbare, în trăsură. Caii îi scapă din mînă, gonesc nebunește. E pe buza unei prăpăstii. Aici, hamurile se rup din senin, caii se prăvălesc și se fac pulbere, iar trăsura cu Pascal rămîne pe muchea prăpastiei.

Firește, episodul acesta n-a decis anvergura lui Pascal. Primii biografi rețin că, în acest timp, asupra lui Pascal a lucrat autoritatea unui model exemplar : sora sa, o ferventă căutătoare a îmbunătățirii lăuntrice. Exemplul ei, propozițiile ei arzătoare au fost instrumentul prin care Blaise Pascal „e mînat spre perfecțiune", cum citesc undeva. Și cred că-i adevărat. Autoritatea unui model uman are efecte mai puternice decît orice miracol. Modelul este miracolul adus pînă la pragul casei noastre, spre a ne servi de el.

Sînt multe cazuri cînd căutarea desăvîrșirii se realizează firesc, progresiv. Fără nevoia unor stimulări speciale. Fără alarme vehemente care să ne trezească la altă dimensiune. Dar nu toți oamenii au parte de suișul drept. Omul, chiar omul mult înzestrat, este făcut din nervi și afecte. Unii sînt supuși căderii, alții sînt profitori ai căderii.

Omul este ființa paradoxală care, deși posedă remediul, îl aruncă într-un ungher și recurge la el doar obligat de risc. Omul, deși are în el sămînță de bine suprem, se complace în binele mediocru.

Orice ritm al vieții are dulceața lui, și asta dă omului somnolent argumentul frumos al somnolenței. Viața este bună oricum ar fi ea, acesta e un adevăr din care se înfruptă și temerarii, și ludicii, și euforicii, și indiferenții.

Împotmolirea este refacere, moțăiala este reacție amînată, somnolența este replică la disconfort și constrîngere, șovăirea este o strategie a viului — din asemenea păreri își iau argumente lirice și viclenii, și osteniții. Unii ca să urce, să stăpînească ; alții ca să-și semneze actul de robie sau să se îngroape.

Pînă și cei chemați au nevoie de îndemn, spun înțelepții. Îndemnul e folositor în toate zilele. Cînd nu pentru stimularea puterii, atunci măcar pentru orientarea ei. Un brînci al sorții, șocul unei întîmplări, presiunea anturajului... Istoria spiritualității consemnează cazuri cînd vocația desăvîrșirii izbucnește sau se afirmă plenar grație unei întîlniri esențiale. Întîlnirea cu un mare om, cu un luminat, cu un maestru. Amprenta puternică lăsată de o voce, de un destin. Toate reformele morale au la bază întîlnirea omenirii cu un mare reformator...

Alteori moartea, spectrul morții este marele dascăl care ne înfricoșează și ne decide spre strălucire. Toți marii căutători ai desăvîrșirii vorbesc despre acest stimul. Filotei Sinaitul (sec. VIII), de pildă, zice : „pomenirea limpede a morții" este un avertisment și un îndemn spre trezie ; ea prilejuiește „țîșnire de înțelegere și dreaptă socoteală".

Cunosc două cazuri din preajma mea, cînd vocația excepțională a împlinirii a fost impulsionată de un impas, de primejdie, de alarma trupului. Am cunoscut un om care, după o poliomielită, a rămas infirm, mergea în cîrje. Voința și speranța l-au îndemnat să caute salvarea. Lipsindu-i miracolul, el a căutat soluția în reclădirea înceată a trupului, cu trudă de luni de zile. După cîțiva ani, s-a redresat, a aruncat cîrjele. O reușită cheamă altă reușită mai mare. A primit mai mult decît a cerut, de aceea are și de dăruit.

Un alt caz din preajma mea, doctorul Sorin Gupta. Copil fiind, el a trecut la un pas de moarte, avînd o gravă insuficiență tiroidiană. Medicii o socoteau incurabilă, încercaseră totul. Atunci întîmplarea i-a scos în cale un terapeut indian, care l-a îndrumat un program de exerciții de activare endocrină. Copilul e salvat. El continuă să lucreze programul de exerciții, pentru întreținere și pentru consolidarea succesului. Astfel intră într-o cursă a optimizării care nu s-a mai oprit niciodată. Apoi ajunge un avizat cunoscător în terapie holistică, folositor atîtor oameni. Cei salvați sînt chemați să salveze pe alții, după un îndemn tainic al naturii.

II

TERMENUL, DEMERSUL, DISCIPLINA. Am folosit, în aceste serii eseistice, în aceste notații de experiență sau de lectură, termenul „optimizare umană". În limba română, el are un echivalent : „îmbunătățire umană". Sintagmele om optimizat și om îmbunătățit sufletește sînt sinonime, dar nu perfect sinonime. Om îmbunătățit are o coloratură spirituală mai adîncă, are încărcătură afectivă, el conține o savoare particulară, irizările tradiției. „Optimizare", ca orice neologism, implică și o nuanță de tehnic. Pe lîngă asta, termenul nu scapă de un viciu al vremurilor moderne : pune mintea înaintea inimii. Dar tocmai acest viciu, în mod simptomatic, îi va asigura o mare circulație !

Termenul „om îmbunătățit" e folosit, cu aromă de limbă arhaică, în texte patristice, în scrierile noastre vechi. Am întîlnit acest termen în lecturile mele filocalice. Dar întreaga lui consistență am deprins-o din cîteva discuții cu dr. Antonie Plămădeală, în toamna anului trecut. Antonie Plămădeală respinge termenul „optimizare umană", ca trimițînd în mod supărător la o acțiune bazată pe tehnici și pe metode ; or, viața spirituală, susține dînsul, trebuie scoasă complet de sub incidența tehnicilor. În afară de asta, neologismul are un răsunet mai restrîns în mintea carpatică. Antonie Plămădeală folosește numai termenul „om îmbunătățit", și aflu cu bucurie că pregătește încă o carte pe tema aceasta. Este semnificativ că, la noi, există mult interes pentru împlinire umană, și apar lucrări care mărturisesc despre o nouă fază a conștiinței de sine. Asemenea lucrări vin după o practică sapențială îndelungată în România, și au darul să întrețină pe mai departe un fertil climat spiritual.

Revenind la cuvîntul-temă, îmi dau seama de valențele și de rezonanța lăuntrică a sintagmei „îmbunătățire sufletească". Totuși am păstrat termenul „optimizare". Cred că este mai aproape de spiritul generațiilor tinere, generații instruite, școlite, filologice, dacă nu chiar cosmopolite, atinse de aripa planetarismului. În fine, termenul „optimizare" pare mai puțin încărcat de poveri mitice. El mizează pe încrederea în știință, deși, în progresia pe

care o promite, va merge mai departe de ea : prin știință dincolo de știință. Prin artă dincolo de artă. Dincolo de artă este reîntoarcerea, cu alte forme, la viață.

Riscul tehnicismului se înlătură, totdeauna, prin practică, prin aplicare, iar termenii n-au nici o vină. Un termen, chiar dacă la început pare mai puțin potrivit, își împlinește sensul printr-o practică adecvată. În acest caz, lucrul face cuvîntul, nu invers. În fine, nu uităm nici o clipă că, în grecește, *techne* înseamnă artă, iar *methoda* înseamnă cale.

Optimizarea este un demers, o practică, un mod de viață. Care se sprijină pe niște experiențe seculare, sistematizate în „metode" : degetul care arată drumul cuvîntului de la minte la sînge. Dintre suporturile mai noi ale acestui demers, amintim : sofrologia, psiho-cibernetica, antropogenia. Pe acestea, le-am putea numi chiar „științe ale optimizării". Dar sofrologia, deocamdată, își măsoară puterile cu medicina, definindu-se mai ales ca terapie, deși ea se vrea o terapie bazată pe progresie spirituală. Este o practică a mînuirii stărilor de conștiință și a deblocării unor energii. Disciplinele tradiționale ale optimizării nu s-au perimat ; dimpotrivă, ele pun în fața noastră exigențe aparte. Eu le văd în stare să conlucreze cu noile științe ale optimizării, dincolo de polemicile dintre practicieni. Cadrul instituționalizat, propus de Tradiție, se arată ades a fi un avantaj vital, nu doar o comoditate.

TRANSMITEREA EXPERIENȚEI. Secolul nostru încearcă să scoată acest demers din izolarea la care-l condamnă exigențele sale. Încearcă să-l scoată din cercul strîns al specialiștilor, din laboratoarele de antropogenie, din sălile de antrenament. Să-l scoată la lumina străzii, să-l dea mulțimilor. Dar este lesne aceasta ? Cum ar putea să-i producă mediile obișnuite pe acei „profesioniști ai desăvîrșirii" ? Cînd orice profesionism cere o consacrare totală ! Cum să se opereze preluarea experienței ? Iată o întrebare la care revenim. Cum să beneficieze cît mai mulți de pe urma modului de viață excepțional ? Este nevoie de instituții noi, centre, focare ? Sau demer-

sul nou să-și alieze instituții deja existente ? Fără aceasta, speranța într-o pedagogie națională a optimizării rămîne vagă, cu eficiență scăzută, cu efecte aleatorii.

Ea rămîne, în genere, o aspirație împletită cu un cotidian față de care este cînd creditoare, cînd datoare.

Regulile intersectării ei cu acest cotidian n-au fost încă elucidate. Dar este nădejde în constatarea că un spațiu își generează excepția, își generează pe cei care să-l reprezinte.

III

DIFICULTATEA, ORIENTAREA. De la elementar, la exemplar. Încerc să învăț din biografia oamenilor îmbunătățiți. Îmi pun întrebări, caut pe viu și pe scris. Caut în cărțile venite din pustia sketică și din spații grecești, caut prin Carpații noștri promițători. Peregrinare în zona Neamțului, lîngă oameni cărunți. Ca printr-un Oxford neștiut. Îi caut în colțul lor, în umbra lor, mă impregnez de existența lor. Vorba lor, biocîmpul lor trofic. Aflu. Cum lucrează ei, ce mănîncă ei, cum se opun decăderii, cît dorm, cît învingei, cum îi însănătoșesc pe semeni, cum însănătoșesc ordinea lumii... Cît gîndesc, cum se luptă să nu gîndească și cum scapă ei de gînduri...

În primul rînd, opțiunea totală. Aici nu există jumătăți de măsură. Nici abateri din cale. Pot exista prăbușiri pe cale, dar nu abateri din cale.

Ei nu uită o clipă că trăiesc pentru îmbunătățire. Orice ar face, această grijă nu-i părăsește. De la cel mai simplu gest, pînă la muncile grele : totul e străbătut de cugetare. Chiar cînd rupi o bucată de pîine, de pildă, poți practica îmbunătățirea ta, conștientizînd că ruperea pîinii este un gest conotat cu sens mare. Munca nu întrerupe cugetarea metodică. Una din învățăturile optimizării : continuitatea contemplativă. Maeștrii insistă pe acest aspect practic : aducerea în cotidianul omului a vieții înalte. Cum arată cei care au reușit asta ?

Așadar i-am aflat în cărțile lor, în chiliile lor, în laboratoarele lor. Uneori existența acestor oameni îmbunătățiți nu are nimic spectaculos. E plină de acte și gesturi elementare, care nu comportă nici o filosofie. De la elementar la exemplar este la ei o linie dreaptă.

Acele lupte cu instinctul, cu somnul, cu poftele. În imagistica tradițională, aceste lupte sînt figurate prin înfruntări cu dragoni, cu apariții redutabile și fioroase, vezi ispitirea lui Anton, tabloul poftelor cristalizează în alegorii ale spaimei. Sondarea realistă, științifică, a psihicului uman confirmă că, într-adevăr, conținuturile subconștientului ar putea arăta așa, ca asalturile de balauri, șerpi, fecioare goale, frecîndu-se de trupul scheletic al lui Anton sau de cel nescheletic al lui Hieronymus Bosch.

Luptele de întărire : osteneala. Da, ei ne spun că osteneala îi întărește, că devin tari prin fragilitate. Simbolul isihastic, transformat de Andrei Șaguna al Ardealului în emblema sa : o barză care stă într-un picior, iar în alt picior ține globul pămîntesc. A sta într-un picior înseamnă a alunga somnul („imago mortis") și a veghea. A ține globul pămîntesc în gheare : cel care veghează este poate un stăpîn, poate un protector.

Omul din spatele acestei embleme, Andrei Șaguna, trăia și lucra ca un stăpîn și ca un protector. Prin el nu numai spiritualitatea românească face pași înainte, dar și demnitatea națională, și afirmarea unor drepturi sociale cunosc întărire.

În altă etapă, la oamenii care caută îmbunătățirea, văd disciplina severă a cugetării. Cugetarea se amestecă în toate actele, și în lucrul mîinii (*Ora et labora* este principiul esențial !). Cugetarea se extinde de la minte la mîini, la respirație și la alimentație. Minte sănătoasă în trup alcalin.

Efortul bun duce la stingerea efortului. Acțiunea devine agreabilă. Povara dusă în spate face corp comun cu propriul tău corp și n-o mai simți : nu-i mai simți nici apăsarea, nici dulceața.

De aceea, instructorii nu mizează pe probe grele, ei știu cînd să le pretindă și de la cine. Nimic silnic.

Se povestește că un penitent a venit să ceară canon de la îndrumătorul său. Cerea ceva silnic și cumplit, care să-l zguduie și să-i răstoarne firea păcătoasă. Dar îndrumătorul spiritual, Nicodim Mândiță (1889—1975), i-a răspuns : „Eu nu-ți dau post și metanii multe. Că și ursul și șarpele postesc. Dar ursul tot urs rămîne și șarpele tot șarpe. Cînd mușcă, amîndoi omoară !"

Ce este cel mai greu ? Lupta cu gîndurile. Toată literatura filocalică este o epopee a luptei cu bruiajul senzorial și cu mecanica gîndurilor, care stau în calea optimizării. Filotei Sinaitul, în ale sale *Capete despre trezvie*, zice : „Este în noi un război al minții, mai cumplit decît cel care se vede". S-a repetat de multe ori întrebarea pe care o găsim și-n obsesia unui discipol român. către dascălul său Damian Țîru (1892—1964) : „Ce să fac că mi se răspîndește mintea la orațiune și nu simt nici o dulceață !"

În capitolul *Mintea bunei speranțe*, din acest volum, am notat și alte episoade din lupta cu gîndurile. Dinspre spirit spre trup. Puținele victorii, multele poticniri. Și-n pustiul sketic, și-n metropole europene, pe nevoitor îl asaltează stihii lăuntrice, ispite, oriunde s-ar feri de ele îl asaltează, pentru că ele vin din depozitul genetic al omului, care a dat dulceața animală pe nimic sigur...

IV

SIMBOLISMUL INIMII. Noi vorbim atîta despre minte, dar nu uităm o clipă că multă speranță de îmbunătățire a fost legată de simbolismul inimii.

Inima este sediul gîndirii. Așa ziceau cei vechi. Ei nu aveau alt argument decît experiența unui tip de conștiință totalizatoare, la care participă mult mai mult decît cortexul. *Ei gîndeau cu inima*. Ei activau, poate, centri de conștiință în afara celor cerebrale. Relansăm, astăzi nevoia lor de a simți inima ca centru al gîndirii.

Există o practică a gîndirii cu inima. A pogorîrii gîndirii din minte spre inimă. Vezi, în acest sens, metoda

lui Nichifor din Singurătate (sec. 13). Nichifor, originar din Italia, maestrul lui Grigore Palamas, zicea :

„Tu deci șezînd și adunîndu-ți mintea, împinge-o și silește-o pe calea nărilor pe care intră aerul, să coboare, împreună cu aerul inspirat, în inimă. Intrînd acolo, nu-ți vor mai fi fără veselie și fără bucurie cele de după aceea."

Așadar, o lecție simplă despre cum să adunăm mintea în inimă ; trimiterea minții spre inimă prin propulsarea aerului respirat sincron. Astăzi vom spune : respirația este mijlocul de legătură între conștient și inconștient. Între conștient și sistemul vegetativ, necontrolabil la voință. Respirația este un fel de ascensor cu care poți coborî în tunele incontrolabile mental.

În antrenamentul autogen există indicații despre meditația pe cord. Comenzile mentale din acest moment al „training"-ului se întîlnesc cu sugestiile lui Nichifor.

Deplasarea minții spre inimă ar fi, deci, un suport meditativ. Și va avea ca urmare extinderea controlului cerebral asupra unor zone din vastitatea corporală neștiută, asupra vieții instinctuale, asupra sistemului parasimpatic, vegetativ etc. Cu consecințe prețioase în planul autocontrolului, al autoreglării energiilor. Dar, mai ales, omul face un pas rațional spre așa-zisele zone „neraționale" de unde vine un informațional abundent despre viu.

Deplasarea gîndirii spre inimă este, la alt pas al progresiei psihice, o deturnare de la inteligența discursivă. O neutralizare a mecanicii inteligenței discursive. Care, singură, nu are acces la iluminare. Deplasarea spre inimă este un mod de a lua în stăpînire gîndurile agitate, parazitare, nefolositoare, stereotipiile care ne înrobesc mintea. Să obții acea vidare a minții de bruiajul curent. Mintea, trecînd din cortex spre inimă, lasă acea curățenie, acea golire de impurități, stare folositoare viziunii.

Din practică s-ar putea desprinde o regulă, o metodă. Mai precis o *veste* : propoziția pe care practicianul o transmite, în speranța că va fi folosită de alții : ea poate

decepționa prin simplitate sau poate uimi prin hermetism. Ca orice limbaj universal, ea nu sună bine nici în românește, nici în englezește (deși, prin forța lucrurilor, recurge la aceste limbi); ea nu sună bine nici în rusește, nici în germană ; ea are echivalent perfect numai într-un cifru biotic.

Adică ar trebui re-trăită pentru a-i restabili conținutul. Propoziția-strigăt care rămîne de la Teognosis nu ajută la nimic decît dacă o citești cu inima ; ea nu ajută la nimic decît dacă, după o viață de travaliu, descoperi că ea era înscrisă nu în textul lui Teognosis, ci în marea carte a firii, care a creat trupul tău pentru a și-o exprima.

Note despre forțarea limitelor. Lenta programare cu viitor bun, cu soartă bună. Lucrarea omului asupra lui însuși. Să dau acestor propoziții ton de confesiune, de căldură umană. Cum să vorbești despre optimizare, cum să spui cuvinte de folos ?

Jaloane, episoade, crîmpeie de experiențe. Adun, consemnez sugestii pentru o metodă, pentru folosul zilelor mele. Sintetic și limpede, să mă orienteze. Dinspre complex spre simplu, spre extrema simplă.

Nu există tehnică decît la pornire. Există numai trăire. La început, apelez la tehnică : ea este ca un deget bont care îți arată drumul spre cer. Atît. Acest cer care nici nu poate viețui...

Orgoliul prozatorului încă nu m-a părăsit, dar îi știu tot mai mult zădărnicia. Voiam o proză în care să introduc inserturi sofroliminale. Și care să programeze cu îndemnuri bune. Izbirea liniștii din noi prin șoapta-tunet. Ceva se poate alege din asta.

TAINA. Se spune că instrumentele optimizării sînt ferite de cei mulți. Că practica optimizării este lucrare de taină. Acest „de taină“ nu trebuie să înșele, nici să lase a crede că cineva ar fi oprit. De taină — asta nu înseamnă că accesul la ele este barat ori că ele sînt rezervate doar unei categorii.

Ci fără taină nu există fidelitatea transmiterii. „De taină“ mai înseamnă că învățătura se împărtășește de un

îndrumător avizat, specializat, optimizat el însuși, nu altfel. Se transmite către toți de către unul care *știe*. Date pe mîna mulțimilor, ele nu încetează să fie *taine*. Nu încetează să fie acțiuni grave, înalte, totalizatoare. Numai taina ridică mulțimea la nivelul învățăturii, și nu coboară învățătura la nivelul mulțimii. Maestrul, îndrumătorul păstrează fidelitatea informației, chipul ei cel mai bun. În fine, el reglează distanța între utopie și realitate, între ideal și puterile celui ce-l urmărește.

Calea împărătească. Vasile de la Poiana Mărului (1692—1767) recomanda „calea împărătească" celor ce practică îmbunătățirea. Adică : să nu fii singur în căutarea ta, ci nevoința să fie în doi, în trei. Singurătatea este egoistă, spunea Vasile. „Să ținem calea împărătească, nevoind mai mulți la un loc", zicea. Astfel intervine o reglare a unuia prin altul. Un sistem feed-before. Intervine și o atmosferă stimulatoare. „Ei se îmbogățesc unii pe alții", spune profesorul Dumitru Stăniloae referindu-se la același lucru.

V

Incă un pas. Cînd sfîrșesc toate acestea ? Cînd survine progresul, îmbunătățirea ? Cînd ajungi la puterea promisă celor ce caută ?

Drumul nu-i mai prețios decît ținta. Dar ținta este pulverizată în tot lungul drumului. Mersul înseamnă culesul, cumulul pulberii. Nu există țintă nesfărîmată, nepulverizată sclipitor. Așadar fiecare secundă contează ca ultima secundă. Nevoința devine plăcere. Travaliul se face euforie, lene deplină, netrucată. Asta înseamnă că traseul se contopește cu ținta.

Decepțiile survin adesea. Alteori căutătorul știe că, după multă cale, el se află abia la început. Spațiul se măsoară altfel decît cel cotidian. Un maestru zicea : Eu spun elevilor mei că, dacă au de străbătut un drum de 1000 de kilometri, jumătatea drumului se află la kilometrul 999 !

Veniamin Iorga, la peste 80 de ani, adică după 60 de ani de viață îmbunătățită dusă de el, zicea : „După toată nevoința mea, încă n-am pus început bun !“ Tot el, apreciindu-se cu o severitate mai mult pilduitoare decît obiectivă : „Suflet mort în trup viu. Trupul acesta nu vrea să se lase străbătut și condus de minte.“

Este și realismul căutării, și autostimulare, și smerenia celui evoluat. Este și o realitate : claritatea deplină, iluminarea se obține greu, ea vine sau poate nici nu vine... Uneori vine după o viață de așteptare, alteori în trei zile, cum zicea Ramakrishna, alteori într-o clipă, nu știi ora, singura regulă este să o aștepți în fiecare moment. Să aștepți ca și cum trebuie să vină (poate să vină) în clipa următoare. Indiferent dacă acea clipă va fi azi, sau la sfîrșitul vieții.

La ce ajută aceste îndemnuri de optimizare ? cît de sus țintesc ele ? — Întîi ar trebui să ajute la trăit. Orice practică a desăvîrșirii ajută la trăit. Nu la strălucit ! Desăvîrșirea ține*ște maximum normal,* nu paranormalul. A transforma în normal cît mai mult paranormal posibil.

Paranormalul se ivește în calea practicianului ca să-i stingherească o etapă, mersul. E greu să te obișnuiești, în acel stadiu, cu capacități paranormale, cu percepție extrasenzorială etc. Dar se învață și asta. Se învață și integrarea paranormalului. Arta de a trăi este mai grea decît arta de a străluci. Da, se întîmplă ca pe traseul practicii desăvîrșirii să apară miracolul. Important este să nu ne ia pe nepregătite. Să nu apară prea devreme, ci la timpul potrivit : cînd ești destul de bun (de optimizat !) și destul de puternic ca să uzezi de putere. Cînd asuprirea altuia nu te mai bucură, iar puterea îți place să o dăruiești spre lucrarea altuia.

Omul optimizat *nu* este creator. Creator înseamnă încă a uza de putere în folosul tău, sau asuprire, dominare, plăcere. Natura are nevoie mai mult de oameni optimizați decît de creatori.

Pe numitul creator îl paște riscul etalării produsului strălucitor al strădaniilor sale. Cu timpul asta ți se arată

a fi amăgire. Optimizare umană ? Singura contribuție reală la îmbunătățirea omenirii este să-ți îmbunătățești propria-ți făptură.

Trupul nostru actual, cu legi derutate de trecerea lui de la mit la istorie. Nemulțumit că a părăsit dulceața condiției animale pentru nimic cert. Privind spre un cer pe care, la început, îl puteai atinge cu mîna — și cît de întărit erai, cît de multe învățai din această atingere. Iar acum privind spre un cer care s-a ridicat tot mai sus, tot mai departe, uluitor de departe : cerul actual.

Proza liniștii

(Alte însemnări pentru o metodă)

Pe măsură ce au trecut anii, eu am pus practica liniștii mai presus decît scrisul.

Și totuși scrisul, deși distruge mișcarea și face halte acolo unde materia gonește vertiginos, este la fel de folositor nemulțumirii și neîmpăcării mele ca și liniștea.

A scrie înseamnă a te mulțumi cu puțin : lumea *scrisă* este din bucăți. Bibliotecile nu epuizează nici măcar suprafața lucrurilor, cei însetați de întreg nu vor obține *întregul* punînd laolaltă sutele de „dosare" cu cazuistică umană și inumană. Cantitatea de pagini și informații este prestigioasă și astfel ea validează o eroare a cunoașterii. Imensitatea lumii rămîne în afara miilor de pagini scrise, și singurele victorii (discutabile și ele) aparțin operei neterminate, fragmentelor holografice*.

*

În două situații am crezut că se poate renunța la scris ; sau că *eu* voi renunța. Întîi a fost după niște căutări isihastice ; și scrisul a început să mi se pară limitativ ; o secreție a orgoliului. Se adăugau poate și un sentiment al saturației, impresia de inflație de text steril, atît de comună epocii. Ca depozitar de cunoaștere și de mistere,

* Aflăm că „fiecare fragment al holoramei păstrează, completă, imaginea întregului". Sugestie pentru un anumit tip de text, care participă ca element al unui întreg, dar, în același timp, ca autonom și conținînd toate elementele întregului.

scrisul mi se părea strîmt. Perspectiva *dhyana* sau cea palamită (făcînd parte dintr-o tradiție spirituală care cuprinde și spațiul carpatic) îmi promiteau mai mult. Apreciam cît se poate înainta pe această cale ; scrisul pălește în fața fulgerelor mentale, lumina nu se lasă formalizată. Asta a fost spre 40 de ani.

Patru ani mai tîrziu, treceam printr-o încercare dificilă. Suferisem o operație chirurgicală, trupul era slăbit și amenințat, trăiam o stare de spirit cu totul deosebită. O altă atitudine față de mine însumi, față de Eu (acest „centru" în jurul căruia mi se rînduiseră toate pînă atunci). Detașare de trebuințe, „imperioase" altădată, acum văzînd că sînt mărunte, neînsemnate. Psihologul zice că, în situații limită de acest gen, se accentuează narcisismul și egocentrismul. Încerc să aflu cum a fost. Îmi sporise interesul față de mine ? diminuase ? Astăzi, revenit la vigoare, aceste rînduri sînt o simplă rememorare. Acum cu greu reușesc să refac, să recapitulez fidel acea stare de detașare, de absență. Amenințat cu dispariția, calm, deși cu un imens regret, trăiam fără planuri, fără trecut și fără amăgiri. Nu renunțasem la nădejde, dovadă că făceam multe ore din zi *training autogen* și postura păcii (*shantiasana*), și dovadă că mai încercam acel dialog terapeutic cu rinencefalul, în alpha. Vecinătatea morții triază sever și categoric multitudinea-zarva scopurilor, restrînge sfera trebuințelor la cîteva capitale, aerul, apa... În acele zile și săptămîni, cititul mi se părea cu totul zadarnic și inutil, iar scrisul așișderea.

Dar acestea au fost două cazuri extreme, chiar dacă semnificative și instructive.

*

În același timp, am privit spre oamenii care scriu, mai bine zis spre planeta care scrie, și am văzut că există riscul unei împotmoliri intelectuale.

Știm că viața fără text este rudimentară, întunecată. Textul luminează existența și orientează meditația.

Dar s-a văzut și o neputință de tip filologic, de tip cărturăresc. „Răul" filologic nu are altă consecință ne-

plăcută decît o duioasă uscăciune spirituală. Iluminatul a regretat, întotdeauna, că nu-i are pe intelectuali de partea lui : „Cărturarii au luat cheile de la ușa cunoașterii, nu intră nici ei, nu lasă nici pe alții să intre."

Ce-i de făcut ? Chiar dacă prea puțini iluminați se aleg dintre intelectuali, culturalizarea rămîne totuși singura soluție de a pune în circulație coduri vitale. Asta în condițiile megapolisului și, în genere, în condiția unei planete suprapopulate. De aceea, nu ne plîngem de iarna filologică : e un anotimp de neocolit. Și apoi, nu cred că omenirea se va omogeniza cultural în așa mod încît să poată trece în bloc de la o cultură care informează la alta care iluminează.

Așadar, cît timp există rostire, ne vom întreba și ne vom preocupa de eficiența ei. A căuta o exprimare cît mai eficientă, tinzînd spre holistic.

*

Voi distinge trei feluri de a comunica (de a formaliza) : (1) enunț de negociere ; (2) enunț care atestă ; (3) enunt-stimul.

Primul este cu precădere prolix. El umple bibliotecile. Este domeniul propriu cunoașterii prin acumulare de informații. El propune „contracte" semantice și sociale. Are orgoliul că l-a scos pe om din preistorie și că-l împiedică să recadă în preistorie. Este didactic, elementar, epic. Este necesar : fără el nu se poate începe nici o misiune culturală. Este banal, stereotipic, infidel, infantil, majestuos. Descrie și reprezintă. Bîjbîie. Face impresie. Mizează pe sugestibilitate, își propune educarea mulțimii. Transfer monoton de inteligență. Este limbajul literaturii valoroase și al predicatorilor stîngaci.

Al doilea tip de enunț este spontan și dominator. Este faza ironică a civilizației. Omul are deja ereditate culturală și un vizibil complex de superioritate. Dar el ia cunoștință, tot mai mult, de limitele vorbirii. El se salvează începînd să vorbească paradigmatic. Nu se mai pierde în demonstrații, de vreme ce le are în sînge, în dicționare, în spate. Folosește un limbaj care nu pornește „de la '48, neicusorule", ci chiar din clipa asta. E limbajul

înhățat de puterile care s-au consolidat, cum sînt cele de tip americănesc. E însușit de scriitorii (tot valoroși !) cu gustul dezvoltărilor rapide, cinetice. Ei admit din capul locului că un obiect există dinainte, nu trebuie să-l reinventezi prin limbaj, nu trebuie să demonstrezi plat-expresiv că ploaia este ploaie. Ei admit că lumea există, cu sau fără voie de la primărie.

Al treilea tip de zicere : enunț-stimul. Cu acesta se poate plonja spre imensitate. Este enunțul iluminării. El nu-i prescriptibil. Nu informează despre nimic, pentru că aspiră să informeze despre totul. Mai precis, nu vehiculează acel tip de informație măsurabilă în biți. E vorba de propoziții simple sau paradoxale, care trebuiesc nu explicitate de cititor, ci trăite. „Nu există clopotul, ci numai sunetul său." Orice interpretare ar prejudicia înțelesul. „Care e zgomotul produs cînd aplauzi cu o singură mînă ?" Enunțul-stimul e punctul de pornire spre o practică. Fraza stimul va crea o stare mentală specială : o subită liniște a intelectului, o liniște în care ar putea năvăli lumină. O uimire care străpunge cei patru pereți ai spiritului îngrădit de cuvinte și de mecanica vieții. Acest enunț, lipsit de vanitate informațională, poate conduce la luminarea întregului numai asociat cu o voință de chietudine, și cu o practică adecvată a chietudinii. Cum cazurile de iluminare subită (prin stimul, chiar prin stimul verificat) sînt rarisime, enunțul-stimul trebuie însoțit de o trăire meditativă și de o tensiune metodică spre liniște. Drumul e lung. Dar, la capătul lui, intregul se va dezvălui cu simplitate, dincolo de puținătatea scrisului. Adică vom scrie așa : „La sfîrșit muntele este tot munte, iar apa este tot apă". Iar cititorul („mon semblable, mon frère") va ști că un asemenea enunț conține o experiență irepetabilă, unică, transmisibilă numai celor ce vor să refacă drumul pînă la ea.

Toate aceste trei moduri de comunicare sînt bune și vor dura cît speța umană, și fiecare din ele are culmile sau căderile sale. Ele nu se exclud, ci dimpotrivă, se completează. Ultimul mod, însă, este cel mai aproape de liniște.

Omul acroatic

I

Cel mai ridicat nivel de conștiință a fost numit *satori*. Legătura între omul obișnuit și omul acroatic este universalitatea lui satori. Bifurcarea speței umane pare deci o opțiune, nu o damnare. O alegere, nu o excludere. Să ne gîndim că, într-o zi, la anumiți indivizi, satori se va fixa genetic și se va transmite ereditar. Atunci va apărea ramura mutantă ? Deocamdată știi că : „acroatic" este un atribut al speței noastre vechi și nu desemnarea unei specii noi.

*

Aș vrea ca aceste note despre omul acroatic să fie citibile, ușor de înțeles, cu un hermetism plăcut, captivant.

*

Pe omul acroatic eu încă nu-l pot defini epic, discursiv ; dar caut să jalonez relieful specific în care se elucidează el.

*

Fidelii obosiți, extenuați, obțin miracolul. Materia viziunii este oboseala și credința.

*

Vom face încercări de intensificare a percepției. Vom privi înăuntru pînă cînd gîndul se va întrerupe, automa-

tismul mental va înceta, în vidul major. Atunci noul va apărea spontan și exploziv.

*

Coaja oului istoric, crusta numelor primite de-a gata, omul acroatic știe ce să distrugă în el. Va sparge capacul care se închide peste capul lui. El poate spune : Nu sînt aici. Simțurile percep numai ceea ce s-a oprit. Corpurile sînt energii înghețate. Toate formele sînt dovezi ale împietririi, dovezi ale repaosului. Lumea este veche prin ceea ce distingem.

*

Am cunoscut un om care civiliza prin tăcerea lui. El putea impregna un partener, un grup. El impregna prin biocîmp radiant, printr-o undă de sănătate. Simpla lui prezență emana tărie. Și, ca factor cooperant, din partea grupului : condoarea, indiferența, neatenția, haosul. Căci simplitatea nu este vigilentă.

*

Excitînd imaginația în semenul tău, induci în el o parte din tine.

*

Contradicția personalității *psi* : este echilibrată cînd stă, este labilă cînd acționează. Labilă și eficientă ca apa. Interferență între relaxare și alertă. Intrarea în transă este un dezechilibru total, ca o cădere de apă, cascada.

*

Omul, în formula sa actuală, are o anumită dificultate să-și coordoneze cele trei creiere, ca atare el este scindat. Neocortexul ne este aliat numai în vreme de pace. Paleocefalul și mezocefalul dau porunci tulburi și primare trupului, peste voia minții. „Conștiința“ celulară este inaccesibilă. Această limitare de astăzi poate fi șansa de mîine.

*

Mintea lentă aduce respect ; mintea rapidă aduce bogăție. Observația aceasta (dinamica undelor alpha și beta din creier) rămîne valabilă chiar și-n cazul cînd mintea lentă poate dezvolta, la un moment dat, operații fulgerătoare.

*

Inteligența presupune concentrare de potasiu în creier ; potasiul este beta-radioactiv și emite antineutrini. Oare procesele *psi*, oare fenomenul de telepatie să aibă ca suport material emisia de antineutrini ? Oare materia enisică, enigmatică să fie funcție de potențialul beta-radioactiv al creierului ?

*

Observație zen : Cele 90 000 de gesturi delicate sînt expresia conștiinței de a fi.

*

Un luminat poate vedea într-un obiect ceea ce este non-obiect, non-masă. Experiența non-obiectului deschide drum spre univers, spre întreg.

*

Unealta supranaturalului este rezonanța.

II

„Acroatic" vine din grecește (*akroates :* auditor, ascultător, cunoscător). Îmi place că evocă, prin sonoritate, și cuvîntul *akros* : culme, înălțime.

*

Un om îmi vorbea despre aspirația lui : experiența absolutului prin contopire. Intuirea ordinei celei mai înalte a lumii, a vieții.

*

Ca să surprind un nou cuantum de informație universală, imaginez între mine și traiectul cosmic informațional un unghi de 30 °.

*

Lipsa informației naște obediență și anxietate. Cea mai trebuitoare este informația despre destin : ea micșorează precaritatea de a fi.

*

A emite informații înseamnă a modela, a schimba. Vestea nouă produce în ascultător o vibrație, o mișcare intimă spre înalt. Pătrunzi în el, cu acea vibrație.

*

Semn. Ambigua. O stare de gol care poate primi sens. Conținut trecător, uimire. Așadar, semn este non-sens, dar nu cu înțeles de „absurd", ci de haltă a materiei curgătoare.

*

Izolarea este necesară numai în procesul dezvoltării și întăririi. Ca să se dezvolte, universul nostru s-a ascuns într-un clin al metauniversului.

*

„Izolat prin opoziție", îmi zice oracolul la această etapă de viață. Îmi recomandă acțiunea lentă, ca să nu sporească opoziția instalată în soartă, în clipă.

*

Lecție despre vid : „concentrare într-un singur punct de inexistență".

*

Pentru mine. A rămîne mai mult în prezent. A-mi extinde prezentul. A-l păstra cît mai mult, peste marginile lui subiective. A transforma în „prezent" serii dezordonate de viitor. (Prezentul conține un eșantion de eternitate.)

*

Eul se șterge, dispare, mintea este o conductă prin care circulă mental cosmic. Arborele nu poate fi vexat, piatra nu poate fi ultragiată, zicea omul care nu mai putea urî pe nimeni.

*

Te vei înțelege cu orice regn, vei ști pragurile creației. Omul acroatic va descifra și limbajul cataclismului iscat să-l ucidă. Și chiar dacă nu-i va putea opri distrugerea, va ști precis pe ce traiect al cauzalității universale lasă un nivel energetic pentru a trece în altul. Aceasta ar fi deosebirea între omul acroatic și scorpionul din Babilon cel strivit de carele regești.

Unificarea prin inspirație

PROPORȚIILE OMULUI. Am auzit că există un om care, dacă ia în mînă o plantă veștedă, o face să se împrospăteze brusc. Eu nu l-am întîlnit. Dar am întîlnit pe altul care influențează cîmpul biotic al plantei : cînd apropie mîna de o plantă, imaginea ei de cîmp se amplifică, își lărgește conturul : faptul a fost pus în evidență prin electronografie și prin aparatură de intensificare a inframișcărilor. Acest om, Matei pe numele lui, pare șters, insignifiant. Nu șochează prin nimic, nu iese în evidență. Este un generos fără etichetă. Posedă un cîmp radiant destul de mare, care se lasă absorbit de cei din jur. Aceștia, fără să știe, în prezența lui sînt încărcați de un plus de viață. La toate testările electronografice, Matei și-a evidențiat calitatea de a *ceda* biocîmp. El continuă, prin modul său de viață, să-și amplifice acest biocîmp, pe care știe să-l cedeze. Continuă să pară slab și neînsemnat, se bucură de o sănătate relativ bună, dar este mai curînd fragil.

L-am întrebat, într-o zi, ce este mai bine să urmărim, intensitatea sau lungimea vieții. Mi-a răspuns că, fără îndoială, este valoroasă intensitatea vieții. Dar numai acea intensitate care nu păgubește lungimea. Căci, a mai zis el, la oricine viața este bună prin lungimea ei. O zi și încă o zi.

L-am reîntîlnit de curînd. Era noiembrie și el mergea liniștit pe stradă. Același om în aparență obișnuit, fără trebuința de a asupri. El trece printre ceilalți proiectînd în jurul lui și înaintea lui, mai ales înaintea lui, o umbră albastră, largă : un albastru nevăzut. Oamenii

trec, nu-l bagă în seamă, absorb fără să știe hrana albastră. Ei trec și se întăresc. Lîngă dînsul nu mai există oameni veștezi. Ei se împrospătează brusc.

Mi-a spus că el crede că oamenii se împart, în mare, în două categorii : cei care înhață biocîmp și cei care cedează biocîmp. Ultimii fac o categorie vastă, deși se ignoră. Matei crede că selecția naturală îi favorizează pe aceștia din urmă. Ei sînt mai buni conducători de hazard și de informațional universal.

CEI BLÎNZI ȘI CEI ASPRI. O prelucrare afectivă a dat sens moral acestor două trăsături de intensitate a spiritului, blîndețea și asprimea. Blîndețea a fost notată cu „plus", iar asprimea cu „minus". Dar, dacă blîndețea este mai totdeauna pozitivă, asprimea nu-i în toate situațiile negativă. Ea este resimțită subiectiv ca negativă poate din cauză că personalitățile „aspre" sînt mai ales extensive (extensie egocentristă). Extensivii năvălesc peste alții, în timp ce intensivii îi vitalizează pe alții.

Persoanele blînde sînt cele la care predomină emisii cerebrale *alfa*. Alfa este prin excelență unda moderației, a toleranței, a seninătății. Starea alfa este cea în care omul se odihnește, se reface, se înnoiește, se vindecă. Stimulată sau produsă la voință, ea creează un teren psihic de pace, de echilibru, de programare a minții cu imagini pozitive, întăritoare, tămăduitoare.

PERSONALITĂȚILE ALFA au o influență benefică în mediul lor. Ele nu sînt dominatoare. Sînt relaxante. Uneori par șterse, nu le simți prezența. Ele nu acaparează prim-planul unei scene. Într-un anturaj, nu le bagi în seamă decît tîrziu, făptura lor nu-i stridentă. Dar, în chip neștiut, urcă tonusul mediului, sporesc vitalitatea și dispoziția sufletească.

În mod natural, starea alfa este discontinuă. Ea apare la granița dintre somn și veghe : în minutele cînd conștientul nu a ațipit și mai percepe o fantă de real. Ele apar și-n unele secvențe de somn. În starea de trezie, undele alfa apar în momente de liniște sufletească, în izolare senzorială. Ele apar și pe traseul unor activități inspirate.

Despre Einstein se știe că emitea unde alfa chiar în stare comună de veghe cotidiană. Era într-o stare alfa aproape continuă, ca într-o transă.

Zgomotele, zbuciumul alungă undele alfa. Stressul, trauma, astenia le aduc la secătuire. Relaxarea produce unde alfa în orice condiții. Există și antrenamente speciale pentru stimularea și controlul la voință a acestor unde benefice.

Sofrologia ne asigură că terapiile alfa rezolvă probleme medicale complexe. Dinspre spirit spre trup. Starea alfa creează un teren prielnic echilibrului psihosomatic. În alfa, orice tensiune încetează, iar dispeceratul de sănătate al trupului, rinencefalul și zona reticulară, distribuie impulsuri de echilibrare și ameliorare. Pe terenul alfa se pot întreprinde cele mai multe demersuri de optimizare umană.

A te realiza înseamnă a distribui.

COPILĂRIA, FRUSTRAREA, DECIZIA. Numitorul comun al acestor trei noțiuni sînt undele theta. Undele copilăriei. Ele predomină la copil, între 3—7 ani, și descresc la vîrsta adultă. Adultul echilibrat, cu un prag ridicat de toleranță la frustrare, nu emite unde theta. Adultul care le mai emite înseamnă că prezintă un prag scăzut la integrarea frustrării, e nepregătit să piardă, neadaptat la eșec. Undele theta se mai descarcă în acte de dominare sau de extensie a personalității.

Undele theta sînt și undele deciziei. Ele apar în momentul cînd omul ia hotărîri grave, importante, ambițioase. Așadar, ar reieși că anumite decizii personale sînt resimțite de anturaj ca un atentat la liniște. Orice afirmare individuală este un atentat la liniștea mediului, aducînd un sentiment de diminuare, disconfort și neplăcere în rîndul semenilor.

Personalitățile decizionale sînt redutabile. Numai mitul, legenda personală le fac suportabile în ochii anturajului. Legenda personală ar fi un tampon între personalitatea severă, intens aspră, și mediu. Unele personalități theta folosesc, dacă le dă mîna sau inspirația, și alte tampoane între ei și mediu, cum ar fi strategii

verbale sau cointeresarea. Cînd aceste strategii nu există și cînd mitul nu este creat, personalitatea theta are conflicte cu anturajul.

RĂU-SEVRAȚII. Unele personalități *aspre* acumulează stocuri de theta care produc încordare, suspiciune, mefiență, afecte negative ; o reacție în lanț a iritării și furiei.

Nu e de mirare că psihologia clinică insistă atîta pe necesitatea rezolvării frustrărilor. Multe terapii psihice au în vedere ridicarea pragului de toleranță la frustrare, stimularea resurselor adaptative. Intoleranța la frustrare nu-i numai o chestiune individuală, de neadaptare. Orice acumulare de frustrări neintegrate pot avea ca rezultat stocuri de unde theta. Starea unui individ se răsfrînge, discret sau vizibil, asupra colectivității.

Wattson reproduce mărturia unei indoneziene care avea darul de a vedea *umbra* (sau imaginea de cîmp) specifică fiecărui sentiment : „Frica, dragostea, furia, ura produc umbre ; ele se dispersează ca fumul în vînt, dacă nu intră în contact cu altă umbră de aceeași culoare și dacă nu se unesc formînd un zid." Bufeurile dense de theta produc efecte negative. Se spune că la omul mînios pînă și plantele reacționează printr-o suferință a lor, iar măsurători fine evidențiază asemenea reacții.

Vorbim de tipul de om „nesevrat" sau, mai neaoș zis, rău înțărcat. Dornic și nespornic. În limbaj psihologic, asta trimite la o fixație pe „stadiul oral" (una din etapele organizării psihice infantile). Acest tip de om, *nesevratul*, este un contemporan năzuros care, în căutarea plăcerii, ratează bucuria.

Observația se poate extinde de la indivizi la civilizație. Europa acestui secol, în anumite etape și manifestări, pare că dezvoltă o civilizație de „rău sevrați", cu oameni arătînd atașare exagerată față de obiecte, angoasați de pierderea obiectului posesiunii, trăind insatisfacții intense în relația cu obiectul, integrînd dificil frustrarea. Tot mai mulți rău sevrați, tot mai mult theta, în noosferă, în oxigenul mental.

Undele theta sînt și cele ale telekineziei.

Gîndul, sau ceva care însoțește gîndul, sau ceva cu care gîndul se însoțește deodată, poate acționa asupra materiei. Cu atît mai mult poate acționa asupra suplei materii cerebrale.

Tradiția populară spune că, printre taumaturgi, există tipul benefic și tipul malefic. Taumaturgul alfa tămăduiește ; taumaturgul theta rănește, perturbă, distruge. Magia albă (care izgonește boala și cearta) are ca operator undele alfa. Magia neagră (blestemul, afurisenia, vătămarea) are ca generator și operant cîmpul theta. Este o ipoteză.

CONȘTIENTUL CA O ARMURĂ. Citesc într-o carte egipteană veche un avertisment : cum să te aperi de acei oameni care, în chip spontan, cu voie sau fără voie, absorb de la semenul lor ceea ce azi numim „cîmp biotic". Cartea aceea veche recomandă ca, în prezența acestor apariții absorbante, rapace, vampirice, să apeși degetul mare peste degetele trei-patru, în timp ce degetele doi și cinci sînt întinse încordat. Procedeul acesta, ca și mudras-urile indiene, deși foarte simplu, are un temei logic și o eficiență probată. Prin această poziție puțin obișnuită a mîinii, producem o amplificare a stării de veghe, adică a emisiilor *beta*. Producem o fină alertă corticală, o mobilizare a conștientului. E un fel de avertizare prelungită.

Există un scut sigur împotriva unei posibile influențe cerebrale malefice, și acest scut este starea de veghe. Trezia. Barajul de beta. Luciditatea. Intensificarea veghei.

De altfel, omul modern are a se teme tot mai puțin de influența „vrăjilor". Explicația ar fi : cîmpul conștiinței crescînd, se reduc zonele în care operau forțele incantației, ale sugestiei. Acel „crede și vei fi vindecat" apela la o slăbire a cenzurilor critice, la o suspendare a veghei, a acuității neocortexului. Sugestia se adresează unor formațiuni corticale străvechi. Cînd ușa spre rinencefal rămîne închisă, nici sugestii malefice, nici benefice nu pătrund. Iar la omul modern, ușa asta e tot mai în-

chisă. A survenit o desensibilizare : o eliberare de sub discreția diencefalului (sediul vieții instinctuale) și rinencefalului (sediul afectivității).

Tot ca urmare a acestei desensibilizări (sau îngustări, sau opacizări), omul modern scapă parțial și de sub influența discreționară a astrelor. Influențele astrale se pare că au devenit mai puțin hotărîtoare decît la omul străvechi. În mintea omului străvechi se brăzdau în voie luminarii, gravitații, indici astrali specifici, și se traduceau în act. Activitatea inconștientului era febrilă, vastă, clocotitoare : de aici veneau și puterea, și slăbiciunea psihismului străvechi. La omul modern, cîmpul conștientului înglobează tot mai multe spații și conținuturi inconștiente. Devine mai autonom. Autonomie față de influențe. Opacitate protectoare. Ochiul pineal este și el acoperit de un strat anatomic gros.

Și totuși, sursa miracolelor nu se restrînge, ci se demitizează. Adică o bună parte din ceea ce trecea drept miracol ne va apărea ca ținînd de resorturi psihice controlabile sau ținînd de dinamica și interracția cîmpurilor biotice.

NECURATUL FUGE DE TEXT CA DE TĂMÎIE... Bătrînii noștri, hîtri, spuneau că dracul fuge de tămîie. Tot ei, bătrînii, au intuit mai departe : că dracul s-ar teme și de logos. Notez o vorbă populară românească : „La casa unde se spun povești, nu intră necuratul". Așadar, povestea, textul, exercițiul minții sînt un scut de protecție împotriva forțelor malefice sau împotriva nenorocului. Înțelepciunea populară a intuit că exercițiul mental creează un scut de apărare. Astăzi vom zice : un scut *noetic*. În comunitățile rurale se spune că o poveste, atunci cînd e rostită, face un cerc magic în jurul celor ce-o ascultă, punîndu-i la adăpost de oameni răi sau de forțe naturale dezlănțuite. Întîlnesc tema asta la Simeon Florea Marian și, mai aproape de noi, la George Sidorovici. Metafora este fertilă : magia poveștilor înseamnă întărirea omului prin rostire artistică, lărgirea cîmpului conștiinței prin deblocarea unor conținuturi mentale diverse.

Cartea, logosul dezvoltă un potențial alfa însemnat. În genere, instruirea, cultura predispun la climat alfa. Ascultarea poveștii creează o stare de receptivitate, o stare contemplativă ; aceasta dizolvă o eventuală emisie cerebrală malefică, sau îi lasă trecere liberă : nu-i stă în cale, n-o „culege". Textul este și un programator social, un educator, tocmai pentru că se folosește de terenul alfa pe care-l extinde.

Chiar pasivă, prezența cărturarului structurează încetul cu încetul un mediu uman entropic, haotic.

LABILITATE ȘI FERMITATE. Isaac Asimov are o povestire umoristică intitulată *Bufonul*. O povestire științifico-fantastică. Aici, un personaj, responsabil cu disciplina într-o instituție de cercetare, zice, mirat de comportamentul straniu al unui Mare Maestru : „Toți Marii Maeștri prezintă o oarecare labilitate mentală inerentă și trebuie să fie supravegheați"... Dincolo de alarma și temerile supraveghetorului din poveste, să spunem ceva despre labilitatea maeștrilor.

Cazuistica, investigația EEG dovedesc că maeștrii, personalități alfa prin excelență, prezintă momente de mare labilitate, într-adevăr. Ei sînt un ciudat amestec de labilitate și fermitate. Undele alfa se generează pe teren psihic perfect relaxat, deci aparent somnolent. Dar această stare de moțăială și somnolență, această diminuare a veghei produce destinderea și rafinarea structurilor mentale, produce un teren psihic de maximă receptivitate. În acest stadiu, subconștientul poate primi sugestii sau programe de optimizare. În plan mai larg (trans-uman), mentalul intră în rezonanță cu un informațional universal.

Pe acest teren primitor (sofronic) se proiectează „vocile" modelelor de formalizare universală. Trebuie să fii foarte „slab", adică destins, cu toate conexiunile neuronale relaxate, molatic și impersonal, pentru ca să intri în rezonanță cu marele mental colectiv și cu „mentalul cosmic". Creierul, în această stare, devine un *nod* informațional, o stație prin care rosturile cosmice se în-

credinţează omului. E ca şi cum ai deveni o suprafaţă suprasensibilă pe care se desenează amprentele unor mişcări cosmice fine, imperceptibile.

În ordinea viului, aceasta este cea mai mobilă stare; prin ea ni se comunică modele de formalizare universală. Mobilă, în sensul că structurile cefalice, scăpînd de sub rigoarea treziei, devin de o supleţe şi o elasticitate sporită, intrînd în consonanţă cu ritmuri universale.

A FI SLAB. Adică a nu opune rezistenţă acelor comenzi subtile ale vieţii. A nu opune rezistenţă rostului naturii. Voia naturii intră în opacitatea şi densitatea materiei vii. A înţelege aceasta, a asculta, a primi, a nu te opune unor sugestii de modelare, de îndreptare, venite din adîncul materiei.

Djuna îşi aminteşte cum, la ea, a venit Vladimir Vîsoţki bolnav. Şi Djuna ne spune: „Era puternic, eu i-am cerut să fie slab: să fie slab numai trei zile, ca să-l vindec. N-a vrut."

SIMBOLISMUL INIMII, iarăşi. Inima se află la echidistanţă între creier şi sex, aceste zone de articulare la hazard. Aceste suprafeţe prin care hazardul se elucidează, în prezentul animal şi-n viitorul trans-animal.

Limbajul ritual al celor vechi numea starea de penetrabilitate: smerenie şi despietrire a inimii. Despietrirea inimii şi a trupului, adică alfa, ameliorează soarta, creează viitor bun. Profetesa Hulda traducea în aceşti termeni inspiraţia ei, adică glasul trans-uman care trecea prin ea: „Deoarece s-a muiat inima ta... voi feri ochii tăi de la acele nenorociri pe care le voi aduce asupra locului acestuia."

UNIFICAREA OMULUI PRIN INSPIRAŢIE. Ne diferenţiem între noi, oamenii, prin absenţa inspiraţiei şi prin absenţa repaosului. Ne unificăm prin linişte şi prin viziune. Prin cugetare, creierele planetei intră în rezonanţă.

Ne diferenţiem pentru că sîntem conducte mai fine sau mai scămoase ale hazardului. Acesta ne traversează mai greu sau mai lesne. Cînd hazardul trece prin carnea

noastră cu dificultate vocea lui e deformată, sugestia lui e rău înțeleasă, luăm decizii rele sau neînsemnate. Hazardul rău captat este lîncezeală sau pierzanie.

Sîntem copii nelegitimi ai cîmpului informațional. Ecoul ne cizelează, ne duce la pace sau război.

Viziunea unifică omenirea. Prin mintea afînată și proaspătă se imprimă amprenta energiei esențiale. Cum putem povesti asta ? Traducerea amprentei cosmice în limbaj obișnuit și în acțiune umană este supusă greșelii. De la același simbol sclipitor se bifurcă și adevărul și minciuna. În om există tot atîta salvare cîtă și prăbușire.

Profeția este o conlucrare între sugestia universală și cauza speței.

Adevărata egalitate între oameni este starea de iluminare și repaosul.

Gesturile și deciziile noastre rezultă dintr-o ciocnire între sunetul de fond (agentul propoziției astrale) și programele ereditare. Sunetul de fond, ajungînd în stufărișul genetic și protogenetic, încearcă să reformuleze asprele exigențe ancestrale.

SINTAXA ASTRELOR. Limbajul uman arată așa pentru că sunetul de fond arată așa. Modelul sintaxei umane ar fi sintaxa astrelor. Sau ceea ce reușim să percepem din ea.

Propoziția parțial eliberată de vorbitor vine de mai departe.

În anumite formulări pătrunde glasul materiei întregi. El se îmbibă cu emanații carnale, cu scopuri umane, cu limitări umane, cu inframișcări ale trupului, ale viscerelor, ale sîngelui.

Modelele lingvistice cele mai „obiective“ sînt cele în care se oglindește mai bine alăturarea corpurilor în univers.

Cosmosul propune o sintaxă unică, în care să se reflecte legăturile mari. Această sintaxă i se arată omului prin modele naturale ale alăturării lucrurilor. (*Syntaxis* înseamnă alăturare, legare). Propozițiile noastre sînt false cîtă vreme nu se apropie de această legare.

Wittgenstein spune : „Limba e pictura realității. Fiecare propoziție e un model al lumii, propus de vorbitor."

Se poate spune : Fiecare propoziție e un model al lumii preluate printr-o conductă biotică mai fină sau mai grosolană.

Diferențele individuale de limbaj reflectă diferențe de absorbție a hazardului.

Dacă vorbirea noastră ar surprinde cu precizie forma *ultimă* (a sugestiilor cosmice), toate cuvintele s-ar transforma în obiectele pe care le-ar evoca.

„HAZARDUL CAPTAT". S-a presupus că există o sursă unitară din care emană *modele* de formalizare, comune pentru tot cosmosul. Aceste modele se propagă și supun materia unor transformări anume. Ele ajung și pe pămînt, ca niște presiuni-matrice. Noi încercăm să înțelegem aceste modele unice, încercăm să descifrăm acele „voci" formidabile care structurează lumea : să înțelegem transmiterea lor, consonanța lor. Printre enigmele care ne stau în față, se află și circulația modelelor de formalizare în univers : materia este supusă unor matrițe comune. Noi încercăm să distingem întrupările lor succesive : sînt matrițe-voci care se izbesc de materie și o modelează ; matrițe-voci în căutarea structurilor mobile permeabile în care să se imprime, pe care să le dăltuiască, să le clădească.

Materia se opune acestei presiuni, rezistă dur, parcă dintr-un refuz de a ajunge prea repede la forma finală, care ar însemna poate încheierea unui ciclu cosmic. Căutăm să distingem asta, așa cum am căuta cheia unui alfabet final, a unui cifru universal, în care se scrie textul lumii, al materiei, al omului.

Modelele unitare se propagă, se pare, prin ritmurile cîmpului de fond. Sau sînt niște infraenergii, care se manifestă dincolo de orice am putea înțelege azi. Poate aceste „modele" unice de formalizare sînt expresia cea mai vie a cîmpului informațional universal. Informația modelează materia.

Presiunile de formalizare (pornite din sursă unică) sînt preluate de toată materia. De aceea există similitu-

dini între atom și galaxie, între cristal și floare, între melc și aglomerație stelară. De aceea există similitudini între legarea cuvîntului în frază și legarea corpurilor cerești.

Într-un text literar scriam : Omul arată așa pentru că sunetul de fond arată așa.

Cu cît informația modelatoare nimerește în structuri mai mobile, mai elastice, mai suple, mai autonome — cu atît matrițele de formalizare se pot traduce mai lesne în forme și arhitecturi. Omul este o structură autonomă, de aceea, credem, el traduce adecvat niște rosturi ale naturii. Limbajul este o structură super-autonomă : el traduce forme și rosturi de o finețe crescîndă. Materia noetică, gîndul constituie realități hiper-autonome.

Nici o structură nu-i destul de autonomă încă pentru a traduce modelul final, modelul spre care ne împinge rostul tulbure al naturii.

Performanța de gîndire și vorbire captează mai mult informațional modelator, deci mai mult sens de cosmos. Captează rost și arhitectură. Performanța este un indiciu că hazardul este captat și transformat în sens, în act.

Poate că al patrulea creier uman va dispune de un ecran mai vast, mai sensibil și mai autonom pentru a capta aceste voci din adîncul materiei.

Dar pînă atunci avem un singur mod de a extinde acest ecran. A ne deschide. A deveni penetrabili. A lăsa ușile minții deschise spre infinitatea lumii. A lucra în noi un teren afînat, pe care sunetul de fond să-și deseneze mesajul, strigătul modelator.

REVENIRE LA PUNCTUL DE PLECARE. Există oameni în mîna cărora o plantă veștedă se împrospătează brusc. Am întîlnit însă un om avînd alt dar : cînd trece el printre oameni veștejiți, aceștia se împrospătează subit. În preajma lui nu există oameni veșteji. E din cei care cedează biocîmp. E din cei buni conducători de hazard și de informațional universal.

Efectul lor benefic este probat ; dar soarta bună a speței, cu toate astea, nu-i încă elucidată. Ar fi prea simplu. Am găsit scris : „Înțelepciunea este mai de preț

decît sculele de război ; dar un singur păcătos nimicește mult bine".

Așadar cumpăna nu-i găsită.

Am presupus că selecția naturală îi favorizează pe cei elevați. Adesea însă îi vămuiește crunt, nedrept, tragic. După un dezastru în rîndul acestora, îți spui iarăși că voia naturii este enigmatică, greu de citit. Sau, măcar, are momente indescifrabile. Acele momente din preajma stihiei. Tatăl pradă fiului. Mulți și pradă unii altora. Unificarea prin trăire copleșitoare e scurtă și ne găsim iarăși divizați. De la trupul individual la marele trup colectiv există un abis intim în care locuim aproape calmi, aproape liniștiți, aproape împăcați.

Propoziții despre realism

Aș vrea ca aceste note despre realismul miracolului să fie lesne de citit : pe înțelesul tuturor. Și cum nu ne putem lipsi de obscuritate (patria miracolului fiind obscuritatea), aș vrea ca obscuritatea să fie intimă, înrudită cu noi : să-i simțim rudenia.

*

Miracolul subzistă numai în întuneric, în locul ferit ochiului, în penumbră. Cum orice miracol moare la lumina zilei, el trebuie descris sau produs în însăși inima întunericului : întunericul absolut este domiciliul său, hrana sa.

*

Ce straniu ! ne spunea A. Sînt om și vorbesc despre drumul pînă la miracol. Mă bucur că-l cunosc, ca și de un privilegiu. Stau pe acest drum, într-un popas în genere activ, și călătorii se opresc. Le spun propoziții. În jurul meu se strîng realiștii și idealiștii, extaticii și obosiții. Ei vin în genere după închiderea birourilor, după orele de serviciu. Vin cei care cred în minte, în inimă, în păstrarea vieții. Mai ales cei care cred în păstrarea vieții. Ei ascultă, ei spun că asta e mai mult decît nimic, șederea pe loc.

*

Contopirea. Încă o dată șansa se transformă în capcană. Este aici toată liniștea posibilă : capătul liniștii, vidul. Și totuși, nu se petrece miracol, lumina necreată.

Nici noutate absolută. E mai degrabă plăcere decît realitate. Dar se dilată ecranul minții : un panou negru, un panou albastru, un fel de boltă. Există un foc astupat al trupului. Altfel zis : conținuturi ale subconștientului se pregătesc să izbucnească în conștient.

*

Uimirea de a fi vast. Ca și cum vastitatea ni s-ar adăuga, ni s-ar nărui deasupra. Ceea ce nu poate fi măsurat nu încape în științe. Se dă la margine, se amînă, se îngroapă.

*

Într-o zi încerci să-l faci să încapă în știință. Zici : activarea treptată a altor centre de minte, în afara celei cerebrale. Izvoarele minții umane : centre de conștiință neactivate, latente. Putere în așteptare, putere memorată.

Moartea activează în chip natural aceste centre. Iar pînă atunci (omul face repede ceea ce natura face încet) : încerci lovitura de secure a orației. *Oratio mentis*, firește. Spasmul destupător ? Criza de timp, arsura limitei, strigătul lăuntric — mă mobilizează. Îmi induc criză, îmi creez cascada lăuntrică, să cadă apele, să fie electricitate interioară. Noduri anatomice, trezite din somnul lor mineral, se adaugă volumului cerebral știut, se adaugă gîndirii.

*

Important este *cum se face*, nu cum se explică. Practica biruie orice explicație. Metoda, teoria ne însoțesc încă pînă la acea margine de foc și ne lasă singuri. Cînd despărțirea este bruscă și cînd corăbiile întoarcerii au ars se decide clipa cea bună.

*

Liniștea practică este o acțiune, un travaliu : neutralizarea gîndurilor întîmplătoare, a gîndurilor de asuprit sau de aplecarea capului. Raționalul este prețios cînd ne ajută să ne lipsim de el.

*

Ce paradox ! ne spunea A. Sînt om și am o lene ereditară de miracol. Este în preajmă, este aproape : dar nu-l ajungi întinzînd mîna. Oricît ai întinde mîna, nu ajungi. Trebuie ceva asemănător cu *saltul*. Sînt om și am o încetineală ereditară, o înrădăcinare în sol, cuvintele „salt mental" mă pun în extaz și-n încurcătură, am o neștiință înnăscută de a primi marele dar.

La treabă ! Tehnicile miraculoase ? Numai după ce le vei stăpîni la perfecție, îți voi spune : „Toate astea sînt păreri !" Prea vast este ceea ce trebuie să urmeze : vast pînă la umilire, strivire : și asta creează în mine o stare de așteptare a vastității.

*

Cuvintele numesc și se retrag. Ne trag după ele, cu trup cu tot. Rezistența la forța de atragere a cuvintelor se numește contemplare. Rezistența la lenea cuvintelor, la mușcătura lor de șarpe domestic. Așadar simțul metafizic ține de o lărgire a cîmpului conștiinței. Prin adăugarea unor conținuturi mentale nefolosite în mod curent. Deșteptarea acestui simț nu-i o simplă activare mentală.

*

Laicizez termenii, încercînd să nu distrug lirismul Tradiției.

*

Chateaubriand vorbea despre măreția moralei creștine (vezi *Génie du Christianisme*). Se străduia să demonstreze că ea este superioară altor sisteme morale. Pentru că făcea asta în familie, el reușea. Nu mai departe ! Adică el n-a convins nici musulmani, nici shintoiști. Mi-ar plăcea să evidențiez măreția acestei morale tocmai prin argumentul egalității cu alte doctrine sau confesiuni. Mare pentru că-i egală cu cele mari.

Mai lesne este să observi diferențele între calitatea practicienilor, decît între căile îmbunătățirii urmate de ei.

*

Din pragul liniștii se poate vorbi. Numai de aici. Religia a fost profitoarea experiențelor iluminării. Fiecare victorie a iluminării a fost urmată de întemeierea unei religii. Esența ei era mereu uitată. Toate neputințele iluminării au asigurat stabilitatea religiei.

*

Codurile revelației (stînd la interferența tulbure a energiei subtile cu verbalul ; la interferența între presemantic și cuvînt) au avut totdeauna ceva arbitrar, ceva de poezie. De aici dificultatea unui obiect al Revelației. Un obiect al energiei biotice enigmatice și al exploziei sale în raționalitate.

*

Ceea ce numesc liniște practică, metodă de extindere a conținutului subconștient spre deplina conștiență duce la claritate mentală. Nu este capătul, dar este o culme de unde zărim capătul.

*

Mai direct spus : pînă la iluminarea sau în așteptarea ei, există ceva pentru fiecare ; ca nimeni din cei vii să nu rămînă în pagubă, să nu fie exclus. Există acele praguri, acele șanse : morala, trăirea spirituală, claritatea mentală deplină. Trei trepte premergătoare. Pentru oameni, acestea sînt mai importante decît iluminarea. Acest teren de germinare încredințat nouă.

*

Ce paradox ! ne zicea A. Știm asta și facem altceva. Știm, dar nu facem. Știm unde este miracolul, dar nu întindem mîna. Sau întindem mîna, dar nu facem saltul. Și miracolul rămîne la îndemîna noastră, o viață întreagă. Uneori scriem o carte și lăsăm urmașului reveria noastră de a fi întins mîna spre miracol. Alteori instruim un discipol, care odată cu învățătura ne preia și renunțarea.

*

Clătinarea unor habitudini, zguduire. Nesomnul corect exploatat. Privațiunea scurtă, de încărcare : o aruncare a trupului în alt regim de existență. Șocul care nu ne-a distrus pe noi distruge al treilea obstacol.

*

Fă asta ! Păzește asta ! Urmează asta !

Nimeni nu-l iubește pe optimizator, el cere prea mult, prea greu. Ei pot să profite de pe urma lui, nu să-l iubească. Și bine fac că nu-l iubesc, și că vor să scape ! Altfel, ar fi aserviți. Și care-i optimizatorul ce încurajează înrobirea optimizatului ? El, iubit, și-ar nega propria lui misiune.

*

Civilizația culpei poate fi depășită numai prin civilizația iluminării. Dar pînă atunci, pasul cel mai de sus al umanizării omului este civilizația culpei.

*

Dau pe mîna ateilor de bună credință încă un adevăr operant, o armă subtilă :

toate religiile ar dispărea dacă ar fi reduse la esența lor.

Așadar campaniile ateiste ar putea accelera declinul religiilor tocmai prin stimularea largă a înfloririi esenței lor.

*

Și care este esența mereu pierdută ? vă întrebați. Să luăm în ordine. Mai lesne este a vorbi despre drumul spre esență, decît despre esența însăși. Se spune : drumul este curățenia, virtutea, respirația, disciplina. Morala, domnilor ! Cei trei „creditori", vorba poetului : adevărul, speranța, iubirea. Asta a fost spus răspicat în textele tuturor religiilor. Drumul (în unele doctrine : cele opt drumuri) spre esență a fost trasat. Dar ESENȚA ? Asta nu poate fi spus direct. Nu se poate povesti. E o realitate vastă, și oamenii nu suportă orice fel de realitate. În fiecare epocă există un anumit prag de suporta-

bilitate a realului. De aceea numele *esenței* trebuia adaptat în funcție de acest prag al toleranței umane. Trebuia tradus prin substitute digerabile ale realului, trebuia explicat prin parabole. În textele clasice există o sută de parabole pentru a explica ce înseamnă *imperium coeleste*. Pentru antici, *imperium* nu înseamnă doar hotărnicie teritorială ; inițial a însemnat „putere mare". Mai aflăm că acest „imperium" ne străbate, ne impregnează. Dar trebuie revelat în noi. Cum ? Azi presupunem că este o totalizare a întinderilor din om ; un întuneric lăuntric adus la lumină sau transformat în combustibil cumplit. Sumă a zece straturi de memorie. Lumină, au zis cei ce nu iubesc abstracțiunile. Spuneam : pentru cei mai mulți, vestibulul „împărăției" este mai important decît „împărăția". Cei care au fost acolo știu asta : toate veștile despre împărăție vin numai din acest vestibul. Pentru că restul nu are cuvînt.

*

Și iarăși, și iarăși. A, ne spunea : Sîntem ființe paradoxale și ciudate. Știm cum să devenim puternici și ne menținem slabi. Știm cum se face, dar nu facem. Știm cum să cerem, dar nu cerem. Știm cum să trăim ca să fim înălțați și scăpați de griji, și totuși trăim îngrijorați, scăzuți. Știm remediul și totuși nu-l luăm, nu cerem însănătoșire. Asta nu e mustrare. Că cine oare distinge exact cît din ce credem absurd nu-i decît normalitate ? — Ei îl ascultau, aveau trebuințe. Era după închiderea birourilor, după orele de serviciu, orașul vesperal. Realismul miracolului. Bagheta de arătat spre esență. Există și alte cuvinte pentru ea ? Singurele știri despre *această* lumină, despre împărăție, nu vin din miezul ei, ci doar dintr-o margine a ei.

Textul ochilor deschiși
sau
Cumul de soartă bună

I

AVERTISMENT ȘI PROMISIUNE. Nimeni nu moare de moarte bună, ci din cumul de erori. Căile celor înzestrați și aleși au arătat că omul este făcut pentru lumină și longevitate. Pentru viață lungă și adevărată. Știința confirmă că omul a fost programat de natură pentru o viață de peste o sută de ani. Fiecare celulă a trupului are înscris în ea un număr dat de multiplicări, după care puterea ei de a se înnoi încetează, programul genetic fiind epuizat. Dar omul trăiește mai puțin decît cei o sută douăzeci de ani cît prevede programul său genetic, iar spectrul său vizual este mai îngust decît cel lăsat de natură. Din cauză că el acumulează, în fiecare zi, erori. Însumarea lor imperceptibilă scurtează viața și o întunecă. Există o cursă a erorilor în care sîntem antrenați : erori din plăcere și din inconștiență ; din reflexe și din apucături ; din indiferență și din presiuni ale mediului ; sînt și predispoziții transmise ereditar pentru o anumită eroare : greșeli ereditare. O mecanică a erorii ne reglează existența și ne constrînge spre un anumit tip de micime sau de eșec.

Dar există și inversul acestei situații. Există și cumul imperceptibil de soartă bună. Omul este în stare să capitalizeze nu doar greșeli, ci și noroc.

Ar putea fi controlat procesul acumulării de soartă bună ? Există o terapie a norocului ? O preschimbare a nenorocului în șansă ? Există o știință, o artă, o practică a bunei sorți ? Cum se acumulează oare soartă bună ? (Pentru noi, și pentru cei din jurul nostru, și

pentru cei de după noi : căci toate sînt legate între ele, tot lanțul viului este în interdependență, spune legea a treia a ecologiei.) Iată întrebări la care vom încerca să răspundem pe parcursul acestor însemnări. Se întrevede un răspuns pozitiv. Din moment ce am semnalat că există un automatism al erorii, înseamnă că vom scăpa de eroare demontînd sau distrugînd automatismul. Sigur, în prealabil, el trebuie depistat, adică trebuie conștientizat.

DECONDIȚIONAREA CA PREMISĂ A OPTIMIZĂRII Aflăm, iată, că trăim cu mentalul condiționat. Asta înseamnă a trăi viață neadevărată : a gîndi cu minte străină, a te lăsa vorbit de cuvinte, a distinge numai suprafețe. Sîntem condiționați prin naștere, prin creștere, prin învățătură, prin societate. Sîntem programați profesional, dacă nu deformați profesional. Consumăm mereu hrană și informații condiționate. Trebuie să fii puternic ca să te măsori cu presiunile multiple, utile și mai ales inutile, care se exercită asupra minții.

Mintea ne este multiplu condiționată. Mintea condiționată nu percepe nici realul, nici irealul (ci doar convenții și substitute digerabile ale acestora) ; ea nu cunoaște finitul nici infinitul ; nici transcendentalul ; nu cunoaste viitorul și pierde prezentul.

Puțini resimt amploarea și amărăciunea dependenței psihice, senzoriale, lingvistice. Depindem de idei și trasee preconcepute, care ne influențează deciziile imediate și, însumate, ne influențează destinul.

Condiționarea are ca urmare o mecanică duioasă a vieții ; uneori în avantajul omului, pentru că este comodă, economicoasă. Este premisa unei decăderi agreabile. Omul condiționat este un producător standardizat și fără probleme. Orice proces de optimizare umană începe prin decondiționare mentală.

PENTRU CE OPTIMIZARE ? ne întrebăm noi, știind că natura iubește stagnarea, nu optimizarea. Adică natura, pe cît o înțelegem noi, se înverșunează să apere și să fixeze ce-a cîștigat. Atunci de unde vine dorința universală a progresiei, a depășirii limitelor, a desăvîrșirii,

a automodelării ?

Din efortul de a-și apăra stagnarea, rezultă, în lumea viului, evoluția. Din iubirea de lene rezultă hărnicia. Progresul este rezultatul luptei pentru stagnare. Ca să-și asigure stagnarea de mîine, ființa prevede astăzi un plus, un surplus : un plus de elan vital, de siguranță existențială, de autonomie. Însumarea acestor *plusuri* naște trăsături ameliorate. Orice progres rezultă dintr-o dorință de a *stagna convenabil :* a nu pierde „forma" și avantajul cîștigat.

Natura își apără împietrirea cu atîta spirit de prevedere încît, mereu, rezultă progresiile. Căci numai evoluția și mișcarea dau garanția că stagnarea nu se va transforma în regresie și moarte.

La om, dorința optimizării se conjugă cu tabloul celor 16 trebuințe, printre care trebuința de realizare, de înviolare, de îndurare, de dominare (a controla condiția umană proprie ; a influența pe alții), de exhibiție (a încînta, a fascina), de înlăturare a răului. Și trebuința secretă de a-și descoperi crîmpeiul de cer ascuns în lutul trupului... Dorința optimizării duce spre extinderea puterii de judecată, extinderea granițelor percepției pînă spre extrasenzorial. Luarea în stăpînire a unor energii umane subtile. Deblocarea unor „canale" anticipative, simțul perceperii viitorului. Dobîndirea accesului la alte dimensiuni ale cunoașterii (uneori prin activarea unor noi centre de conștiință în afara celei cerebrale ; alteori prin activarea unor părți din cele 9/10 inactive din masa cerebrală).

ÎNTREBĂRILE ȘI RĂSPUNSUL. Înteleptul poate da răspunsuri la toate întrebările omului. Cum putem urca piramida realului ? Cum percepem infinitul ? Cum scăpăm de suferință ? Cum se obține un ascendent asupra altora ? Ce se petrece cu „cifrul" nostru bio-energetic, cu sufletul nostru, după moarte ? Se poate răspunde mulțumitor la aceste întrebări. Dar, prin răspunsuri, setea celui ce întreabă nu va fi potolită. Omul întrebător va rămîne veșnicul neliniștit. Răspunsurile nu adapă setea de cunoaștere.

Într-o zi, un tînăr a venit la luminatul Gautama și i-a pus zeci de întrebări despre viață și moarte. „Nu-ți voi da răspunsuri, a zis Gautama Sidharta ; aș putea să-ți dau răspunsuri, dar după aceea ai rămîne la fel de zbuciumat. Aș prefera să-ți dau *soluția*. Numai soluția îți va astîmpăra zbuciumul.“ Și care-i soluția ? a întrebat tînărul. I s-a răspuns. „Să rămîi lîngă noi, să observi, să practici.“ Adică : Soluția este un mod de viață, o cale („metodă“ vine din grecește, înseamnă „cale“). Este o practică, de ani mulți. O practică a trupului, a caracterului, a minții.

În București, a funcționat, mulți ani, un centru de științe experimentale. El era organizat pe lîngă Universitatea cultural-științifică. Bazate pe cunoaștere integrală și interdisciplinară, cursurile acestui centru constituiau o introducere într-o varietate de metode de echilibrare biopsihică și de stimulare mentală. El a avut mii de cursanți, și a fost o experiență sapențială românească. Una din cele mai notabile și, sînt motive să credem, cu urmări benefice.

MITUL AUTOCUNOAȘTERII. Îndemnul la autocunoaștere, scris pe frontispiciul templului din Delphi, a circulat cu o aură de mit, adică ceva între „excepțional“ și „loc comun“. Toți ne repetă acest îndemn, puțini însă ne spun cum se pune în practică.

Cunoașterea de sine se realizează, practic, prin modelare de sine. Adică : Autocunoașterea nu poate fi despărțită de alte două acțiuni ale optimizării : autocontrolul și automodelarea. Toate sînt strîns legate și, lucrînd asupra uneia, antrenezi mișcarea celorlalte.

Un exemplu : concentrarea pe schema corporală este un detaliu din practica autocontrolului ; dar, prin asta, se obține automat și un plus de cunoaștere de sine ; dar și un efect de automodelare (echilibru psihic și creșterea capacității de integrare socio-cosmică).

Alt exemplu : Investigarea „imaginii de sine“ (discutată de dr. Maltz și reluată de Godefroy) este un proces de autocunoaștere. În același timp, acționînd asupra imaginii de sine, lucrînd pe limpezirea ei, se obțin premisele

modificării controlate a trăsăturilor de caracter. Apoi, pe structura imaginii de sine se poate programa viitorul (individual). Imaginea de sine, așadar, ne organizează viitorul

Orice progres în autocunoaștere duce la organizarea viitorului, dă sugestii pentru prospectarea și controlul parțial al acestuia. De pildă, o tehnică proiectivă dă răspunsuri despre caracter și personalitate : dar dă și informații despre posibila evoluție a încărcăturii pulsionale individuale.

Înțelegem din cele spuse succint pînă aici că adevărata acțiune de autocunoaștere nu este un recurs la teste, ci o practică. Testele (al căror ajutor nu-i neglijabil, totuși) pot da doar răspunsuri, nu și soluții. Cînd începi o practică a modelării, cunoașterea de sine apare ca o derivată a acesteia.

Cunoașterea de sine implică, într-o fază incipientă, conștientizarea unor automatisme umane. Automatismele au rol în economia speței. (E vorba de automatisme ereditare sau de „inconștientul automatizat", cum zice P. Janet.) Dar tot ele pricinuiesc trăirea repetitivă, trăirea plagiară. Vom spune că mecanica existenței servește speța, dar deservește individul.

Așadar, acțiunea optimizării implică a conștientiza automatisme : de vorbire (limba ne vorbește pe noi, nu noi pe ea) ; de percepție (văzul e leneș, simțirea parcelată) ; de psihism (prin cumul, acestea dau adesea nevroze de caracter) ; de gîndire (a gîndi cu mintea altuia înseamnă a masca o regresie mentală).

LIMBAJUL ASCUNDE SAU REVELEAZĂ ? S-a spus că omul a primit limbajul nu pentru a revela, ci pentru a ascunde. Adaptînd acest aforism, zicem : Automatismele de vorbire, în mod cert, ascund cunoașterea. Limbajul stereotipic este un voal dens peste prospețimea percepției si a trăirii.

Cel ce sfarmă automatismele de vorbire comună, clișee, ticuri și formulări rigide, este inundat de un informațional neașteptat.

Curios că, în fiecare om, există un informațional uluitor, dar omul nu are cunoștință de el.

În fiecare om se ascunde un gînditor și un văzător, care se ignoră și se teme.

Orice om, condus de o metodă convenabilă, poate descoperi că în el se întretaie traiecte universale.

Metoda cuplurilor aleatorii, de pildă, una din metodele elementare și la un pas de ludic, pune în evidență că în fiecare există resurse imaginative și posibilități de depășire a unei încorsetări lingvistice. Prin metoda cuplurilor aleatorii se creează asocieri neașteptate de cuvinte. Acestea rup total mecanica vorbirii. Din asocieri noi, șocante uneori, se nasc perspective noi.

Metoda cuplurilor aleatorii este o îndrăzneală a scindării. Se creează, la prima vedere, o ruptură în ordinea logică. Dar această ruptură este, în realitate, o reciclare semantică.

Prin salt semantic se creează o breșă în necunoscutul imediat. Se pun în evidență trăsături necunoscute ale obiectului definit ; se destăinuie o imagine inedită asupra obiectului.

În fine, cînd saltul semantic e mare, mintea intră într-o stare specială, propice receptării integrale. Se creează acel efect de cascadă, care poate produce electricitate mentală.

O asociere aleatorie, scoțînd limbajul din mecanica lui, oferă doar un palid model despre cum ar trebui să funcționeze o minte decondiționată. Și învață pe vorbitorul comun să îndrăznească. Să depășească un limbaj plagiar.

Multe din sintagmele, propozițiile rezultate din combinații aleatorii sînt de tipul : falie, cascadă semantică, ruptură ; unele din ele produc armonica cerebrală N-400, unda travaliului cognitiv maxim. Asta probează că învingerea automatismului verbal (ruperea unor blocuri verbale înțepenite și reciclarea unor idei „primite de-a gata") e însoțită de o puternică degajare de energie mentală.

ASALTUL IDEILOR. Prin anii '70, asistent universitar fiind, am început să folosesc, la grupe de studenți, tehnica brainstorming. Am aplicat-o vreo cinci ani, făcîndu-i loc ca exercițiu curent. Este o tehnică de stimu-

lare a creativității. O foloseam 10 minute din cele două ore de seminar. Dar, în aceste 10 minute, obțineam neașteptat de mult. Obțineam, mai întîi, o subită înviorare, o participare ferventă a tuturor, chiar a celor fără chef de carte și fără înzestrări speciale. Metoda are în ea ceva terapeutic. Măcar pentru un timp, timizii își depășesc inhibările, apaticii gustă din vîrtejul treziei, iar cei inteligenți învață locul absurdului în iluzia normalului.

În fine, ca și metoda precedentă, brainstorming-ul, practicîndu-se numai în grup, constituie o premisă de activare a aptitudinilor sociale, a posibilităților de integrare.

Tehnica brainstorming (asaltul ideilor) urmărește să introducă, în elaborarea ideilor, resorturi mentale și conținuturi care depășesc zonele pur raționale. De aceea, unul din principii este înlăturarea temporară a cenzurilor critice. Alt principiu este crearea unei crize de timp, propice deblocării unor conținuturi din psihismul abisal, din inconștient.

Pe lîngă efectul de stimulare mentală, și pe lîngă efectul de integrare socială, prin brainstorming se pot obține răspunsuri concrete la probleme diferite, personale sau de interes colectiv. Se obțin, de la 20 de participanți, în 10 minute, circa 250—300 de soluții la o problemă. Din aceste soluții, liderul grupului alege pe cele convenabile. Curios că fiecare participant elaborează soluții pe care, fără aceasta, nu le-ar fi bănuit că există în capul lui. Și ele ar fi rămas acolo, îngropate pentru totdeauna, dacă nu se găsea un mod de stimulare să le scoată la lumină.

Odată cu avalanșa soluțiilor ingenioase, se produc o relaxare, o destindere afectivă, o remontare psihică. Și efectul surprizei, bucuria, urmare firească a descoperirii noului abundent.

ÎNAPOI LA ANTICI ? Această situație ne amintește de un episod sapienșial antic. Socrate, vorbind cu un sclav analfabet, obține din gura acestuia demonstrația unei teoreme. Socrate pretinde că acele cunoștințe dificile se aflau, latente, în mintea sclavului analfabet. Metoda socratică efectua, prin întrebări-stimul, deblocarea informaționalului latent în fiecare om.

În dialogul *Phaidon* se spune că „știința noastră nu-i altceva decît o aducere aminte“ a unor cunoștințe, depozitate în „suflet“, în existențe anterioare. De unde se deduce asta ? „Oamenii întrebați cu oarecare meșteșug află singuri toate lucrurile“ de care înainte nu aveau știință.

Cunoașterea ar fi, așadar, aducere aminte ; deblocarea unor informații latente, cu care ne naștem. Operația deblocării comportă o pricepere specială : întrebări abile ; sau, mai direct, prin extaz, prin revelare. Întrebarea-stimul care conduce la descoperirea adevărului poate fi și întrebare-descîntec, ni se sugerează în *Phaidon*.

Cunoașterea ca rememorare, ca regăsirea unor urme ancestrale este o idee pe care o aflăm și-n doctrina budhistă. Ne zice Budha, după iluminarea sa : „Sînt ca un călător care, după ce a rătăcit printr-o junglă, descoperă în fine un drum vechi, o cărare bătută de predecesori“. Ideea iluminării ca redescoperire a unor vechi depozite de cunoștințe apare ca temă predilectă și-n meditațiile chinezului Huei Xu (sec. VI).

Învățarea, cunoașterea poate fi contactul gradual cu informaționalul universal care există în noi ; și care e stocat în memoria celulelor corpului și-n programele complicate ale etajelor genetice dobîndite prin evoluție. Păstrăm în noi amprenta genezei și a traseului pe care l-am străbătut pînă azi. Primim în noi ecouri din sunetul de fond, care propagă tipare și presiuni de formalizare universale. Sîntem un punct de întretăiere a unor cîmpuri informaționale. Sîntem un mediu de rezonanță a legităților cosmice. De aceea avem în noi orice, chiar și geometrie superioară (din moment ce geometria este o proiecție de legități spațiale și din moment ce amprenta spațiului cosmic este în noi).

Deblocarea acestui informațional bogat este, așadar, posibilă. Exteriorizarea lui probează că, în fiecare, stă acel crîmpei de eternitate, de Suprem, și cîtă vreme sîntem inconștienți de el, înseamnă că trăim o viață neadevărată.

Dar e nevoie de un activator al memoriei, un instrument, un om priceput, pentru a da glas informației fără

glas. Maeștrii spirituali sînt instrumente ale memoriei. Ei nu se remarcă prin cunoștințe spectaculoase, ci ei știu doar modul de a activa informaționalul care stă îngropat în om, sau care ne străbate continuu. Uneori ei posedă acest *simț activator* la un grad atît de suplu, încît ei par a cunoaște *totul*. Ei par conectați la un informațional inepuizabil.

ȘCOALA STRANIETĂȚII. O introducere în sinectică ne sugerează alte direcții ale decondiționării. Sinectica este o practică a perceperii integrale. Într-o primă etapă, sinectica propune să-l familiarizeze pe om cu paradoxul. Să introduci paradoxul în practica gîndirii tale curente. Asta creează nu doar un plus de lumină în spirit, dar și unele premise adaptative în plan social. Societățile moderne sînt pline de distorsiuni și răsturnări de logică. Cel familiarizat cu logica paradoxală este mai pregătit să facă față într-o lume cu tot mai multe laturi traumatizant-paradoxale.

Un alt stadiu al sinecticii îl învață pe om să elaboreze el însuși paradoxuri. Cu scopul de a forța granițele comunicării și ale cunoașterii. Un antrenament în acest sens are ceva analog cu practica meditației pe *koan*. Pe unele secțiuni, sinectica merge paralel cu metoda Zen (școala Rinzai). De aceea, poate că pentru un european o introducere în Zen ar putea începe cu practica sinecticii.

Mînuirea paradoxului este un început al depășirii polarității de gîndire. Se produce, în acest stadiu al practicii, o decondiționare mentală însemnată. O progresie spre tipul de gîndire *black-box*, gîndirea „de mîna stîngă", gîndirea în categorii dionisiace. Este gîndirea și rostirea care includ, în spațiul lor, neprevăzutul, nelimitatul, incomunicabilul.

Observăm că aceste metode sînt propice dezvoltării intuiției. Tot ce pare de nerezolvat prin gîndire determină în noi activarea unor instanțe intuitive.

Mai notăm că aceste metode nu produc minuni ; dar ele ne lasă să întrezărim că minunea e la îndemîna omului.

MAI MULT DECÎT CĂRTURARUL. Există o cunoaștere parțială, restrînsă, fragmentară. Și mai există speranța unei cunoașteri integrale, totale : speranța că, dincolo de amănuntele tangibile, într-o zi, omul ar putea vedea nevăzutul, nemărginitul. Aspirație la un contact cu realul întreg.

Pentru că sîntem oameni ai cărții, vom vorbi despre cărți. Despre puterea lor și despre drumul spre ele. Cărțile mari transmit trăiri mari și revelații. Cît putem primi noi din ele ? Ce putem noi primi prin mijlocirea textelor ? Cum reușim noi să le înțelegem, să ne pătrundem ?

Există două feluri de receptare a unui text, a unui mesaj artistic sau sapențial. Primul : prin explicarea conținutului ; al doilea : prin retrăirea conținutului.

Primul procedeu (devenit practică didactică) operează prin cumul de informații. Al doilea (ținînd de discipline avansate, de meditație sau contemplare) operează prin scurtcircuitare de informație.

Primul procedeu divizează părțile, pe care le adîncește. Explicațiile unui text au tendință să se îndepărteze de text și creează realități de un grad tot mai îndepărtat.

Modul optim de a ne apropia de esența unui text este de a evita explicațiile și de a încerca să re-trăim experiența comunicată. Îndemnul : a nu distruge uimirea rezultată dintr-o îmbinare verbală ingenioasă, dintr-o frază dificilă. A nu „demonta" un enunț greu, ci a-l retrăi în toată greutatea sau ciudățenia lui. Nu orice pagini se pretează la acest al doilea tip de receptare. Ci numai acelea care produc realmente uimirea și starea mentală specială (de pildă : enunțul-stimul, enunțul N-400, enunțul koan). Uimirea nu trebuie distrusă prin explicații. Ci trebuie menținută, adîncită. Menținerea și aprofundarea stării de uimire te poate conduce la o receptare neparcelată, aproape de holistic. Retrăire, contopire cu obiectul.

Așadar, receptarea prin explicații, prin analize atomizate și prin dezvoltări minuțioase conduce spre erudiție, spre cărturar. Numai receptarea prin retrăire ne-ar conduce mai departe, dincolo.

Se va spune că a fi cărturar nu-i puțin lucru. Și e drept să se spună așa.

Cărturarul este o formulă omenească mare. Cărturarii sînt aproape de sfințenie, așa credeau indienii. Învățarea, școlirea, studiul tradiției — iată prima șansă umană. E prima sumă de puncte la capitalul de soartă bună. Nu se poate cumul de soartă bună fără această premisă culturală. Școlirea ne pune la dispoziție codurile, normele culturale care ne asigură și coeziunea ca speță. În condițiile în care aglomerațiile urbane devin tot mai mari, gigantice — comunicarea interumană *directă* slăbește, dispare ; comunicarea *mediată* de coduri este salvatoare, previne alienarea și haosul. Învățătura propune coduri comune, legi și norme ; ea propune primul tip de cunoaștere : cea parcelată, fragmentară, sinoptică, utilă vieții noastre. Școlirea, studiul. Cunoașterea a ceea ce se vede.

Aici este limita cărturarului. El ajunge foarte departe, dar nu dincolo de ce se vede. Deși aproape de sfințenie, cărturarul rămîne veșnic la poarta „împărăției", fără să intre înăuntru. S-a spus : „El a pus mîna pe cheile cunoașterii, nu intră nici el, nu lasă nici pe altul să intre."

Cine este mai mult decît cărturarul ? Mai mult decît cărturarul este iluminatul. Acesta se îndreaptă spre perceperea întregului. Prin trăire directă, nemediată de simboluri și concepte, explicații. Orice explicație distruge uimirea, distruge premisa viziunii integrale. După faza explicației, trebuie să urmeze deci cea a *tăcerii*. Dar nu orice fel de tăcere. Enunțul stimul naște o stare mentală specială. Deci va fi o tăcere care captează și amplifică acea stare mentală specială. O tăcere metodică, clocotitoare. O tăcere participativă, ca-n așteptarea revelării. De la un enunț-stimul aștepți nu o informație (nici simplă, nici complicată), ci aștepți altceva : ea să-ți mărească potențialul electric al minții, să-ți ridice voltajul trăirilor. Tăcerea participativă este această creștere a voltajului interior. O urcare a tonusului biotic pînă ce se întîmplă o deschidere spontană a minții. Fraza scindată, enunțul simbolic, enunțul oracular, propoziția-problemă, fraza ascunzînd o revelație nu ne vor furniza informații, ci vor crea o ridicare bruscă a potențialului mental, vor crea fulger mental. Uimirea este vecină cu contemplația, dar nu este contemplare. Contemplarea profundă este

vecină cu trăirea extatică, dar nu este trăire extatică. Extazul este vecin cu iluminarea, dar nu este iluminare. Cel ajuns pe aceste înălțimi știe să nu înceteze a stărui în suspendarea zarvei gîndurilor. Este așteptarea revelației, așteptare ferventă, metodică. Sînt căi de trezit lăuntrul. Puțin cîte puțin, în așteptarea lui „deodată". Pînă la focul lăuntric, care cuprinde toate zonele adormite ale minții, într-un salt intuitiv, într-un spasm vizionar.

OCHIUL PINEAL. Capacitatea intuitivă a omului slăbește ? Iată o întrebare pe care și-au pus-o modernii uimiți de unele performanțe ale gîndirii celor vechi. Intuiția descrește pe măsură ce „raționalul" se extinde. Lărgirea conștiinței înglobează părți din inconștientul omului. Intuiția este șoapta nedeslușită a materiei întregi, a unității fundamentale a lumii. Glanda pineală este probabil rezonatorul acestei șoapte : o transformă în voce, o curăță, o triază de bruiaje ; ea traduce imensitatea în echivalente emoționale și inteligibile. Transformă imensul înfricoșător în mărunțimi suportabile.

Această funcție, a celui de-al treilea ochi, este în involuție. (Progresul conștientului se hrănește cu sacrificarea unor facultăți ancestrale ?) Activarea intuiției ne-ar permite, cred unii moderni, accesul la cunoașterea „directă". Prin viziune supra-mentală.

Nu sînt sigur că cei vechi *știau* mai multe decît noi. Dar poate că ei *trăiau* mai multe. În afară de asta, ei aveau cuvinte mai puține, ei arătau lucrurile cu degetul și atingeau concretul lumii cu mîna. Cînd recurgeau la cuvinte, se crea o tensiune între trăitul extensiv și limbajul restrîns și concretist. Această tensiune se descarcă astăzi, cînd ochiul nostru atinge cuvintele lor... Repet, nu cred că ei „știau" mai multe. Ei trăiau probabil mai intens, mai clocotitor. Ei erau inundați de informațional așa cum materia inertă, piatra, lutul, metalul sînt inundate de propria lor istorie, de propria lor veșnicie, de propriul lor text fascinant și mut.

La omul preistoric, conținuturile mentale ale inconștientului erau abundente, predominante, active, mai active decît azi. Mircea Eliade scrie : „Cît despre activitatea inconștientului — vise, fantezii, viziuni, fabulații

etc. — putem presupune că ele nu se distingeau decît prin intensitate și amploare de cele ale contemporanilor noștri. Dar trebuie să înțelegem termenii *intensitate* și *amploare* în sensul cel mai puternic și cel mai dramatic."

Primul paradis pierdut (inconștientul) era uluitor de bogat și divers. Era mai aproape de imaginea (percepția) unității fundamentale : dar în genul în care vegetalul sau animalierul este inundat de întunericul unității fundamentale. „Cei vechi" (pe care îi localizez undeva la granița dintre preistorie și istorie) erau destinați raiului cu două dimensiuni, în care era topită măreția universului. Asta s-a pierdut : trăirea integrală a universului de către un creier încă insuficient diferențiat.

Avem dreptul la nostalgie după această cunoaștere, care ne este străină. Activarea ei, recuperarea ei par posibile. Așa cum gestația embrionului repetă etapele evoluției de la amoebă la pește și la mamifer și la om, tot așa „gestația" iluminării are acces la faze mentale străvechi, pe care le depășește însă, ca pe niște etape în drumul bunei sorți. Se pare că nimeni din scenariul speței nu-i pierdut. Viziunea supra-mentală, izbucnirea de lumină de tip *satori*, trezia supremă nu înseamnă doar activarea și recuperarea intuiției. Este întîlnirea solară între fondul nostru întunecat și puterile creierului nou.

Poate acesta e *imperium coeleste* din noi : conectarea la un informațional inepuizabil. Fenomen descris prin referințe vizuale („primirea marii lumini") sau afective (sentimentul extatic al participației la univers).

Aminteam de instrumentele de activat memoria noastră vastă : maeștrii, metodele, textele. Gnoza credea mult în revelația produsă de texte. Meditarea îndelungată pe coduri hermetice, pînă ce, din asta, va izbucni o lumină. Și nu numai textele sapiențiale promit revelații, ci și anumite sintagme, sau cuvinte, sau litere. Cosmosul are un cifru, care s-ar putea desluși dincolo de semnele alfabetice, văzute ca diagrame sau suporturi contemplative. Semne precum configurația de litere sanscrite *aum* sau litera ebraică *alef* sînt obiectul unor gnoze fertile. Aceste semne, adecvat folosite, pot urni mintea spre o altă realitate ? Mulți au încercat. În aceste

căutări, citim speranța seculară a omului de a găsi o cale mai scurtă și mai directă decît limbajul (fărîmițat) între natura lui fizică și substanța lui spirituală.

POLARITĂȚILE. Multe din căile bunei sorți duc spre un efect necesar : înlăturarea polarității de gîndire. Mintea noastră este condiționată riguros de concepte, grupate pe poziții și contraste. Gîndim în termeni de conflict și adversitate. Gîndim în termeni de identitate osificată : formele pe care le vedem ne par definitive. Identitatea și polaritatea sînt cele două obstacole principale în calea viziunii. Judecăm în categorii de bine-rău, plus-minus, sus-jos, întuneric-lumină, subiect-obiect. Firește, categoriile sînt necesare, pentru orientarea în viață ; unele au valoare morală și rol în reglarea relațiilor între noi. Judecarea prin distingerea identității este necesară pentru orientare.

Unele polarități sînt evidențe fizice sau fiziologice : dar și acestea trebuie întîmpinate cu o gîndire relativistă. Exemplu : mîinile sînt „poli" ai energiei umane ; mîna dreaptă e încărcată bioelectric pozitiv, iar stînga negativ. În acest timp, podul palmei drepte este negativ ! Deci polaritățile, chiar în mod natural, nu au sens absolut. Buzele, în genere, sînt bioelectric pozitiv ; și totuși, buza inferioară este, față de cea superioară, negativă. O gîndire elastică vede, așadar, relativismul polarității chiar în cazul cînd aceasta are o delimitare naturală. Alt exemplu : În natură, în lucruri și ființe, există componenta *yang* (activ, transmițător) și *yin* (pasiv, primitor). Dar acestea nu sînt nici contrarii, nici net separate. Uneori ele se propulsează reciproc, alteori își schimbă semnul. Între două fructe *yin*, neidentice, unul este mai *yang*... De la sesizarea relativității contrariilor, la anularea contrariilor : pasul spagiric.

Așadar, în imediat, ne orientăm prin polarități și identitate. Dar în planul cunoașterii mari, se petrece depășirea polarității de gîndire.

Înaintăm spre un prag de la care opozițiile se articulează într-un fluid. În acest stadiu al gîndirii, acțiunea celor două hemisfere este concomitentă.

Concentrarea pe un obiect tinde să înlăture marea opoziție obiect-subiect. Așa încetează distincția între „ochi și forme", între „ureche și sunet". În acest stadiu, un lucru este văzut dincolo de identitatea lui („golit" ; iar pentru asta, trebuie și o minte „golită"). Identitatea lucrului respectiv apare doar ca o haltă temporară a materiei. Esența diferă de identitate. Identitatea este istorică și mutabilă, esența e permanentă. Esența unui lucru vine dintr-un trecut, și ochiul „vede" cum ea (esența) sau el (lucrul) continuă într-un prezent-extins, numit și viitor. Citirea viitorului, în acest caz, apare ca un proces firesc : citirea unui continuum în care tu te afli cuprins.

Cumulul de soartă bună este acest minut cînd agitația minții încetează și se nasc viziuni supra-mentale, se naște starea de viitor.

CURCUBEUL ESTE O CALE SPRE ALPHA. Ceea ce numim „decondiționarea psihicului" necesită travaliu și căi. Afînarea terenului minții, curățirea de bruiaje, extensia, ca în el să încolțească sunet astral. Travaliu și căi... În anii șaizeci, în Europa s-a conturat o practică numită sofrologie. Inițiată de dr. Caycedo, ea s-a întărit și și-a rafinat instrumentarul în deceniile care au urmat. Am mai amintit de aceasta în cartea de față. Știința aceasta se ocupă cu studiul și mînuirea nivelelor și stărilor de conștiință ; e o practică a conștiinței modificate. Numele ei vine din grecește : *sos* = liniște ; *phrenos* = = creier. Așadar : echilibrarea minții și a întregii ființe ; psihicul eliberat de orice tensiune este generator de sănătate și energie. Se pare că, pe o secțiune de drum, ea urmărește ceea ce urmărea și *hesychia*, care înseamnă tot liniște.

Înțelegem de ce ea a fost acaparată repede de medicină. Practica sofronică nădăjduiește rezolvarea unor cazuri de terapie psiho-somatică ; programarea subconștientului cu sugestii pozitive, terapeutice și optimizatoare. Asta poate duce la ameliorarea unei structuri umane, mergînd în adîncime, pînă la transformarea unor trăsături înnăscute ale personalității. Programarea cu trăsături îmbunătățite. Aprofundarea acestui domeniu deschide cîmp larg și unor depășiri de limite umane. — Dar

nu depășirea condiției umane este marea țintă. Ci realizarea ei deplină, valorizarea ei, însuflețirea ei. Și acea înseninare a minții care ajută la trăit, la adunat soartă bună. Acea „programare cu fericire", cum spera cineva.

Dar vine vremea să mă despart de această știință. Oricît ne-ar promite o știință ca aceasta, vine vremea s-o lăsăm, s-o uităm, așa cum ne lăsăm maestrul care și-a golit sacul. Practicile sofronice nu ne reconstruiesc din temelie : ele ne pot însoți pînă la pragul reconstrucției. Pentru că schimbarea (renașterea) propriu-zisă nu vine prin nici o știință, prin nici o artă, prin nici o metodă. Mi se pare că ea este un dar care ni se face nouă, din imens, pe neașteptate, într-o zi. (Iar cît timp n-a venit darul, tu urci acest munte.)

OCHII DESCHIȘI. După ce ai urcat acest munte (muntele alpha) trebuie să continui să urci. Întîmplare a clipei, claritatea mentală e stăruință de ani. Nu știi cînd vine ora, nu știi cînd s-a adunat ceva soartă bună. Un lucru e știut : nimic nu vine fără fervoarea căutării.

Primii pași : cu ochii închiși. Ochii închiși însemnînd, evident, o măsură de izolare senzorială. Dar vine o vreme cînd muntele trebuie urcat numai cu ochii deschiși. Legendarul Bodhidharma a stat cu fața la un zid nouă ani, ținînd ochii deschiși, așteptînd.

Deautomatizarea gîndirii, decondiționarea ei totală sînt obținute atunci cînd poți întrerupe complet fluxul gîndurilor. Acest moment de întrerupere totală, resimțit ca un contact strălucitor cu vidul și plinul lumii, cu geneza și curgerea ei fluidă, a fost trăit de om. Și a fost comunicat prin aproximări și prin descrieri, sau echivalențe metaforice : a comunica incomunicabilul. De aici înainte, cuvintele se scutură de hazard și mor ele însele odată cu hazardul. Rămîn doar niște fraze-stimul care ne-ar putea însoți spre inefabil. Omul e oaspetele luminii, care este propria sa natură. Oaspetele naturii sale.

II

SCEPTICUL ȘI ANALIZA DESTINULUI. Multe din propozițiile acestui eseu par o dezvoltare a proverbului

românesc : „Cînd mintea paște, norocul dă lapte.“ Cumul de soartă bună ar însemna, altfel zis, o continuă preocupare de exercitare a minții, spre a valoriza resursele ei.

Asta este deja limpede pentru toți : dacă mintea paște, norocul dă lapte. Dar se mai pune întrebarea :

A acumula soartă bună înseamnă, întrucîtva, a *schimba* soarta întru care am venit pe lume ? Se anulează vectori nefavorabili din destin ? Se contrazice ursita rea ? Se înlătură adversități care stau să răsară din tufărișul genetic ? Sau acest cumul bun este doar tamponul care va amortiza șocul cumplit între noi și eventuala nenorocire înscrisă în destin...

L. Szondi scutură conceptul de *destin* de „aluviuni și reminiscențe“ cum ar fi : karma, reîncarnare, moira, fatum... El arată că destinul este condiționat de factori controlabili.

De altfel, toți psihanaliștii s-au interesat de destin (psihanaliza fiind și ea o metodă de „păscut mintea“).

„Destinul nu-i decît proiecția tardivă a tatălui“, zicea Freud. Psihanaliza sugerează că destinul neîmplinit, ratat, stricat este urmarea unei nevroze. Tot Freud : „Nevroza este o parte din destinul persoanei.“

La psihanaliști, destinul se citește ca un efect al pulsiunilor și al defensei, al traumelor copilăriei. Jung adaugă că la destinul nostru participă arhetipurile, astrele, clipa. Zice : „Tot ce se naște sau se creează în această clipă a timpului posedă calitățile acestei clipe.“

Szondi propune o analiză realistă a destinului. Omul are un destin prescris dinainte ? se întreabă el. Sau destinul său este compus din posibilități multiple ? Dacă aceste posibilități ar putea fi aduse la nivelul conștiintei, oare omul ar putea interveni liber în reglarea sorții ?

Szondi apreciază că omul poate lua cunoștință de unele virtualități ale destinului său. Printre factorii care determină destinul, el relevă „exigențele ancestrale“ : acele *modele* purtate în patrimoniul ereditar care tind să se repete, să ne oblige la un tip de destin repetitiv. Conștientizarea acestor cerințe ancestrale poate schița drumul spre care ne îndreptăm. De aici, se poate opera trecerea de la un destin de constrîngere, la un destin de alegere.

În „mînuirea“ destinului propriu, prima etapă ar fi cea a conștientizării : cunoașterea de sine. Cunoaștere operată științific, prin analiza vocilor genetice. (Practic : evidențierea „exigențelor ancestrale“ se face prin descoperirea clasei pulsionale a fiecăruia. În acest sens, L. Szondi propune și un test proiectiv, foarte util, folosit în psihiatrie astăzi.) Apoi, ca primă intervenție personală : evitarea „vocilor“ genetice deviante.

Pentru evitarea vocilor genetice deviante sau aberante, deci pentru procesul automodelării, Szondi propune : direcționarea socială a unor predispoziții înnăscute (ancestrale, tipogene). Schimbarea unei forme de existență morbidă cu o formă de destin de gen diferit.

„Eul pontifex“, eul care depășește contradicțiile făcute conștiente, va acționa, așadar, în următoarele sensuri : va integra răul tolerabil sau necesar, și-l va exclude pe cel intolerabil ; va stabili și va menține legătura cu o idee trans-personală (umanitate, justiție, artă, comuniune vastă), care va activa fondul său sublim.

Activarea mentală („participația spirituală“, ar zice Szondi) despre care noi am vorbit pînă aici, și care conduce la „practica decondiționării“, e un răspuns la constrîngerea condiționărilor multiple.

AȘADAR : aceasta stă în puterea omului. Retuș sau intervenție de adîncime.

Amintim :

„Noi nu sîntem nimic, ceea ce căutăm este totul“ (Hölderlin).

Să mai spunem :

Orice minut de meditație înseamnă cumul de soartă bună.

Fapt constatat :

Cînd urmărești ardent un scop, se creează un concurs de împrejurări favorabil ție, și începe să ți se împlinească. Mai ales dacă scopul este clar formulat în minte, prin imagini nete, halucinante, puternice și persistente (ca și cele din vis ! spunea Jagot). Imaginile mentale create și simțite net, pînă la concretețe, trans-

formă pe un adversar în prieten al tău, iar situația defavorabilă e transformată în șansă. Transformă lumea „ta".

Fapt constatat :

Cînd mai mulți oameni cugetă împreună, se produce un cumul însemnat de soartă bună, pentru ei și pentru alții. Toate elanurile mentale se însumează și creează o „rețea" noetică benefică.

Astfel dar :

A gîndi împreună. A gîndi fără să gîndești. A privi fără să privești. A auzi fără să auzi. În grecește liniște se zice și *hesychia*. Prin discurs pînă la dispariția discursului. A întrerupe fluxul gîndurilor astea. Așa vor apărea imagini trans-mentale. Gol, adică fără înghețare, fără trăsături fixate o dată pentru totdeauna. Numai așezat. Un gol care conține toate fenomenele. Numai liniște. Stabil și agreabil.

III

ECHILIBRUL LUMII. Vom observa că longevitatea unei etnii (ca și longevitatea umană) vine dintr-un echilibru relativ între : cumul de erori și cumul de soartă bună. Acest echilibru dă, și astăzi, normalitatea medie. Adică viața fără prăbușire și fără strălucire. Dar cînd acest echilibru este scandalos perturbat, atunci apar consecințe de temut. Un cumul excesiv de erori accelerează drumul spre întuneric spiritual și spre moarte fizică. Un exces de cumul de soartă bună (curios ! ce rău ar putea cauza asta ?!) poate pricinui conflict cu mediul involut și rudimentar.

Aceasta este valabil pentru indivizi și, prin extensie, pentru etnii. Vom încerca o apreciere pe etnii (întreprindere hazardată). Națiile longevive sînt cele în care echilibrul între eroare și soartă bună a fost fie stabil, fie sensibil în avantajul celui de-al doilea factor. Vedem că națiile cu mult respect pentru cultură și studiu, pentru elan ascensional și căutare faustică, au acumulat soartă bună, au contracarat precaritatea de ființă și de

neam. Prin carte, mai mult decît prin oști. Oștile au însemnat echilibrarea bunei sorți prin necesarul de eroare. Oștile sînt eroarea fără care nu se poate, încă, într-o lume necoaptă în totalitate pentru soartă bună.

Tot istoria ne arată că națiile care au lucrat la acumulare de soartă bună prin metoda cenușie de „a porunci naturii" (de pildă caldeenii, cu magia lor, sau egiptenii, mai curînd dotați pentru magie decît pentru religie) au „pierdut" treptat din soarta bună, suferind o descreștere pînă la crepuscul total. Iar cei care au lucrat prin evlavie și implorare față de Natură și față de Carte, au avut un mers ascendent și s-au întărit. Peste această simplitate a premisei, se suprapune complexitatea constrîngerilor sorții fiecăruia.

Exemple cu privire la această dinamică le-am putea găsi în istoria milenară a CHINEI. Întărirea acestui popor a fost pecetluită de vocația cărții, de cultul cărții. Nu degeaba China veche a fost împărăția exemplară în care toate promovările oficiale se făceau prin concurs, iar cărturarii erau înălțați, pentru știința lor, la ranguri statale.

Concursul pentru recrutarea funcționarilor civili prevedea probe de cultură generală și probă obligatorie de poezie. Se mai prevedeau probe de erudiție, istoria scrierii, matematică, tir cu arcul. Dar predomina linia umanistă, literații fiind promovați în funcții înalte, de dregătorie publică, judecătorie, afaceri de stat.

Ideea statornicirii concursurilor se pare că a fost a împăratului Yangdi (secolul VII); acesta a avut o viziune clară că încurajarea literaturii va contracara spiritul agresiv, spiritul războinic, virulența aristocrației militare. Iată cum un cîrmuitor a intuit (fie și forțat de un interes personal, de consolidare a domniei sale) balanța între *arme* și *carte* în mersul bunei sorți.

Amploarea învățării tradiției și a practicilor ameliorist, dinamizate de taoism și budism, este atît de mare, încît, la un moment dat, în secolul 16 (aflu de la Wu Cheng'an), în China existau „360 de școli (în sensul de practici, curente, direcții) de înțelepciune, și toate duceau la desăvîrșirea de sine".

Un singur împărat chinez, marele Qin Shi Huangdi (sec. 3 î.e.n.), a urît tradiția în bloc, în chip paroxistic. El a poruncit ca toate cărțile să fie arse. El a poruncit nimicirea cărților scrise înaintea lui și interdicția de a le pronunța numele. El a urît tradiția, dar nu și cultura : el a pus să se scrie alte cărți, în speranța demiurgică nemăsurată că de la el vor începe toate. Acel împărat a mai făcut ceva : a pus să se construiască Marele Zid. Eu cred că motivul ar putea fi acesta : arzînd el cărțile, a avut brusc intuiția că imperiul a devenit vulnerabil. Căci un stat fără cărți mari și fără cărturari mari este vulnerabil și mort. Atunci anxietatea lui a întrezărit o salvare : a pus să se construiască în jurul Chinei un zid uriaș, pentru ca Imperiul său slăbit prin arderea cărților, neputîndu-se apăra prin spirit, să se apere prin zid de piatră... Dar istoria a rîs de acest superb împărat, făcător de epocă totuși. L-a considerat mare pentru faptele sale de constructor, dar l-a socotit ciudat și distorsionat psihic pentru arderea cărților. Istoria a arătat că acel zid chinezesc nu a apărat niciodată China și că, dimpotrivă, zidul a trebuit să fie apărat, în veacurile următoare, după ce țara s-a întărit iarăși prin cărți și prin hrănirea minții.

O altă etnie longevivă este cea a IUDEILOR. Istoria acestora ne arată ce rol a jucat Cartea și fapta de spirit în destinul etniei și durata ei. Iudeii, poporul Cărții, cum pe drept se intitulează ei, au acumulat soartă bună prin respectul Legii și prin implorare (atitudine pe care o numim „implorarea sorții"). Rezistența și coeziunea acestei etnii se datorează Cărții și Legii (noțiuni care, în parte, se suprapun). Astfel etnia aceasta rezistă în situații uneori strivitoare, trebuind să facă față unor valuri de adversitate și prigoană, dusă pînă la tragedii uriașe. Și asta, în condițiile în care, în lungi etape istorice, evreilor le-au lipsit *statul* și *armata*, aceste erori de echilibrare într-o lume riguros organizată pe state și armate.

Efervescența culturală, în istoria iudeilor, este un fapt care nu ține doar de niște privilegiați ai societății, ci se propagă pînă la oamenii simpli.

Cartea-ax, Tora, cuprinde 613 îndemnuri. A 613-a poruncă, adică cea din urmă, este : „Și acum scrieți“ (Deuteronom, 31, 19 ; în traducerea doctorului Moses Rosen). Altă traducere : „Așadar, scrieți cuvintele învățăturii (...) și puneți-le în gura fiilor“. Și alt rînd : „Ca ploaia să curgă [să se împrăștie] învățăturile mele“ (Deut. 32, 2).

În eseurile doctorului Moses Rosen găsesc frecvent accentuat acest aspect al spiritualității iudaice. Îndemnul de a cunoaște Cartea și îndemnul de a scrie au fost imperios urmate în tot cursul istoriei. Mai tîrziu, pornind de la această ultimă poruncă, un învățat, Menahem Schneerson, a propus ca fiecare evreu să-și însușească una din literele Sulului Sacru și s-o transcrie, astfel ca Sefer Tora, Legea, să fie mereu scrisă, perpetuată, trăită, actualizată, retrăită. Fiecare om să copieze măcar o literă din textul Cărții, și gestul are o dublă acțiune : păstrarea, prin multiplicare, a tradiției mari ; iar la nivel individual, conectarea omului la energia semnului considerat sacru.

Scrisul înseamnă memorie și dezvăluire. Viața însăși este un rezultat al memoriei.

Fără cultul Cărții, iudeii nu ar fi făcut față vicisitudinilor istoriei. Și nu-i vorba doar de o simplă supraviețuire biologică, ci de o preeminență spirituală. „Carte“ este o noțiune polisemică. În primul rînd, Carte înseamnă Tora, tradiția, învățătura. Setul de revelații și reguli privind legăturile dintre om și cetate, dintre om și marile energii ale cosmosului. În sens metafizic, Carte ar trimite la un „cod universal“, un cod cifrat al energiilor întîmplate și neîntîmplate, din care mintea smulge înțelesuri. În *Tractatul Avot* scrie : „Există un ochi care vede, o ureche care aude totul, și toate faptele tale sînt înscrise într-o CARTE.“ Aici ideea se extinde de la cea de divinitate la cea de cîmp informațional universal : acest „cîmp“ este textul mare (posibil de numit și „megale syntaxis“), din care se tot scrie (se deapănă) și se elucidează viața noastră.

„Această Carte este însuși Omul“ (Geneză, 5, 1 ; în traducerea explicativă a doctorului Moses Rosen). Adică, Pentateuhul este și cronica unei etnii, dar este și ontologie, este rezumatul ființei. Corelăm această idee

cu una întîlnită și la hinduși, că omul este un rezumat al universului : lumea este strînsă, ghem criptic, în complexul numit OM. Așadar cultul cărții duce la cultul omului, la descifrarea enigmei sale, la prospectarea viitorului, la cumul de soartă bună.

De multe ori, în istoria veche a ebreilor, cărturarii avertizau că abdicarea de la căile elevației spirituale va aduce nenorociri. Există un îndemn continuu și sever la cunoașterea Legii. Abaterile de la Carte erau sancționate prompt de păzitorii Legii. Și Eliahu și Ezechiel, și alți luminați amenință și prevestesc calamități poporului cînd observă abateri de la litera Legii. Orice slăbire a trăirii elevate, a trăirii în consens cu Scrisul Legii, ziceau ei, aduce nenorocire, prevestește stingere de neam. Viața fără TEXT ar fi întunecată și stihială : această asertiune conține un adevăr etern valabil, chiar după ce oamenii, deveniți atei, au aflat că soarta bună nu este distribuită de divinitate.

Istoricește vorbind, iudeii sînt singura etnie care a rezistat, pe lungi perioade de timp (două milenii !), fără armată. În schimb a ținut mereu pe poziție o mare oaste de cărturari. Și tendința a fost ca, în mîna fiecărui membru al etniei, să fie pusă „arma" numărul unu, Cartea în care sînt dezvăluite cele mai speciale raporturi între om și energiile subtile. Și astfel s-a vădit că o nație ar putea rezista chiar și fără armată. Vedem în aceasta un experiment al naturii din care se pot trage multe învățăminte.

Întărirea SLAVILOR trebuie pusă în relație și cu vocația de „implorare" a sorții bune, atitudine care activează — sau probează măcar — prețioase energii umane. Această vocație, la vechii ruși, a avut puseuri pătimașe, a avut faze fierbinți, ceea ce dă un indiciu de intensitate a trăirii. Din istoria rușilor, rețin acum un episod semnificativ : momentul de afirmare sub Petru cel Mare. Eu cred că nu-i întîmplător faptul că ridicarea Rusiei sub Petru I a fost precedată de un moment pe care istoria laică l-a trecut pe plan secundar, ca pe orice fapt de spirit (!) : este vorba de acțiunile patriarhului Nicon, al Moscovei și al întregii Rusii. Nicon (1605—1681) îl pre-

cede și probabil îl anticipă pe Petru cel Mare. Domnia lui Petru începe în 1682, adică la un an după moartea lui Nicon și la 15 ani de la încetarea mandatului eclezi-ast al acestuia. Nicon îl precede pe Petru I nu doar cronologic, dar și-n duhul grandorii, al expansiunii, în elanurile de înălțare națională și omenească.

Pe timpul patriarhului Nicon se construiește complexul mănăstiresc „Noul Ierusalim", la vreo 70 km. de Moscova. Acest complex e gîndit ca o copie la scară redusă a Ierusalimului din Orient. Tot în acea perioadă, Moscova era declarată, de către țarii Romanov, a treia Romă ! Dacă în materie de aspirație politică, modelul declarat putea fi Roma, în materie de aspirație religioasă, modelul trebuia să fie Ierusalim. Un cult al modelelor categorice, marcînd procesul unei cristalizări naționale de anvergură.

Complexul Noul Ierusalim e plasat într-un loc care, și prin relief, trebuia să imite vechiul Ierusalim. O colină imaginează Golgota ; la marginea colinelor, curge rîul Istra, care a fost omologat atunci cu Iordanul. Prin apropiere este și copia grădinii Ghetsimani. Biserica principală imită biserica Sfîntului Mormînt din Ierusalim.

Patriarhul Nicon, în virtuți și în aspirații de anonciator al renașterii spirituale, se voia un Ioan Botezătorul. El își sublinia explicit unele paralelisme de destin cu Ioan. Conflictul său cu țarul Alexei Mihailovici îi apărea ca o reeditare a conflictului dintre Ioan și regele Irod Antipas : Ioan, profetul exigent, netemător de puterea laică, tunînd și fulgerînd împotriva lui Antipas, amendîndu-i crunt viciile ! Înlăturarea de la scaunul patriarhiei și exilul, în 1666, i-au întărit lui Nicon datele paralelismului cu Ioan. Aștepta să se sfîrșească și el, ca și Ioan, prin tăierea capului !

Am vizitat acest complex mănăstiresc, în urmă cu cîțiva ani. Atît fervoarea spirituală care l-a generat, cît și realizarea lui, grandoarea ansamblului, puterea lui de iradiere mi-au dat o idee despre elanurile planetare ale unui timp care nu și-a neglijat „cumulul de soartă bună", oricîtă întemeiere militară ar fi adus în sprijin.

Mă însoțea un istoric-muzeograf, un tînăr poet moldovean cu o minte sclipitoare. Ne-am împrietenit repede. Era primăvară. M-a condus pe Golgota, apoi pe malul Iordanului. Mi-a spus că muzeografii și custozii de la acest complex au primit mici loturi de teren, pentru folosință personală. Lotul prietenului meu era exact în grădina Ghetsimani. Mi-a spus că acolo, pe lotul lui, nu se știe de ce, cresc legumele cele mai grozave. Apoi mi-a făcut cu ochiul a coborîre pe pămînt și mi-a dezvăluit secretul : din cauză că lui îi place grădinăria și lucrează, în timpul liber, cu tragere de inimă... plantele *simt* cînd lucrezi cu tragere de inimă... Din grădina Ghetsimani m-a condus la Iordan. Eu sînt ateu, zicea tînărul istoric și poet ; sînt ateu convins, și totuși conotația acestor sit-uri mă însuflețește...

Lîngă un izvor, am întîlnit o bătrînă ; și prin vîrstă, și prin suflet, ea aparținea unor lumi apuse. Ne-a zis : „Cînd apa acestui izvor se va termina, lumea se va sfîrși."

Apoi tînărul istoric mi-a arătat o icoană simbol, o raritate. Icoana avea trei registre. În unul, era Constantin cel Mare, împăratul. În al doilea, era țarul Alexei Mihailovici Romanov. Într-un colț, era Nicon. Vedeam aici, fără să forțez paralelismele, că marilor aspirații politice le răspund cele din plan spiritual, și invers. Noul Ierusalim, expresie a dorinței de renaștere spirituală fervente, a avut o replică politică pe măsură, iar țarul Alexei, contemporan cu Nicon, s-a vrut „noul împărat Constantin" ; iar Moscova s-a dorit atunci, în secolul 17, Noua Romă.

LATINII au avut o istorie strălucitoare, sămînța lor rodind și astăzi în patru vînturi. Dacă ar fi să-i credem pe Cicero, pe Sallustius, pe Titus Livius, am admite că unul din temeiurile acestei întăriri a fost fiorul elevației, sentimentul divinității înțeles nu doar ca frică primordială, ci ca înălțare a spiritului : simțul participației omului la ruajul cosmic.

Horațiu, în care găsim parcă rezumată ideea acestei secțiuni despre echilibrul între eroare și soartă bună,

zice : „Roma datorează maiestatea sa acestor factori : forța imperială și pietatea fiilor ei". Forța și pietatea. Sau poate ordinea inversă a termenilor : pietatea și forța. Armele și spiritul. Adică Roma dobîndește înălțare grație unui echilibru potrivit între eroare („armata", care reflectă constrîngerea ancestrală, dar și constrîngerea prezentului *acela)* și cumul de soartă bună (în acest caz, lucrarea minții și sufletului prin pietate ; întărirea prin „cultus"). Aici trimitem la orice dicționar bun, unde doritorii vor putea afla complexitatea cuvîntului latin *cultus,* din care derivă doi termeni moderni esențiali umanismului : cult și cultură.

Cicero întărește : „Romanii au fost poporul cel mai credincios formelor cultului". Afirmația fatalmente lacunară ; azi înțelegem că, din cauza izolării culturale, Cicero nu putea ști cîtă rigoare în respectarea formelor de cult puneau budhiștii sau esenienii contemporani lui ! În ciuda acestui amendament, afirmația sa este prețioasă ca document despre o aspirație romană.

Sallustius : „Romanii au fost cei mai religioși din univers". Cînd am citit asta, am avut o oarecare uimire, pentru că nu știam că romanii se considerau, într-adevăr, religioși, nici că ei aveau clară o conștiință spirituală. Firește, cunoșteam că fiecare casă mare la romani avea altar propriu și larii săi, zeii protectori ai familiei, și că riturile etruscilor au îmbogățit scenariul participației lor religioase. Dar mai știam că ei aveau reputație de oameni realiști și pragmatici, de buni geometri și topografi, iscusiți constructori și excelenți organizatori... Dar iată, ei se considerau religioși. Oricît panlatinism ar conține afirmația lui Sallustius, ea evidențiază capacitatea de exaltare pentru o țintă spirituală, trans-personală, care-i o premisă a cumulului de soartă bună. Mai rețin că acești doi autori (Cicero și Sallustius) pun verbele la timpul trecut ; în asta văd implicată teama unei presimțiri a declinului : declin în cumul de soartă bună care va însemna și declin al măreției.

Titus Livius : „Victoriile romane sînt o dovadă a misiunii supranaturale a Romei." Să nu ne mire azi această afirmație radicală întîlnită la un istoric realist, lucid. La

mai toate marile etnii antice, în faza lor de afirmare și avînt, vom găsi această încredere uriașă în rolul lor sub soare ; această încredere focalizează energii umane, propulsează spre acțiune ; este ca o programare a subconștientului colectiv cu țel uriaș, programare cu împlinire, cu realizare, cu soartă bună.

Despre crepuscul ce să spunem ? Un șir de cutremure îi alege pe vii dintre morți. De ce s-a petrecut asta ? La un moment dat, bogați, puternici și orgolioși, romanii nu s-au mai preocupat de căutarea bunei sorți ? Au devenit opaci la rezonanțele universale (codificate, în acea epocă, în cifrul cultului) ? Atunci a început a precumpăni cumulul de erori : viciul și armata. Așa se face că statul cu cele mai bune armate și tehnici de lupte nu se mai poate sluji de ele. Ca să dureze, împărăția se preface năucitor în altceva. Se rupe, se naște, se schimbă. Noul infiltrat în rînduieli vechi, redesenează conturul împărăției. O Carte pregătește salvarea celor ce păreau pierdute pentru totdeauna.

Migratorii, agenți ai surpării, au dispărut în neant, ca vîrfuri de lance ale erorii. S-au salvat doar cei raliați la civilizație și absorbiți în masa peste care au năvălit, aderînd la spiritualitatea care, în Europa, într-o lungă perioadă de timp, a însemnat creștinism. Istoricul Jean Cousin, într-o carte recent tradusă la noi, spune : „Singurul imperiu care a supraviețuit din cel roman, este acela al spiritului, — prin internaționalismul creștinismului ecumenic, Dominium mundi".

Nu extindem exemplificările, deși am putea recapitula toată istoria lumii din această perspectivă, a cumpenei dintre eroare și noroc cultivat. În fiecare prăbușire de țară și-n fiecare stingere de neam, vom vedea o tragică acumulare de erori. După cum în fiecare înălțare se poate citi și rodul unui cumul de soartă bună. Excepțiile și abaterile de la regulă sînt crude, zguduitoare, dar de mică durată, ca niște reglări ale tirului naturii. Și chiar accidentele ascund poate această dinamică între eroare și noroc, fire criptice țesute de scopul tulbure al naturii.

Despre marile state de astăzi putem spune multe din perspectiva aceasta, despre viitorul lor, despre partea lor de soartă bună sau de eroare. Uneori ești înspăimîntat, dar speri totuși că viitorul e în stare de surprize în favoarea omului și a bunei sorți. Dintre națiile moderne, mă voi opri, într-o zi, să-i privesc mai de-aproape pe americani. Merită osteneala.

DIONISIE CEL MIC. În urmă cu șapte ani, obțineam o documentare la biblioteca Vaticanului. Cărți rare, mărturisitori. Mă interesau punctele nevralgice ale istoriei noastre și ale speței. Între altele, îmi propusesem să dau de urma *Jurnalului* pierdut al împăratului Traian. Se știe că Traian a ținut un jurnal de campanie în războaiele cu dacii. Este atestat, Priscianus ne salvează cinci cuvinte din acel jurnal, restul se consideră definitiv pierdut. Pe mine mă întristează cărțile pierdute, provinciile pierdute, satele pierdute, idealurile pierdute. Încă mai cred că acel act de naștere al etniei noastre este recuperabil. Pînă la descoperirea lui, încercam să-l reconstitui cu mijloacele documentelor și ale ficțiunii literare.

Biblioteca Vaticanului este imensă, este o lume. Aș zice că este o *inimă,* știind că, într-o doctrină filosofică, sediul gîndirii este inima. O bibliotecă este un nucleu hiperdens în jurul căruia se desenează o împărăție. Iubeam biblioteca, deși atunci, prin anii '80, eram într-o fază acut antiintelectualistă, eram într-un puseu de căutare a spontaneității, mă feream de excese filologice, mă apăram de erudiție, în numele naturalului. Dar uneori o bibliotecă te apără cel mai bine împotriva erudiției.

Documentele fac dreptate celor uitați. Pe cîntar rămîn fapte și vorbe. Întărirea latinității noastre românești trebuie înțeleasă nu doar prin Traian cel Mare, ci și prin Dionisie cel Mic. Latinii au început cucerirea Daciei cu armata și cu ingineria de poduri și șosele. Apoi, după 175 de ani, forțați de migratori, și-au retras armatele și topografii. După această retragere, latinitatea se apără prin logos și text.

Dionisie cel Mic nu știu dacă este cel mai important cugetător-suport al acestei perioade. Dar știu că are o existență simbol. Pentru același merit aș putea să-i numesc pe luminații și pătimitorii Nicandru, Iuliu Veteranul, Dasius de la Cernavodă, Astion de la Dunăre, Ioan Cassian, Niceta ; sau pe Zotikos, Attalos, Kamasis și Philippos, sacrificați în lupte de spirit, în spațiul dunărean, în jurul anului 365. Mormîntul paleocreștin de la Niculițel este un document despre efervescență spirituală, într-un secol în care romanii nu mai puteau păstra Dacia cu armele.

Dionisie cel Mic este născut în Scythia Minor, adică Dobrogea. Deci el nu-i venit din alte părți, ci plecat de aici. Între anii 500—545 este la Roma. I se spunea Dionysius Exiguus. Cuvîntul „exiguus" înseamnă : cel subțire, cel smerit, cel slab. („Cel slab îl învinge pe cel tare", zice Laozi). Era școlit și evlavios. Timpul și-l petrecea în cugetare, în scriere și-n discuții înflăcărate cu Cassiodorus, prietenul său. Într-o zi, Dionisie cel Mic a avut o idee inspirată și a calculat anul zero al erei creștine. Așadar, anul zero al erei noastre este propus din România.

Am amînat pentru o vreme proiectul de a reconstitui *Jurnalul* pierdut al lui Traian (din care am publicat cîteva pagini). Și am început să mă gîndesc la *Jurnalul* posibil al lui Dionisie cel Mic, dobrogeanul. Unii susțin că el și Cassiodorus au pus bazele culturii medievale. În mod cert, el rămîne însemnat pentru calcularea erei noastre. Deși el fixează anul zero creștin cu o eroare de 4—5 ani (mai tîrziu, Kepler corectează această eroare, recalculînd anul nașterii lui Hristos), totuși noi folosim pînă azi numărătoarea dionisiană („era dionysiana").

Era noiembrie, cald, vreme frumoasă. În biblioteca Vaticanului am început să caut surse despre Dionisie cel Mic dobrogeanul. În durata oamenilor, în alegerea lor, este implicat acel subtil mecanism pe care îl numesc cumul de soartă bună. Cugetătorul adună pentru sine și pentru cei dimprejurul său soartă bună ; el se întărește și întărește pe alții. Simplitatea acestei aserțiuni nu mic-

șorează drama existenței, firește. Prin asta nu diminuează misterul antropologiei, ci numai precaritatea. Se micșorează angoasa de a locui într-un mister.

IV

OAMENII BUNEI SORȚI. Un om poate acumula soartă bună pentru el și pentru cei din spațiul în care trăiește. Diacul care, în epoci de stihie istorică, petrece timpul în nevoință este mai mult decît un factor de continuitate culturală : este un activator neștiut de energie alpha, care-i hrănește pe ai săi, cu care stabilește o imperceptibilă comunicare. Spațiul care are gînditori, cărturari, iluminați se întărește în timp de liniște și găsește resurse de redresare rapidă în vremi stihiale.

Se spune că luminații țin lumea asta. Se spune că un om care gîndește salvează sau răscumpără un anumit spațiu și-l predispune tăriei. Cei care cugetă cu fervoare stabilesc între ei, probabil, o rețea de comunicare, un scut de apărare pentru ceilalți. Se crede că masa de gînduri superioare, focalizate, formează un fel de cupolă protectoare... densificînd marea cupolă noosfera, fără de care omul ar fi vulnerabil și sortit dispariției.

Prigoana cărturarilor este, în mod cert, urmată de un declin al vieții, chiar dacă aceasta, o vreme, nu-și arată urgia. Vremile ostile culturii au fost fațada tristă în spatele căreia se adunau nenorocirile viitoare.

Problema acestui *cumul* nu trebuie înțeleasă mecanic, în sensul că astăzi investești și mîine obții scadența. Uneori, într-adevăr, după o investiție consecventă scadența se arată. Alteori asta întîrzie. În nici un caz efectele nu se resorb în neant. Nu există faptă fără urmare. Totul se plătește ! zice legea II a Ecologiei. Un cumul de erori de astăzi își arată urgia mîine sau peste o generație. Sînt șefi de clan fără socotință care însămînțează nenorocirea de mîine și secătuiesc izvoarele bunei sorți ale urmașilor. Tot așa și situația inversă : sînt oameni care adună norocul, în văzul lumii sau în recluziune. Nimic

din ce este rod mental nu se pierde, ci se vădește o investiție certă, pentru individ sau, mai departe, pentru mediul său.

ZBORUL ȘI ÎNVĂȚĂTURA DE MINTE A ICARILOR. O întîmplare m-a făcut să întrerup acest eseu. Nu numai să-l întrerup, dar să-l și reorientez pe alocuri, la reluare. Iată întîmplarea. Într-un orășel din Ardeal, istoric și milenar ca toate orașele ardelene, s-a comis un omor. Cercetarea judiciară trăsese concluzii „duioase", în esfumato, făptașii fuseseră făcuți scăpați. Am stat de vorbă cu judecătorii, cu investigatorii, dar lucrurile au rămas neclintite, în starea decisă de ei. Eram nedumerit și șocat. Intrigat de apatia procurorilor, apatie care servea delincvenților. Rechizitoriul vădea contradicții peste care se trecea nepermis de ușor. „Probele s-au perimat, au decăzut", ziceau ei în limbaj profesional, pe terenul lor. Mărturii notabile nu erau luate în seamă. De ce ? se întreba idealistul.

Tot atunci, seara, trebuia să vorbesc la un club interdisciplinar, despre optimizare umană. Viața imediată nu-mi dădea numai exemple bune. Încercam să fac o trecere potrivită de la real aspru la ideal aspru. Trecerea nu se făcea prea lesne.

În ce cuvinte să vorbesc despre soartă bună ? mă întrebam cu elan oricum diminuat. Tema optimizării era mereu confruntată cu instinctele, cu scenariul baroc al dimineții mele. Arborele celest are rădăcini obscure în lutul de sub picioare.

Uneori vorbitorul despre optimizare se află în situația unui om care vine dintr-o înfrîngere să dea altora lecții de victorie. Alteori ignoră cîtă dreptate are proverbul : Dracul alb îl înghite pe dracul negru.

A gîndi împreună...

La clubul interdisciplinar așteptau 36 de oameni. Erau de profesii diferite, numitorul comun fiind *speranța*, creditorul principal. Ei erau atît de interesați de tema optimizării, încît mă obligau să fiu senin și relaxat. Mă obligau să spun că-n mijlocul eșecului ei investesc energia non-eșecului.

O sală de oameni care ascultă cu maximum de receptivitate naște un bun climat alfa. Ascultatul densifică timpul, creează *polul efect* al timpului. S-a probat asta chiar experimental. S-a mai probat că într-o sală cu oameni care respiră rar și sincron, sporește ionizarea negativă, ozonul. Nu se știe de ce.

Aș putea admite că : există nuclee care emană binele. Ele dizolvă răul. Ele împuținează răul. Oare în sala asta gînditoare se dădea o replică la omorul din Muncel, la dosarul lacunar ? Răul lumii se restrînge prin sporirea binelui ? Cei violenți se autodistrug, se anihilează între ei ? Ar fi prea simplu ! Și totuși, imaginile simple sînt în stare să organizeze complexul de energii din noi.

Un cărturar zicea că, pentru a nu te teme de moarte, să te gîndești că ea „scoate răul din tine". Asta-i valabil și cînd ne facem curaj să nu ne temem de a gîndi. Meditația este un pedagog la fel de inspirat și dezinteresat ca și moartea. La fel de tăcut.

IMPLORARE SAU PORUNCĂ ? Atitudinea celui care-și deschide mintea la ecouri cosmice este una de captare ferventă și de primire stimulată. Este un proces pe care mi-l imaginez avînd două propulsări : una dinspre tine spre cosmos, alta dinspre cosmos spre tine. Bruiajul convingător al simțurilor descrește. Nevoia de eroare este oprită, deturnată spre altceva, descrește și ea. Plăcerea și bucuria erorii, în mod uimitor, se retrag : nu în fața unui realism al non-erorii, ci în fața unei bucurii de altă clasă.

Cum se produce această răsturnare spre bine ? Nevoia seculară de eroare este barată prin contrarierea ei, sau prin ostenirea ei ?

Cel care adună soartă bună, așadar, imploră natura sau îi poruncește ? Cere sau smulge ? Cere de la sinele său, de la lutul său, de la viitorul său ? sau înhață crunt de la sinele său, de la viitorul său, de la universul paralel ? Ce face el ? Așteaptă la o ușă sau forțează o ușă ? — Și-n implorare, și-n poruncire, se creează o relație specială între noi și acele forțe. Se creează o concentrare energetică, o programare cu întîmplări favorabile. Și

calea mare : a implorării ; și calea mică : a poruncirii... Prima, implorarea metodică, urmînd traseul acreditat de tradiție, este prilej de focalizare radistezică, și deschidere a depozitelor psihice inconștiente. A doua, poruncirea, folosește suportul lăuntric tetha. Ambele căi au istoria lor, chemații lor, revoluționarii lor, profitorii lor. Între ele, însă, este o distanță serioasă, ca între terapie și investigare. Adică, prima conduce la „terapia destinului", a doua numai la cercetarea lui, cînd nu la șocarea lui.

Atitudinea celui care grădinărește soartă bună seamănă numai la început cu starea de implorare sau poruncire către forțele naturale. În cele din urmă, nu-i nici poruncire, nici implorare. Este ceea ce se cheamă participație maximă, contopire : acordare fină la un ritm esențial, intuit, ritmul curgerii materiei și al opririi ei prin haltele albastre numite viață. Cînd înțelegi asta, cînd trăiești asta, ești cu un surîs mai aproape de acel consens de forțe pe care l-am numit soartă bună.

A porunci naturii ?! Povestea oamenilor care au poruncit naturii este palpitantă și stranie, ca și căderea lor. Mîinile lor încordate, reflexele lor bune... Teama ce mi-o induc reflexele acelea prea bune, prea precis orientate spre capturare... Încordarea mîinilor, a glasului tunat, aduce victorii rapide și trecătoare. Faptul implorării, însă, țintește alianțe, nu capturări. Dar simt că mai trebuie să precizez termenii. La fiecare popas, la fiecare mijire de etapă, trebuie să redefinim termenii care nu stau pe loc, la care se adaugă ceva. Deocamdată, trimit la cuvîntul latin *oratio,* rostire. Un cuvînt pe care latinii l-au avut și nu l-au fructificat, nu l-au ostenit ; abia moștenitorii lor l-au înmulțit precum s-au înmulțit pîinile, în legendă. Cuvîntul acesta latin mi-ar putea schimba zilele, anii : lent, lăuntric, laborios. Spre aceasta duce măcar unul din drumurile bunei sorți, din cîte înțelegem pînă acum.

Cei care știu de viitor

(O abordare raționalistă a funcției anticipative)

Trăia prin părțile mele un om despre care se spunea că are darul precogniției. M-am dus la el din curiozitate. Și poate nu numai din curiozitate, dacă mă gîndesc că l-am vizitat în 1975, un an de criză profesională pentru mine, an de schimbări și de risc. Pe om îl chema Grigore și trăia într-un sat bucovinean. În curtea lui aștepta lume, mai ales femei (ele nu sînt niciodată liniștite în ce privește viitorul, tocmai poate din cauză că ele îl presimt). Am stat la rînd, am intrat spre amiază.

Metoda prezicătorului era aceasta : întîi mi-a descris starea, situația prezentă, ca și cum s-ar fi introdus în biografia „subiectului". Apoi mi-a propus să-l întreb ce vreau să aflu. Vorbea cu aprinderi și stingeri de entuziasm, făcea gesturi, uneori deslușeam greu ce spune.

Apoi, după zece ani, văd că premonițiile lui, în esențial, s-au adeverit. Bag de seamă că el prezicea *întîmplări,* dar mai puțin data lor precisă. Am constatat destule erori în datarea faptelor prevăzute de el. De pildă, mi-a descris cu detalii și cruzime un episod biografic grav, spunîndu-mi că acel episod s-a și petrecut ; or, el avea să survină cinci ani mai tîrziu ! Dar, atunci, nu l-am suspectat de confuzie sau nepricepere ; am înțeles că el „vedea" toate faptele într-un prezent desfășurat : pe o suprafață temporală în care întîmplatul și neîntîmplatul existau concrete în fața ochilor săi.

Cred că pentru el multe „viziuni" coexistau într-un mare și continuu prezent ; iar localizarea lor în trecut sau în viitor era o *altă* operație mentală. Un prieten

mi-a spus, mai apoi, că spre amiază (cînd am ajuns eu la rînd) Grigore era obosit ; dar că, mai ales la primele ore ale dimineții, această eroare de înscriere temporală nu survenea, era exclusă.

Un specialist bulgar, Gheorghi Lozanov, a analizat calitățile unei femei dotate cu darul clarviziunii. El a observat că, atunci cînd el se concentra că *nu este el*, ci altcineva, vizionara Vanga comitea erori de prezicere. Cercetătorul avansează ipoteza că „ceea ce spune ea vizitatorilor nu-i altceva decît ceea ce extrage din scoarța cerebrală a acestora, prin telepatie". Asta înseamnă, propune Lozanov, că viitorul nu este un șir ordonat ce vine spre noi ; ci șiruri care ar exista înainte de a veni noi în contact cu ele. Sigur, clarviziunea încă nu poate fi explicată, nu se cunoaște energia care stă la baza activității extrasenzoriale.

Previziunile în legătură cu evenimentele exterioare ne-ar face să ne gîndim că mintea conține informații despre propriul ei viitor. Sau captează informații despre viitorul care are o legătură cu ea. Dacă le captează, cum se produce acest lucru ? Pînă unde trăiește corpul nostru ? Se pare că trupul își conține nu doar viața lui, ci și ramificațiile sale în urmași.

Omul este dotat cu o funcție anticipativă. Puterea de anticipare, presimțirea, previziunea consolidează prezentul. Viitorul omului este prezentul său întărit, ridicat la putere. Trupul este dotat cu predispoziții și resurse anticipative, așa cum e dotat și cu hormoni de adaptare.

Se pare că nu atît inteligența, cît capacitatea anticipativă servește supraviețuirii. „Profeția este înscrisă în programul de supraviețuire a speței", spune Wattson.

Trupul își conține viitorul de care este în stare. Poate nu există decît prezent, iar viitorul este doar o tensiune existențială. Ceea ce resimțim ca viitor este doar resursa vitală. Un „ghem" de viață, conținut în programul ființei (genetic, infracelular, noesic, bioenergetic) pe care îl depănăm, ca-n mitul Parcelor. Accesul la viitor micșorează precaritatea noastră de a fi.

Lărgirea cîmpului conștiinței înseamnă, din această perspectivă, înglobarea unor conținuturi tot mai bogate în „viitor". Depresia psihică, disperarea, nevrozele avertizează despre blocajul canalelor anticipative.

Nu tot ce ni se întîmplă este programat sau pre-existent. Sînt faze de acceptare sau de respingere a unor serii de viitor aflate pe traseul individual. Dacă există posibilitatea ca un om să „acumuleze" karma bună, deci dacă soarta favorabilă e acumulabilă, înseamnă că omul intervine parțial în pre-existența sa, în ceea ce-i este „scris" dinainte.

Ne întrebăm cum se activează această funcție vitală, a anticipării. Cum am putea s-o controlăm, s-o amplificăm, întărindu-ne ?

Deautomatizarea mentală ar fi o premisă de dezmorțire a funcției anticipative. Mintea deautomatizată devine atît de liberă în fața prezentului și de suplă în fața infinitului, încît credem că este mintea care își va „capta" viitorul.

Așadar, căile deautomatizării mentale, vechi și noi, tradiționale și moderne, duc la lărgirea *stării de viitor*. Duc la terapia viitorului. Dar aceste căi sînt grele. Să vorbim mai curînd despre preambulul deautomatizării, mai la îndemîna celor interesați : înglobarea unor conținuturi mentale din etajele vechi ale creierului ; sau realizarea concomitenței dialogului între emisferele cerebrale : activarea gîndirii „de mîna stîngă" (black box) : se pare că aceasta sporește capacitatea de anticipare, capacitatea de a genera informație densă, între care și informație precognitivă. Producerea voluntară și controlul undelor cerebrale alpha, a stărilor alpha, deschide drum percepției pătrunzătoare, fiind una din cheile dinamicii mentale.

Revenind la ideea captării viitorului, ne întrebăm cum s-ar putea obiectiva cît mai mult din viitorul individual. Experiența arată că trupul conține cel puțin o parte (o bună parte !) din viitorul său, ascuns în radixuri de gene, în protogene, în lava pulsională. Pentru a-l extrage de aici și a-l aduce la lumină, s-ar putea

folosi într-o fază primară (și „mecanicistă") stimulii proiectivi : stimuli care provoacă obiectivarea unor focare latente de *energie specifică* în curs de *manifestare specifică*. Adică în curs de transformare în gest, în eveniment, în soartă.

Stimulii proiectivi dau indicii despre : programare genetică, încărcătură pulsională, disponibilități, sau indicii cenestezice (de evoluție a sensibilității viscerale), indicii de mișcare neuronală. Asta ar ajuta la o prognoză psiho-somatică *. Dar cum se face pasul de la prognoză la precogniție ?

Am corelat cercetarea premoniției cu studiul pulsiunilor umane. Ce sînt pulsiunile ? Sînt voci genetice foarte autoritare. Cînd ele poruncesc un eșec, atunci eșecul este ca și întîmplat. Și ele poruncesc : melancolie, dominare, perversiune, alegerea partenerului cutare sau cutare, alegerea prăpastiei... Ele nu poruncesc la întîmplare : poruncile genetice sînt deja clasificate, catalogate. Pulsiunile sînt un viitor codificat. Sau : sînt un trecut care are obligatoriu valoare de viitor. Adică acel trecut animal care s-a *fixat* și care se va repeta fără abatere și fără că omul să poată controla repetarea lui.

Obținerea indicilor pulsionali, adică a viitorului codificat, se operează prin tehnici proiective. Prin aceste tehnici, astăzi, cîțiva specialiști (sînt, de fapt, doi de primă mărime, în București) fac investigația personalității patologice și pun diagnosticul funcției sau disfuncției mentale.

---

* Unele indicii de obiectivare a viitorului somatic, de „prezicere" a unor boli, au fost fixate empiric încă din antichitate. Există boli predestinate, zic anticii : temperamentul sangvin e predispus bolilor cardiovasculare ; bilosul e predispus celor hepatodigestive ; limfaticul celor infecțioase. Azi se mai constată că, în genere, la cei cu grupa sangvină 0 apar ulcere gastroduodenale, la cei cu A2 leziuni stomacale reumatism. Alte boli „specifice" sînt distribuite de cadranul zodiacal Mai notăm, ca o curiozitate, că există boli ale ambițioșilor incapabili să-și atingă ținta : ulcere, deficiențe circulatorii ; boli ale imaturilor : astmul ; boli ale vinovaților : vastul tablou al somatizărilor nevrotice.

Dar finețea probei proiective ne invită să mergem spre precogniție. Szondi însuși ne invită la asta. El, cu instrumentarul proiectiv, întreprindea „analiza destinului".

Viitorul este cules, probabil, din tot corpul pacientului (tropisme, protogene, interferențe energetice de biocîmp etc.), iar creierul omului doar face sinteza acestor informații. Un vizionar dotat cu percepție extrasenzorială ar avea acces la gene și radix de gene, în chip direct, așa cum mînuitorul de tehnici proiective are acces indirect, prin grile și decodări migăloase, la categoriile pulsionale.

Aceste citiri (extrageri) ne-ar da în primul rînd vești despre viitorul trupului ; informații despre predispoziția de sănătate și de acțiune. Dar cum am putea extrage informații despre evenimentele omului ? De la citirea predispoziției și pînă la transformarea acesteia în act precis, în întîmplare precisă (în care sînt implicați și factorii extracorporali) este un spațiu încă enigmatic.

Decodarea unor indicii viitoare prin probe proiective este dificilă. Dar finețea lor ne invită să perseverăm. Ba chiar să le complicăm și mai tare :

Pentru a găsi potențialul de viitor ascuns în lava pulsională și-n fluctuațiile de biocîmp, mă gîndesc la un cod proiectiv care să se adreseze instanțelor *chakras*. Folosirea unor stimuli, sau posibilități de apel, care să izbească tăcerea pînă la chakras.

Chakras sînt niște halte ale bioenergiei, centre integratoare și distribuitoare de bioenergie, așezate pe axul cerebro-spinal. De acolo pot veni informații vechi și noi, de o complexitate uimitoare. De acolo vin alte îndemnuri existențiale. Mai curînd pre-porunci, adică pre-logos. De acolo s-ar putea întreprinde nu atît citirea viitorului, cît modelarea lui.

Stimulii pentru chakras, care i-ar completa pe cei de tip Rorschach, pot obiectiva structuri foarte fine, care sînt depozite bioplasmatice și depozite de viitor.

Dar, ziceam, din acest punct drumurile se ramifică : citirea viitorului, pe de o parte și : modelarea viitorului, pe de alta.

LIMBAJUL SIMBOLIC este într-o relație intimă cu viitorul. Presupunem că acest limbaj activează capacitatea anticipativă a omului. Fără el, omul n-ar fi evoluat. (Performanța lingvistică, a limbajului simbolic, e implicată în selecția naturală a speței, zicea Monod). De aceea, printre instrumentele prin care decelăm părți de viitor se află și stimulii verbali, pe lîngă stimulii-imagine sau stimulii-sunet : toți apelînd la un simbolism universal, singurul limbaj în care te poți înțelege și cu subconștientul, cu abisalul „analfabet".

Ar merita să ne oprim acum la enunțul oracular, în care noi vedem și un nod informațional, și un stimul proiectiv.

Ne vom referi în cele ce urmează la „Cartea mutațiilor", un text clasic.

Pentru anul 1984, mi-a ieșit hexagrama 56, Foc/munte. Stare de contrast. Am extras hexagrama în ianuarie ; la sfîrșitul anului puteam confrunta „predicția" cu întîmplatul. Un comentariu vechi al temei 56 spune despre cîștig prin puținătate, despre pierdere și adaptare ; și : dacă subestimezi starea de răzleț, motive de plîns. Un avertisment elementar, pe care l-am înțeles astfel : să folosești avantajul teribil al puținătății, dar să te ferești de suspiciunea de care au parte răzleții ; să intri încrezător, dar să nu dai porunci, să nu asuprești prin devenirea ta ; cîștigi cu ușurință locul între ei, dar deodată survine o traumă afectivă. Răzlețul mai înseamnă discontinuitate, neașezare, deplasare (la un semn de aermobil).

Pe lîngă posibila „decelare" a viitorului, vom înțelege funcția culturală a acestei hexagrame. Ea îți prilejuiește autocontrol și focalizare a atenției. Poate aceasta e „starea de viitor" : autocontrolul și mobilizarea energiei pentru a face față adversității și nevoinței de a înainta prin puținătate.

O parte din enunțul hexagramei se adresează conștientului ; altă parte, mai ascunsă, se strecoară în inconștient, acolo unde sălășluiește intuiția, acolo de unde vine curgătorul mîine. „Cartea mutațiilor" *(Yi Jing)* este o colecție a principalelor avertismente. (Un om

avertizat face cît doi !) De aici puterea sa culturală. Unele din aceste avertismente sînt de tipul *Lo* (ebraicul „să nu", începutul prohibitiv din cele zece porunci). Trăirea consecventă a decalogului clasic e stîrnitoare de viitor : modelatoare de viitor. Deka-logos ar însemna „cele zece rațiuni", zece tipuri de viitor modelat. *

Se pare că, pe lîngă această putere culturală, există în mînuirea hexagramei și un pas telepatic, telekinesic : alegerea liniilor. De aceea nu-i indiferent cine îți mînuiește plăcuțele de țestoasă cu semne yin și yang. După cum nu sînt indiferente iscusința și intuiția celui ce interpretează codul atît de mobil al cărții.

Codurile cărții, ca în orice sistem oracular, au dubla funcție, de stimul și de indiciu.

Adică ele creează o stare psihică de acută receptivitate și, în același timp, dau indicii de „extragere" a viitorului și de modelare a lui. Acționează aici, printre altele, și acel stimul-enunț (uneori enunț paradoxal) care îndeamnă la travaliu cognitiv. Acționează și marea mobilitate a consemnului verbal, și aceasta face ca tu însuți să reglezi distanța optimă între textul oracolului și trupul tău, viitorul tău. Partea neprescriptibilă, neprescrisă, a viitorului, se afiă în această mobilitate a consemnului. Acționează și hermetismul formulării, care face ca fraza (enunțul) să se muleze peste geografia ta interioară și să aibă rezonanțe în subconștient. În fine, acționează și frica filologică, ce predispune la tensiune receptivă și dă autoritate oracolului. Dar aceasta e partea controlabilă a probei. Spuneam că, în mînuirea exemplară a probei, intervine la început telekinesia, care face să fie extrasă o anume conformație yin-yang. Cînd nu intervine aceasta, validarea probei stă sub semnul pozitiv al calculului probabilistic.

VIITORUL ESTE UN SECRET MATEMATIC. În București, pe lîngă Observatorul astronomic, funcționa

---

* Vezi și corespondența dintre decalog și cele opt clase pulsionale. „Poruncile" corectează o izbucnire pulsională antisocială, cerînd o socializare a energiei distructive, o investire pozitivă.

(cred că mai funcționează și azi) un astroclub. L-am frecventat o vreme. O veche pasiune pentru astronomie. Pe ușa astroclubului scria : „Să nu intre aici cel ce nu știe matematică". Eu nu știu matematică. Eu am studiat filologia ; din convingere, mai bine zis din speranță : speram că este o știință însemnată care te duce spre buna cunoaștere ; și am fost decepționat cînd am văzut că era (cel puțin în organizarea și scopurile anilor '60) doar o facultate de citit cărți... anumite cărți ! De aceea n-am rămas doar la filologie. Un experiment de antropogenie, desfășurat pe mulți ani, mi-a reparat (compensat ?) ceva din decepțiile universității. Dar cu tot elanul meu spre științe, n-am ajuns pînă la matematică. De aceea, aflat la ușa astroclubului central de pe bulevardul Ana Ipătescu, am văzut că intrarea nu-i la îndemîna mea. L-am întrebat pe matematicianul și astronomul S. : „Cum să fac ?" El a răspuns : „Te înscrii în prealabil la cursul meu." „Nu-s prea bătrîn ?" am întrebat. „Nimeni nu-i prea bătrîn pentru a trăi !", a zis el răsturnînd propoziția lui Heidegger.

M-am înființat, cu un caiet fără pătrățele. Era un curs de matematică aplicat la calculul efemeridelor, curs patronat de Universitatea cultural-științifică. Algebră, trigonometrie, formulele lui Gauss. Geometrie în spațiu, trigonometrie în timp. Orice efemeridă e o funcție de timp. Așadar o descindere în calculul timpului sideral. Studiul unui triunghi sferic special, format din ecliptică, ecuator și planul polar al soarelui. Încercam să mă țin de profesor. În astronomie nimic nu-i comod, deci totul e interesant, zicea el.

Lucram cu detașare : nu-mi propuneam să depășesc faza de „recunoaștere" și introducere. Cursurile erau sîmbătă. Ședințele astroclubului se țineau duminica, durau pînă seara tîrziu. Eram puțini : cine nu iubea matematica era exclus ; cine nu știa psihologie se excludea singur.

O temă de un an de zile a astroclubului a fost încercarea de a traduce în limbaj matematic materia astro-psihologiei. Nu era o raționalizare simplistă și mecanică a astrologiei tradiționale. Apelul la matematică venea în

sensul găsirii unui sistem unic de referință. Tatonam modelul factorial al personalității.

Printre altele, noi încercam o calibrare a celor patru tipuri „ideale" de temperament. Selectam termenii „calibrați" și profesorul propunea notația lor matematică. Profesorul era în vîrstă, dar foarte vioi, mobil, gata să învețe de la altul, scriindu-și continuu multitudinea soluțiilor ivite din discuțiile noastre. El își nota mereu ca un elev inteligent și repetent.

Pînă la găsirea codului perfect al cifrelor, admiteam codul perfectibil al descrierii astrologice : conexiuni om-cosmos ; înscrierea cosmică a personalității ; interacția cosmic-ereditate, ca nuanțare a cunoașterii omului. Noi tentam o formalizare a datelor astro-psihologiei, ca pentru introducerea lor în calculator. Nu intră totul în calculator, ci doar partea „calculabilă" a omului. Există în om multe părți calculabile. Ceea ce poate fi calculat, la om, este mai întîi trecutul. Măsurabilă este și identitatea sa, partea sa relativ permanentă. Greu calculabil este viitorul. Ei bine, matematica, înțeleasă pînă la suplețea pitagoreică, este un calcul în serii de viitor.

În acest fel noi împingeam concretul psihologic spre abstracția divinatorie a matematicii.

Marile influențe astrale (luminozitate, magnetism, gravitație), unghiul lor de incidență cu Terra condiționează tipuri de reacție : ritmuri de reacție : conjuncții-aspecte. Interferențele, extrem de fine, sînt greu de citit cînd vin dinspre emițător (astre) spre receptor (om) : ele ar fi mai ușor de preluat, gata conjugate și focalizate, din psihismul și pulsația aurei celui care receptează. Viitorul s-ar decela astfel dinlăuntrul subiectului. (Vezi, iarăși, ipoteza Lozanov, din secțiunea 2 a acestui eseu). Sînt, deci, două căi de citire : cel care va citi rațional, adică prin analiza conjuncțiilor, va aduce în lumină doar un viitor fragmentar, parcelat ; mai mult succes va avea cel care va percepe influențele gata conjugate în terenul psihic al „pacientului".

O altă cale pentru cititorul viitorului : deținînd liniile de forță ale personalității studiate, dinamica și vectorii trăsăturilor, el poate enunța cu putere terapeutică nu

numai „viitorul“ plauzibil, dar și varianta cea mai folositoare (selectînd ce este întăritor într-un lot viitor posibil). Asta valorează nu atît ca o citire, cît ca o programare psihică optimală. *

Între altele, astro-psihologia ne dă un cod verbal eficient. Dacă ar fi să rămînem numai la asta, și tot ar însemna mult. Codul verbal este, încă o dată, un instrument prețios, dacă ne gîndim că : citirea viitorului este transformarea pre-verbului în verb. A pre-logosului în acțiune. A pre-poruncii în cale de urmat.

Așadar unele modele factoriale ale personalității ne pot ajuta să pătrundem în viitorul individual. Simbolistica verbală, performanța verbală este mai aproape de viitor decît bîlbîiala, pentru că este mai aproape de matematică, adică de esența cifrică a lumii. Aflăm că, la un moment dat, cărămizile lumii (atomii, particulele elementare etc.) nu sînt suficiente pentru a înțelege esența. Un fizician atomist îmi spunea că, dacă am privi lumea la scara 10^{-16}, n-am mai găsi „cărămizi“, ci numai sinergii...

Nu absolutizăm valoarea metodelor de sondaj. Nu există metodă perfectă. Toate mijloacele și sistemele cercetării omului au limite și sînt falimentare în fața complexității viului. Metoda este doar un punct de sprijin : acel punct de sprijin care-i lipsea lui Arhimede ca să urnească globul terestru.

S-au văzut cazuri cînd oameni iluștri, aplicînd metode greșite, au ajuns la rezultate bune. Cum se explică asta ? Frenologia lui Franz Gall este o naivitate, o pseudo-știință, spune doctorul Vladimir Levi. Dar tot Levi confirmă precizia previziunilor pe care Gall le obținea prin frenologie. Deci : o știință falsă dădea rezultate excelente ! Însă Levi explică : Gall nu obținea rezultatele prin „știința“ fondată de el, ci prin propriile lui cali-

---

* Sînt două tipuri de „programatori“ de viitor : tipul cu activitate cerebrală predominant alpha, care induce „viitor bun“, favorabil ; și tipul piază-rea, emițătorii undelor cerebrale theta, care aduc necazuri... Din fericire, tipul alpha e predominant și **selecția naturală îl favorizează, îi dă cîștig de cauză.**

tăți, intuiții, haruri. „Știința“ sa era doar o obsesie fertilă care-i disciplina intuiția extraordinară. „Obsesia găsește ceea ce caută și credința e capabilă să pipăie inexistentul“, zice doctorul Vladimir Levi. E vorba de acea obsesie stîrnitoare de tensiuni mentale, de mobilizare a percepției extrasenzoriale. Altfel zis : condiția perceperii esenței.

De ce o anumită concentrare mentală este mai propice captării viitorului ? Pentru că starea de maximă receptivitate „densifică“ timpul.

M-au pasionat experiențele savantului sovietic Kozîrev legate de esența timpului, de mînuirea timpului, și concluzia sa : gîndul poate schimba densitatea timpului.

Travaliul cognitiv maxim, urmat de o relaxare perfectă, creează un timp mai compact. Creează „polul efect“ (spre deosebire de polul „cauză“, unde timpul este mai rarefiat).

Viitorul nostru ar fi actualizarea efectului, chiar înainte de a se fi declanșat cauza.

PREDICȚIA ISTORICĂ. În privința predicției istorice, tema iese adesea din sfera clarviziunii extrasenzoriale și intră pe făgașul lucidității. Adică, de multe ori, ceea ce seamănă cu o predicție este de fapt citirea corectă a unor simptome ale prezentului. Așa se întîmplă cu unele prognoze politice, sociale. Dintr-un studiu de Karl Jaspers îmi iau două exemple, nu și explicațiile, firește. Observînd tendințele afirmării Rusiei și Americii, istoricul Tocqueville face „predicții“ care nu sînt decît evidențierea unor trăsături manifestate deja în timpul său : iar istoricul a avut luciditatea de a percepe că ele se vor îngroșa și vor deveni dominante. Distingerea dominantei, în cadrul unui amalgan de tendințe, valorează cît o predicție. La fel proceda Burchardt cînd, în 1870, zicea despre viitorul lumii : „Un utilitarism rigid va deveni trăsătura dominantă a vieții“... Germenii acestui utilitarism erau însă vizibili în prezentul său. Predictorul procedează uneori prin selecție și extrapolare.

Acest mod de anticipare este curent întîlnit în literatura SF. Unele proze SF, extrapolînd datele științei,

înscriu în continuarea lor alte date, încă inexistente, dar plauzibile.

În cu totul alt mod proceda un Nostradamus în profețiile sale istorice. El nu se angaja în operația logică de distingere a unor trăsături sau dominante (operație care nu cere atît simț profetic, cît spirit de sinteză și putere de discernere). El voia să prevadă evenimente concrete. Nu tendințe generale, ci episoade precise. Există deci o linie de salt : un fapt particular, concret nu este DEDUS din cele prezente, ci pur și simplu este EXTRAS din viitor.

CICLURILE, ÎNTRE INTUIȚIE ȘI CALCUL. Alt mod de a formula „modele" ale viitorului sau de a te familiariza cu viitorul, este observarea unor reveniri ciclice, a unor repetări la nivelul istoriei noastre pămîntene sau la nivelul evoluției cosmice. Durata unui univers este cuprinsă între o explozie primordială și o implozie finală : fiecare din ele ținînd multe miliarde de ani : după care universul o ia de la capăt parcurgînd în genere același drum și uzînd de aceeași cantitate de substanță.

Cei încrezători în „cicluri" se împart în două categorii.

În prima categorie intră înțelepții, filosofii care știu că prezentul conține și esența altor timpuri. Evident, prezentul concentrează cel mai mult sens existențial. Prezentul conține două mari informații afectiv-temporale : ceva ce a fost și ceva ce vine. Budhistul și taoistul știu că a distinge esența naturii luminate înseamnă a introduce viitorul în clipa prezentă. „Ființa este timp", a zis înțeleptul Dogen Eihei (secolul 13). Mult înainte de el, Marc Aureliu zicea : „Cine vede prezentul a văzut toate lucrurile : și cele care s-au întîmplat din veșnicie și cele care se vor întîmpla în necuprinsa vreme." Prezentul este vast pentru filosof : el, în extaz, desființează perceperea comună a timpurilor „reglate" de simțuri sau tropisme. *Ritmul*, prin care timpul ne este perceptibil și aservit, devine atunci o veste despre conectarea trupului la materia întreagă, la scenariile ei imediate sau depărtate.

A doua categorie de oameni crezători în „eterna reîntoarcere“ îi cuprinde pe căutătorii unor cicluri numerice, matematice, astronomice, ai unor cifruri precise, ai unor ani calculabili, cînd se produc evenimente. Așa cum știm că există anotimpuri solare, așa știm că există anotimpuri și ani precesionali. Așa cum știm că soarele se mișcă pe ecliptică în decurs de un an,producînd evenimente astronomice relativ previzibile, tot așa știm că întregul sistem solar face o mișcare pe o „orbită“ a sa în decurs de 2159 de ani. Și după cum ne pricepem să descriem destul de precis un anotimp „mic“, tot așa vom învăța să descriem un anotimp precesional și vom ști că repetarea anotimpurilor precesionale repetă și unele evenimente. Există așadar cicluri calculabile. Între distrugerea Statului israelit din antichitate și căderea Imperiului roman de răsărit, s-a scurs exact un an precesional. Astronomii vremii știau că la 1453 se va produce un eveniment excepțional și l-au prevestit. Astronomul Kepler a calculat și el un astfel de ciclu valabil : cînd Saturn se conjugă cu Uranus în constelația Pești ; asta se întîmplă la fiecare 749 de ani, iar repetarea acestui ciclu produce de fiecare dată evenimente marcante. În acest mod, Kepler a corectat cu cîțiva ani data exactă a erei noastre, anul zero al erei noastre (adică nașterea lui Hristos). Acest ciclu ne verifică și exactitatea anului întemeierii Romei etc. Mergînd spre viitor, cu acest ciclu, se vor putea prevedea anii altor evenimente excepționale care vor urma. Din partea acestui ciclu, pînă în 2247 putem fi oarecum liniștiți...

INSTITUȚIONALIZAREA VIITORULUI. Să mai spunem că astăzi, în toată lumea, au apărut instituții și centre științifice pentru studierea viitorului... Multe din acestea au făcut deja un tablou paradigmatic al secolului 21, tablou care merge mai curînd pe selecția și îngroșarea unor trăsături ale prezentului și pe extrapolări. Oricum, cred că e pasionant să citești rapoartele și dosarele unor organizații precum : Societatea mondială a viitorului, sau societatea „Cetățenii planetei“, sau Institutul pentru știință noetică.

ASCUNDEREA ȘI REVELAREA VIITORULUI. Paul Brunton a întîlnit, în peregrinările sale, cîțiva înțelepți și cunoscători de mistere. Aceștia îi spuneau că omul este o prescurtare a universului și că în el, în om, se află taina însăși a creației lumii. Aceștia cunoșteau și viitorul, dar nu voiau să-l dezvăluie, considerînd că asta ar însemna o contrariere a intenției divine. Unul din ei i-a zis : „Dacă Supremul a pus un voal peste viitor, crezi că a făcut-o fără nici un rost ?"

Rostul este desigur protector și strategic, prezentul este destul de încăpător pentru om, țelurile naturii sînt tulburi și îndepărtate.

Apoi am urmat noi, cei de astăzi, generația de cuarț, generația erei electronice, care a declarat : Dumnezeu este informațional.

Viitorul poate fi conceput, așadar, ca o percepere a substanței informaționale fundamentale. La baza materiei ar exista o „substanță informațională", în care sînt adunate toate premisele manifestării ulterioare a lumii. (Vezi aici contribuțiile românești ale lui Mihai Drăgănescu, 1975, sau Dumitru Constantin, 1981.) Această „substanță" emană tipare de formalizare, un fel de programe complexe ale evoluției materiei. Ea ar conține un proiect de viitor, pe care lumea îl manifestă necontenit, ca și cum ar urma un text uriaș ; iar substanța cerebrală, care se hrănește direct din acest cîmp informațional, îl și conștientizează. Percepînd această substanță informațională a cărei emanație (psitronul) este un vehicul de viitor, vizionarul ar avea date despre ceea ce va urma. După această ipoteză, intuirea viitorului este o absorbție de psitroni, tahioni, mindoni, de către vizionar. Fizica particulelor elementare va aspira să se întreacă, pe acest teren, cu prezicătorii. Atunci cînd psitronul, ipotetica particulă a profeției, va fi captată și stăpînită, viitorul va fi înțeles ușor de către om, se pare.

Îmi amintesc că un personaj al lui Márquez a ajuns să descopere cheia unui text incifrat, în fond secretul viitorului. Și atunci a înțeles că el descifra exact partea viitorului care năvălea peste el. Descifra chiar ceea ce se petrecea, torențial, în jurul lui și, în fine, sfîrșindu-se

el descifra că se sfîrșește. Văd în acest episod unul din modurile de a elucida expresia lui Dogen : „Ființa este timp".

Poate că tahionul, mesager al unei dimensiuni cosmice necunoscute, nu este o particulă a profeției, ci o eliberare de ceea ce numim viitor. Asta în cazul că viitorul contează doar ca semn existențial al omului adaptat la lumea cu trei dimensiuni, și numai al acestuia. Este de crezut că citirea perfectă a viitorului răstoarnă ecuația umană și înseamnă instaurarea unor raporturi noi cu Timpul.

Lumea de mîine

RISCATA UNITATE A SPEȚEI UMANE. Europocentrismul nu-i un mit. Este o atitudine provincială. Rod al orgoliului și al izolării, ca orice provincialism. Speranță de profit, ca orice viciu. Cuvîntul „izolare" provine din cuvîntul *insulă*. Omul este o insulă ! declară romanticul, la care narcisismul nu-i încă nevroză, ci are o anume candoare și vitalitate infantilă. Unitatea speței umane s-a revelat tîrziu. Nici azi nu-i pe deplin revelată. Omul are trei creiere, dar nu-i în stare să-și vadă unitatea. Abia mijirea celui de-al patrulea creier i-o va dezvălui.

Un prim cîștig actual, un fapt semnificativ : se șterg unele diferențe formale între gîndirea occidentală și cea orientală. În gîndirea europeană survin fine modificări, remanieri, sau mai bine zis o deplasare de accent, o deplasare a centrului de greutate spre altceva. Care sînt aceste modificări ? Credem a le întrezări în progresia tipului de gîndire *black box*, numită și gîndire de mîna stîngă. Le mai vedem în progresia gîndirii „fără cuvinte" (trans-conceptuală) care pînă acum a fost familiară, dacă nu specifică, spațiului asiatic... Aceste remanieri sînt tot mai vizibile în gîndirea occidentală, prefigurînd o „nouă sensibilitate". Pe viitor, acestea se vor întări, se vor extinde, se vor generaliza, se vor fixa ca trăsături stabile. Așa se face pasul spre unitatea de gîndire. Căci nu te poți bizui numai pe unitatea de simțire.

În viitor, cred că *nu* vom vorbi despre culturi mari și mici ; ci despre o singură cultură și mai multe inculturi. O singură civilizație (post-electronică, să-i zicem) și mai

multe barbarii. O unică civilizație planetară, și mai multe insule locale care, din neputință sau din întîmplare, vor adera mai căznit la întreg. Va fi o planetă care își va realiza unitatea culturală, dar care va avea întîrziații săi, excentricii săi.

Chiar azi se conturează acest stadiu : se poate vorbi, pe glob, de o singură cultură și mai multe inculturi.

Cînd toate țările aspiră să devină avansate-dezvoltate-elevate, cînd toate se măsoară după niște etaloane planetare comune — asta înseamnă că ele se referă la un model de civilizație unitar, spre care tindem toți. Astăzi acel model de civilizație are printre criterii de bază (de calificare) venitul național brut ; mîine el va avea și un criteriu legat de coeficientul de inteligență.

TREPTELE. Cultura de mîine e posibil să se rostuiască pe două direcții : una informațională și alta revelatorie. Una în continuitatea celeilalte.

Prima treaptă. O cultură comună pentru toate națiile. Nu impusă, ci acceptată lacom, ca o soluție de existență. Nu propagată prin constrîngere sau prin misiuni apostolice, ci căutată și cerută cu fervoare de cei care vor vrea să se integreze, să trăiască, să prospere, să supraviețuiască. Este posibilă o cultură comună, spre asta se tinde masiv : informație științifică și umanistă comună, norme inter-umane comune. Acestea vor fi transmise în școală, în sistemele de informare și pregătire profesională. O planetă în stare să citească, toată, același ziar ? Depinde cum va fi făcut acel ziar !

Ceea ce nu poate încă politica (adică unificarea planetei) va încerca să realizeze, tot mai mult, cultura. Acolo unde politicul pune granițe, cultura rupe granițele și întinde poduri suspendate... Nu-i simplu. Dar sînt exemple prin care vedem că ștafeta politicului este preluată, tot mai eficient, de cultură. Nu este de așteptat, prea curînd, o unificare a globului ; dar e perfect prefigurată o comuniune culturală. Acesta era și visul secolului trecut. Balzac gîndea așa : „Acolo unde n-a reușit Napoleon cu spada, voi reuși eu cu romanele mele.“ Avea dreptate.

Lucrînd la un roman istoric, m-am gîndit într-o zi că victoria lui Traian în Dacia a fost cimentată de luminați de felul lui Dionysius Exiguus dobrogeanul, prin cultură. Se poate. Cultura sudează unele din fracturile istoriei și ale politicului.

Unificarea culturală a planetei se află într-un stadiu mulțumitor. Învățămîntul american seamănă cu cel bulgar, iar cel elvețian cu cel japonez. Nu pînă la identitate, evident. Pe viitor, asemănările vor crește. Un copil care va face clasa a V-a la București se va putea înscrie în clasa a VI-a la Tokyo, fără să simtă diferență de programă, ci doar de limbă. Am la îndemînă un exemplu care, deși izolat, prefigurează unificarea codurilor culturale : un elev din satul Ilișești (Suceava) a participat la un concurs școlar de fizică din Japonia ; el s-a întors cu o diplomă și un brevet pentru simplificarea unui circuit electronic. Îmi spune că s-a simțit perfect adaptat cultural printre elevii și profesorii niponi.

În procesul de „unificare", *localul* nu va fi distrus, ci va fi integrat, în funcție de trebuințele lumii. *Etalonarea* localului va însemna preluarea lui planetară. (Localismul neetalonat presupune o insuficientă decantare sau maturare a acestuia și, în alte cazuri, o insuficientă publicitate.) Ne vine în minte un exemplu antic de etalonare a unor localisme carpatice : după cucerirea Daciei, latinii au preluat de la noi, prin Dioscoride, prin Pseudo Apuleius, multe cunoștințe de farmacie naturistă și unele practici terapeutice ; apoi, prin cultura latină, acestea au intrat în farmacopeea europeană, adesea fără etichetă dacică. Atunci cînd eticheta marcînd provenienta unui bun este pierdută, e semn că a survenit asimilarea totală.

Mîine, contribuția spațiului carpatic la fondul cultural comun va fi tot în domeniul terapeutic. Al ingineriei psiho-somatice, în primul rînd. Chiar dacă văd posibil ca noi, românii, să propunem lumii scheme de bioroboți ; totuși cred mai mult în șansa noastră de a exporta o „schemă" mobilă de optimizare umană, și anume cea de sorginte isihastică. De altfel, cu asta facem trecerea spre treapta a doua a culturii de mîine.

Treapta a doua. Mai greu de urcat, mai greu de extins la scară amplă — adevărata încercare a creierului omului de mîine — este cultura de tip *revelatoriu*. De tip „fulger mental", de tip „conectare la un informațional inepuizabil". Este un stadiu cultural superior celui de tip cărturăresc și informațional. La acest nivel, unitatea speței se va resimți pe deplin. Va fi o cultură dincolo de coduri limitative : a viziunii integrale, a clarității mentale depline. Important este ca tot mai mulți să aibă acces la ea. Se poate spune că, în acest stadiu, prigoana și ura intraspecifică vor descrește vertiginos, iar rapacitatea nu va mai servi selecției naturale.

Școala, prin urmare, s-ar putea să aibă două paliere : unul cărturăresc, al învățării codurilor, al informației. Altul al distrugerii codurilor, adică al cunoașterii holistice : al dezvățării.

Factori favorizanți — pe plan local, mai ales : o mai vie dorință și voință de experimentare. O mai destinsă, mai liberă posibilitate de experimentare. Comportamentul divergent-creativ are nevoie de o întîmpinare mai relaxată.

UTOPIA ȘI SALTUL. Rolul artei va spori. Arta se va infiltra și se va răsfrînge în straturi sociale azi considerate opace. Orice *criză* a umanismului ne arată că umanismul pune o nouă condiție, formulează o nouă pretenție „teritorială".

Din altă perspectivă, arta și literatura vor rămîne, mai departe, mărturia neputinței omului de a fi altceva decît este. Arta va rămîne proba magică a limitării mele, proba precarității și a disperării. Proba strălucitoare a întunericului din om. Prin aceasta, arta își relansează mereu rostul : să participe la retușarea operei naturii. (Să presupun, ca atare, că literatura va deveni, tot mai mult, o practică a optimizării umane ? O spun, știind însă că cedez și unor preocupări personale...)

Literatura este rodul neliniștii. E vocea conținuturilor infernale din lume (nedreptate, suferință) și din om (pulsiuni, glasuri genetice, silnicii și măreții ereditare). Oglindă, mărturie, reflectare, autoreflectare : foc abisal. Toate cărțile mari sînt povestea spasmodică a unei exis-

tenţe : omul se caută pe sine. (Cîndva, tocmai asta definea religia : omul se caută pe sine...)

Partea idealistă, chiar utopică, a creaţiei umane este salvatoare : fără asta nu se poate saltul. Propulsare ! Orice salt este o utopie rău înţeleasă, adică înţeleasă ca şi trebuitoare omului.

Arta în viaţa omului de mîine !

Este oare posibil ? În secolul următor, toată lumea va face artă ! Adică va fi în stare să facă pasul de la constatare la semnificare. Şi să simtă cum cuvîntul care anulează un mister este sănătate curată.

Ştiinţa şi tehnica sînt şi ele artă : artă aplicată, artă sărăcită de idealism. Tehnica este arta care a aflat numitorul comun între utopie şi realitate. Ştiinţa care se îndepărtează de idealism devine primejdioasă. În spaţiul românesc, ştiinţa nu s-a îndepărtat de idealism. Acest lucru îl găsesc meritoriu la ştiinţa românească de azi şi de totdeauna : că n-a devenit primejdioasă.

Cu tehnica şi cu tehnocraţii, eu, literatul, mă împac excelent : şi asta mă ajută să-i includ în ecuaţia culturii. Într-o zi m-am aflat la sondele petroliere de la Şandra (judeţul Timiş). Am rămas cîteva zile. Bine primit. Directorul schelei petroliere, inginerul N.P. (fapt semnificativ : înainte de specializarea în petrol, el a dat admitere la Filosofie !) m-a condus la parcuri de prelucrare ; ritm intens, abia mă ţineam de ei, inginerii ; alergătură, între două parcuri petroliere erau cîţiva kilometri, totul trebuia controlat, luam o maşină de serviciu, goneam, miezul nopţii ne prindea undeva pe la Sat-chinez, departe, mă culcam după miezul nopţii, lăsîndu-i pe ei să stingă nu ştiu ce focar exploziv. Era atîta osteneală, atîta zbucium de stoarcere a petrolului, atîta responsabilitate („Fără tona asta de petrol, mîine nu vor putea circula maşinile în Europa !“ îmi ziceau), încît acolo am dat definiţia avangardistă a tehnicii : ea este arta care a aflat numitorul comun între utopie şi realitate.

PROFESIONIŞTII : CAMPIONII STAGNĂRII. Drumul spre profesionism este drumul spre stagnarea la un nivel bun. (Deci nu orice fel de stagnare !) Stagnarea este

salvatoare, ea întregește ritmul vieții : mișcare-repaos-mișcare-repaos. Salt-stagnare. Fără stagnare, fără economie și lene, speța n-ar avea continuitate. Lenea este secretul continuității. Gospodărirea lenii este secretul progresului. Administrarea trîndăviei este garanția bunăstării. Profesionistul, este, așadar, campionul stagnării. *Este cel care face nefăcînd.* Este cel care lucrează nelucrînd. Cheltuind efort minim, rezolvînd prin artă și spontaneitate.

Mîine vor spori profesioniștii. Vor fi tot mai mulți și mai diversificați. Cu acte în regulă : cu legitimații ! Nu te vei bucura de savoarea trîndăviei decît cu legitimație vizată la zi. Epoca hîrțogarilor, anunțată între alții de Gogol în *Suflete moarte,* abia de acolo începe. Mîine vor fi mai multe tipuri de legitimații decît azi. Mii și mii ! Vor exista, de exemplu, profesioniștii legitimați ai tuturor funcțiilor biologice ori ai comportamentului : specialiști în respirație, în mers pe stradă, în statul pe scaun, în statul în cap. Cultură ! Specializare la extrem. Dar cum toate excesele sînt pedepsite în natură, va urma, la un moment dat, devalorizarea și disprețuirea sigiliilor.

O categorie cu viitor mare : profesioniștii desăvîrșirii. Speța umană are nevoie de ei. Viitorul negociază cu ei, nu invers. Dar, mai ales, oamenii au nevoie de aceștia : stagnarea cea mai rentabilă este desăvîrșirea.

Exista-vor mai mulți practicieni ai desăvîrșirii decît azi ? Mai mulți profesioniști ai desăvîrșirii umane ? Nici o civilizație nu are mers omogen. Sînt explozii de creativitate și sînt decăderi. Se pare că epocile de criză predispun mai mult la căutarea desăvîrșirii. Iar mîine, crizele vor fi tot mai scurte : fierbinți și repezi.

DEMOCRATIZAREA MISTERELOR — acesta este semnul sub care stă cultura în veacul ce vine. Și asta va micșora distanța dintre omul cult și mase. Începutul democratizării misterelor s-a și petrecut. Prin asalt la taine, la cunoașterea grea : pînă la limitele necunoscutului. Am exemple din drumurile mele prin orașe, din întîlnirile cu oameni. La Sibiu, la o casă de cultură, un afiș care anunță o expunere pe tema stimulării alpha sau pe

teme de dinamică mentală, sau pe teme de antropogenie adună săli pline. Oamenii vor să se măsoare cu știința cea mai dificilă, cu științe de la granițele cunoașterii. Și mai ales cu științe despre puterea omului, cu practici ale optimizării umane. Există multă sete de plenitudine, de realul întreg. Cel mai abstract teritoriu tentează mulțimile. Metafizicul promite bucurie, putere. Responsabilitatea cunoscătorilor crește mereu la întîmpinarea acestui fenomen, democratizarea misterelor. Responsabilitate în sensul : ce hrană dăm omului, de unde o luăm, cum o transportăm, cum apărăm fidelitatea cunoștințelor transmise.

În toate timpurile, profesioniștii desăvîrșirii erau despărțiți de oameni prin ziduri. Acestea tind să devină transparente.

Omul simplu e tot mai însetat de viața de excepție. O sete de a ieși din cotidian a existat întotdeauna. De aceea s-au statornicit sărbătorile, datinile, riturile, în comunitățile noastre tradiționale. De aceea ereditatea etnofolclorică a poporului român este așa de bogată. Astăzi există practicile optimizării umane care dau o notă laică unor căutări altădată de domeniu esoteric, mitic, folcloric.

O sete de extensie a ființei. O sete de a valoriza ceea ce natura a pus în noi : speranța veșniciei. Revine întrebarea : Ce hrană spirituală vom da omului ? Alegerea aleatorie devine tot mai neoperantă. Mediocritatea, metodă de „conservare“ și de refacere energetică în istoria lentă, devine mortală în istoria rapidă : cultura se discută în termeni de supraviețuire. Iar marea cultură este experiența misterului, sugera Einstein ; experiența marginii noetice.

Cunosc un electrician, D.P., care, pentru o informație culturală mai deosebită, vine de la Timișoara la București, periodic. Cheltuiește pentru asta o bună parte din salariul său modest. Un sacrificiu pentru a spori. Face o ciudată navetă, idealistă, înflăcărată. Asta ar fi descrierea foamei de a ieși din cotidian a omului, azi.

PROGRESUL ȘI REGRESUL. Intelectualul de mîine va fi capabil de mai multă autoironie. Va privi spre noi, cei de azi, va zice : „Dom'le, ce latină grozavă știa bu-

nicu ! Ce școală bună făcuse el, ce liceu grovaz la Rădăuți, ce universitate la Cernăuți, la Iași... Erau cumpliți antediluvienii ăia de bunici ! Știau cine-i Ludovic 17 știau cine-i Tucidide... Știau tot !"

Nepotul din secolul 21 ne va face astfel de complimente. El se va socoti instruit în pripă, după metode intensive de asalt psihoabisal (pe care eu, „bunicul", le-am și proslăvit de atîtea ori !) Nepotul din secolul 21 își va critica și el sistemele educaționale. Va zice : „Ce școală aveau ăia pe vremea lui Spiru Haret, pe vremea lui Poincaré !..."

Așa va zice nepotul paseist. Dar nepotul sincronist îi va da imediat replica. Va zice : „Bunicii, cu toată latina lor, și cu tot Tucidide al lor, și cu tot Spiru Haret al lor, călătoreau cu diligența și se împușcau în războaie mondiale..."

Educația viitorului va fi axată pe dinamica mentală, cred. Firește, înainte de dinamica mentală, trebuie să înveți alfabetul, hieroglifele vieții, botanică și trigonometrie și alte materii plicticoase și sumbre. Specializarea mare, tot mai mare, va parcela crunt informația, va tinde să cliveze mintea. Dar exercițiul de dinamică mentală va reface întregul, va suda părțile, va unifica, va umaniza, va restitui ceea ce se cheamă suflet. Filmul la casete, concentratele informaționale, învățarea sofronică vor scuti pe mulți de efortul buchiselii și al migălitului în achiziția de cunoștințe. Dar aceste auxiliare ale memoriei vor rezolva doar stadiul cantitativ. Salvarea va veni, totuși, dinspre dinamică mentală : singurul exercițiu în stare să dea soluția calitativă. Fără aceasta, omenirea va fi atît de parcelată, iar progresul ei va fi trist, și cîștigul nu va putea masca pierderea.

UN CREIER ÎN PLUS. Între oamenii viitorului apropiat, va apărea, tot mai vizibil, omul cu patru creiere. Al patrulea creier nu va întîrzia să se configureze. Prin solicitări specifice erei tehnologice, prin solicitări specifice primejdiilor nesperate, apare acest nou creier. El se întrevede. Civilizația planetară îl activează, inconștient, îl zorește să se nască. El se naște. El, acest al patrulea creier, încă nu are un *strat anatomic* distinct, încă nu

are o formațiune anatomică precizată (precum o au paleocefalul, mezocefalul sau neocortexul, cele trei creiere deja existente). El se face vestit doar prin posibilități integratorii suplimentare. La unii indivizi deja el este perceptibil ca o realitate mentală.

Sigur, pînă la generalizarea acestuia, va trece mult. Va fi speța mutantă? Va fi doar performanța speciei umane unice și mereu divizibile, și mereu datoare?

Sperăm că omul cu patru creiere va privi cu îngăduință unele aspecte ale comportamentului nostru. Se va mira de atîtea deviații, limitări și absurdități din viața și din istoria noastră. Va surîde — de peste timp — privind în urmă, la neputința noastră. Cu avansul său mental, ne va considera cu blîndețe, cu detașare și cu umor. Dar mai ales se va mira că noi n-am utilizat absurdul doar ca metodă de trezire filosofică, ci l-am suferit și l-am lăsat, prea de multe ori, în comportamente sociale...

COOPERARE ÎNSEAMNĂ RIVALITATE. Frăția înseamnă competiție acerbă. Așa ne spune pînă acum experiența aspră a trecutului. Orice egalitate devine prea ușor premisa unei alte inegalități. Pămîntul are loc și pentru Abel și pentru Cain, dar cu condiția ca ei să doarmă mereu cu ochii deschiși! așa ne spune istoria veche și nouă.

Există un viitor apropiat în care mustesc primejdii. Și unul îndepărtat, ale cărui primejdii nu ne afectează.

Primii care vor putea coopera dincolo de granițele țării lor vor fi savanții, intelectualii. Unii din spirit de universalitate, alții de frică. La pericole, savanții (chiar din țări dușmane, angajate între ele în război!) pot găsi un limbaj comun, pot căuta soluții comune. Cu atît mai mult în vreme de pace, ei pot asta. Einstein avea ideea unui guvern internațional al minților mari. În paralel cu Einstein, un indian a încercat să pună în practică un asemenea minister planetar al culturii, al bunătății, al purității, minister care nu se amestecă în politică, ci are în vedere doar îmbunătățirea omului. Poate că UNESCO tot spre asta tinde. Lumea de mîine va prelua, cu mai mult spor, aceste tatonări.

Primii care pot coopera, așadar, sînt intelectualii. Ultimii care pot coopera sînt politicienii. Așa stau lucrurile cu cetățenii planetei dezunite. — Dar, tot mai mult, politicienii vor fi dublați de un cărturar ! Chiar astăzi, dacă în politică este vizibilă cooperarea, asta înseamnă că politicianul este obligat să se comporte ca un om de cultură ! și chiar obligat să devină un om de cultură. Este una din presiunile vremii.

Cărturarul este în mod cert un cetățean al cosmosului. Numai simțul moral (și aici trebuie să subliniez : simțul moral neclintit) îl ține ferm de partea etniei sale și nu de partea planetei. El ratează planeta din necesități morale, cîtă vreme speța umană mai găsește avantaje în imoralitate.

SINTEZA ÎNTRE CULTURI este posibilă, este începută. Sinteza nu aduce decît avantaje trecătoare, dar pe moment sînt bune și acestea. Se petrece o invazie a culturilor una spre alta. Invazie care a început prin curiozitate și sfîrșește prin mariaj *. De cele mai multe ori, mariaj din interes ; dar și din dragoste ! Cultura cuminte, care nu năvălește publicitar peste alții, este asaltată și scotocită la ea acasă. Vedem cît de multe apropieri s-au creat între cugetători din Vest și cei din Est. Asia se deschide spre Europa și invers. Identitatea culturală a unui spațiu, în prezent, are mai ales motivații politice decît eficiență umană.

Va urma epoca sintezelor ? Interdisciplinar, sinergetic — iată concepte tot mai solicitate, implicînd nevoia de fuziune, de forjare a unei puteri noi din vectori vechi. În istorie, a fost probat avantajul sintezei între culturi. Din antichitate pînă în prezent. Siluirea tentată de culturile imperiale a fost o vanitate și o eroare pedepsite de istorie. Latinii, care au încercat să șteargă zeii daci, s-au înșelat amarnic : în locul templelor dacice distruse și în locul zeilor înăbușiți, au apărut puzderie de altare noi și au năvălit mulțime de zei străini ; plus resurecția mas-

* Una din întrunirile internaționale din decembrie 1987 s-a și numit „Nunta științifică americano-sovietică" !

cată a celor daci ! După ciocniri armate între țări, după stihii istorice, numai sinteza între culturi dă o șansă învingătorului de a nu-și rata victoria. Cum s-a petrecut cu cultura helenistică în spațiul asiatic.

În același timp, înțeleptul a știut să ia cunoaștere străină, să asimileze dezinhibat, fără teamă că-și primejduiește identitatea. „O rodie am găsit, i-am mîncat miezul, am aruncat coaja," zicea Rabi Meir. El vorbea despre necesitatea de a trece peste barierele culturii tale, luînd ce-i mai bun de la altul. Drumurile spirituale se întretaie. Focul minții se aprinde cu scînteia altor minți : grecești, latinești, iudaice, indiene, chineze. Japonezii, care au împrumutat multă cultură universală, ne dau un exemplu excelent de sinteză, de adaptare, de relansare și îmbunătățire.

Dar planeta de mîine *nu* în sinteză va găsi soluția culturală majoră ! Planeta nu se află în fața sintezei, ci a saltului. Sinteza culturală, probată de istorie ca avantajoasă, este doar o soluție *de tranziție ;* este primul pas serios dincolo de îngrădirea geografică. Este o primă trezie a omului, o primă spargere a izolării sale. O primă punte peste insula egocentrică și etnocentrică.

Altă treaptă se întrezărește : soluția de salt : cînd toate căile culturale converg spre un pisc noetic, spre *omega*. Noosfera ? Omul născut din om ? Cultura viitoare nu va fi o sinteză între cele existente azi, ci una complet nouă. O cultură nouă care nu va semăna cu nici una de azi. Dar le va satisface. Marile culturi de astăzi (vorbim de cele solid structurate) vor rămîne vii, puternice, deschise, retușate, îmbogățite. Ele vor fi — fiecare în parte — platforma de lansare spre acel stadiu noetic, pe care-l numim omega. Culturile constituite sînt rampe de lansare. Numai dacă ai unde pune piciorul vei putea sprinta. Numai de pe o platformă veche solidă vei țîșni spre omega. — Iar în acel punct, cultura informațională va face loc celei revelatorii. Cu speranțe de mare cuprindere și de străpungere a enigmei lumii... Acest tip de cultură (să o numim „noetică" sau acroatică) nu este o noutate absolută. Ea se întrezărește de pe acum. Un așa numit de noi „desăvîrșit" din orice spațiu ar fi, nu mai

operează prin categorii duale sau prin categorii de identificare, ci prin fulgere mentale.

PARTEA NOASTRĂ DE VIITOR. În notațiile de față n-am operat prin transă, nici prin brainstorming, ci mai ales prin extrapolare. Adică am observat o trăsătură care a și încolțit în preajma noastră și i-am cîntărit șansa de extindere. Prezentul e cel mai cert viitor. Viitorul este ordonarea unei dezordini a prezentului, sugerează un informatician.

Alteori, viitorul „văzut" de noi este, în mod declarat, o dorință personală, o aspirație. Dacă între aspirație și anticipație există concordanță, cu atît mai bine.

Mai știm că enigma este necesară, este protectoare. Enigma e salvatoare, încă. Enigma este încă rezerva de putere a omului. Vălul care nu se lasă sfîșiat este chiar vălul care ne mai apără... Mai știm că vorbele pot programa viitorul. (Chiar această dezbatere nu-i așa de inocentă pe cît pare !) O parte din vorbele noastre participă la acțiunea de modelare a zilei de mîine. O parte din acțiunile și infra-acțiunile noastre schimbă probabil ceva din seriile de viitor pre-existente. Există un viitor care năvălește peste noi ; și alt viitor pe care, în parte, îl clintim cu umărul nostru, îl adunăm strop cu strop, sau ne ferim de tăișul lui, adică încercăm să-l întrezărim privind cu ochii închiși, cu ochii deschiși.

CUPRINS

PROLEGOMENE

Literatura și speranța de modelare umană 7

Partea întîi : ORDINEA ZILELOR

Scriitorul în lumea de azi 27
Satul în care mai cred 39
Ficțiunea vieții și realul textului 48
Haosul și ordinea zilelor 58
Pomul lăudat al cunoașterii 70
Alt popas la pomul cunoașterii 79
Deschiderea de adînc 89

Partea a doua : ARS BENE VIVENDI

A trăi printre oameni 97
Vara tradiției 115
Toamnă cu trei fîntîni 128
Corpul văzut și nevăzut 143
Privind cu un ochi nou 154
Mintea bunei speranțe 161

Partea a treia : DESPRE OPTIMIZARE UMANĂ

Optimizarea umană, începuturi 177
Proza liniștii 191
Omul acroatic 195
Unificarea prin inspirație 200
Propoziții despre realism 212
Textul ochilor deschiși 218
Cei care știu de viitor 251
Lumea de mîine 266

Lector MAGDALENA BEDROSIAN
Tehnoredactor CONSTANȚA VULCĂNESCU

Apărut 1989 Bun de tipar 26 V 1989
Format 16/54×84 Coli tipar 17,5

Tiparul executat sub comanda
nr. 234 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România